

**Journal of
Humanities and Tourism
Research**



Year : 2024
Volume : 14
Issue : 2

ISSN: 2717-7092

**JoHUT
Journal**



Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 14

Sayı: 2

2024

Vol.14

No.2

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

DERGİ HAKKINDA

Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) açık erişimli, hakemli, yılda dört kere Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında yayımlanan bilimsel bir dergidir. Karabük Üniversitesi süreli yayını olan dergi 2010 yılından beri yayımlanmaktadır. 2020 yılı 10 cilt itibarıyla eski adı Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Karabük University Journal of Institute of Social Sciences / JOISS) olan derginin adı Journal of Humanities and Tourism Research olarak değiştirilmiştir. JoHUT uluslararası bir dergi olup uluslararası endekslerde taranmaktadır. Beşeri bilimler ve turizm alanında yapılan araştırmaları yayımlama ve bilim insanlarının hizmetine sunmayı amaçlayan JoHUT, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın yapmaktadır.

ABOUT THE JOURNAL

The Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) is an open-access, peer-reviewed scientific journal published quarterly in March, June, September and December. The Journal, which is a periodical of Karabük University, has been published since 2010. Starting from the 10th volume of 2020, the Journal has changed its name from Karabük University Journal of Institute of Social Sciences (JOISS) to Journal of Humanities and Tourism Research. JoHUT is an international journal and indexed internationally. JoHUT, which aims to distribute research in humanities and tourism for the service of scientists, publishes manuscripts in Turkish and English.

EDITOR

Prof. Dr. Nuray TÜRKER nturker@karabuk.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSOCIATE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Can BIÇER canbicer@karabuk.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Önder DENİZ (Uşak University) onder.deniz@hotmail.com.tr

GÜZEL SANATLAR BÖLÜM EDİTÖRÜ / SECTION EDITOR OF FINE ARTS

Assoc. Prof. Dr. Muhammet BİLGİN mbilgen@kastamonu.edu.tr

YAYIN KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU (Van Yüzüncü Yıl University)

Prof. Dr. Rainer M. CZICHON (Uşak University)

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN (Aydın Adnan Menderes University)

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ (İstanbul Gelişim University)

Prof. Dr. Ilze IVANOVA (University of Latvia/Latvia)

Prof. Dr. Iveta KOVALCIKOVA (University of Presov/Slovakia)

Prof. Dr. Karl KUNST (Vienna Institute for Archeological Science/Austria)

Prof. Dr. Voon Chin PHUA (Gettysburg College/USA)

Prof. Dr. Dirk WICKE (Goethe University/Germany)

Prof. Dr. Nurettin AYAZ (Karabük University/Turkey)

Assoc. Prof. Dr. Eka DEVIDZE (European University/Georgia)

Dr. Maria PRODROMOU (European University/Cyprus)

Printing Assistants

Mehmet UÇAR - R.A İbrahim YILMAZ

The journal was previously entitled as Karabuk University Journal of the Institute of Social Sciences

Derginin önceki ismi: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Humanities and Tourism Research is indexed in;

DRJI, Türk Eğitim İndeksi, SOBIAD, CiteFactor, ESJI, İSAM, ResearchBib, UDL EDGE, Bilgindex, ROOTINDEXING, Türkiye Turizm Dizini, ROAD, Crossref, CABI, EBSCO

Journal of Humanities and Tourism Research aşağıdaki indekslerde taranmaktadır;

DRJI, Türk Eğitim İndeksi, SOBIAD, Cite Factor, ESJI, İSAM, ResearchBib, UDL EDGE, Bilgindex, ROOTINDEXING, Türkiye Turizm Dizini, ROAD, Crossref, CABI, EBSCO



Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 14

Sayı: 2

2024

Vol.14

No.2

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

İçindekiler / Contents

Mekân, Zaman ve Madde Bağlamında Turizmde Palimpsest Kavramı

The Concept of Palimpsest in Tourism in the Context of Place, Time and Material

Melih AYDIN 70-80

Kentsel Isı Adası Oluşumuna Karşı Dirençli Kentlerin Rolü Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Role of Resilient Cities in the Formation of Urban Heat Island

Dilara YILMAZ, Sevgi ÖZTÜRK 81-91

Netflix Dizisi 'Kuş Uçuşu'nun Gazetecilik Mesleği Açısından Alımlama Çalışması

Reception Study of the Netflix Series as the 'Kuş Uçuşu' from the Perspective of the Journalism Profession

Mustafa İNCE, Mevlüt Can KOÇAK, Olgun KÜÇÜK, Zamina HUSEYNOV 92-102

Müzelerde Dijital Dönüşüm: Müze Çalışanlarının Dijital Dönüşüm Algılarının ve Yetkinliklerinin İncelenmesi

Digital Transformation in Museums: Investigating the Digital Transformation Perceptions and Competencies of Museum Employees

Elif ACUNER, Merve ŞİMŞEK 103-123

Kültür Turizmi ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları Bağlamında Kars

Kars in the Context of Cultural Tourism and Sustainable Development Policies

Aziz Cumhur KOCALAR 124-145

Zonguldak Kandilli Bölgesi Endüstriyel Mirasının Korunması ve Turizme Kazandırılması Bağlamında Bir Öneri

A Proposal About Preserving the Industrial Heritage of Zonguldak Province Kandilli Region and Introducing it to Tourism

Gizem KALAY, Ayşen Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK 146-165

Dönüştürücü Liderliğin İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Zonguldak İli Örneği

The Effect of Transformational Leadership on Work Performance: The Example of Zonguldak Province

Emre DURMAZ, Sinan YILMAZ 166-182

Korumada Yeni İşlev ile Yaşatma Yaklaşımı: Niğde Göncü Konağı

Survival Approach with Adaptive Reuse in Conservation: Niğde Göncü Mansion

Emel EFE YAVAŞCAN 183-206

Ebeveynlerin Sosyal Becerileri ile Okul Öncesi Çocukların Zorba-Kurban Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examination of the Relationship Between Parents' Social Skills and Preschool Children's Bully-Victim Behaviors

Feyzanur ONAT, Arzu ÖZYÜREK 207-223

Turizm Sektörü Çalışanlarında İşe Yabancılaşma, İş Stresi, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler

Relationships between Work Alienation, Job Stress, Burnout and Intention Leave from Job among Tourism Industry Employees

Saffet KARAYAMAN 224-237

Dini Başa Çıkma Stratejilerinin Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar, Makyavelizm ve İfşa Üzerindeki Etkisi

The Effect of Religious Coping Strategies on Unethical Pro-Organizational Behaviors, Machiavellianism, and Whistleblowing

Ferda ALPER AY, Abdullah KARAKAYA 238-261

Karadeniz Ereğli'nin Engelsiz Şehir ve Erişilebilir Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi

The Evaluation of Karadeniz Ereğli in the context of Barrier-Free City and Accessible Tourism

Hasan KÖŞKER, Meruert BEKEN 262-278



Mekân, Zaman ve Madde Bağlamında Turizmde Palimpsest Kavramı*

The Concept of Palimpsest in Tourism in the Context of Place, Time and Material

Melih AYDIN¹

Özet

Palimpsest, yazı yazılan yüzeylerin nadir bulunduğu eski çağlarda, yeni yazılara yer açabilmek için parşömen kâğıtlarının üzerinin silinerek yenilerinin yazılmasına atıf yapan bir kavramdır. Yer ve mekân bağlamında ise palimpsest, her yeni katmanın eskilerden izler taşıyarak geçmişle bugünü güncelde yaşatması analogisini ifade etmektedir. Turizm temelinde ele alındığında ise bu kavram bir uzamın, yapının, yerin veya mekânın farklı fiziki katmanlarında hikâyesel, ruhsal ve anlamsal bağlamdaki çok katmanlı birikimlere vurgu yapar. Eskinin ruhundan izler taşınırken, yeni toplumsal dinamikler belirleyici olmaktadır. Turistik destinasyonlar, oteller, tesisler ve mekânlar da zamanın ruhuna ve değişen ihtiyaçlara göre yeniden yaratılabilen özellikler ortaya koymaktadır. Geçmişte bir hapishane binası olarak kullanılan yapı, günümüzde bir otel olarak kullanılabilirken; eski çağlarda çok farklı bir kentsel dokuya sahip kentler, günümüzde farklı bir karakter kazanabilmektedir. Mekânlar her bir katmandan anlamlar taşıyabileceği gibi, eski katmanların anlamını tamamen yitirmesi ve mekânın yeni bir karakter kazanması durumu da söz konusu olabilmektedir. Bu bilgiler ışığında araştırmadaki amaç turizm temelinde palimpsesti, kavramsal ve metaforik bağlamda şehir, yer ve mekân örnekleriyle ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Palimpsest, Turizmde Dönüşüm, Turizm ve Mekân

Abstract

Palimpsest is a concept that refers to the writing of new texts by erasing parchment paper to make room for new texts in ancient times when writing surfaces were rare. In the context of place and space, palimpsest expresses the analogy of each new layer carrying traces from the old ones, keeping the past and present alive. In the context of place and space, palimpsest expresses the analogy of each new layer carrying traces from the old ones, keeping the past and present alive. When considered on the basis of tourism, this concept emphasizes multi-layered accumulations in narrative, spiritual and semantic context in different physical layers of a structure, place or space. While traces of the old spirit are carried, new social and need dynamics become decisive. Tourist destinations, hotels, facilities and spaces also exhibit characteristics that can be recreated in accordance with the spirit of the times and changing needs. The building, which was used as a prison in the past, can be used as a hotel today; cities that had a very different urban texture in ancient times can gain a different character today. While spaces may carry meanings from each layer, it may also happen that the old layers completely lose their meaning and the space

¹Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Kilis

ORCID:

M.A.:0000-0003-1488-9325

Corresponding Author:

Melih AYDIN

Email:

maydin@kilis.edu.tr

Citation: Aydın, M. (2024). Mekân, zaman ve madde bağlamında turizmde palimpsest kavramı. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 70-80.

Submitted: 15.03.2024

Accepted: 07.05.2024

acquires a new character. In the light of this information, the aim of the research is to discuss palimpsest on the basis of tourism with sample of palimpsest cities, places and spaces in a conceptual and metaphorical context.

Keywords: Palimpsest, Transformation in Tourism, Tourism space.

1. GİRİŞ

Turizm, geçmişten günümüze hep ayrı, öteki, farklı, sıra dışı olanla ilişkilenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziyaretçiler, gezip görmek istedikleri yerlerin tılsımını, gizemini, hikâyesini merak etmişler; kimi zaman bu yerlerin taşıdığı mistik atmosferin büyüüne kapılmaktan haz duymuşlar, kimi zaman da bu yerlerde acıyı, hüznü hatta ölümü hatırlamışlardır. Bir uzam olmaktan kurtularak, insanla bütünleşen bir yer/mekân halini alan bu sosyal alanlar, hikâyesini güçlü bir biçimde yansıtabilecek anlatıcılara ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda destinasyonlar ve yerel ölçekte mekânlar, turiste kendi hikâyesini aktarabildiği ölçüde sosyal çekim gücünü yaşatabilecek alanlar olarak karşımıza çıkar. Önceki yaşam evrelerinde, günümüzdeki halinden çok farklı özellikler taşımış olan yapılar, farklı tarih ve katmanlardan beslenerek işlevsel dönüşümler geçirebilmekte ve bugünün ihtiyaçlarıyla örtüşecek bir yapıya kavuşabilmektedir. Bu katmanların her biri bize o mekânın geçmişi ile ilgili izler sunabilirken, asıl öne çıkarılmak istenen tek bir katman veya zamana da ziyaretçileri götürebilmek mümkün olabilmektedir. Yani farklı kesitlerden fragmanlar sunmak suretiyle bir kolektif ürün ortaya koyulabildiği gibi, bu fragmanların yalnızca belli bir kısmını almak suretiyle bir mekân yaratmak da mümkün olabilmektedir. Bütün bunlar mekânın organizasyonu ve mekân işlevlendirme ile mümkün hale gelmektedir. Destinasyonlar ise tarihsel süreçte geçirdiği farklı katmansal değişimleri bünyesinde barındırmaktadır. Eskiden Roma, Bizans, Osmanlı gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmış İstanbul, bugün metropol olma niteliği ile nostaljinin bir arada hissedildiği, palimpsest özellik taşıyan önemli bir destinasyon örneğidir. Çalışmada öncelikle palimpsest kavramı işlenecek, sonraki aşamada ise palimpsest kavramı turizm olgusu bağlamında incelenecektir. Turizm alanında, mimarlık temelinde kavramsal çalışmaların az sayıda olduğu göz önüne alındığında, çalışmanın palimpsest analogisi bağlamında literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. PALİMPSEST KAVRAMI IŞIĞINDA TURİZM OLGUSU

2.1. Palimpsest Kavramı

Cambridge sözlüğünde (2023) palimpsest kavramı: "Yazının kaldırıldığı ve üzerinin kapatıldığı veya yeni bir yazı ile değiştirildiği çok eski bir metin veya belge" ya da "birbiri üzerine inşa edilen birçok anlam düzeyine, tarza vb. sahip bir sanat eseri" olarak tanımlanmaktadır. Merriam Webster (2023) sözlüğünde ise palimpsest kelimesinin, Yunanca palimpsēstos sözcüğünden türediği ve "tekrar kazanmış" anlamına geldiği açıklanmakta; eskiden yazı yazılan yüzeylerin çok nadir bulunduğu ve genellikle bir kereden fazla kullanıldıklarından bahsedilmektedir. Buna göre, aslında palimpsest başlangıçta parşömen azaldığında yenisine yer açmak için eski yazılanların silindiği erken bir geri dönüşüm biçimini tanımlamaktaydı. Günümüzde ise, palimpsest kelimesi sadece böyle bir belgeye değil, birden fazla katmanı olan herhangi bir nesneye de atıfta bulunabilmektedir (Merriam Webster, 2023). Palimpsest kavramı, küresel ve bölgesel her türlü dinamiğin izlerini taşıyan iç içe geçmiş katmanların aynı anda ve aynı uzamsal seviyelerde var olmasını ifade eder. Ayrılmaktan ziyade, bir araya gelen ve birlikte varlığını sürdüren sınırları belirsiz bu katmanlar, etkilendikleri dinamiklerin ve dönüşüm süreçlerinin izlerini barındırır ve bu izleri mekânın ve gündelik hayatın bugününe ve geleceğine taşırlar (Turgut, 2021: 4).

Bir yerdeki fragmanlaşmış/tabakalaşmış maddi geçmişler, o yerin anlatısını yeni kültürel etkinliğiyle o yere tutturma etkisine sahiptir. Uzamlar içindeki malzemelerin yeniden

düzenlenmesi, farklı kökenlerden gelen devingen içeriklerin bir bütün oluşturmak üzere çözülüp yeniden birleştirilebilmesiyle de mümkün olabilmektedir. Bu, yalnızca yeni mekânların üretilmesine katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda hareketli ve hareketsiz kalıntıların ortaya çıkarıldığı alanların mimari potansiyelinin de önünü açmaktadır. Bu noktada geçmiş bir iz değildir ve bastırılmamıştır. Aksine, orada maddi olarak teşhir edilmiştir. Öte yandan mekânı bir palimpsest olarak tanımlamak, hareketli geçmişlerin topraktan çözülmesini de açıklar. Böylece karmaşıklığın ortasındaki bu sürekli dinamizm, sahada hâlâ üretilebilecek olası geçişleri ve hareketleri de azaltacaktır (Bartolini, 2013). Mekânları özgün hale getiren önemli niteliklerden biri de palimpsest özellik taşımalarıdır. İç mekânlar, katmanlar halinde yazılıp zaman içerisinde silinerek tekrar üzerine yazılar eklenen bir parşömen gibi değişen ihtiyaçlara, zamanın ruhuna ve kişilerin tarzlarına göre yeniden yaratılabilirler (Cordan, 2019). Palimpsestin, kavramsal açıdan incelendiğinde, farklı ışıklarla aydınlatılan fikir ve kavramların önceki versiyonlarından geliştiği görülür. Sosyo-ekolojik bağlamda palimpsest terimlerin katmanlama, üst üste bindirme, bastırma ve baskıyı içermesinin nedeni budur (Sarmiento, 2023).

Palimpsest mekânlar, özgün bir ruh taşırlar. Antik Roma kökenli bir kavram olan Genius Loci, o tarihlerde yerlerin kendisini koruyan benzersiz bir koruyucu ruha sahip olduğu inanişına temellenen bir kavramdır. Buna göre bu koruyucu ruh, yerlerin ve insanların hayat bulduğu bir kaynaktır ve yaşamlarının başlangıcından ölümlerine değin onlarla beraberdir. İnsanların karakterinin oluşumunda da bu ruh önemli bir role sahiptir. Genius Loci kavramından hareketle Norveçli bir mimar olan Norberg- Schulz (1980), bu analojiyi mimarlıkla ilişkilendirerek literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Norberg-Schulz, Genius Loci terimini benzersiz mekânların özneliği bağlamında bir dayanak olarak ele alır. Bu bağlamda insanların, her biri özel bir ruh taşıyan bu yerlerdeki duysal deneyimleri de yerin fiziksel nitelikleri kadar önem arz eder. Palimpsest yapılar da, doğası gereği özgündür ve benzersiz bir ruh taşır. Bu görüşü destekleyen Verheij (2015), palimpsest kavramının tam tersinin, büyük gayrimenkul geliştiricilerinin yaptığı gibi yalnızca ekonomiye dayalı projelerin geliştirilmesi olduğunu savunmaktadır. Khirfan (2010) ise, kentsel palimpsestin yeniden kullanımının üç bileşeni gerektirdiğini öne sürmektedir. Bunlardan birincisi somut olmayan ve somut mirasın sembolik önemini eşit ölçüde dengeleyen kentsel koruma; ikincisi, çağdaş yenilikçi tasarımlar; üçüncüsü ise kentin sakinlerini birbirine bağlayan ve geçmişten bugüne sürekliliği sağlayan kentsel tören ve ritüellerdir. Khirfan (2010), bu üç bileşenin bir araya geldiği ölçüde tarihi bir şehrin kendine özgü ruhunun korunacağını ve "çağdaş-kozmik" kentsel formlar yaratılacağını savunmaktadır.

Palimpsest terimi özellikle insanlığın geçmişteki etkinliklerinin maddi izlerinin örtüştüğü, farklı katmanlı bir bileşim oluşturduğu ve yüzyıllarca süren tarihin esas olarak tek bir bölgede buluşmasını ortaya çıkardığı yerlere atıfta bulunur (Zmudzinska-Nowak, 2021). Palimpsest kavramıyla ilgili ilk filozofik çıkarımlarda bulunan Cross (1922), günümüzden bir asrı aşkın zaman geçmesine rağmen hâlâ geçerliliğini koruyan bir görüş sunmuştur: "*Hayat, çift yönlü bir palimpsesttir. Bir tarafı koyu, göze çarpan ve belirgin harflerle yazılmış okunaklı; diğer tarafı ise belli-belirsiz çizilen ancak yaşamı, kişinin yaşayabilmenin yolunu bulabilmesi için ortaya koyması gereken çabaya değer kılan, yani insanın tırnaklarıyla kazıdığı ve felsefeyle, gizli anlamlarla dolu olan kısımdır.*" Bu görüşten hareketle, palimpsestin anlaşılabilmesinin ve ortaya çıkarılmasının çabaya muhtaç bir olgu olduğu savunulabilir.



Resim 1. IX. Yüzyıla Ait Bir Palimpsest Örneği (Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel)

Palimpsest analojisi özünde mimarlık ve şehir tarihçileri tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Palimpsest kavramı, bir binada veya bir kentsel sit alanında farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan maddi unsurların bir arada bulunması durumunu anlatmak için kullanılmıştır (Mitin, 2018). Kültürel, maddi, görsel ve sosyal deneyimler arasındaki karmaşık ilişkilerle vücut bulan ve yapılı çevrelerin (built environment) mekânlardaki sosyal, kültürel ve tarihsel anlatıları somutlaştırma biçimlerini analiz etmenin bir aracı olarak palimpsest terimi, araştırmalarda genellikle metaforik bağlamda ele alınmıştır (Powell, 2008: 6). Palimpseste farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Mitin (2007), mitolojik iletişim modellerinin ve günümüz modern mitlerinin, belirli yerlerin/mekânların inşa edilmiş gerçekliklerle doldurulmasında önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu noktada, palimpsest özellik taşıyan mekânların zamansal katmanlarına ruhsal/anlatısal/hikâyesel katmanların eklenebildiğini anlamak önemlidir. Esas olarak mimarının içeriğini ve anlamını vurgulayan bu açıklamalara ek olarak Venturi (1977) mimariyi: “İçeri ve dışarı arasındaki duvar” şeklinde tanımlamıştır. Öte yandan Lefebvre (1991), mimarının ürettiği şeyin aslında ölümden kaçan ve kendine özgü ve bir yerel zamanı olan, anlam yüklü “sahip-mekânlar” olduğunu savunur. Bu bakış açısına göre mimarının yarattığı yaşam, mekânı kullananların kendi yaşantısında yeniden üretilen formdadır. Turist ise, bu yaşam formunun gölgesidir. Goulding & Pressey (2023), bu gölge analojisini farklı bir açıdan betimleyerek, bireyin etkilenme sürecinin duygular, beden ve hayal gücü üzerinde tesir etme ile meydana geldiğinden karmaşık ve çok katmanlı bir süreç olduğunu vurgular. Bu görüş doğrultusunda bireyin etkilenmesi basit ve beklenmedik bir hisle başlayabilir ve duyulara yönelik zihinsel ve fiziksel bir saldırıya dönüşebilir. Yüzeysel veya yoğun ya da her ikisinin birleşimi olabilir. Yani duygulanım, doğası gereği palimpsest bir yapıdadır.

2.2. Palimpsest Kavramı Işığında Turizm Olgusu

Mekân, insan için anlam alanı olarak kabul edilirken; yer duygusu, turistler ile belli yerler arasındaki sembolik etkileşim yoluyla oluşan bir elektrik halidir. Yer duygusu kavramı yerin önemi, yerin imajı ve yere bağlılık kavramlarıyla ayrılmaz bir bütün oluşturur. Yer ile insan arasındaki bağlar duygusal, duygusal ve bilinçsel etkileşim şeklinde oluşabilir (Zhao, 2019). Mekânların çok işlevli yapısı özünde bize alternatifler sunmaktadır. Alternatif bir yaşam tarzı mitiyle, temasıyla ya da anlatısıyla ilişkilendirilerek bu çok işlevli yapı içerisinde belirli bir anlam

ve bağlam çıkarılabilir. Yeniden şekillenen bu anlam ve bağlamlar, o mekâna özgü bir anlam ve kimlik kazandırmakta ve mimari ve çeşitlilik açısından alanın ortam kalitesini artırmaktadır (Hatz, 2018). Bu nedenle, yerler deşikendir ve yer duygusu da yerlere bağılı olarak zamanla deşikcektir. Destinasyon pazarlama örgütleri de bu bağlamda, yerel olanı tanımlamaya, iletmeye ve nihayetinde satmaya, başka bir deyişle bir yerin duygusal tonunu satmaya yardımcı olabilirler (Jarratt vd., 2019). Bu görüş doğrultusundaki savıyla Hatz (2018) ise, post-modern kentsel ortamlardaki metalaştırılmış ve özelleştirilmiş kentsel alanların tüketim malları gibi “ürünler” haline geldiğini vurgular. Hatz’a göre kentsel mekanların bu bağlamda deyim yerindeyse “tüketimi”, günümüzde kimlik inşasının bir parçası haline gelmiştir.

Palimpsest metaforu ile ilgili olarak Vigano (2020), palimpsestin farklı zamanlar arasındaki karşılaşmaya ya da çatışmaya, bitmek bilmeyen deşikimlere ve dönüşümlere, en azından o mekândaki palimpsestin varlığını sorgulayacak kadar ciddi olmayana varıncaya kadar geniş bir yelpazede bize imada bulunduğunu savunur. O ana kadar dinamikler ve yer yer rastlantısal karşılaşmalar, bu palimpsest mekânın buruşmuş derisine işlenecek ve bu da yeni çatışmalara yol açacaktır. Böylece, palimpseste yüz yüze gelecekler ve uzun vadedeki yinelemeli pratikleriyle karışık izlerini mekâna bırakacaklardır. Yazarın palimpsest mekânlar ile ilgili açıklamalarından hareketle, palimpsest mekânlarda belli ölçüde bir dönüşüm, mimari çehre deşikiminin yanında mekânın ruh deşikimi, rastlantısal dahi olsa birtakım katmansal karşılaşmalar ve bunun yanında insan eliyle bindirilmiş mekân ruhları olabileceği çıkarımına varmak mümkündür. Palimpsest yerlerin taşıdığı özellikler bu bağlamda çok silik bir geçişi tasvir edebileceği gibi belirgin hatlarla ayrılan fragmanları da insana hissettirebilmektedir. Turist çerçevesinden bu insan-mekân karşılaşmalarının tümü “ötekini”, “farklıyı”, “ilgi çekici olanı” ve “benzersizliği” vurgulaması açısından önemlidir. Peillon (1984) ise farklı olanla karşılaşmanın, gezginlerin ilgilerini çektiğini ve turizm olgusunun, daha geniş ve alışılmışın dışında bir referans çerçevesi içerisinde benliğin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kıldığını savunmaktadır. Ayrıca, Peillon’a göre seyahatler, etnosentrizmi ve otoriter eğilimleri azaltmaktadır.

Ren (2021), palimpsestin mimari miras katmanlarının birikimi olması bakımından, kötüye kullanıldığı taktirde kültürel kimliği manipüle edebileceği görüşünü ortaya atmıştır. Bu görüşe göre palimpsest, belirli bir zümrenin, kendilerince nahoş gördükleri katmanları silip örterek kültürel kimliği manipüle etme amacıyla da kullanılabilir. Bu durum ise, insanların mirastan edindikleri bilgi ve çağrışımları bulanıklaştırıp çarpıtabilecektir. Bu bilgiler ışığında mimari palimpsestin, hem özgün tarihi bilgilerin geri dönülemez şekilde yok edilmesine neden olabileceği hem de tarihi ve kültürel kimliği yorumlama şeklini bulanıklaştırabileceği savunulmaktadır. Zmudzinska-Nowak’a (2021) göre miras kavramı, özü itibarıyla da palimpsestle son derece yakından ilişkilidir. Bu nedenle, kültürlerin ürünlerinin çok katmanlılığı olarak miras, zamanla ortaya çıkar ve bir palimpsestin yapısını oluşturur.

Olivier (2004) şimdiki zamanın, şu anda fiziksel olarak bir arada var olan tüm geçmiş zamanların toplamı olduğunu savunur. Bu düşünceye göre, belirli bir turistik mekânda ya da yerde her ne kadar tarihsel ve anlamsal katmanların farkına varmak önemli bir aşama olsa da o mekânın şimdiki yansıtan bütünsel anlamını tasarlamak ya da öne çıkarmak önemlidir. Palimpsestin devingen yönüne vurgu yapan Mitin (2018) ise, palimpseste katmanların, kendiliğinden gelişen bir yapı sergilediğini ve bu katmanların hiyerarşilerinin iç ve dış koşullar altında kolayca deşikistirilebilir nitelikte olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre kişi, her ne kadar bu katmanları zihninde kolayca deşikştirerek düşünebilse de mekânı algılama ve hayal etme sürecinde o yerin katmanlarından birini baskın ya da temel katman olarak düşüneceklerdir. Tam da bu noktada palimpsest, bir yeri çok boyutlu olarak gören bu ayrı katmanların birleşik bir bütününe teşkil edecektir. Bu görüşler doğrultusunda, turizm olgusu özelinde ele alındığında

turistin bir mekânı ya da destinasyonu ziyareti sırasında anlatsal/hikâyesel yönlendirmelerle o yerin ziyaretçinin zihninde konumlandırılması ve belli bir katmanın/katmanların ön plana çıkarılması büyük ölçüde ziyaretçiyi yönlendirme gücü taşıyacaktır. Bununla birlikte turistle sosyal alan arasındaki bu etkileşimde, her bir birey palimpsest yeri veya mekânı katmanlar özelinde ayrı veya bütüncül, baskın veya silik katmanlar şeklinde algılayacaktır.

Zamanın içerisindeki maddi kümelenmelerle kentler, geçmişlerine ve sürekli olarak değişime, katmanlaşmaya ve kimi zaman da ihmâl edilmeye tanıklık eder. İçinden geçtiğimiz alanlar aslında anlam yüklü, geçmişin katmansal yayılımının sessiz tanıklarıdır. Bu yerler aynı zamanda, günümüzdeki sayısız öznenin deneyimi ve kolektif idraki bağlamında da aktif tetikleyicilerdir (Uricchio, 2012: 46). Bir şehirdeki heterotopik (olması gerekenden farklı bir yerde olan) çok katlı bina sakinlerinin kendi bireysel mekân adaleti arayışlarında yaşadıkları umutsuzluk, şehrin kolektif hafızası ve söylencelerinden oluşan çok seslilikle dengelenebilmektedir (Cojocar, 2022). Cojocar'ın sözünü ettiği bu çok seslilik turizmin kendi doğasını yansıtır. Farklı etnisiteden çok sayıda insanın ziyaret ettiği destinasyonlar ve mekânlar, özü itibarıyla hem bir insan müzikalitesine ev sahipliği yapmakta hem de bu insanları heterotopik bir yer arayışına itmektedir. Bu arayışı farklı bir çerçeveden irdeleyen Vergopoulos'a (2016) göre turist, yaşadığı deneyimin turistik bir özellik taşıyıp taşımadığına dair birtakım ipuçları arar. Turizme dair bu ipuçlarının yokluğunda, bir huzursuzluk durumu kendini hissettirmeye başlayabilir. Buna göre bu tedirginlik, turizm aracılığının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Kendini turist olarak konumlandırarak belirli bir yerle iletişime giren kişi, bir yorum kriziyle karşı karşıya kalabilmektedir. Yani turizmin, bir aracı olarak yoksunluğunun görüldüğü yerde kişinin politik bir alana yönlendirilmesiyle rekreasyon, eğlence veya zevk gibi bir deneyim paradigmasının çağrılmasına olanak tanınır. Bu yorum krizi, tam da bu noktada bireyin kendisinin son derece politik bir alana çekildiğinin fark etmesi sonucu oluşur. Birey, yine de bunu sıradan ve önemsiz bir şekilde, tatil modunda tüketir. Bu noktada politize edilen mekândan kasıt, insan eliyle oluşturulmuş ve kasti bir şekilde turist yönlendirimi yapılan mekânlardır. Turist, kendisinin belli bir yere yönlendirildiğinin her ne kadar farkında olsa da kendi rutin tatil ruh halini bozmak istemeden o andan istifade edecektir.

Palimpsest kavramı, eski yer isimlerinin yerine yenilerinin verilmesi ya da eski isimlerinin tamamen unutulması şeklinde de karşımıza çıkmaktadır (Fleming, 2000). Turizm çerçevesinden ele alındığında, popüler bir destinasyonun belirli bir alanını işgal eden büyük bir otelin hem o destinasyonun tarihi niteliklerinden hem de kadim coğrafyasından yararlanarak günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilen farklı bir içerikle hizmet vermesi buna örnek gösterilebilir. Turist, bölgenin tarihsel özelliklerinin cazibesıyla oraya gidebileceği gibi, bu tarihsel niteliklerden bağımsız olarak yalnızca rekreatif amaçlarla da gidebilecektir veya her iki etmen de turist için bir motivasyon kaynağı olabilecektir. Tapkı (2018), bu şekilde yeniden işlevlendirmelerin, bir yapının kimliğinin devamlılığı bağlamında önemli bir araç olduğunu ifade etmektedir.

Huijbens (2023), insanlar ve yerler arasındaki turizm karşılaşmalarını farklı bir düzlemde ele almaktadır. Huijbens, insanın yaratıcı ve ilgi çekici hikâye anlatıcıları olarak kendi varlığını vurgulayarak amaçlılığa ve kişisel anlamlara yer açmasının, insanı turizm karşılaşmalarında yeniden konumlandığını savunmaktadır. Yazarın bu noktadaki savı, turizmi konu edinen yerlerle o yeri ziyaret eden/edecek insanların arasında bir bağ oluşturulabilmesi için özel bir amaca yönelik olarak bir anlatıya, hikâyeye, romantizme ihtiyaç duyulmasıdır. Hatta, edebi eserler aracılığıyla da palimpsest analogisini kişilere aktarmanın mümkün olduğunu savunan araştırmacılar olmuştur. Bu doğrultuda Cojocar (2022), romanların esas olarak zihnin ve şehrin bütünleştiği iç mekanları tasvir ettiğini, dolayısıyla kent sakinleri açısından psikopatolojiye dönüşen ve seçmeci yaklaşımla tercih yapılan bir kentsel biçimlenim sergileme eğiliminin

olduğunu savunmaktadır. Cojocarü, ortaya çıkan bu eğilimin, kentin palimpsest doğasının bir yıkım ve yeniden inşa döngüsünü vurguladığını savunur. Öte yandan Lefebvre (1991), turiste sunulan destinasyon imajı ile ilgili olarak Venedik örneğinden hareketle önemli bir çıkarımda bulunur. Lefebvre, Venedik'in her ne kadar 16. yüzyıldan beri turistik olmanın ötesinde derin anlamlar içerip birçok özelliği bünyesinde barındırır da turiste sunulan manzaranın aslında turiste iletilen bir koddan ibaret olduğunu savunur. Örneğin Venedik'te denizin yüceltilmesi ve şehir sakinlerinin denize bir anlamda hâkim olması yani "mekânın temsili" ile incelikle işlenmiş Venedik sokak dokusu, oradaki haz ve fütursuzca harcanan servet, yani "temsil mekânı" aslında birbirini tamamlamaktadır. Lefebvre bu tamamlamayı, su ve taşın yani kanalların ve sokakların karşılıklı olarak birbirini güçlendirmesi olarak tasvir eder.



Resim 2. Mağara ve Taş Evlerden Dönüştürülmüş Palimpsest Otel Odası Örneği (Museum Hotel/Kapadokya)

Zaman bağlamında palimpsest incelendiğinde, bölgesel palimpsestlerdeki işaretlerin, uzun vadede ilişkişel geometrilerin, anlamsal katmanların izini süren ve eksik veya yer yer düzensizliklere sahne olup maddi tezahürleri değışse dahi yok olmayan eş-evrelilikleri ortaya çıkaran bir yapı olduğu görülmektedir. Palimpsest metaforu bu nedenle modern projeyi eleştirir ve uzun vadeye ve uzun süreye, yavaş ve tekrarlanan bir "birikim yerine" ve tabakalı bir alan olarak bölge fikrine açıktır (Vigano, 2020: 168). Eş-evrelilik metaforunun palimpsest penceresinden turizm bağlamında işlenmesi turiste ambiyans çeşitliliği oluşturması bakımından dikkate değerdir. Eskiye duyulan özlemi, nostaljiyi, geçmişle ilişkilendirileni yeni bir tabakta sunmak bu noktada palimpsest turizm çekiciliklerinin asıl doğasını teşkil eder. İnsanlığın başlangıç noktası olarak bilinen bir destinasyonda bulunmanın ayrıcalık hissi, o anda üzerinde bulunulan alanın tanıklık ettiği farklı medeniyetlerin izleriyle birleştiğinde eş-evreliliğe temellenen bir turizm deneyimi ortaya çıkacaktır. Bu deneyim, tarihi bir yapıda önemli bir kişiye ait mekânda bulunmakla birleşince, palimpsest hazzın katsayısı artacaktır. Nitekim Tapkı'ya (2018) göre tarihi yapıları korumak, onların günlük hayata dahil edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Foucault ve Misowiec (1986) ise, içinde bulunduğumuz çağın eşzamanlılık çağı olduğunu savunur. Bu eşzamanlılık özünde yan yana gelmenin, yakın ile uzağın, dağınımlı olanın çağıdır ve insanın, kesişmelerden ibaret bir dünya deneyimi vardır.

Palimpsestin zaman bağlamında incelenmesine dair önemli bir görüş ortaya koyan Olivier (2004) tarihsel zaman kavramının, boş ve homojen zamanı olan ve tarihlerin, kronolojilerin ve dönemlerin zamanı olarak değil; tam tersine şimdi ile geçmiş arasındaki kaynaşmanın tam ve heterojen zamanı olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Olivier'e göre bizi yaşlandıran ve çevremizdeki dünyayı dönüştüren zamandır ve zaman bizi inşa eder. Biz de geçmiş kesin olarak gittiği için zamanı inşa ederiz. Zamandan geriye kalan tek şey, geçmişi oluşturan şeydir ve bu da şimdiki zamanda var olan bir anıdır. Diğer yandan Lefebvre (1991), mekânın ve zamanın bir nesne

ya da herhangi bir şey gibi alınıp satıldığını veya mübadele edilebildiğini vurgular. Lefebvre, günümüz modern kent yapılaşmasının da bu bağlamda, yapıt olmaktan önce bir ürün olarak idrak edilmesi gerektiğini savunur. Buna göre mekân bir üründür ve etkileşim yoluyla bizzat üretime müdahalede bulunur. Yani mekân, diyalektik bir kavram olmasıyla birlikte toplumsal ve ekonomik ilişkilere temel teşkil eder ve özünde mekân hem ürün hem üreticidir. Mekân, kendi mecrası içerisinde cereyan eden ilişkilerin yeniden üretimini de üstlenir. Bunun yanında Richards (2020), bütünsel anlamda bir yeri oluşturma ya da dizayn etme yaklaşımının yaratıcılık, kaynaklar ve anlamlar temelinde yaratıcı turizmin tasarım unsurlarına teorik bir temel sağladığının altını çizmektedir. Bu görüşe göre turizmde yaratıcılık başlı başına bir amaç değil mekânın tüm kullanıcılarının yaşam kalitesini artırmanın da bir aracıdır. Bunun yanında mekânın kullanıcıları olarak memnuniyet duyan ziyaretçiler, bu deneyimlerini hatırlama eğilimi gösterecek ve güçlü duygulanımlar tecrübe edeceklerdir. Bu doğrultuda Kim, Ribeioro & Li (2022), olumlu turizm anılarının, turizm deneyimlerinin hatırlanmasını destekleyici nitelikte olduğunu ve hem olumlu hem de olumsuz turizm anılarının güçlü duygular uyandırdığını ileri sürmüşlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir kıtayı, şehri, bölgeyi ya da küçük ölçekte ele alındığında bir mekânı görünür kılan ayırt edici özelliklerin ortaya çıkarılması ve o yerdeki katmanların çözümlenmesi esas itibarıyla o yerin veya mekânın bir tür ruh inşasıdır. Geçmişte farklı işlevlerle kullanılmış olan bir mekânın ya da geçmişte farklı bir yer kimliğiyle tarih sahnesinde yer almış destinasyonların günümüzdeki işlevi ve anlamı, bu ruh inşasının oluşumuna temel teşkil eder. Öyle ki, geçmişte turistik bir nitelik taşımasına rağmen, sözü edilen mekânların ve yerlerin inşa edilmiş gerçeklikler marifetiyle bir tabaka seçkisi içerisinde turistik bir yer kimliği kazandığı görülür. Bu noktada yer ve mekân olgusu çerçevesinde turizmde palimpsest kavramıyla ilgili öne çıkan en önemli husus, palimpsest teriminin tabakalaşmayla ilgili bir analogiden türeyerek özünde hep insanı saklı tutması ve bu palimpsest mekânların bir sosyal alan hüviyeti kazanabildiği ölçüde turistik değerini artırmasıdır. Geçmişin belli bir kesitinde yer alan ya da günümüzde bir uzam olmaktan çıkıp, sosyal hüviyet kazanan bu alanlar taşıdığı tılsım ve uyandırdığı merak sayesinde sosyal etkileşimlere, turist-mekân karşılaşmalarına ve mekânın turistik bağlamda tüketimine temel oluşturabileceklerdir. Günlük hayata dahil edilmesi, bu palimpsest nitelik taşıyan yapıların kültür varlıklarının ve geleneklerin korunmasına da doğrudan ya da dolaylı olarak yardımcı olacaktır. Palimpsest kavramının ortaya çıktığı ilk yıllarda parşömenlerin bir geri dönüşüm yöntemi olarak kullanılması gibi günümüz turizm olgusu içerisinde de palimpsest destinasyonların ve özellikle de yapıların korunması ve sürdürülebilirliği açısından bu elzemdir. Mekânların sürdürülebilirliği ile ilgili olarak Lefebvre (1991), turistin mekânı tükettiğini ve hatta yok ettiğini savunur. Yazarın, bunu destekleyen bir diğer görüşüne göre ise mekândan alınacak zevk ile sözde “zevk mekânları” birbirine karıştırılmamalıdır zira zevk mekânları tanımlaması diskotek, gece kulübü gibi kapitalizm ürünü yapıları işaret eder. Bunun yanında eski bir yapı, nostaljik bir konak ya da kadim geçmişe sahip bir tapınak için aynı şeyleri savunmak mümkün olmayacaktır.

Turistik mekânlar bağlamında incelendiğinde palimpsest kavramı, doğası itibarıyla mekânların, yerlerin, ambiyanların yorumu açık bir yönünü ortaya koymaktadır. Yorumu açık olma yönü, palimpsest mekânlara esas niteliğini kazandıran unsurdur. Yani tarihin farklı kesitlerinde farklı işlevlerle kullanılmış olan bir yerin veya mekânın a) Tarih sahnesinde farklı dönemlerde taşıdığı her bir kimliğin birleşim potası olma b) Tarihsel süreçte yalnızca belli bir dönemin özelliklerini taşıma c) Geçmiş bir uzamdan ibaret olma yani ilk kez bir mekân/yer hüviyetini kazanma (mekâna dönüşmeden önceki geçmişinde bir sosyal alan olduğuna dair izler taşıyama) özelliklerinden birini ya da birkaçını taşımasının orayı bir palimpsest turistik

mekân/yer olarak konumlandıracağı düşünülebilir. Bütün bu süreçler, mekânın belli açılardan yeniden işlevlendirilmesidir.

Palimpsest mekânların çekicilik unsuru olarak turistik bağlamda tutundurulması ve cezbedici bir turistik arz unsuru olarak vitrinlenmesi, yoğun pazarlama çabalarını gerektirecektir. Turistin, bu mekânları ziyaret etmeye karar vermesinin öncesinde, paydaşlar tarafından günümüz bilgi çağındaki gelişmeler çerçevesinde adımlar atılması önemlidir. Bunun için, belirli kitleler tespit edilerek, uygun bir turist bölümlendirme planı yapılmalıdır. Dolón Herrero (2020), bu aşama ile ilgili olarak otel web sayfalarının dahi söylemsel olarak farklılık fikrini potansiyel ziyaretçilere sunabileceğini savunmaktadır. Böylece farklılık deneyiminin hangi unsurlarının belirgin hale getirileceğini ve yaşam tarzı, alışkanlık ve statü deneyimleriyle ne şekilde sınırlandırılabilirliğini açıklamaktadır. Buna göre potansiyel misafir henüz otel rezervasyonu yaptırmadan çok önce, otelin web sayfası aracılığıyla yaratılan ambiyans, atmosfer, tarz veya hissiyat konusunda misafire bir güvence sunmaktadır. Bu anlamda, farklılığın bu web sayfasından misafire sunulması bir tür statü odaklı sosyo-kültürel kümeleşme yaratımıdır. Yani, sosyo-ekonomik açıdan ayrıcalıklı bir misafir için grup içi benzerlik fikri vurgulanmakta ve bir ayrıcalıklı turist hissi oluşturulmaktadır. Dolón Herrero'ya (2020) göre bu kimlik üsluplaştırma hamlesi, ayrıcalıklı bir kimliğin sınırlarını çizerek, turistik bağlamda belli bir zümreye dahil olmanın anlaşılmasına yardımcı olacak ve o otele mekânsal anlamda statü odaklı bir aidiyet ve hak hissi empoze edecektir.

İçinde bulunduğumuz eşzamanlılık çağında, palimpsest özelliğe sahip mekânların, yerlerin ve yapıların geçmişten bugüne ruhsal, zamansal ve maddesel kesişmelerinin farkında olmak, günümüz turist eğilimleri bağlamında dikkate değer bir konudur. Günlük hayata entegre edilen palimpsest mekânların yeniden üretimi, kendisiyle birlikte ziyaretçiyi de dönüştüren bir etkileşim ortaya koymaktadır. Bu sayede palimpsest mekânlar, olumlu duygulanımlar yaratarak kullanıcıların, yani ziyaretçilerin memnun kalmalarını sağlamak ve onlara hatırdaki kalan deneyimler yaşatmaktadır. Ziyaretçinin, mekânı başkasına tavsiye etmesi adına ve destinasyonların, mekânların ve yerlerin turistik sürdürülebilirliği bağlamında bu anlamlıdır. Buna karşılık, sosyal dolaşımın olmadığı turistik mekânlar ve destinasyonlar ise insan unsurundan yoksun olduğu müddetçe anlam inşasından mahrum kalacaktır. Palimpsest mekânların ve yerlerin sürdürülebilir temelde ele alınarak sahiplenilmesi, yeniden yaratımla gelecek nesillere aktarılması ve böylece korunabilmesi adına bu husus, büyük öneme sahiptir. Aksi halde, kendi kaderine terk edilen bu varlıklar, zaman sahnesindeki katmanlarını, kimliklerini ve anlamlarını yitirecek ve yok olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bartolini, N. (2014). Critical Urban Heritage: From Palimpsest to Brecciation, *International Journal of Heritage Studies*, 20(5), 519-533.
- Cojocar, A. (2022). *Geographies of Memory and Postwar Urban Regeneration in British Literature: London as Palimpsest*, London: Cambridge Scholars Publishing.
- Cordan, Ö. (2019). Bir Palimpsest Olarak İç Mekân, *Yapı*, 450, Ss. 25-28.
- Cross, (1922). Palimpsest, *The North American Review*, 216(802), 347-352.
- Dolón Herrero, R. (2020). Different' and Distinct' as Markers of Otherness: A Corpus-driven Study of The (re)creation of Privilege in High Standard Hotels, *Iberica* 39.
- Fleming, A. (2000). A Lost Swaledale Vaccary and a Palimpsest of Place Names, *Northern History*, 36(1), 159-162.
- Foucault, M. & Miscowiec, J. (1986). Of Other Spaces, *Diacritics*, 16(1), 22-27.

- Goulding, C., & Pressey, A. (2023). A Palimpsestic Analysis of Atmospheres at Dark Tourism, *Annals of Tourism Research*, 101.
- Hatz, G. (2018). Foucault's Concept of Heterotopia as an Èpistemé for Reading the Post-Modern City: The Viennese Example. *Current Urban Studies*, 6, 455-482.
- Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel (2023). *Handschriftendatenbank*, Erişim Url: <https://diglib.hab.de/?db=mss&list=ms&id=64-weiss&image=00435> (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2023).
- Huijbens, E. H. (2023). The Spaces and Places of the Tourism Encounter. On Re-Centring the Human in a More-Than/Non-Human World. *Humanities* 12(55).
- Irvine, W., & Anderson, A.R. (2007). The Vulnerability of Peripheral Tourism: The Rapid Disenchantment of Peripheral Attraction. In *Tourism in Peripheries: Perspectives from Far North and South*; CABI: Wallingford, UK, 109-123.
- Jarratt, D., Phelan, C., Wain, J, & Dale, S. (2019). Developing a Sense of Place Toolkit: Identifying Destination Uniqueness, *Tourism and Hospitality Research*, 19(4). 408-421.
- Khirfan, L. (2010). Traces on the Palimpsest: Heritage and the Urban Forms of Athens and Alexandria. *Cities*, 27(5), 315-325.
- Kim, Y., Ribeioro, M.A. & Li, G. (2022). Tourism Memory, Mood Repair and Behavioral Intention, *Annals of Tourism Research*, 93, ss. 1-13.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, Oxford: Wiley-Blackwell. Donald Nicholson-Smith.
- Mitin, I. (2007), "Mythogeography – Region as a Palimpsest of Identities", in Elenius L., Karlsson C. (eds.), *Cross-Cultural Communication and Ethnic Identities*, Lulea University of Technology, pp. 215-225.
- Mitin, I. (2018). Constructing Urban Cultural Landscapes & Living in the Palimpsests: a Case of Moscow City (Russia) Distant Residential Areas, *Belgian Journal of Geography*, 4, 1-15.
- Norberg Schulz, C. (1980). *Genius Loci, Towards A Phenomenology of Architecture*, London: Academy Editions.
- Olivier, L. (2004). The Past of the Present. Archaeological Memory and Time, *Archaeological Dialogues*, 10 (2) 204-213.
- Peillon, M. (1984). Tourism: A Quest for Otherness, *The Crane Bag*, 8(2): 165-168.
- Powell, K.A. (2008). Remapping the City: Palimpsest, Place, and Identity in Art Education Research, *Studies in Art Education*, 50(1). 6-21.
- Ren, (2021). Architectural Palimpsest and Its Effect on Cultural Identity A Tool of Manipulation and Its Social Power, *UIA 2021 RIO: 27th World Congress of Architects*.
- Richards, G. (2020). Designing Creative Places: The Role of Creative Tourism, *Annals of Tourism Research*, 85.
- Sarmiento, F.O. (2023). A Palimpsest of Mountain Geographies, Fausto O. Sarmiento (Ed.), *Montology Palimpsest: In A Primer of Mountain Geographies* (ss.1-8). Cham: Springer.
- Tapkı, S. (2018). Tarihi Konut Yapılarının Turizm İşlevine Dönüşümünde Kimliğin Bilimsel Açıdan İzlenimi, *Tarih Okulu Dergisi*, 11(34), ss.1109-1131.
- Turgut, H. (2021). Istanbul: The City as an Urban Palimpsest, *Cities*, 112, ss.1-12.
- Uricchio, W. (2012). A Palimpsest of Place and Past, *Performance Research*, 17(3), 45-49.
- Venturi, R. (1977). *Complexity and Contradiction in Architecture*. New Jersey: Princeton University Press, Lawrenceville.
- Vergopoulos, H., (2016). Breaking and Entering, or a Feeling of Heterotopia in Tourism Situations, *Via*, 9.
- Verheij, R. (2015). *Palimpsest in Architecture: Six Personal Observations*, Delft: Delft University of Technology, Graduation Thesis. (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2023).

- Vigano, P. (2020). Palimpsest Metaphor: Figures and Spaces of the Contemporary Project. *Urban Planning*, 5(2), 167–171.
- Zhao, L. (2019). The Sense of Place for Tourists: Place-making Under the Perspectives of Symbolic Interaction and Phenomenology, *Advances in Economics, Business and Management Research*, 85, ss. 598-605.
- Zmudzinska-Nowak, M. (2021). Heritage As a Palimpsest of Valued Cultural Assets on The Problems of Frontier Land Architectural Heritage in Turbulent Times. Example of Poland's Upper Silesia, *International Journal of Conservation Service*, 12(4), 1267-1288.
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/palimpsest> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/palimpsest> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- <https://www.museumhotel.com.tr/main> (Erişim tarihi: 10.01.2024)



Kentsel Isı Adası Oluşumuna Karşı Dirençli Kentlerin Rolü Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Role of Resilient Cities in the Formation of Urban Heat Island

Dilara YILMAZ¹, Sevgi ÖZTÜRK²

Özet

İklim değişikliği, birbiriyle bağlantılı olan birçok sistemin etkileşimi yoluyla hem doğrudan hem de dolaylı olarak kentleri ve tüm canlıları olumsuz yönde etkileyen, karmaşık ve çok sistemli bir olgudur. Kentlerin karmaşık olan bu süreçte, sonuçları ve tehlikeleri öngörmek ve aynı zamanda olumsuz etkileri en aza indirmek için hızlı ve etkili bir şekilde tepki vermesi gerekmektedir. Bu noktada, kentlerin çevresel, sosyal ve ekonomi gibi farklı özellikleriyle ilişkili olarak kentsel dirençlilik öne çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda daha çok üzerinde durulan bir kavram olan kentsel dirençlilik kavramının tam olarak anlaşılması önem taşımaktadır. Bu durum göz önüne alındığında çalışmada, "İklim değişikliği ile uyum sürecinde dirençliliğin rolü nedir?" ve "Kentsel ısı adası etkisine karşı dirençli kent modelinin temel parametreleri nelerdir?" sorularına cevap aranmaktadır. Bu doğrultuda, iklim değişikliğinin kentler üzerindeki etkileri, kentsel dirençlilik kavramı açıklanarak, dirençli kent modelinin temel özelliklerine değinilmiştir. Kentsel dirençliliğin hazırlık, emilim, iyileşmek, uyum sağlama ve dönüştürülebilirlikten oluşan beş temel boyuta dayandığı sonucuna ulaşıldığı çalışmada, bir bütün olarak ve temel noktalara değinerek kentsel ekosistemler için daha bütünsel değerlendirmelerin yapılabilmesi için kentsel dirençlilik özelliklerine dayalı birleştirici bir çerçeve sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Kentsel Isı Adası, Azaltım, Uyum, Kentsel Direnç

Abstract

Climate change is a complex and multi-systemic phenomenon that negatively affects cities and all living things, both directly and indirectly, through the interaction of many interconnected systems. In this complex process, cities need to react quickly and effectively to anticipate consequences and dangers and at the same time minimize negative impacts. At this point, urban resilience comes to the fore in relation to different characteristics of cities such as environmental, social, and economic. It is important to fully understand the concept of urban resilience, which is a concept that has been emphasized more in recent years. Considering this situation, the study asks, "What is the role of resilience in the adaptation process to climate change?" and "What are the basic parameters of the city model that is resilient to the urban heat island effect? Answers to these questions are sought. In this regard, the effects of climate change on cities and the concept of urban resilience are explained and the basic features of the resilient city model are

^{1,2}Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Kastamonu

ORCID:

D.Y.: 0000-0002-9151-0529

S.Ö.: 0000-0002-3383-7822

Corresponding Author:

Dilara YILMAZ

Email:

dlara.yilmaz94@gmail.com

Citation: Yılmaz, D. ve Öztürk, S. (2024). Kentsel ısı adası oluşumuna karşı dirençli kentlerin rolü üzerine bir araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 81-91.

Submitted: 04.03.2024

Accepted: 19.04.2024

mentioned. The study, which concludes that urban resilience is based on five basic dimensions consisting of preparation, absorption, recovery, adaptation, and transformability, offers a unifying framework based on urban resilience characteristics to make more holistic assessments of urban ecosystems as a whole and by touching on the basic points.

Keywords: Climate Change, Urban Heat Island, Mitigation, Adaptation, Urban Resilience

1. GİRİŞ

21. yüzyılda dünya çapında gözlemlenen ve beklenen iklim değişikliği ve küresel ısınma, son 65 yılda karşılaşılan en önemli ve en ağır sonuçlanan küresel değişikliklerdendir. İklim değişikliği çevresel, ekolojik, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik gibi farklı birçok açıdan küresel ölçekte bütün ülkelerde karmaşık bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Adger vd., 2005; Leal Filho vd., 2021; Feliciano vd., 2022; Abbass vd., 2022). Aynı zamanda dünyadaki tüm kentler en büyük nüfus ve kentsel büyüme projeksiyonu ile karşı karşıyadır. Bu durum doğal kaynakların yanı sıra kentsel alanlarda yaşayan insanların yaşam kaliteleri üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir (Hüsam vd., 2021). Artan nüfus, sınırlı kaynaklar, hassas ekosistemler, iklim değişikliği, kentlerin yaşanabilirlik düzeylerinin artması ve gelecek nesiller için daha iyi yaşam standartlarının sağlanması açısından kentsel planlama ve kalkınmayı daha da kritik bir hale getirmektedir (Ramyar vd. 2021; IPCC, 2022).

İklim değişikliği, tüm dünyada mücadele edilen en büyük çevresel sorunların başında gelmektedir. Kentsel alanlar karmaşık ve aynı zamanda dinamik bir ekosistem olarak dünya yüzeyinin yaklaşık %5'ini oluşturmaktadır. Dünyada nüfusun yaklaşık %55'i kentlerde yaşamaktadır. Bu oranın 2050 yılına kadar %70'e ulaşması öngörülmektedir (Zhan vd., 2013; Jain vd., 2017; Khan vd., 2021; UNDESA, 2023; Yılmaz ve Öztürk, 2023). Kentleşme ve nüfus artışının artarak devam edeceği göz önüne alındığında, bu sürecin aynı zamanda iklim sistemi üzerindeki baskısının da artacağı öngörüsü de küresel ölçekte en büyük endişe kaynaklarından biri olmaktadır (IPCC, 2022; Yılmaz ve Öztürk, 2023).

Kentsel ısı adası nedenleri ve etkileri üzerine çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Genel olarak sonuçlar, bir bütün olarak kent için, kentsel alanın eşit olmayan bir şekilde genişlemesiyle ilgili alanda aşırı ve ani sıcaklık artışlarına neden olacağını göstermektedir. Kentlerin mekânsal özelliklerinden, arazi yüzeyi, bitki örtüsü, su dağılımı gibi farklı arazi kullanım türleri, uzun dalga radyasyonunun kent çevresindeki alanlarda sıcaklık farkının önemli ölçüde artması gibi başlıca durumlar, kentsel ısı adası oluşmasına neden olmaktadır (Stone vd., 2013; Çobanyılmaz ve Duman Yüksel, 2013; Zhou vd., 2014; Feyisa vd., 2014; Liu vd., 2014; Wang vd., 2015; Peng vd., 2016; Li vd., 2017; Canan, 2017; Dai vd., 2018; Cheela vd., 2021; Çilek Ünal, 2022; Yao vd., 2022; Yılmaz ve Öztürk, 2023; Yin vd., 2023). Tüm bu etmenler göz önüne alındığında, günümüzde iklim değişikliği ile mücadele sürecinde özellikle küresel ölçekte önemli bir endişe kaynağı olan kentsel ısı adası oluşumu, etkileri ve azaltmak için planlama politikalarını yönlendirebilecek etmenlerin üzerinde durulması önemli bir gerekliliktir. Kentlerde yaşayan nüfusun hızla arttığı göz önüne alındığında, özellikle iklim değişikliği sürecinde mevcut planlama pratiğinin yeniden ele alınması gerekliliğine ihtiyaç vardır. Çalışmada, iklim değişikliğinin kentler üzerindeki etkilerine odaklanılarak, bu etkilerin azaltılmasında dolayısıyla iklim değişikliği sürecinde kentlerin daha uyumlu olmalarının sağlanmasında planlama politikalarına yön veren dirençlilik kavramına odaklanılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, "İklim değişikliği ile uyum sürecinde dirençliliğin rolü nedir?" ve "Kentsel ısı adası etkisine karşı dirençli kent modelinin temel parametreleri nelerdir?" sorularına cevap aranmaktadır.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KENTLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Günümüzde tüm dünyada, iklim değişikliği süreci ve etkilerinin en yoğun olarak yaşandığı kentler önemli rol oynamaktadır. Tüm canlıların yaşam alanı olarak kentler iklim değişikliği sürecinden fiziksel, çevresel ve ekonomi gibi farklı birçok açıdan etkilenmektedir. Bu etkilerden en önemli ve en endişe verici olanı kentsel ısı adası oluşumudur (Nakata ve Souza, 2013; Allegrini vd., 2015; Canan, 2017; Yılmaz ve Öztürk, 2023; Bogenç vd., 2023).

Kentleşmenin de artmasıyla insan kaynaklı faaliyetler sonucunda üretilen karbon emisyonları dünya çapında iklimi büyük oranda etkilemektedir (Hornsey ve Fielding, 2020; Işınkaralar vd., 2023). 2022 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından yayınlanan 6. Değerlendirme Raporu'nda mevcutta atmosferde bulunan sera gazları ile emisyon miktarlarının 2040 yılına kadar artarak devam edeceği öngörülmekte ve günümüzden daha şiddetli olaylara neden olabileceği tahmin edilmektedir. Bu durum aynı zamanda, enerji bütçesinin değişmesine, kentlerin fiziki coğrafyalarının bozulmasına, ormansızlaşma gibi bölgesel ve küresel ölçekte birçok olumsuz duruma neden olacağı tahmin edilmektedir (IPCC, 2022).

Kentlerdeki hızlı nüfus artışı sonucu, bitki örtüsü, su kütleleri ve tarım arazileri gibi doğal peyzaj alanları geçirimsiz yüzeylere ve kentsel altyapı alanlarına dönüşmektedir. Bu dönüşüm sonucunda ise bitki örtüsünün en büyük faydalarından olan terleme ve buharlaşma döngüsü azalmakta, güneş radyasyon emilimi de artmaktadır. Bu durum, yerel ve bölgesel iklimi olumsuz yönde etkileyerek kentsel ve kırsal alanlardaki sıcaklık farkı olarak ifade edilen kentsel ısı adası oluşumunu artırmaktadır (Duman Yüksel ve Yılmaz, 2008; Canan, 2017; Yao vd., 2017; Dai vd., 2018).

İklim değişikliğinin kentler üzerindeki bir diğer olumsuz etkisi de yağış rejiminde yaşanan değişikliklerdir. Bu değişiklikler, deniz seviyesinde yükselmelere, sel, su kıtlığı gibi sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Su kıtlığı yaşanmasıyla delta alanları zarar görmekte, kuraklıklar ve tarım alanlarının su ihtiyacı artmaktadır. Buna karşın yağış rejiminde yaşanan değişiklikler nedeniyle yüzey ve yer altı su kaynaklarında yaşanan azalış bu ihtiyacı karşılayamamakta, doğal kaynaklar hızla tükenmektedir (Ribeiro ve Gonçalves, 2019; Orhan, 2021). Kentsel ısı adası etkilerinden kaynaklanan yüksek sıcaklıklar, insanların termal konforlarını etkileyerek, potansiyel olarak solunum güçlükleri, sıcak çarpmaları gibi sağlık sorunlarının artmasına neden olmaktadır (Metzger vd., 2010; Cheela vd., 2021; Yin vd., 2023).

3. KENTSEL DİRENÇLİLİK

Dirençlilik kavramı, kentler ve iklim değişikliği araştırmalarında giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. İklimle uyumlu, dirençli kentler gibi sıklıkla kullanılan terimler ile kentlerin, kentsel sistemlerin iklimden kaynaklı olumsuz durumlara karşı hızlı bir şekilde toparlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Pelling, 2003; Boyd vd., 2008; Sperling vd., 2008; Leichenko, 2011; Yılmaz ve Işınkaralar, 2021). Kentsel dirençliliğin artması, yerel ve bölgesel ölçekte hem uyum hem de azaltım çabaları için temel hedeflerden biri olarak belirtilmektedir (Crichton, 2007; Muller, 2007; Revi, 2008; Sánchez-Rodríguez, 2009; Leichenko, 2011). Ayrıca dirençliliğin iklim değişikliği, kırılganlık, sürdürülebilirlik, uyum gibi diğer temel kavramlarla ilişkisinin araştırıldığı çalışmalar da giderek artmaktadır (Berkes, 2007; Boyd vd., 2008; Gaillard, 2010; Zhou vd., 2010; Miller vd., 2010; Leichenko, 2011; Zeng vd., 2022; Sanson ve Masten, 2023; Salata ve Yiannakou 2023).

Kentsel dirençlilik, genel olarak bir kentin veya kentsel sistemin çeşitli olumsuz duruma, aşırı ve ani gelişen olay veya durumlara karşı dayanma yeteneğini ifade etmektedir (Leichenko, 2011). Günümüzde özellikle aşırı hava olayları ile etkisini gösteren iklim değişikliği sürecinde, kentlerde sıcak hava dalgaları, şiddetli fırtınalar, sel, taşkın, kuraklık, orman yangınları gibi risk ve

tehditler ortaya çıkmaktadır. Küresel ölçekte etkisini gösteren bu değişiklikler kentleri sadece fiziksel olarak etkilememektedir. Özellikle, çevresel, sosyal, ekonomik birçok açıdan olumsuz yönde etkilenen kentlerin bir bütün olarak tüm alanlarda dirençliliğinin sağlanması önem taşımaktadır (Martin ve Sunley, 2007; Pendall vd., 2010; Pike vd., 2010; Leichenko, 2011).

Kentlerin iklim değişikliğine karşı dirençli olabilmeleri için kentsel planlamaya azaltım ve uyum politikalarının dâhil edilerek bütüncül bir planlama çerçevesi oluşturulması gerekmektedir. Kentlerin fiziksel, çevresel, morfolojik özellikleri kapsamında mekânsal planlarından azaltım ve uyum politikaları birlikte ele alınması için öncelikle mevcut durumdaki ve gelecekteki risklerin anlaşılması gerekmektedir. Bu süreçte özellikle, çevresel, sosyal, ekonomik birçok açıdan olumsuz yönde etkilenen kentlerin bir bütün olarak tüm alanlarda dirençliliğinin sağlanması önem taşımaktadır (Martin ve Sunley, 2007; Pendall vd., 2010; Pike vd., 2010; Leichenko, 2011). Kentsel dirençlilik, azaltım kavramları ile ilgili yapılan uygulamalı analizler mevcut kentsel politikaların temel taşları haline gelmiştir. Önerilen azaltım ve uyum hedeflerine ulaşmak için mevcut planlama pratiğinin değiştirilmesi önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Reckien vd. 2019; Pietrapertosa vd. 2021; Schinder ve Dionisio, 2021; Buzási ve Csizovszky, 2023).

3.1. Kentsel Dirençliliğin Özellikleri ve Temel Boyutları

Kentsel dirençlilik, iklim değişikliği ile uyum sürecine son on yılda kentsel planlama ve kalkınmanın temel ilkelerinden biri olmuştur.

Kentsel dirençliliğin temel özelliklerini, boyutlarını ve etkilerini ortaya koyan akış şemasına göre (Şekil 1) kentsel dirençliliğin beş temel özelliği bulunmaktadır. İlk özelliği, öngörülen veya bilinmeyen felaketlere karşı planlama, hazırlık yapma kapasitesi olarak ifade edilen hazırlıklı olma durumudur. İkinci özellik olan emilim ise herhangi bir felaket sırasında dayanmak, felaketin etkilerinden bozulmadan veya işlevini kaybetmeden belirli bir dereceye kadar baş etme yeteneğidir. Bu özellik, kentsel ekosistemlerin sağlamlık, çeşitlilik, sürdürülebilirlik gibi temel işlevlerini sürdürmek için mevcutta olan gücünü yansıtmaktadır. Üçüncüsü, iyileşmedir. Deneyimlenen olumsuz durumdan hızlı bir şekilde kurtulma, istenilen sınırlar dâhilinde yeniden organize olarak devam edebilme yeteneğidir. İyileşme süreci sadece kentlerin fiziksel özelliklerinin onarılması değil aynı zamanda sosyal ilişkilerinde yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Dördüncü özellik, değişen koşullara yanıt vermede kasıtlı olarak uzun vadeli değişiklikleri yapabilme yani yeni koşullara adaptasyon sağlayabilme yeteneğidir. Son özellik olan dönüştürülebilirlik ise, fiziksel, çevresel, ekolojik, ekonomik ve sosyal yapı mevcut durumdan savunulamaz hale geldiğinde, temelde yeni bir sistem oluşturacak kapasite yeteneğidir. Başka bir ifadeyle, altyapılarda, işlevlerde ve ilişkilerde köklü değişiklikleri yapabilme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Folke vd., 2002; Meerow vd., 2016; Ribeiro ve Gonçalves, 2019; Tong, 2021).

4. KENTSEL ISI ADASI OLUŞUMUNA KARŞI DİRENÇLİ KENT MODELİ

Küresel ölçekte tüm kentleri etkisi altına alan iklim değişikliğine karşı, kentlerin doğal ve teknolojik tehlikelere karşı koyabilecek güçte, aşırı olaylara veya durumlara en az zararlı uyum sağlayabilecek esneklikte ve afet etkilerinden hızlı bir şekilde toparlanma kapasitesiyle planlanması gerekmektedir. Kentlerin bu bağlamda planlanması için birçok dirençli sistem ilkesi belirlenmiştir (Godschalk, 2002; Henstra vd., 2004; Polose, 2010; Cartalis, 2014; Zhang ve Li, 2018; Hurlimann vd., 2021; Zeng vd., 2022; Sanson ve Masten 2023).

Fakat her kentin birbirinden farklı özelliklere sahip olmasından dolayı bu ilkelerden tüm kentlere uyarlanabilir olanları seçilerek, aşağıda kısa bir özeti sunulmuştur:

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, dirençliliğin artırılması ve mevcuttaki olumsuz durumlara karşı etkili ve verimli çözümler üretilmesi için kentsel planlamanın değişken ve esnek olması önemli bir gerekliliktir (Zeng vd., 2022).

Karmaşık bir yapıya sahip olan kentlerin özellikle iklim değişikliği sürecinde değerlendirilmesi birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. İklim değişikliği ve beraberinde getirdiği olumsuzluklar kentleri fiziksel, çevresel, ekolojik, sosyal gibi birçok açıdan etkilemektedir. Bu etkilerin her birini ele alarak değerlendirilmesi ise bir hayli zor bir süreçtir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde her kentin dirençlilik düzeyine göre öncelikli etki alanları belirlenerek bu doğrultuda planlama politikaları benimsenmesi gerekmektedir. Bu politikaların etkin, verimli ve uzun vadeli olmalarının yanı sıra aynı zamanda değişen koşullara uyarlanabilir olmasına da dikkat edilmesi önem taşımaktadır (Zhang ve Li, 2018; Hurlimann vd., 2021; Zeng vd., 2022; Sanson ve Masten 2023; Isinkaralar ve Isinkaralar, 2023).

İklim değişikliğine karşı dirençli kentlere yönelik planlar, kentsel alanların özellikleri ve gelişimleri hakkında hem yerel hem de bölgesel ölçekte güncel bilgiler gerektirmektedir. Bu kapsamda öncelikli olarak elde edilmesi gereken bilgiler (Cartalis, 2014):

- Kentsel arazi kullanımı/arazi örtüsü değişiklikleri,
- Arazi yüzey sıcaklığı ve hava sıcaklığı,
- Kentsel ısı adasının mevcudiyeti ve etkisinin düzeyi,
- Kentsel parametrelerin ayrıntılı değerlendirilmesidir.

Dirençli kentlere yönelik planların farkındalık oluşturma, kapasite geliştirme, altyapı, ekosistem, bilgi ve teknoloji kurumlarının geliştirilmesine yönelik politikaları da içermesi gerekmektedir (Tyler vd., 2010; Cartalis, 2014). İklim değişikliğine dayanıklı kentlere yönelik planların savunmasız grupları veya savunmasız alanları belirlemesi ve bu grup/alanların iklim riskine orantısız maruz kalma durumuyla öncelikli olarak ilgilenmesi gerekmektedir (Santamouris vd., 2007; Baccini vd., 2008; Cartalis, 2014).

Risk değerlendirmelerinin kentsel planlamaya entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Kentlerin veya kentsel alanların dayanıklılık durumlarının belirlenmesi, herhangi olumsuz durumda acil eylem planlarının hazırlanmasında yardımcı olmaktadır. Mekânsal planlamada özellikle arazi kullanım planlamasının, bina düzenlemelerinin dirençlilik planlamasıyla ilişkilendirilmesi önem taşımaktadır. Yüksek riske sahip alanların belirlenerek müdahale önceliğinin buralara verilmesinde önemli role sahiptir. Özellikle kentlerde doğal tampon özelliğine sahip orman, ağaçlık gibi alanların korunması ve uzun vadeli dirençlilik planlarına entegre edilmesi gerekmektedir (Cartalis, 2014).

Kentsel alanlarda nüfusun çoğu kent merkezlerinde yaşamaktadır ve aynı zamanda iklim değişikliği nedeniyle en fazla risk altında olan alanlarda kent merkezleridir. Bu nedenle, küresel iklim değişikliği uyum sürecinde kent merkezlerine öncelik vermek başarılı bir uyum politikası

için önemli bir gerekliliktir. Kentler karmaşık ve birbirine bağlı sistemlerden oluştuğundan işbirliği içerisinde uygun politika üretimleri daha etkili olacaktır. Azaltmayla ilgili ortak faydalar sunan, kentsel uyum politikalarını ele almak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için güçlü, kaynak açısından ise verimli bir araçtır (Revi vd., 2014; IPCC, 2022; Zeng, 2022).

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Kentleşme süreci ve doğal tehlikeler günümüzde tüm dünyada en acil ve endişe duyulan sorunların başında gelmektedir. Bu süreçler birbiri ile doğrudan ilişkili olup, diğer süreçlerle etkileşimlerin bir sonucudur. İklim değişikliği ise artık sadece gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde değil dünya çapında tüm canlıların yaşamını doğrudan etkilemektedir. Sel, kuraklık, deprem gibi doğal afetlerin etkileri kısa sürede hissedilirken, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile uzun vadede daha ağır sonuçlarla karşılaşmaktadır. Mevcut kentsel alanların fiziksel ve çevresel özellikleri başta olmak üzere diğer özellikleri de dikkate alındığında ne yazık ki iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak mümkün değildir. Fakat bu etkileri en aza indirmek için gerekli planlama politikaları benimsenerek, daha uyumlu, dirençli ve sağlıklı yaşam alanları oluşturulması mümkündür. Mevcut planlama pratiğindeki bu eksiklikler göz önüne alındığında çalışmada, iklim değişikliğinin kentler üzerindeki etkilerine odaklanılarak, kentlerin daha uyumlu olmalarının sağlanmasında önemli bir role sahip olan dirençlilik kavramı üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Her kentin kendine özgü özellikleri olmasından dolayı iklim değişikliğinin etkisi de her kentte aynı değildir. İklim değişikliğinin kentler üzerindeki en önemli etkisi olan kentsel ısı adası, kentlerin fiziksel, çevresel, ekolojik, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre etkisini farklı yoğunluklarda hissettirmektedir. Örneğin yapılaşmanın ve sanayi alanlarının yoğun olduğu bölgelerde ısı adası etkisi daha yoğun olmaktadır. Bu nedenle iklim değişikliği ile uyum sürecinde ilk olarak her kente özgü kapsamlı analiz ve değerlendirmelerin yapılması büyük önem taşımaktadır. Bölgesel ölçekte uyum politikaları değil kentsel ölçekte uyum politikaları üretilmesi gerekmektedir. Yaşam kalitesinin yüksek, yaşanabilir kentsel ortamların olması için kentsel ısı adası oluşumunun en az düzeye indirilmesi küresel ölçekte tüm kentlerin ortak amaçlarından biridir. Yaşanabilir kentsel ortamların sağlanması ise kentsel dirençliliğin sağlanması ile mümkün olacaktır. Daha dirençli kentsel alanların teşvik edilmesi ve bu kapsamda geliştirilen politikaların uygulanmasının teşvik edilmesi için uzun vadede geliştirilebilir, çözüm odaklı stratejilerin belirlenmesi ve özellikle uygulama aşamalarında kararlılığın sürekli olması gerekmektedir.

Özellikle son yıllarda iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı geliştirilmiş dirençlilik kavramı, toplumsal sağlığın ve kentsel refahın korunmasıyla yakından ilgilidir. Dirençli kentlerin en temel ilkesi kaliteli yaşam alanları ve insanların yüksek refah seviyesi olsa da, aslında en temel hedefi olumsuz ve beklenmedik durumlara karşı kentlerin uyum sağlama, dönüşme kapasitesinin daha yüksek olmasıdır. Dirençlilik aynı zamanda, daha uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerinin önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Kentlerin daha kapsayıcı, güvenli, dirençli ve sürdürülebilir kılmayı amaçlayan sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin geliştirilmesinde dirençli kent modelinin net bir şekilde anlaşılması politika yapıcılar için büyük önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında yapılan değerlendirme ve sonuçlar, iklim değişikliği sürecinde dirençlilik kavramı ve dirençli kent modeli ile temel boyutlarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Aynı zamanda, iklimle ilgili afetlere karşı kentsel dirençlilik, önemi giderek artan karmaşık bir konudur. Literatürün bir değerlendirmesini sunan bu çalışmanın, araştırmacılar ve uygulayıcılara dirençlilik değerlendirmesini geliştirmede katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Teşekkür: Bu çalışmanın hazırlanmasında Kastamonu Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı'nda yürütülen "*Planlamadan Tasarım Sürecine, Kentsel Isı Adasının Değerlendirilmesine Yönelik Modelleme Önerisi: Ankara-Çankaya Örneği*" başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbass, K., Qasim, M. Z., Song, H., Murshed, M., Mahmood, H., & Younis, I. (2022). A review of the global climate change impacts, adaptation, and sustainable mitigation measures. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(28), 42539-42559. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-19718-6>.
- Adger, W.N., Arnell, N.W., Tompkins, E.L. (2005) Successful adaptation to climate change across scales. *Global Environmental Change*, 15(2):77-86. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2004.12.005>.
- Allegrini, J., Dorer, V., & Carmeliet, J. (2015). Influence of morphologies on the microclimate in urban neighbourhoods. *Journal of Wind Engineering and Industrial Aerodynamics*, 144, 108-117. <https://doi.org/10.1016/j.jweia.2015.03.024>.
- Berkes, F. (2007). Understanding uncertainty and reducing vulnerability: lessons from resilience thinking. *Natural Hazards*, 41, 283-295. <https://doi.org/10.1007/s11069-006-9036-7>.
- Bogenc, Ç., Dönmez, Y., & Çufalı, A. B. (2023). İklim Dostu Şehirler ve İyi Uygulama Örneklerinin Kentsel Peyzaja Katkıları. *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi*, 5(1), 31-38. <https://doi.org/10.56629/paud.1212408>.
- Boyd, E., Osbahr, H., Ericksen, P. J., Tompkins, E. L., Lemos, M. C., & Miller, F. (2008). Resilience and 'climatizing' development: examples and policy implications. *Development*, 51(3), 390-396. <https://doi.org/10.1057/dev.2008.32>.
- Buzási, A., Csizovszky, A. (2023). Urban sustainability and resilience: What the literature tells us about "lock-ins"? *Ambio*, 52(3), 616-630. <https://doi.org/10.1007/s13280-022-01817-w>.
- Canan, F. (2017). Kent Geometrisine Bağlı Olarak Kentsel Isı Adası Etkisinin Belirlenmesi: Konya Örneği. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(3), 69-80. <https://doi.org/10.21605/cukurovaummfd.357202>.
- Cartalis, C. (2014). Toward resilient cities—a review of definitions, challenges and prospects. *Advances in Building Energy Research*, 8(2), 259-266. <https://doi.org/10.1080/17512549.2014.890533>.
- Cheela, V. S., John, M., Biswas, W., & Sarker, P. (2021). Combating urban heat island effect—A review of reflective pavements and tree shading strategies. *Buildings*, 11(3), 93. <https://doi.org/10.3390/buildings11030093>.
- Çilek Ünal, M. (2022). Kentsel Yüzey Isı Adalarının Belirlenmesinde Yer Yüzey Sıcaklık Verilerinin Kullanımı. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (33), 213-222. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1039572>.
- Çobanyılmaz, P., Duman Yüksel, Ü. (2013). Kentlerin iklim değişikliğinden zarar görebilirliğinin belirlenmesi: Ankara Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 39-50. <http://dx.doi.org/10.19113/sdufbed.15790>.
- Crichton, D. (2007). What can cities do to increase resilience?. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 365(1860), 2731-2739. <https://doi.org/10.1098/rsta.2007.2081>.
- Feliciano, D., Recha, J., Ambaw, G., MacSween, K., Solomon, D., Wollenberg, E. (2022). Assessment of agricultural emissions, climate change mitigation and adaptation practices in Ethiopia. *Climate Policy*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/14693062.2022.2028597>.
- Feyisa, G. L., Dons, K., & Meilby, H. (2014). Efficiency of parks in mitigating urban heat island effect: An example from Addis Ababa. *Landscape and Urban Planning*, 123, 87-95. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2013.12.008>.
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253-267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>.
- Folke, C., Carpenter, S., Elmqvist, T., Gunderson, L., Holling, C. S., & Walker, B. (2002). Resilience and sustainable development: building adaptive capacity in a world of transformations. *AMBIO: A Journal of The Human Environment*, 31(5), 437-440. <https://doi.org/10.1579/0044-7447-31.5.437>.

- Gaillard, J. C. (2010). Vulnerability, capacity and resilience: Perspectives for climate and development policy. *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association*, 22(2), 218-232. <https://doi.org/10.1002/jid.1675>.
- Hornsey, M. J., Fielding, K. S. (2020). Understanding (and reducing) inaction on climate change. *Social Issues and Policy Review*, 14(1), 3-35. <https://doi.org/10.1111/sipr.12058>.
- Hurlimann, A., Moosavi, S., & Browne, G. R. (2021). Urban planning policy must do more to integrate climate change adaptation and mitigation actions. *Land Use Policy*, 101, 105188. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.105188>.
- Hüsam, A., Öztürk, S., & Dönmez, Y. (2021). Parkların peyzaj mimarlığı açısından incelenmesi: Karabük kent merkezi örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(2), 339-346. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1884605>.
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change). (2022). Climate Change 2022. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>.
- Isinkaralar, O., Isinkaralar, K. (2023). Projection of bioclimatic patterns via CMIP6 in the Southeast Region of Türkiye: A guidance for adaptation strategies for climate policy. *Environmental Monitoring and Assessment*, 195(12), 1448. <https://doi.org/10.1007/s10661-023-11999-9>.
- Işınkaralar, Ö., Işınkaralar, K., Şevik, H., & Küçük, Ö. (2023). Bio-climatic Comfort and Climate Change Nexus: A Case Study in Burdur Basin. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 23(3), 241-249. <https://doi.org/10.17475/kastorman.1394916>.
- Jain, M., Dimri, A., Niyogi, D. (2017). Land-Air Interactions over Urban-Rural Transects Using Satellite Observations: Analysis over Delhi, India from 1991–2016. *Remote Sensing*, 9, 1283. <https://doi.org/10.3390/rs9121283>.
- Khan, M. S., Ullah, S., & Chen, L. (2021). Comparison on land-use/land-cover indices in explaining land surface temperature variations in the city of Beijing, China. *Land*, 10(10), 1018. <https://doi.org/10.3390/land10101018>.
- Leal Filho, W., Azeiteiro, U.M., Balogun, A.L, Setti, A.F.F., Mucova, S.A., Ayal, D., Totin, E., Lydia, A.M., Kalaba, F.K. & Ogue, N.O. (2021) The influence of ecosystems services depletion to climate change adaptation efforts in Africa. *Science of the Total Environment*, 799(20). <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.146414>.
- Leichenko, R. (2011). Climate change and urban resilience. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 3(3), 164-168. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2010.12.014>.
- Li, W., Cao, Q., Lang, K., & Wu, J. (2017). Linking potential heat source and sink to urban heat island: Heterogeneous effects of landscape pattern on land surface temperature. *Science of the Total Environment*, 586, 457-465. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.01.191>.
- Liu, Y., Huang, X., Yang, H., & Zhong, T. (2014). Environmental effects of land-use/cover change caused by urbanization and policies in Southwest China Karst area—A case study of Guiyang. *Habitat International*, 44, 339-348. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2014.07.009>.
- Martin, R., Sunley, P. (2007). Complexity thinking and evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography*, 7(5), 573-601. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbm019>.
- Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38-49. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>.
- Metzger, K. B., Ito, K., & Matte, T. D. (2010). Summer heat and mortality in New York City: how hot is too hot? *Environmental Health Perspectives*, 118(1), 80-86. <https://doi.org/10.1289/ehp.0900906>.
- Miller, F., Osbahr, H., Boyd, E., Thomalla, F., Bharwani, S., Ziervogel, G., & Nelson, D. (2010). Resilience and vulnerability: complementary or conflicting concepts?. *Ecology and Society*, 15(3). <https://www.jstor.org/stable/26268184>.

- Muller, M. (2007). Adapting to climate change: water management for urban resilience. *Environment and Urbanization*, 19(1), 99-113. <https://doi.org/10.1177/0956247807076726>.
- Nakata, C. M., de Souza, L. C. (2013). Verification of the influence of urban geometry on the nocturnal heat island intensity. *Journal of Urban and Environmental Engineering*, 7(2), 286-292. <https://www.jstor.org/stable/26189199>.
- Orhan, O. (2021). Mersin ilindeki kentsel büyümenin yer yüzey sıcaklığı üzerine etkisinin araştırılması. *Geomatik*, 6(1), 69-76. <https://doi.org/10.29128/geomatik.679858>.
- Pelling, M. (2012). *The vulnerability of cities: natural disasters and social resilience*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781849773379>.
- Pendall, R., Foster, K. A., & Cowell, M. (2010). Resilience and regions: building understanding of the metaphor. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 71-84. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp028>.
- Peng, J., Xie, P., Liu, Y., & Ma, J. (2016). Urban thermal environment dynamics and associated landscape pattern factors: A case study in the Beijing metropolitan region. *Remote Sensing of Environment*, 173, 145-155. <https://doi.org/10.1016/j.rse.2015.11.027>.
- Pike, A., Dawley, S., & Tomaney, J. (2010). Resilience, adaptation and adaptability. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(1), 59-70. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsq001>.
- Ramyar, R., Ackerman, A., & Johnston, D. M. (2021). Adapting cities for climate change through urban green infrastructure planning. *Cities*, 117, 103316. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103316>.
- Revi, A. (2008). Climate change risk: an adaptation and mitigation agenda for Indian cities. *Environment and Urbanization*, 20(1), 207-229. <https://doi.org/10.1177/0956247808089157>.
- Revi, A., Satterthwaite, D., Aragón-Durand, F., Corfee-Morlot, J., Kiunsi, R. B., Pelling, M., ... & Sverdlık, A. (2014). Towards transformative adaptation in cities: the IPCC's Fifth Assessment. *Environment and Urbanization*, 26(1), 11-28. <https://doi.org/10.1177/0956247814523539>
- Ribeiro, P. J. G., Gonçalves, L. A. P. J. (2019). Urban resilience: A conceptual framework. *Sustainable Cities and Society*, 50, 101625. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101625>
- Salata, K. D., Yiannakou, A. (2023). A Methodological Tool to Integrate Theoretical Concepts in Climate Change Adaptation to Spatial Planning. *Sustainability*, 15(3), 2693. <https://doi.org/10.3390/su15032693>
- Sanson, A. V., Masten, A. S. (2023). Climate change and resilience: Developmental science perspectives. *International Journal of Behavioral Development*, 48(2), <https://doi.org/10.1177/01650254231186332>
- Sharifi, A., Yamagata, Y. (2016). Urban resilience assessment: Multiple dimensions, criteria, and indicators. *Urban Resilience: A Transformative Approach*, 259-276. https://doi.org/10.1007/978-3-319-39812-9_13
- Sperling, F., Validivia, C., Quiroz, R., Valdivia, R., Angulo, L., Seimon, A., & Noble, I. (2008). Transitioning to climate resilient development: Perspectives from communities in Peru. *Environment Department Papers, The World Bank*, 115, <https://hdl.handle.net/10986/18383>
- Stone Jr, B., Vargo, J., Liu, P., Hu, Y., & Russell, A. (2013). Climate change adaptation through urban heat management in Atlanta, Georgia. *Environmental Science and Technology*, 47(14), 7780-7786. <https://doi.org/10.1021/es304352e>
- UNDESA (2023). <https://www.un.org/en/desa>
- Wang, J., Huang, B., Fu, D., & Atkinson, P. M. (2015). Spatiotemporal variation in surface urban heat island intensity and associated determinants across major Chinese cities. *Remote Sensing*, 7(4), 3670-3689. <https://doi.org/10.3390/rs70403670>
- Yao, L., Sun, S., Song, C., Wang, Y., & Xu, Y. (2022). Recognizing surface urban heat 'island' effect and its urbanization association in terms of intensity, footprint, and capacity: A case study with multi-

- dimensional analysis in Northern China. *Journal of Cleaner Production*, 372, 133720. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.133720>
- Yılmaz, D., Işınkaralar, Ö. (2021). Climate action plans under climate-resilient urban policies. *Kastamonu University Journal of Engineering and Sciences*, 7(2), 140-147. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kastamonujes/issue/66389/1014599>
- Yılmaz, D., Öztürk, S. (2023). Kentsel Isı Adası Etkisinin Sistematik Bir İncelemesi: Kentsel Form, Peyzaj ve Planlama Stratejileri. *Çevre Şehir ve İklim Dergisi*, 2(4), 302-323. <https://dergipark.org.tr/en/pub/csidd/issue/79302/1303028>
- Yin, Z., Liu, Z., Liu, X., Zheng, W., & Yin, L. (2023). Urban heat islands and their effects on thermal comfort in the US: New York and New Jersey. *Ecological Indicators*, 154, 110765. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2023.110765>
- Duman Yüksel, Ü., Yılmaz, O. (2008). Ankara kentinde kentsel isi adasi etkisinin yaz aylarında uzaktan algilama ve meteorolojik gözlemlere dayali olarak saptanmasi ve değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(4). <https://dergipark.org.tr/en/pub/gazimmfd/issue/6678/88558>
- Zeng, X., Yu, Y., Yang, S., Lv, Y., & Sarker, M. N. I. (2022). Urban resilience for urban sustainability: Concepts, dimensions, and perspectives. *Sustainability*, 14(5), 2481. <https://doi.org/10.3390/su14052481>
- Zhan, W., Chen, Y., Zhou, J., Wang, J., Liu, W., Voogt, J., Zhu, X., Quan, J., Li, J. (2013). Disaggregation of remotely sensed land surface temperature: Literature survey, taxonomy, issues, and caveats. *Remote Sensing of Environment*, 131, 119–139. <https://doi.org/10.1016/j.rse.2012.12.014>
- Zhang, X., Li, H. (2018). Urban resilience and urban sustainability: What we know and what do not know? *Cities*, 72, 141-148. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.08.009>
- Zhou, D., Zhao, S., Liu, S., Zhang, L., & Zhu, C. (2014). Surface urban heat island in China's 32 major cities: Spatial patterns and drivers. *Remote Sensing of Environment*, 152, 51-61. <https://doi.org/10.1016/j.rse.2014.05.017>
- Zhou, H., Wang, J. A., Wan, J., & Jia, H. (2010). Resilience to natural hazards: a geographic perspective. *Natural Hazards*, 53, 21-41. <https://doi.org/10.1007/s11069-009-9407-y>



Netflix Dizisi 'Kuş Uçuşu'nun Gazetecilik Mesleği Açısından Alımlama Çalışması

Reception Study of the Netflix Series as the 'Kuş Uçuşu' from the Perspective of the Journalism Profession

Mustafa İNCE¹, Mevlüt Can KOÇAK², Olgun KÜÇÜK³, Zamina HUSEYNOVA⁴

^{1,2,3,4}Karabük Üniversitesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Karabük

ORCID:

M.İ.: 0000-0001-8058-1076

M.C.K.: 0000-0002-9496-0541

O.K.: 0000-0002-9471-3540

Z.H.: 0009-0002-7639-2672

Corresponding Author:

Mustafa İNCE

Email: mince7@hotmail.com

Citation: İnce, M., Koçak, M. C., Küçük, O. ve Huseynova, Z. (2024). Netflix dizisi 'Kuş Uçuşu'nun gazetecilik mesleği açısından alımlama çalışması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 92-102.

Submitted: 20.03.2024

Accepted: 19.04.2024

Özet

Medya, programlar ve popüler içeriklerle birtakım mesajları izleyicilere aktarmaktadır. Daha çok egemen kodlarla şekillenmiş olan bu iletiler ise takipçi kitleler tarafından değişik şekillerde yorumlanabilmektedir. Bu mesajlar, tüm izleyenleri aynı biçimde ve aynı hızda etkilemeyebilir. Bireyin kişisel özelliklerinin yanı sıra içinde yaşadığı toplumsal yapı da bu farklılığı ortaya çıkarabilmektedir. İzleyicilerin içerikteki mesajları nasıl alımladığının anlaşılmasında Kültürel Çalışmalar geleneği içerisinde yer alan Stuart Hall'ün ortaya koyduğu 'Kodlama-Kodaçımı' modeli kullanılarak analizler yapmak mümkün olmaktadır. Bu alımlama modeli kullanılarak seyircilerin aktarılan mesajları nasıl okudukları anlaşılabilir. İletişim teknolojisinin geldiği aşamada yeni medya ortamları geleneksel medyaya kıyasla seyirci bakımından önemli bir potansiyele sahip olmuştur. Dijital medyada yayımlanan içerikler ve diziler toplumdaki yoğun ilgi görmektedir. Bu çalışma kapsamında, Netflix'te yayımlanmış olan "Kuş Uçuşu" dizisine ait kodların gazetecilik mezunu öğrenciler tarafından nasıl alımlandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için alımlama analizi çerçevesinde derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma için diziyi izlemiş olan 8 öğrenci ile derinlemesine görüşmeler yapılarak öğrencilerin verdikleri cevaplar Hall'ün geliştirdiği üç okuma şekli baz alınarak yorumlanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; "Kuş Uçuşu" dizisinde kodlanan mesajların egemen, muhalif ve müzakereci bir anlayışla alımlandığı gözlenmektedir. Bu bakımdan içerikleri takip eden kitlelerin pasif bir durumda konumlanmayıp aktif olarak içerikleri alımlayıp yorumlayabildikleri anlaşılmaktadır. Diğer yandan, katılımcılardan çoğu dizide gazetecilik mesleğinin zorluklarının ve rekabetçi yapısının olması gerektiği gibi yansıtıldığını düşünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kodlama-Kodaçımı, Alıcı Kitle, Kuş Uçuşu, Netflix, Gazetecilik

Abstract

The media conveys certain messages to the audience through programs and popular content. These messages, which are shaped by dominant codes, can be interpreted in different ways by the follower masses. These messages may not affect all viewers in the same way and at the same pace. In addition to the individual's personal characteristics, the social structure he lives in can also reveal this difference. In order to understand how the audience perceives the messages in the content, it is possible to make analyzes using the 'Coding-Decoding' model put forward by

Stuart Hall, within the tradition of Cultural Studies. Using this reception model, it can be understood how the audience reads the messages conveyed. At the current stage of communication technology, new media environments have a significant potential in terms of audience compared to traditional media. Contents and series published on digital media attract great attention from the society. Within the scope of this study, it was tried to determine how the codes of the "Kuş Uçuşu" series broadcast on Netflix were received by journalism graduate students. For this, in-depth interviews were conducted within the framework of reception analysis. For the research, in-depth interviews were conducted with 8 students who watched the series, and the answers given by the students were interpreted based on the three reading styles developed by Hall. According to the results of the study, it is observed that the messages encoded in the TV series As The "Kuş Uçuşu" are perceived with a dominant, oppositional, and deliberative approach. In this respect, it is understood that the audiences who follow the content are not positioned in a passive state but can actively receive and interpret the content. On the other hand, most of the participants think that the difficulties and competitive nature of the journalism profession are reflected in the series as it should be.

Keywords: Encoding-Decoding, Audience, Kuş Uçuşu, Netflix, Journalism

1. GİRİŞ

Günümüzde sosyal medya insan hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, gazete ve televizyon gibi geleneksel iletişim araçlarını da etkilemektedir. Sosyal medya, kullanıcılarına ücretsiz hizmet veren ve her geçen gün kullanıcı sayısını artıran bir iletişim platformudur. Zaman ve mekân sınırlaması olmadan bireyleri bir araya getiren sosyal medya, özellikle akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla kullanıcı sayısını daha da artırmıştır (Büyükarıslan ve Yengin, 2019). Medyanın oluşturmuş olduğu içerik ve iletiler değişik iletişim kanalları kullanılarak izleyiciyle buluşturulur. İzleyiciler ise bu içeriklerden az veya çok, doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir.

Özellikle geçmişte kitle iletişim yaklaşımlarının bir kısmı toplumun medya içerikleri karşısında oldukça edilgen bir konumda olduğunu düşünememekteydi. Örneğin, Frankfurt Okulu temsilcileri insanların medya tarafından sürekli olarak yönlendirildiklerini vurgulamaktadır. Onlara göre, medya içerikleri ticari kaygılarla hazırlanıp sunulmakta ve sunulan içerikler ise kitlelerce hemen kabullenilmektedir (Koçak ve Küçük, 2022:138). Kitle iletişim araçlarının çok yaygınlaşmadığı dönemler için bu düşünce geçerli olsa bile izleyiciyi tümüyle pasif gören kuramlar zamanla güncelliğini yitirmiştir (Şeker, 2012).

Günümüzde, alıcı kitlenin pasif değil aktif bir konumda olduğu kabul edilmektedir. Bu anlayışa göre; alıcı kitle, medya tarafından üretilen iletileri kendi kişiliği, değer yargıları ve deneyimleri doğrultusunda yorumlayıp ve anlamlandırmaktadır.

Stuart Hall'ün "kodlama-kodaçımı" kuramı, alıcı kitlenin aktif konumunu vurgulamaktadır. Hall'e göre, medya tarafından üretilen iletiler, kodlama ve kodaçımı olmak üzere iki aşamadan geçer. Kodlama aşamasında, istenen anlam, belirli bir kod sistemi kullanılarak iletiye aktarılır. Kodaçımı aşamasında ise alıcı kitle, iletiyi kendi kod sistemi doğrultusunda yorumlar ve anlamlandırır. Alıcı kitle, gönderilen mesajları üç şekilde okuyabilir: Mesajların ideolojik olarak kodlanmış şekliyle alımlandığı egemen okuma; gönderilen mesajların doğrudan kabul edilmeyip sorgulandığı okuma ve mesajların anlamını bütünüyle reddeden bir okuma (Şeker, 2012).

Bu çalışma kapsamında, Hall'ün ana hatlarını belirlediği 3 okuma şekli ayrıntılı olarak ele alınmış ve örneklem bu okumalar çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında, Netflix'in resmi hesabında yayınlanan reyting sıralamasına göre, Türkiye'de Top10'da yer alan "Kuş Uçuşu" dizisi incelenmiştir. Diziyle ilgili olarak mesleki açıdan alımlamaları belirlemek üzere gazetecilik bölümü mezunu öğrencilerle görüşme yapılmıştır. Çalışmada derinlemesine görüşme yönteminden yararlanılmıştır.

2. KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR VE ALIMLAMA ANALİZİ

Kültürel çalışmalar başta sosyoloji olmak üzere insani bilimlerin buluştuğu bir noktada konumlanır. Çalışmalardan amaçlanan ise kültür endüstrisinin nasıl işlediğini tespit etmek ve kitle kültürünün yapısını kavrayabilmektir. Bu bakımdan kapsam olarak iletişim, medya, kitle kültürü ve popüler kültür, boş zaman kullanımı, ideoloji ve kimlik gibi geniş bir alana sahiptir (Marshall, 2005:444). Kültürel çalışmaların kurucu kuramcıları olarak Richard Hogart ve Raymond Williams'tan söz edilebilir. Kuramın ana ilkeleri bu iki isim tarafından ilk kez ortaya konulmuştur. Frank Raymond Leavis ise edebiyat incelemeleri yaparken 1920'li yıllardan sonra iletişim konusuna bu incelemeler kapsamında yer vermiştir. Aslında Leavis, kapitalist yapı içindeki bir kültür endüstrisi olarak gördüğü sinemaya eleştirel bir yaklaşım getirmiş, seçkin zümre ve halk üzerindeki olumsuz etkilerinden söz etmiştir. Bir bakıma İngiliz medya araştırmaları temelden itibaren kapitalist üretim biçimi ve onun ortaya çıkardığı kültür endüstrisine özellikle yer ayırmıştır. Kitle iletişimin gelişimi, İngiliz toplumunun tarihsel süreç içinde değişime uğrayan kültürel yapısıyla ilişkili görülerek bu değişimin bir parçası olarak okunmaktadır (akt. Koçak ve ark, 2022: 511).

Kültürel çalışmalar, Klasik Marksizm kaynaklı ekonomik indirgemeciliğe mesafeli durarak kültürü ön plana çıkarır. Kültürel çalışmalar, Marksizm'in eleştirilen yönünü zaman zaman kullanmış olsa da altyapı üzerine gereğince eğilmemiştir (Turner, 2016, 33). Bunun yerine izleyici odaklı çalışmalarla ön plana çıkmıştır. Özellikle aktif izleyici konusu kültürel çalışmaların işlediği ana konular arasında yer alır. Hatta kimi zaman aktif izleyici meselesinin abartıldığı yönünde eleştirilere de maruz kalınmıştır (Mutlu, 2005: 161).

Kültürel çalışmalar, medya metinlerini alımlayan izleyicilerin önemine araştırmalarında fazlasıyla vurgu yapmıştır. Bunun sonucunda, izleyicilerin yönlendirmeler karşısında dirençli olduğu ve metinleri kendi bakış açılarına göre yorumlayabileceği düşüncesi hâkim olmuştur (Yaylagül, 2014: 134).

Hall'ün aktif izleyici vurgusu ile metin-okur ilişkisi üzerinden yapmış olduğu alımlama çalışmaları kültürel incelemelere kuramsal ve yöntembilimsel katkı sağlamıştır. Hall, bir metnin üreticisi kadar o metnin tüketicisinin de önemli olduğuna vurgu yapar. O, metnin üretici ile okuyucu arasında her zaman beklenen düzlemde bir alışveriş olmayacağını belirtmektedir. Okuyucuların farklı kimliklerde, farklı toplumlardan, farklı eğitim düzeyinden gelmesi onların anlamlandırma düzeyinde farklı açıklamalar ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Hall, 1973, akt. Güngör, 2022:101).

Alımlama, izleyicinin medya iletilerini nasıl yorumladığı, anlamlandırdığı ve algıladığıyla ilgilidir. Alımlama analizi ise televizyon içeriklerinde üretilen anlam ile izleyicilerin ürettiği anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, izleyicilerin televizyon programlarından nasıl etkilendiğinin ve bu programların izleyicilerin tutum ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğinin anlaşılmasına yardımcı olur.

Alımlama araştırmaları, medya mesajlarının izleyiciler tarafından nasıl anlaşıldığını ve yorumlandığını inceleyen bir araştırma alanıdır. Bu araştırmalar, medyanın toplumsal etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Alımlama analizi, medya mesajlarını kültürel olan ve genele hitap edecek biçimde kodlanan söylemler olarak görür. Bu, medya mesajlarının belirli bir kültürel bağlamda üretildiğini ve bu bağlama göre yorumlanması gerektiğini ifade eder. İzleyiciler ise bu mesajları kendi bireysel ve toplumsal deneyimleri ışığında yorumlarlar. Bu nedenle, farklı izleyici grupları aynı mesajı farklı şekillerde anlayabilirler (Hojjer, 2005:105- 106).

Eleştirel yaklaşımlar bağlamında izleyicinin medya mesajlarını alımlamasına yönelik ilk araştırmalar kültürel çalışmalar kapsamında gerçekleştirilmiştir. Stuart Hall, iletişim sürecini tek

yönlü bir gönderen-mesaj-alıcı modelinden ziyade daha karmaşık ve etkileşimli bir süreç olarak ele alır. Hall'e göre, iletişim süreci üretim, dağıtım, dolaşım, tüketim ve yeniden üretim olmak üzere birbirine bağlı ancak ayrı unsurlardan oluşan bir yapıdır (Hall, 2005:85).

Medya içeriği, izleyicilere dağıtılırken çeşitli anlamlar ve fikirler içerir. İzleyiciler bu söylemi kabullenip toplumsal pratikte kullanırlarsa tüketim gerçekleşmiş olur. Bu süreçte kodlama ve kodaçımama önemli rol oynar. Kodlama, medya içeriğinin üretilmesi ve dağıtılması sürecindeki anlam üretimi sürecidir. Kodaçımama ise izleyiciler tarafından medya içeriğinin yorumlanması ve anlamlandırılmasını ifade eder (Şeker, 2012).

Kodlamayla-kodaçımama arasında zorunlu bir karşıtlık olmadığını ve mesaj göndermenin illa onun alıcısına ulaşacağını garanti etmediğini vurgulayan Hall, izleyicilerin bir medya mesajıyla/ metniyle karşılaştıklarında üç tür okuma yaptığını belirtir. Egemen okuma olarak adlandırılan birinci tür, metnin ifadelerini tam ve kesin olarak yapımcıların istediği yöne yönlendirilir ve kodlayıcının belirlediği anlam her düzeyde meşru kabul edilir. İkinci okuma türü olan müzakereci okumada izleyici kendi kurallarını koyar; kendi şartlarına, konumuna uygun anlamlar üretir. Üçüncü okuma türü olan muhalif, yani karşıt okuma, izleyicinin mesajın içeriğini eksiksiz olarak anlaması, ancak kendi alternatif kodlarına dayanarak ters yönde anlam üretmesi anlamına gelir (Hall, 2005:96- 97).

Alımlama çalışmalarını önemli ölçüde etkileyen kültürel çalışmalar yaklaşımı, daha çok popüler kültür ürünleriyle ilgilenerek haber yerine diğer televizyon türleriyle daha fazla ilgilenmiştir. Alımlama olgusunu etnografik yöntemlerle inceleyen kültürel çalışmalar yaklaşımında alımlamanın gerçekleştiği ortam öneme sahiptir. Araştırmacılar, izleyen ve okuyucunun, bir metni veya görseli anlamlandırırken, kendi deneyimleri, geçmişleri ve değerleriyle etkileşime girdiğini fark etmişlerdir. Kültürel çalışmalar yaklaşımına bağlı araştırmacılar, bu etkileşimi popüler kültür bağlamında incelemişlerdir. Bu çalışmalarda, alımlamanın beğeni, haz, cinsiyetçi yönleri ve bağlamsal tarafları ele alınmıştır (İnal, 1996:154-163).

3. YENİ MEDYA VE YENİ İZLEME BİÇİMLERİ

İletişim ve haberleşmede yaşanan teknolojik gelişmeler, geleneksel medya karşısında yeni medyanın ciddi bir alternatif olarak boy göstermesini doğurmuştur. Teknolojik değişimlerin hızlı yaşanmasıyla dijital medya olarak da adlandırılan yeni medya mecraları ortaya çıkmıştır. Bu mecralar, birçok alanda değişimlere olanak tanımaktadır.

Son on yılda dijitalleşme, sinema dışında film izleme biçimlerini de çarpıcı şekilde değiştirmiştir. Akıllı telefonlar ve tabletler, internet geniş bant altyapısının gelişimi ve diğer teknolojik gelişmeler, hareket halindeyken film izlemeye olanak sağlamak ve "ev televizyonu" anlayışını, sinema salonları dışındaki film tüketimini de kapsayacak şekilde genişletmektedir (Gaustad, 2019:67). Ayrıca ağ televizyonları geleneksel televizyonlara göre birçok avantaj sunmaktadır.

TV ile karşılaştırıldığında internet üzerinden dizi izleme özgürlüğü izleyici açısından önemli bir faktördür. Son yıllarda dünya çapında çok sayıda insan tarafından tercih edilen dijital platform Netflix, bir anlamda televizyon yayıncılığını dönüştürmüştür. Tryon'a göre, Netflix, estetik çekiciliğiyle kullanıcılarına çeşitlilik/bolluk ve kapsayıcılık vaadi sunarak kendisini televizyonun geleceği olarak konumlandırmaktadır (Tryon, 2015:105). Dijital platformların kullanıcılara sunduğu bu türden seçimler platformların tercih edilme nedenlerinden biridir.

Bu nedenle bu çalışmanın amacı doğrultusunda, Netflix'in Türkiye (URL-1) web sitesinde yayımlanan reyting sıralamasına göre, 3 hafta boyunca (11.12.2023-31.12.2023) Türkiye'de Top10'da ilk sırada yer alan, 2. sezonunda (01.01.2024-14.01.2024) tarihleri arasında Top10'da yer

alan, “Kuş Uçuşu” dizisi gazetecilik mesleği ve dijitalleşmenin gazetecilik üzerindeki etkisini anlamak bakımından çalışmanın konusu olarak seçilmiştir.

4. KUŞ UÇUŞU DİZİSİNİN ALIMLAMA ANALİZİ

Çalışmanın uygulama bölümünde ilk olarak dizinin kodlarından genel anlamda bahsedilmiş ardından gazetecilik öğrencilerinin diziyile ilgili kodaçimleri söylemlerinden yararlanılarak aktarılmıştır. Netflix Türkiye’de, Top10’da yer alan “Kuş Uçuşu” dizisinin ilk sezonu Netflix’te 3 Haziran 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bir sezon için toplam sekiz bölüm bulunmaktadır. Dizinin ikinci sezonu, 14 Aralık 2023 tarihinde yayımlanmıştır. Akalay, Miray Daner, İbrahim Çelikkol, İrem Sak, Burak Yamantürk dizideki önemli oyuncularlardır. İkinci sezonda da toplam sekiz bölüm bulunmaktadır. Birinci sezonunu Aslı’nın Lale’yi ekarte ederek zafere ulaşmasıyla tamamlayan dizi, yeni sezonunda Aslı ve Lale’nin amansız çekişmelere sahne olan, medya sektöründe ayakta kalma savaşına yer vermektedir. Dijitalleşmenin gazetecilik mesleğine etkisi dizinin ana temalarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Diziye göre, dijitalleşmenin gazetecilik mesleği üzerindeki en önemli etkisi haber alma biçimlerinin değişmesi olmuştur. Dizi, medya sektörünün acımasız rekabetini ve iktidar hırsının yol açtığı yıkımı çarpıcı bir şekilde aktarmaktadır (URL-2).

5. YÖNTEM

Bu araştırma yöntem bakımından Kültürel Çalışmalar Okulu’nun alımlama çalışmalarını temel almaktadır. Araştırma, temelde bir alımlama çalışmasıdır ve alımlama çalışmalarında yaygın olarak kullanılan modellerden biri olan Stuart Hall’ün Kodlama/Kodaçımlama modelini kullanmaktadır.

Bu çalışmanın örneklemini Netflix’de 2 sezon yayımlanan “Kuş Uçuşu” dizisi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, Gazetecilik bölümünden mezun öğrencilerin diziyeye yönelik düşünceleri ve dizinin kodlarını nasıl çözdükleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerde, öğrencilere Kuş Uçuşu dizisinin gazetecilik mesleği açısından nasıl algılandığı ve yorumlandığını içeren 5 soru sorulmuştur. Sorular dizinin bütün bölümleri dikkate alınarak hazırlanmış, diziyi izleyen grup üyeleri ile dizinin tekrardan izlenmesine gerek görülmemiş; analiz için veri sağlayan bilgiler soru yöntemi ile alınmıştır. Araştırmaya katılan 4 kadın, 4 erkek mezun öğrencilere derinlemesine görüşme yöntemi uygulanmıştır. Görüşme yapılan kadınlar K1, K2, K3, K4 erkekler ise E1, E2, E3, E4 şeklinde kodlanmıştır. Tüm katılımcıların ifadelerine yer verilmiş, benzer ifadeler tekrardan kaçınılarak kullanılmamıştır. Cevaplar yorumlanmış, farklı düşünceye sahip olan ifadeler aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışma bağlamında Hall’ün belirlediği 3 okuma şekli detaylı biçimde ele alınmış ve cevaplar bu çerçevede analiz edilmiştir.

5.1. Araştırma Soruları

- Kuş Uçuşu dizisi gazetecilik mesleğini nasıl tasvir ediyor?
- Dizi gazeteciliğin gücünü ve sorumluluğunu nasıl ele alıyor?
- Dizide medya etiğinin nasıl temsil edildiğini değerlendirin. Dizi, mesleki etik ilkeleri koruma mücadelesini ne kadar başarılı bir şekilde sunuyor?
- Dizi gazeteciliğin idealleri ve gerçekleri arasındaki çatışmayı nasıl ele alıyor?
- Sosyal medya ve dijitalleşmenin gazetecilik üzerindeki etkisi dizide nasıl ele alınıyor?

6. BULGULAR

6.1. İzleyicilerin Yaklaşımları ve Değerlendirmeleri

Araştırma öncesinde izlerkitlenin tespiti amacıyla katılımcılara diziyi izleyip izlemedikleri sorulmuştur. Dizide kodlanan söylemin seyircilerce nasıl alımlandığını belirlemek amacıyla ise “Dizi gazetecilik mesleğini nasıl tasvir ediyor?” sorusu yöneltilmiştir. Böylelikle iletideki mesajların izleyiciye ne oranda etki ettiği anlaşılmasına çalışılmıştır. Alımlama sonuçlarına

bakıldığında; katılımcıların kodları birbirinden farklı şekilde açıldıkları ve yorumlarının da bu yönde olduğu anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar dizide gazeteciliğin mesleki açıdan zor bir iş olarak yansıtıldığını düşünürken bazıları ise duruma bu mesleğin insanın hayatına olan etkisi bakımından yaklaşmaktadır. Soruya verilen cevaplar şu şekilde olmuştur:

K1: "Gazetecilik mesleğinin zorluğu ve bu işi yapmak isteyen bir insanın hayatından verebileceği fedakârlıkları tasvir ediyor."

E1: "Dizi, gazetecilik mesleğinin zorluklarını ve rekabeti konu almıştır."

K2: "Dizide gazetecilik alanındaki etik sorunlara ve mesleki standartlara uymayan uygulamalara değinilmektedir."

E2: "Gazetecilik alanındaki tüm zorluklar, gerilim anları, adaletsizlikler ve belirli durumlar dizide gösteriliyor."

K4: "Dizi gazetecilik mesleğini sektörel bağlamda ele alarak sektörün sorunlarını, kolaylıklarını Aslı Tuna ve Lale Kıran üzerinden seyircilere sunuyor."

E4: "Kuş Uçuşu, gazetecilik mesleğini gerçeklerle gösterse de gerçekleri çarpıcı bir şekilde ele alarak mesleğin zorluğunu da gösteriyor."

Verilen cevaplara bakıldığında dizinin egemen kodları yansıttığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar ise dizideki kodlamaları müzakereci bir bakış açısı ile alımlamışlardır.

Yukarıda fikir belirtilenlerden farklı bakış açısına sahip katılımcılar ise gazetecilik mesleğinin olması gerektiği gibi yansıtılmadığını düşünmektedir. Bu katılımcılar, dizideki kodlamayı muhalif bir bakış açısıyla alımlamaktadır.

K3: "Gazetecilik mesleğinin kötü tarafı daha bastırılarak gösterilmiş. Normalde gazetecilerin uymak zorunda olduğu tüm kurallar neredeyse çiğnenmiştir."

E3: "Dizi, gazetecilik mesleğini, kaos dolu bir ortamı ve entrikalarla dolu bir hayatı anlatıyor."

"Kuş Uçuşu, gazeteciliğin gücünü ve sorumluluğunu nasıl ele alıyor?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, gazetecilik mesleğinin gücünün ve sorumluluğunun başarıyla dizde aktarıldığı görüşünün katılımcılarda hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Dizide, gazetecilerin toplum üzerindeki etkisi, medya endüstrisindeki güç ilişkileri ve gazetecilik mesleğinin zorlukları gibi konular ele alınmaktadır. Bu görüşler, dizinin egemen kodları yansıttığını göstermektedir. Soruya verilen cevaplar ise şöyledir:

K1: "Gazeteciliğin gücünün çok sağlam ve yeri geldiği zaman da kişinin özel hayatını zora sokan tehlikeli bir yanının da olduğunu ele almaktadır."

E1: "Gazeteciliğin gücünü çok net ve çok yüksek tasvir ediyor. Her alana saniyeler içinde ulaşma ve etki etme gibi özellikleri."

K4: "Basının gücünü kurumsal bir düzlemde ele alırken şirket çalışanlarının farklı karakter yapılarıyla birlikte bize sorumluluk ve sorumsuzluk üzerinden sunuluyor."

E2: "Dizi, gazeteciliğin farklı nesiller, farklı yöntemler ve sonuçlar üzerindeki gücünü ve sorumluluğunu gösteriyor. Gazetecilerin toplum üzerindeki etkisi, medya endüstrisindeki güç ilişkileri ve gazetecilik mesleğinin zorlukları vurgulanıyor."

K2: "Medyanın insanları etkileme aracı olduğu ve bunun nasıl uygulandığı ele alınmaktadır."

K3: "Gazeteciliğin gücü dediğimizde her alana ulaşılabilirlik anlaşılıyor. Bu bakımdan dizide bu her alana ve her kitleye ulaşılabilirlik iyi işlenilmiştir."

E3: "Gazeteciler sürekli olarak baskı altında çalışıyorlar ve her zaman doğruyu bulmak zorundalar. Dizi, bu zorlukları ve baskıyı çok iyi yansıtıyor."

E4: "Gazeteciliğin gücünü göstermiştir ama kurgu gereği ana akım figürü çok dikkate alınmış ve tanınmıştır."

Yukarıda yer alan cevaplar bütüncül bir bakışla ele alındığında katılımcıların gazetecilik mesleğinin gösterimini daha çok egemen bir bakış açısıyla alımladıkları ortaya çıkmaktadır. Dizide olumlu ve güçlü kodlarla yansıtılan bu mesleği katılımcılar da çoğunlukla bu şekilde algılamakta ve ekranda aktarılan düşünceyi destekleyici ifadeler kullanmaktadır.

Dizide medya etiğinin temsili de incelenmiştir. Bu konudaki soru ile katılımcıların bakış açıları ve eleştiri düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bundan hedeflenen ise seyircilerce egemen kodların ne oranda kabul edildiği veya eleştiriye tabi olduğunun belirlenmesidir. Kodaçıklama yaklaşımından hareketle değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük kısmı dizinin medya etiğinin önemine dikkat çektiğini belirtmiştir. Buna göre dizi, gazetecilerin mesleki etik değerlere bağlı kalmaları gerektiğine dair mesajlar vermektedir. "Dizide medya etiğinin nasıl temsil edildiğini değerlendirin. Dizi, mesleki etik ilkeleri koruma mücadelesini ne kadar başarılı bir şekilde sunuyor?" sorusuna şu cevaplar verilmiştir:

K1: "Dizide medya etiğinin çok disiplinli ve olması gerektiği gibi yansıtıldığını düşünüyorum, bunu da Lale karakteri ile ele almışlar."

E1: "Dizide gazetecilerin etik değerlere bağlılığını görüyoruz. Öte yandan bir başka gazeteci ise şöhret ve gösteriş uğruna tüm etik değerleri ayaklar altına alıyor. Dizi, gazetecilikteki etik değerleri karakterlerle karşılaştırmalı bir biçimde gösteriyor."

E2: "Dizi, mesleki etik ilkeleri koruma mücadelesini farklı karakterlerin bakış açılarıyla yansıtıyor."

K2: "Dizide gazeteciliğin temel etik ilkelerinin doğruluk, tarafsızlık, bağımsızlık gibi yönleri vurgulanıyor. Serinin farklı bölümleri bu ilkeleri farklı şekillerde ele alıyor."

E3: "Dizide medya etiği bana göre çok iyi betimlenmemiş, çünkü sürekli entrikalar ile işler dönüyor ve tabi medya içinde yalanlar da var. Mesleki etik kavramını tek savunan ve onun için mücadele eden Lale karakteriydi."

K4: "Mesleki etik ilkelerin daha esnek olduğu yeni medya gazeteciliğinin gelenekçilikten etik bağlamda ayrıldığını gösteriyor."

Yukarıdaki katılımcıların cevaplarına bakıldığında, genel olarak egemen bir okuma yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar ifadelerinde dizide medya etiğinin iyi temsil edildiğini belirtmektedir.

Ancak, iki katılımcı dizinin medya etiğini yeterince yansıtmadığını düşünmektedir. Bu katılımcılara göre, dizideki Aslı karakteri çoğunlukla mesleki etik değerlere aykırı davranışlar sergilemektedir. Bu iki katılımcı diğerlerinin aksine muhalif bir okuma benimsemektedir.

E4: "Dizideki medya etiği; geleneksel medya etiğine önem veren, teyitsiz haber vermemeye özen gösteren ve nitelikli iş yapmaya çalışan taraftır. Sosyal medyanın gücü ile ilerlemeye çalışan yani Kuş Uçuşu ilerlemek isteyen Aslı ise; etik, ahlak, empati, teyit gibi konuları umursamamaktadır. Onun için her yol mübahtır."

K3: "Dizide medya etiği tamamen ihlal edilmiştir. Aslı karakteri tamamen bir canavar olarak tasvir edilmiş ve hiçbir meslek etiğine uymayan davranışlarda bulunmuştur."

Katılımcılara gazetecilik mesleğinin idealleri ve gerçekleri arasındaki çatışma durumu sorulmuştur. Dizide yansıtılan meslekle, gerçek hayattaki mesleğin kıyaslanmasıyla katılımcıların algılamalarında farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar, dizinin gazeteciliğin idealleri ve gerçekleri arasındaki çatışmayı başarılı bir şekilde yansıttığını belirtmiştir. Bu soruya yönelik verilen cevaplar işe şöyledir:

K1: "Dizide doğru ve yanlış olan karakterler var. Aslında ele alınan işin doğrusunun nasıl yapıldığını ve nasıl yapılmaması gerektiğini bir paydada toplamış olmaları çok güzel."

E1: "Her karakterin kendine ait idealleri vardır ve bu idealler kişiliklerine göre şekillenir, karakterler bazen bu idealler uğruna yaptıklarıyla kişiliklerini yeniden şekillendirme yönünde adımlar atar, durumlara girerler."

K3: "Dizide gazeteci idealleri ve gerçekleri arasındaki çatışma iyi işlenen konulardan biridir."

E4: "Dizide gazetecilik ideali ve gerçekler ana akım medya tarafından yansıtılıyor."

Yukarıda düşünceleri verilen 4 katılımcının mesleğin ideali ve uygulaması arasındaki farklılık bağlamında egemen bir alımlama yaptıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcılar ayrıca dizinin gazetecilik mesleğinin idealleri ve gerçekleri arasındaki çatışmayı farklı kuşaklardan gelen iki kadın karakterin bakış açılarıyla ele aldığını belirtmektedir. Bu görüşler, dizinin gazetecilik mesleğinin idealleri ve gerçekleri arasındaki çatışmayı farklı perspektiflerden ele aldığını göstermektedir. Bu bağlamda, aşağıda verilen katılımcıların düşünceleri dizinin müzakereci biçimde alımlandığını göstermektedir.

K4: "Gazeteciliğin ideallerinin gerçek dünyada daha çok sermayeye ve güce bağımlı olduğunu bizlere olay örgüsüyle beraber vermektedir."

E2: "Dizi, gazeteciliğin idealleri ve gerçekleri arasındaki çatışmayı farklı kuşaklardan gelen iki kadın karakterin bakış açılarıyla ele alıyor."

K2: "Gazeteciliğin idealleri ve gerçekleri arasındaki çatışmayı, iki kadın karakterin, Aslı ve Lale'nin kariyer yolculuğu üzerinden ele alıyor."

E3: "Hiçbir şey hayal edinilen gibi değil. İşin gerçek yüzünü görünce nasıl bir dünyaya geçiş yaptığını anlıyorsun."

Katılımcılara son olarak "Sosyal medya ve dijitalleşmenin gazetecilik üzerindeki etkisini dizi nasıl yansıtıyor?" sorusu sorulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu, dizinin sosyal medya ve dijitalleşmenin gazetecilik üzerindeki etkisini başarılı bir şekilde yansıttığını belirtmiştir. Bu görüşler, dizinin egemen kodları yansıttığını göstermektedir. Buna göre, dizi sosyal medya ve dijitalleşmenin haber yapma ve yayma biçimini değiştirdiğini göstermektedir. Katılanların soruyla ilgili yorumları şu şekildedir:

K1: "Dijitalleşmek demek bu işi bilen bilmeyen eğitimli veya eğitimsiz herkesin bir çıkarım ortaya atması ve bunu yanlış anlaşılmağa müsait belgelerle kanıtlanma çabasıdır. Dizi bu işe yıllarını vermiş ve eğitimlerini tamamlamış tüm bireyleri bir kenara atıp sadece yazmak için yazan herkesin bu işe ve bu iş için çaba gösteren herkesi zedelemiş olmasını yansıtmıştır."

E3: "Doğru haber kavramını dijitalleşme ile yitirme söz konusu, ama sosyal medya gücü ile anında parlama, gündeme gelme de söz konusu. Çünkü artık toplumlar sosyal medya üzerinden etkileşim içinde ve yaşanan olaylar sosyal medya da anında yayılıyor."

K4: “Dizi yeni medyanın dijitalleşmeyle beraber gazetecilik sektörü üzerinde büyük etki kurduğunu aynı zamanda yeni medyanın geleneksel medyaya kıyasla daha hızlı olması geri dönüşün sağlanması ve kamuoyu oluşturmadan daha başarılı olduğunu bizlere gösteriyor.”

Bazı katılımcılar ise dizinin sosyal medya ve dijitalleşmenin gazetecilik üzerindeki olumsuz etkilerini yeterince yansıtmadığını düşünmektedir. Bu katılımcılar, muhalif bir omuma biçimini benimsemektedir. Onlara göre, dizi, sosyal medya ve dijitalleşmenin haberin doğruluğu, etiği ve kalitesi gibi konularda yarattığı sorunları yeterince ele almamaktadır.

E1: “Sosyal medyanın gücü kendini gösteriyor. Sahte sayfalar ya da başkaları tarafından görüntülerin linç edilmesi ve diğer olaylar bunu gösteriyor.”

E2: “Dizide, sosyal medya ve dijital araçlar, haber yapmanın ve yaymanın yeni yollarını sunarken, aynı zamanda haberin doğruluğu, etiği ve kalitesi gibi konularda sorunlar yaratıyor.”

K2: “Dizide Aslı karakterinin izlenme sayısını artırmak için Twitter'da trend konuları ana konu olarak seçmesiydi. Ve bu yöntem başarılı oldu. Buda, sosyal medyanın geleneksel medyayı nasıl etkilediğinin en iyi örneğidir.”

K3: “Dizide Aslı karakterinin birden fazla sahte profil açıp hoşlanmadığı bir kişiye iftira atmaya çalıştığı, bu durumda trendlere girerek diğer gerçek hesapları kışkırttığı çok güzel anlatılıyor.”

E4: “Sosyal medya ve dijitalleşme de okuyucu ve tüketicilerde bir tembellik oluşturmuştur. Sadece yazı olarak değil izlenme olarak da insanlar artık uzun şeyler izleyemez ve daha kısa şeyler arar hale gelmiştir.”

SONUÇ

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda, katılımcıların “Kuş Uçuşu” dizisini farklı şekillerde alımlayıp yorumladıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, dizinin gazetecilik mesleğini, medya etiğini ve gazeteciliğin idealleri ile gerçekleri arasındaki çatışmayı başarılı bir şekilde yansıttığını düşünmektedir. Bu görüşler, dizinin egemen kodları yansıttığını göstermektedir. Ancak, bir katılımcı dizinin gazetecilik etiğini yeterince yansıtmadığını düşünmektedir. Bu katılımcıya göre, dizideki Aslı karakteri, çoğunlukla mesleki etik değerlere aykırı davranışlar sergilemektedir. Bu katılımcının görüşü, dizinin muhalif kodları yansıttığını göstermektedir.

Katılımcılar dizinin sosyal medya ve dijitalleşmenin gazetecilik üzerindeki etkisini başarılı bir şekilde yansıttığını düşünmektedir. Bu da dizinin egemen kodları yansıttığını göstermektedir. Buna göre, dizi sosyal medya ve dijitalleşmenin haber yapma ve yayma biçimini değiştirdiğini göstermektedir.

Dizi, gazetecilik mesleğinin zorlukları ve rekabeti, medya etiğinin önemi ve gazeteciliğin idealleri ile gerçekleri arasındaki çatışma gibi konuları ele alarak izleyicileri düşünmeye teşvik etmektedir. Katılımcılarla “Kuş Uçuşu” dizisi üzerinde yapılan çalışmada aktarılan mesajları farklı sorularda farklı biçimlerde açıldıkları anlaşılmaktadır. Bir bakıma Hall tarafından ortaya konulan egemen ve muhalif okuma biçimlerinin farklı sorularda farklı biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Tek yönlü bir açıklama söz konusu olmayıp katılımcılar hem egemen hem de müzakereci biçimde mesajları yorumlamışlardır.

Katılımcıların gazetecilik mesleğinin dizideki gösterimini daha çok egemen bir bakış açısıyla alımladıkları ortaya çıkmaktadır. Dizide olumlu ve güçlü kodlarla yansıtılan bu mesleği katılımcılar da çoğunlukla aynı biçimde algılamakta ve yansıtılan düşünceyi desteklemektedir.

Çalışma sonuçlarına genel olarak bakıldığında, medya içerikleri karşısında izleyicilerin bazen aktif bazen ise pasif biçimde konumlanabildiği anlaşılmaktadır. İzleyiciler medya mesajları karşısında kendi düşüncelerini de geliştirebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Büyükarıslan, S., ve Yengin, D. (2019). İzleyicilerin dizi izleme süreci içindeki etkileşiminin analizi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(2), 146-163.
- Ciacu, N. ve Tănase, T. (2012). Television in the social media era. *Communication & Marketing/Revista De Comunicare Si Marketing*, 3(4), 95-107
- Gaustad, T. (2019). How streaming services make cinema more important: Lessons from Norway. *Nordic Journal of Media*
- Güngör, N. (2022). Kültürel çalışmalar: Görmezden gelinenin görünür kılınması. 4. *BOYUT Medya Ve Kültürel Çalışmalar Dergisi* (20), 91-109.
- Hall, S. (2005). *Kodlama, kodaçımılama*. Yiğit Yavuz (çev.), Şahinde Yavuz (der.), Medya ve izleyici bitmeyen tartışma, Vadi Yayınları, Ankara.
- Hojjer, B. (2005). *İzleyicilerin televizyon programlarını alımlayışı: Kuramsal ve metodolojik değerlendirmeler*. Şahinde Yavuz (çev ve der.), Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma, Vadi Yayınları, Ankara.
- İnal, M. A. (1996). *Haberi okumak*. Temuçin Yayınları, İstanbul.
- Jensen, K. B. ve Rosengren, K. E. (2005). *İzleyicinin peşindeki beş gelenek*. Şahinde-Yiğit Yavuz (çev.), Medya ve izleyici bitmeyen tartışma, Vadi Yayınları, Ankara.
- Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 683-700.
- Koçak ve Küçük. (2022). *Frankfurt okulu ve eleştirel medya*. Ankara: Akademisyen Yayınları.
- Koçak, M. C., Küçük, O., ve Yıldız, B. (2022). Türk TV dizileri üzerine alımlama analizi: "Medcezir" dizisi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(3), 468-485.
- Livingstone, S. (2004). The Challenge of Changing Audiences: or, what is the audience researcher to do in the Age of the Internet. *European Journal of Communication*, 19(1),75-86.
- Marshall, G. (2005). *Sociology sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay & D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Matrix, S. (2014). The Netflix effect: Teens, binge watching, and on-demand digital media trends. *Jeunesse: Young People, Texts, Cultures*, 6(1), 119-138.
- McCreery, P. S. ve Krugman, M. D. (2015). TV and the iPad: How the tablet is redefining the way we watch. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 59(4), 620-639.
- Mikos, L. (2016). Digital media platforms and the use of TV content: Binge watching and video-on-demand in Germany. *Media and Communication*, 4(3),154-161.
- Şeker, T. ve Şimşek, F. (2012). Kodlama-kodaçımı bağlamında muhteşem yüzyıl dizisinin lise öğrencileri üzerindeki etkilerine yönelik alımlama analizi. *Selçuk İletişim*, 7(2), 111-120.
- Tryon, C. (2015). TV Got better: Netflix's original programming strategies and binge viewing. *Media Industries Journal*, 2(2), 104- 116.
- Turner, G. (2016). *İngiliz kültürel çalışmaları*. (Çev. D. Özçetin ve B. Özçetin), Ankara: Heretik Yayınları.
- Yaylagül, L. (2014). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL-1: netflix.com, Erişim:20.01.2024

URL-2:<https://www.cumhuriyet.com.tr/yasam/cuneyt-ozdemirden-kus-ucusu-2-sezon-yorumu-gulumseyerek-izliyorum-2152247>



Müzelerde Dijital Dönüşüm: Müze Çalışanlarının Dijital Dönüşüm Algılarının ve Yetkinliklerinin İncelenmesi

Digital Transformation in Museums: Investigating the Digital Transformation Perceptions and Competencies of Museum Employees

Elif ACUNER¹, Merve ŞİMŞEK²

Özet

Bu çalışmada, müzelerde yaşanan dijital dönüşümler sonrasında, müzede çalışmaya devam eden personelin dijital dönüşümle beraber gelen teknolojik yeniliklere karşı algılarının ve yetkinliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın teorik altyapısı teknoloji kabul modeline dayanmaktadır. Çalışmanın evrenini, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı müzeler oluşturmaktadır. Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi, desen olarak örnek olay araştırması kullanılmıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ve yarı yapılandırılmış gözlem formu kullanılarak elde edilmiştir. Çalışma bulgularını analiz edebilmek için MAXQDA 22 veri analizi programı kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda, müze personelinin dijital dönüşümlere karşı yetkinlik ve algı düzeylerinin yüksek olduğu, gerekli durumlarda eğitim ve personel arası bilgi paylaşma yöntemleriyle yeni teknolojilere adapte olma süresinin iyileştirildiği, müzelerde yaşanan dijital dönüşümlerin sosyal medya paylaşımlarını artırdığı ve dijital dönüşümlerle ziyaretçilerin müze ziyaretleri süresince interaktif bir katılım sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Teknoloji, Dijitalleşme, Dijital Dönüşüm, Müze, Müze Türleri

Abstract

In this study, it is aimed to examine the perceptions and competencies of the personnel who work in museums towards the technological innovations that come with the digital transformation, after the digital transformations in museums. The theoretical background of the study is based on the technology acceptance model. The population of the study consists of museums affiliated to the Ministry of Culture and Tourism. The study, in which qualitative research method was used, was designed as a case study. The data were obtained by using a semi-structured interview form and a semi-structured observation form. To analyze the study findings, MAXQDA 22 data analysis program was used. In line with the data obtained from the study, it is seen that the level of competence and perception of the museum staff towards digital transformations is high, the adaptation time to new technologies has been improved through training and information sharing methods when necessary, and the digital transformations in the museums increase the social media sharing and enable the visitors to actively participate in the museum visits.

Keywords: Technology, Digitization, Digital Transformation, Museum, Museum Types

¹Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Ardeşen Turizm Fakültesi, Rize
²Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rize

ORCID:

E.A.: 0000-0002-7769-8705

M.Ş.: 0000-0003-1288-8943

Corresponding Author:

Elif ACUNER

Email:

elif.acuner@erdogan.edu.tr

Citation: Acuner, E. ve Şimşek, M. (2024). Müzelerde dijital dönüşüm: müze çalışanlarının dijital dönüşüm algılarının ve yetkinliklerinin incelenmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 103-123.

Submitted: 19.03.2024

Accepted: 06.05.2024

1. GİRİŞ

Dünya üzerinde yaşanan savaşlar ve olumsuz doğa olayları gibi çeşitli durumların yaratmış olduğu tahribatlar kültürel mirasın zarar görmesine yol açmış ve açmaktadır. Yaşanan bu tahribatların olumsuz etkilerini en aza indirgeyebilmek ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarımını sağlayabilmek için bu öğelerin korunması ve saklanması önemlidir. Bu bağlamda kültürel mirasa karşı gerekli özenin gösterilmesinde müzeler değerli oluşumlardan bir tanesidir. Müze; tarihi, bilimsel ve kültürel değere sahip eserlerin depolanıp sergilendiği alanlar olarak tanımlanmaktadır (Salderay ve Gönülay Çalimli, 2020: 84). Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM - International Council of Museums) ise müze kavramını, "Somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen, kar amacı gütmeyen, toplumun hizmetinde olan kalıcı bir kurumdur." şeklinde tanımlamıştır (ICOM, 2022). Müzeler geçmiş yıllarda yalnızca eserleri koruma ve saklama amacı güderken, çağdaş müzecilik faaliyetleriyle birlikte müzelerde, ziyaretçilerle iletişimin artırılmaya çalışıldığı uygulamaların kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır (Koroğlu vd. 2020: 15). Günümüzde insan odaklı bir işlevsellik sergileyen müzeler, interaktif sunum tekniklerinden yararlanarak ziyaretçilerin aktif katılımcılar haline gelmesini sağlamaktadır (Okan, 2015: 187; Silier, 2010: 17). Teknolojinin sunduğu imkanlar ise bu durumun gelişmesini oldukça yüksek düzeyde desteklemektedir.

20. yüzyıl sonları ve 4. Endüstri Devrimi itibarıyla dünya üzerinde yaygın olarak kullanılan teknoloji kavramı, son yıllarda insan hayatının vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. Teknoloji, sadece insanın sosyal hayatına uyum sağlamakla kalmamış bunun yanı sıra iş hayatında da önemli adımlar atılmasına olanak tanımıştır. Bugün gelinen noktada ise Endüstri 4.0'da var olmaya başlayan akıllı sistemler, insan gücüne olan ihtiyacı azaltmış ve çalışma şekillerini değiştirmiştir (Seçmen, 2021: 86). Bu sistemlerle beraber değişiklik gösteren çalışma şekilleri sonucunda yeni iş alanları, yeni sektörler ortaya çıkmaya başlamış ve bu durumdan hem işverenler hem de çalışanlar etkilenmiştir (Schwab, 2017: 9).

Toplum 5.0 kavramının sosyal yaşama hakim olmaya başladığı yıllarda doğan ve Z kuşağı olarak adlandırılan neslin turizm faaliyetlerine katılmaya başlamasıyla, teknoloji kavramı turizm endüstrisi içerisine de girmeye başlamış ve süper akıllı turist kavramı meydana gelmiştir (Bahar, Yüzbaşıoğlu ve Topsakal, 2019: 72). Bu bağlamda yeni nesil turistler (turist 5.0), var olan turizm faaliyetlerini ve destinasyonlarını deneyimlemek yerine yeni ürün ve hizmetleri deneyimleme konusunda daha isteklidir (Çelik ve Topsakal, 2019: 72). Bunun sonucunda endüstri 4.0 ve bunun devamında toplum 5.0 döneminde turizm, turizm türlerindeki çeşitliliğin artış göstermesiyle insanların istek ve ihtiyaçlarını daha özel bir şekilde karşılayabilir hale gelmiştir. Sözü geçen özel ilgi turizmi türlerinden birisi olan ve çağdaş müzecilikle gelişen müze turizmi, ziyaretçilere öğrenme ve sosyalleşme imkanı sunmaktadır (Sucaklı ve Güzel, 2020: 71). Ziyaretçilerine farklı birçok imkanın sunulması ve ekonomik açıdan pozitif yönlü bir katkı sağlamasına rağmen Türkiye'de müzeler ve buna bağlı olarak müze turizmi gerekli ilgiyi görememektedir (Temel, 2019: 36). Bu ve buna benzer sebeplerden ötürü müze yöneticileri ziyaretçi sayısını ve müze bilinirliğini artırabilmek için geleneksel tanıtım yöntemlerini ve dijital tanıtım tekniklerini kullanarak daha geniş kitlelere ulaşabilmeyi hedeflemektedir (Kervankiran, 2014: 352).

2. LİTERATÜR TARAMASI

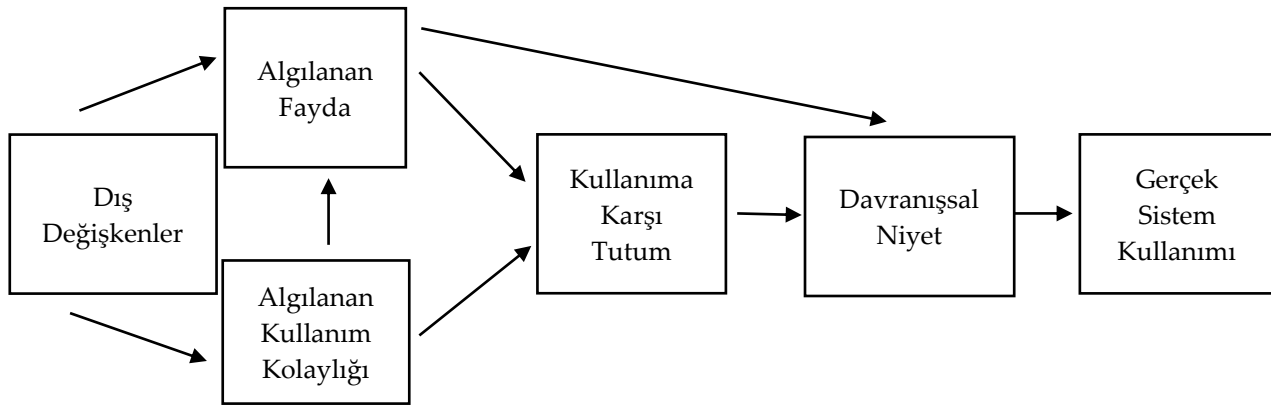
Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde müzelerde yaşanan dijital dönüşümlerle alakalı sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Ulusal ve uluslararası literatürde yapılan çalışmalarda müze ve dijitalleşme ilişkisi farklı perspektiflerden incelenmiştir. Yapılan çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür.

Dijital koleksiyonlarla gelişen kültürel bellek aktarımının dijital medya ortamında müzeler tarafından kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi (Boztepe Taşkiran, 2022); belirli bir müze türünde Türkiye ve dünyadaki müzelerin web sitelerinin karşılaştırılması (Kaplanşeren ve Aksatan, 2018); belirlenen müzenin yeni iletişim ve teknoloji alanlarında tanıtımının nasıl yapıldığını belirlemek ve bu tanıtımların performansını etkileyen faktörlerin neler olduğunu araştırıp analiz edilmesi (Çelik, 2020); belirlenen postmodern sanat müzelerinin dijital halkla ilişkiler çalışmalarını ve deneyimsel pazarlama pratiklerinin belirlenmesi (Abrak ve Küçüksaraç, 2017) amaçları doğrultusunda yapılan çalışmalarda dijitalleşme ve müze ilişkisi, dijitalleşmeyle gelen yenilikler, pazarlama bilimi açısından incelenmiştir. Dijital teknolojilerle müzeler arasındaki ilişkinin ortaya konulması (Parsehyan, 2020); dijital dönüşümün müze deneyimine etkisinin ve mekan algısını etkileyen faktörlerin incelenmesi (Karayılanoğlu, 2019); dijital halkla ilişkiler çalışmalarının geliştirilme dereceleri ve hedef kitleye ulaşmanın ne ölçüde olduğunun belirlenmesi (Sade ve Akbulut, 2021) amaçlarıyla yapılan çalışmalarda, müzelerde yaşanan dijital dönüşümlerle beraber gelen yenilikler incelenmiştir. Artırılmış gerçeklik teknolojisine karşı ziyaretçilerin kabul düzeylerinin incelenmesi (Khalil, Kallmuenzer ve Kraus, 2023); dijital dönüşümleri ziyaretçi perspektifinden analiz edebilmek için hizmet modeli geliştirilmesi (Park, Heo ve Kim, 2021) amaçları doğrultusunda yapılan çalışmalarda müzelerde yaşanan dijital dönüşüm ziyaretçiler açısından incelenmiştir. İncelenen diğer çalışmalarda ise; müzelerde yaşanan dijitalleşmenin boyutunun analiz edilmesi (De Bernardi, Bertello ve Shams, 2019) ve dijital dönüşümlere karşı yetkinlikli personel ihtiyacının karşılanmasına dair yürütülen projenin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi (Dibitonto vd., 2020) araştırılmıştır. Yapılan literatür incelemesiyle; çalışmalarda ağırlıklı olarak müzelerde yaşanan dijital dönüşümlerin müzeler ve müze ziyaretçileri üzerindeki etkilerinin araştırılmış olduğu görülmektedir. Müze personelinin yaşanan dijital teknolojilere ve dönüşümlere karşı yetkinliklerinin araştırılmasına dair ulusal literatürde bir çalışmaya rastlanamamıştır.

3. YÖNTEM

Araştırmada, müzelerde yaşanan dijital dönüşümler sonrasında, müzede çalışmaya devam eden personelin dijital dönüşümle beraber gelen teknolojik yeniliklere karşı algılarının ve yetkinliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Müze içerisinde yaşanan dijital dönüşümlerin çalışan perspektifinden ziyaretçiler tarafından nasıl algılandığı, müze personelinin var olan dijital dönüşüm uygulamalarını kullanma konusundaki motivasyonlarının neler olduğu ve kullanılan dijital dönüşüm uygulamaları için alınan eğitimlerin neler olduğu çalışmanın alt amaçlarından.

Çalışmanın teorik altyapısı teknoloji kabul modeline dayandırılmıştır. Davis (1985)'in, gerekçeli eylem teorisine dayanarak geliştirdiği teknoloji kabul modeli; potansiyel bir kullanıcının belirli bir sistemi kullanma konusundaki tutumunu, kullanıcının bu sistemi gerçekten kullanıp kullanmadığını belirlemeyi ve bilgi sistemlerinin gelecek yıllarda insan hayatındaki yerini açıklamayı amaçlamaktadır (Davis, 1985: 24-25; Masrom, 2007: 2; Yıldırım ve Kaplan, 2019: 26).



Şekil 1. Teknoloji Kabul Modeli

Kaynak: (Davis, 1985: 24)

Teknoloji kabul modeline göre dış değişkenler, algılanan faydayı ve algılanan kullanım kolaylığını doğrudan etkilerken; kullanıma karşı tutum, davranışsal niyet ve gerçek sistem kullanımını dolaylı yoldan etkilemektedir. Bu modele göre, *algılanan fayda*; bir kişinin belirli bir sistemi kullanmasının iş performansını artıracığına inanma derecesi olarak tanımlanır (Davis, 1989: 320). Algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığından etkilenir çünkü diğer etkenler eşit olduğunda sistem ne kadar kolay kullanılırsa o kadar yararlı olabilir (Venkatesh ve Davis, 2000: 187). Sistemin kolay kullanılabilirliği ve diğer etkenlerin eşit olduğu durumlarda, kullanımı diğerinden daha kolay olduğu düşünülen bir uygulamanın kullanıcılar tarafından kabul edilmesi daha olasıdır (Davis, 1989: 320). Bireylerin, belirli bir uygulamayı kullanmalarına karşı oluşturduğu tutum ise; bir davranışın gerçekleştirilmesi durumunda olumlu ya da olumsuz duyguların bir göstergesi olarak tanımlanabilir (Çivici ve Kale, 2007: 120). Bu duygular sonucunda bireylerin belirli bir davranışı gerçekleştirilmesi için öznel bir amaca yönelmesi, bireylerin davranışsal niyetleri ile ilişkilidir (Ajzen & Fishbein, 1975: 288; Akt. Davis, 1985: 16).

Buradan yola çıkarak aşağıdaki araştırma problemleri geliştirilmiştir.

Araştırma problemi: Müzelerde yaşanan dijital dönüşümün müze çalışanları üzerindeki etkileri nasıldır?

Araştırma alt problemleri:

- Müzelerde yaşanan dijital dönüşüme karşı müze çalışanlarının yetkinlikleri nasıldır?
- Müzelerde yaşanan dijital dönüşümü müze çalışanları nasıl algılamaktadır?

Araştırma evrenini, Türkiye’de T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak faaliyet göstermeye devam eden 209 müze oluşturmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı). Araştırma verilerinin toplanmasında amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde yer alan tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Araştırma alanının geniş olduğu durumlarda kullanılabilen tipik durum örnekleme, bir yeniliğin tanıtılması veya uygulanması durumunda, bu yeniliğin yaşandığı en tipik bir veya birkaç olgunun belirlenip çalışılmasıdır (Etikan, Musa ve Alkassim, 2016: 3; Yıldırım ve Şimşek, 2021: 118-119). Nitel çalışmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesi konusunda kesin bir yargı yoktur (Akturan, 2013: 202; Başkale, 2016: 27). Örneklem büyüklüğü, araştırılmak istenilen konunun amacına ve görüşülen kişilerin verdiği bilgilere göre değişiklik göstermektedir (Yıldız, 2017: 437). Az sayıda kişiden alınan bilgilerin, araştırma konusuna dair detaylı ve derinlemesine bir analiz yapılabilmesine imkan veren örneklem büyüklüğü; çok sayıda kişi ile görüşülen fakat yüzeysel bilgilerin alındığı örneklem büyüklüğüne göre daha değerlidir (Baltacı, 2018: 261). Görüşme yapılan kişilerden alınan bilgiler tekrarlamaya başladığı durumlarda ideal örneklem büyüklüğüne ulaşılmış olur (Baltacı, 2018: 262; Yıldırım ve Şimşek, 2021: 123). Bu bilgiler doğrultusunda Kültür ve Turizm

Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü'nün "2019 Yılı Müze ve Örenyeri Ziyaretçi İstatistikleri" adlı raporunda yer alan müzeler içerisinde 2019 yılında ziyaretçi sayısı 90.000 kişi üzerinde olan 33 müze belirlenmiştir (DÖSİMM, 2020). 33 müze içerisinde yer alan İstanbul Ayasofya Müzesi, 24 Temmuz 2020 tarihi itibarıyla Ayasofya Camii olarak hizmet vermeye başladığı için; İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Harem Bölümü (Eylül 2019) ve İstanbul Hisarlar Müzesi restorasyon nedeniyle kapalı olduğu için görüşme dışı bırakılmıştır. Diğer 30 müze ile ilk etapta telefon görüşmesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Müzeler içerisinde 4 müze aralıklı olarak birkaç kez aranmasına rağmen aramalara cevap vermemiştir. Aramalara cevap veren 26 müzeden telefon görüşmesi aracılığıyla müze içerisinde dijital dönüşümün yaşanıp yaşanmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Edinilen bilgiler doğrultusunda 10 müzede dijital dönüşümün yaşanmadığı belirlenmiştir. Geride kalan 16 müzeden gerekli bilgilerin alınacağı bir personelle görüşme yapabilmek için önce telefon görüşmesi ile sözlü olarak daha sonra mail yoluyla yazılı olarak izin talep edilmiştir. Talep edilen izin isteğine 9 müze olumlu geri dönüş sağlamıştır. Bu sebeple çalışmanın örneklemini öncelikli olarak 9 müze oluşturmuştur. Gerekli görülmesi taktirde yine "2019 Yılı Müze ve Örenyeri Ziyaretçi İstatistikleri" raporunda yer alan ve ziyaretçi sayısı 80.000-90.000 kişi arasında olan 6 müzeyle görüşme yapılması planlanmıştır. Fakat katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda 9 katılımcıdan alınan bilgilerin birbirini tekrar etmeye başlamasıyla doyum noktasına ulaşmış olduğuna karar verilmiştir. Bu gerekçeler doğrultusunda çalışmanın örneklemini 9 müze oluşturmaktadır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi; desen olarak örnek olay araştırması (vaka çalışması, durum çalışması, case study) kullanılmıştır. Araştırmada model olarak örnek olay araştırması içerisinde yer alan çoklu/kolektif örnek olay araştırması kullanılmıştır. Örnek olay araştırması, kritik bir değişim süreci geçiren veya geçirmekte olan bir durumun, değişim sürecinden nasıl etkilendiği ve değişim sürecinde yaşadığı olayların incelenmesi şeklindeki konularda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Saruhan ve Özdemirci, 2020: 367). Örnek olay araştırması içerisinde yer alan çoklu/kolektif örnek olay araştırması; araştırmacıların aynı konu üzerinde birden fazla ortamda çalışması durumunda kullanılmaktadır (Akturan, 2013: 186). Araştırma içerisinde kullanılan öğelerin her birinin farklı çevrelerde yer alması, ele alınan konunun farklı bakış açıları ile incelenmesine imkan sağlamaktadır (Creswell, 2021: 101; Güler vd., 2013: 307). Araştırma içerisinde farklı bakış açılarının ele alınması, araştırma sonucunda elde edilen verilerin daha güvenilir olmasını sağlamaktadır (Güler vd., 2013: 307).

Araştırmanın verilerini elde etmek için nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan yarı yapılandırılmış görüşme/mülakat formu ve yapılandırılmış alan çalışması gözlem formu tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan görüşme formu üç bölümden oluşmaktadır. Görüşme formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Bu sorular yaş, cinsiyet, eğitim durumu, eğitim alanı, müzede çalışma süresi ve müzede çalışma pozisyonu şeklindedir. Görüşme formunun ikinci bölümü üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki katılımcıların genel olarak teknolojiye karşı yetkinliklerini değerlendirebilmek için anket tekniği özelliğinde sorulan 12 ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler Tekbaş (2018) tarafından "Dijitalleşmenin Muhasebe Mesleğine ve Meslek Mensuplarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma ve Yeni Bir Kavram Önerisi: Mali Mühendislik" adlı çalışmada geliştirilen anket ölçeğinin e-dönüşüme uyum boyutu ile Cabı (2016) tarafından geliştirilen "Dijital Teknolojiye Karşı Tutum Ölçeği"nin yetkinlik boyutu kullanılarak geliştirilmiştir. Tekbaş (2018)'in çalışmasında yer alan e-dönüşüme uyum boyutunda var olan 5 adet ifadeden çalışmanın konusuyla uyumlu olmadığı için ikinci ifade hariç diğer 4 ifade; Cabı (2016)'nın çalışmasında yer alan yetkinlik boyutunda var olan 10 ifadeden birinci ve ikinci ifadeler hariç diğer 8 ifade kullanılmıştır. 1-4 aralığındaki ifadeler Tekbaş; 5-12 aralığındaki ifadeler ise Cabı tarafından yapılan çalışmadan yararlanılarak kullanılmıştır. Kullanılan ifadeler araştırmanın konusu gereğince çalışmanın

içeriğine uygun hale getirilerek düzenlenmiştir. Düzenlenen ifadeler soru niteliği taşımaktadır. İkinci aşamada sıralama soruları yer almaktadır. Bu sorular müze içi bölümlerinde ve müze çalışanları görev alanlarına uygulanan finansal yatırımın sıralanması şeklinde düzenlenmiştir. Üçüncü aşamada, katılımcılar açısından müzeler için dijital dönüşümün fayda değerini belirleyebilmek adına 6 ifade yer almaktadır. Bu ifadeler Tekbaş (2018) tarafından *“Dijitalleşmenin Muhasebe Mesleğine ve Meslek Mensuplarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma ve Yeni Bir Kavram Önerisi: Mali Mühendislik”* adlı çalışmada geliştirilen anket ölçeğinin e-dönüşümden memnuniyet ölçeği kullanılarak araştırmanın konusu çerçevesinde düzenlenmiştir. Ölçekte yer alan tüm sorular çalışmada kullanılmıştır. Düzenlenen sorularda, katılımcılardan daha detaylı ve derinlemesine bilgi alabilmek için aynı anda anket tekniği özelliği ve görüşme formu özelliği kullanılmıştır. Formun üçüncü bölümünde, katılımcılardan konuyla alakalı detaylı bilgilerin alınabileceği sorular yer almaktadır. Bu sorular Yavuz (2020) ve Yıldırım (2020)’in çalışmalarında geliştirdikleri araştırma sorularının, konuya uygun olacak şekilde içerik ve şekilsel olarak düzenlenip görüşme formuna ilave edilmesiyle oluşturulmuştur. Görüşme formunun üçüncü bölümünde toplamda 43 soru yer almaktadır. Bu bölümde, katılımcılardan daha detaylı bilgi alabilmek için sorulan 14 ana soruyla beraber ana soruları destekleyecek nitelikte 29 adet sonda soru yer almaktadır. Görüşme formunda yer alan 1-3-5-9-10-11-12. sorular Yavuz (2020)’un çalışmasından yararlanılarak geliştirilirken; 2-6-7-8-13. sorular Yıldırım (2020)’in çalışmasından yararlanılarak geliştirilmiştir. Formun içerisinde yer alan 7. soru, yararlanılan çalışma baz alınarak literatür incelemesi sonucunda geliştirilip yazar tarafından tablolı soru haline dönüştürülmüştür. Görüşme soruları içerisinde yer alan 11. sorunun sonda soruları içerisindeki 2. soru Alp ve Levent’in 2020 yılında yapmış olduğu çalışma içerisinde yer alan görüşme sorularından yararlanılarak oluşturulmuştur. Formun 4. sorusu ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Müze Eğitimi (2019) kitabının 5. bölümünde yer alan ‘Müze Teknoloji Sistemleri’ başlığı altında var olan müze içi ve müze dışı dijital dönüşüm uygulamaları dikkate alınarak yazar tarafından tablolı soru haline getirilmiştir. Çalışmanın ve görüşme formunun son sorusu olan 14. soru, müze meslek mensuplarının, müze yöneticilerinin ve müze içerisinde dijital dönüşüm konusunda adım atmak isteyen kuruluşların yararlanabilmesi ve fikir sahibi olabilmesi için yazar tarafından hazırlanmıştır. Gözlem formu oluşturulurken ulusal ve uluslararası literatür detaylı bir şekilde incelenmiştir. Literatürde yer alan gözlem formları, çoğunlukla eğitim alanında olup sınıf içinde öğretmenler tarafından yapılan gözlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Oluşturulan gözlem formu, Elmalı (2020), Eker (2019) ve Sarıtaş (2019)’in çalışmalarından destek alınarak hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan gözlem formu iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada yer alan 7 adet faktörün, müze içerisinde var olan personelin müzede yaşanan dijital dönüşüm hakkında bilgi, beceri ve istek düzeylerinin araştırmacı tarafından gözlenmesine yardımcı olacak şekilde düzenlenmiştir. Formun ikinci aşamasında yer alan 6 adet faktör ise, müze içerisinde var olan dijital teknolojilerin müze için yeterli olup olmadığı, var olan dijital teknolojilerin ziyaretçiler tarafından nasıl karşılandığı vb. konularının araştırmacı tarafından gözlemlenmesine yardımcı olacak şekilde yazar tarafından hazırlanmıştır. Gözlem formunda, gözlem yapılan ortama ilişkin bilgiler, gözlem yapılan konuya ilişkin bilgiler, gözlem yapılan kişilere ilişkin bilgiler ve kullanılan dijital teknolojilere ait olmak üzere farklı boyutlar mevcuttur.

Araştırmanın bilime tarafsız bir pencereden ışık tutabilmesi için nicel çalışmalarda olduğu gibi nitel çalışmalarda da geçerlilik ve güvenilirlik önem arz etmektedir. Nitel çalışmalarda elde edilen veriler, verilerin toplanma süreci ve verilerin sonuçlanması katılımcı ve araştırmacı arasında geçen etkileşim sonucunda meydana gelmektedir. Bu sebeple nitel çalışmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konularına verilen önem artmaktadır. İç geçerlilik veya Lincoln ve Guba (1985)’nin ifade ettiği şekliyle inanılabilirlik; araştırma sonucunda elde edilen bulguların gerçeğe uyumlu olup olmadığıyla ilgilenen bir konudur (Merriam, 2015: 203). Başka bir ifadeyle iç geçerlilik,

araştırılmak istenilen konu ile araştırma sonucunda elde edilen bulguların birbiriyle uyuşup uyuşmadığını gözler önüne seren bir kavramdır (Yıldırım, 2010: 82). İç geçerliliğin sağlanabilmesi için araştırma amacının net bir şekilde belirlenmesi ile bulguların analiz ve yorumlama kısımları arasında bir tutarlılığın olması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 258). Bazı kaynaklarda nakledilebilirlik veya aktarılabirlik olarak da karşımıza çıkan dış geçerlilik; araştırma bulgularından elde edilen sonuçların, başka bir çalışmada kullanılan benzer durumlarda bir noktaya kadar denk düşebilmesi ve bu durumlar için genellenebilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 258). Nitel araştırmalarda bahsedilen genelleştirme konusu nicel araştırmalarda var olan genelleştirme konusundan farklıdır. Nitel araştırmalarda bahsedilen genellenebilirlik düzeyi, araştırma bulgularının farklı bir örneklem üzerinde uygulanıp uygulanamayacağı ile ilgilidir (Clarke ve Braun, 2013: 280; Akt: Arslan, 2022: 400). Araştırma kapsamında katılımcılardan alınan veri bulgularının başka bir zaman diliminde tekrar alınması durumunda aynı sonuçların çıkması ile ilgili olan güvenilirlik; araştırmada elde edilen sonuçların gerçekçi ve inandırıcı olabilmesi için nitel araştırmalarda önemli bir yer tutmaktadır (Merriam, 2015: 211; Yıldırım ve Şimşek, 2008: 259). Fakat insan düşünce ve davranışları zamanla değişiklik gösterdiği için benzer bir çalışma başka bir zaman diliminde gerçekleştirilse bile aynı sonuçlar elde edilemeyebilir (Yağar ve Dökme, 2018: 7). Bu nedenle araştırmacı zamana bağlı olarak ve gözleme bağlı olarak güvenilirlik düzeyinin artmasını sağlayabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 259-260). Çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artırabilmek adına katılımcılardan alınan cevaplar oldukça önem arz etmektedir. Katılımcılardan alınan cevapların daha detaylı ve çalışmaya derinlemesine katkı sunabilmesi adına görüşmeler, katılımcıların kendilerini daha rahat hissedebilecekleri kendi şahsi alanlarında gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında katılımcılarla araştırmacı arasındaki karşılıklı olan samimi tutum da katılımcıların soruları cevaplarırken kendilerini rahat hissetmeleri konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmacı, görüşme sorularına geçmeden önce her bir katılımcıya araştırmanın ne amaçla yapıldığını, katılımcıların kurumlarının ve kimliklerinin gizli kalacağını, verdikleri doğru ve detaylı bilgilerin bilime ışık tutacağını detaylı bir şekilde açıklamıştır. Çalışmanın iç geçerliliğini kuvvetlendirmek için detaylı bir literatür taraması sonucunda hazırlanan görüşme formunda yer alan açık uçlu sorular, kişilerin teknolojiye olan yatkınlıklarını değerlendirebilmek adına sorulmuş olan kapalı uçlu sorularla desteklenmiştir. Çalışmanın dış geçerliliğini sağlayabilmek için örneklem büyüklüğü çalışmanın başında belirlenmesine rağmen katılımcılardan alınan bilgilerin yetersiz kalması ihtimaline karşı veriler toplandıktan sonra örneklem büyüklüğünü değiştirme konusunda açık kapı bırakılmıştır. Fakat çalışmanın başında belirlenen örneklem büyüklüğünde yer alan katılımcılardan alınan veriler yeterli görüldüğü için çalışmanın ilerleyen aşamalarında örneklem büyüklüğü değiştirilmemiştir. Çalışmanın dış güvenilirliğinin sağlanması ise bir diğer önemli konulardan bir tanesidir. Bu doğrultuda katılımcılar belirlenirken katılımcılarda aranan en önemli kıstas dijital dönüşümü yaşamış olan bir müzede çalışıyor olmalarıdır. Aranan diğer kriterlerden bir diğeri ise, katılımcıların müzede yaşanan dönüşüm hakkında araştırmacıya aktarabilmesi için detaylı bilgiye sahip olmaları ve konuya hâkim olmalarıdır. Bunlara ek olarak çalışmanın dış güvenilirliğini güçlendirebilmek için çalışmada kullanılacak olan teori, veri toplama tekniği, analiz yöntemleri, araştırma soruları ve kavramsal çerçeve çalışmanın ilk aşamalarında belirlenmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak için katılımcılardan alınan cevapların yazılı ortama aktarılmasının ardından veriler MAXQDA 22 veri analizi programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz edilen verileri çalışmaya aktarıırken geçerlilik ve güvenilirlik konularını desteklemesi adına katılımcılardan alınan cevaplardan doğrudan alıntılar yapılmıştır. Verilerin analiz edilmesi esnasında betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde; araştırma içerisinde elde edilen bulgular önceden belirlenmiş olan temalar üzerinden yorumlanarak çalışmaya aktarılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224).

4. BULGULAR

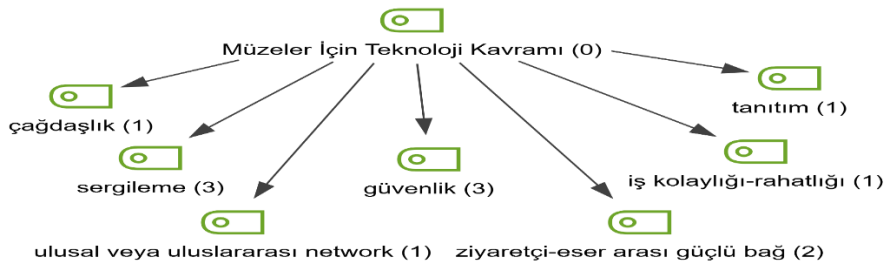
Araştırma katılımcılarının demografik özellikleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

K	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Eğitim Alanınız	Çalışma Pozisyonu	Müze Çalışma Yılı
K1	Erkek	39	Lisansüstü	Kültürel Miras ve Turizm	Müdür yardımcısı	7-8 yıl
K2	Kadın	41	Lisansüstü	Kadın Çalışmaları	Proje koordinatörü	11 yıl
K3	Erkek	42	Lisans	Tarih	Müze müdürü	5 yıl
K4	Erkek	49	Lisans	Arkeoloji	Müze müdürü	8 yıl
K5	Erkek	55	Ön Lisans	Büro	Memur	3 yıl
K6	Erkek	45	Lisansüstü	Arkeoloji	Arkeolog	6 ay
K7	Erkek	42	Lisansüstü	Sanat Tarihi	Müze uzmanı	5 yıl
K8	Erkek	55	Lisansüstü	Arkeoloji	Arkeolog	5 yıl
K9	Erkek	42	Lisansüstü	Tarih	Koleksiyon görevlisi	13 yıl

Katılımcıların demografik özelliklerinin yer aldığı Tablo 1 incelendiğinde; katılımcıların 8’inin erkek; yaş ortalamalarının 46; 7’sinin lisansüstü düzeyinde eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %66,66’sı arkeoloji ve tarih alanında eğitim almıştır. K6 haricindeki tüm katılımcılar buldukları müzede uzun yıllardır çalışmaktadırlar.

Demografik bilgilerden sonra katılımcıların müzelerde yaşanan dijital dönüşümlere karşı bakış açılarını ve yetkinliklerini belirleyebilmek için katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen ilk soru; *Müze içerisinde teknoloji kavramı sizin için ne anlam ifade ediyor?* şeklinde sorulmuş ve katılımcıların vermiş olduğu cevaplar şekil 2’de gösterilmiştir. K2 teknolojinin müzeler için önemini *“Elbette benim gönlüm insanların gelip doğrudan bir eseri görüp temas etmesinden yana ama sanal müze gezileri de çok önemli. Yani en azından genel geçer bir fikrimiz oluyor. Mesela pandemi döneminde Frida Kahlo müzesi sanal müze olarak kapılarını ziyaretçilere açmıştı. Oradan genel olarak bakıp bir fikrimiz olabiliyor.”* sözleri ile sanal müzeciliğe vurgu yaparak ifade etmiştir. K7 ise teknolojinin müzeler için önemini *“Biz eseri, müzeyi ziyaret eden kişilere anlatmakla yükümlüyük. Mesela eseri vitrine koyduk altına da tarihini yazdık ama bu çok fazla ilgi çekici olmuyor. Arka tarafta bir illüstrasyon, eserle ilgili bir hikaye, küçük bir çizgi, karakter, animasyon vs. olmalı. Bu yüzden sunum tekniklerinde teknoloji çok işimize yarayacak.”* sözleriyle dile getirmiştir. Teknolojinin hem genel olarak hem de müzeler için çağdaşlık olduğunu ifade eden K8 ise *“Mesleğimiz eskiyle alakalı ama teknoloji çağdaşlık demek.”* sözlerini kullanmıştır.



Şekil 2. Teknolojinin Katılımcılara Göre İfade Edilmesi

Katılımcılara, müzelerde yaşanan dijital dönüşümlerin hem ziyaretçiler hem de çalışanlar için olumlu veya olumsuz yönde değişiklikler yaratabileceği düşüncesinden yola çıkarak çeşitli sorular yöneltilmiştir. Katılımcılardan alınan cevaplar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Dijital Dönüşümün Getirdiği Değişiklikler

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Yaşanan Değişiklikler	Ziyaret edilme oranı	Olumlu değişiklik	7	77.77
		Belirsiz	1	11.11
		Etkisiz	1	11.11
	Ziyaretçi memnuniyet düzeyi	Olumlu değişiklik	7	77.77
		Belirsiz	2	22.22
	Personel verimlilik düzeyi	Olumlu değişiklik	8	88.88
		Belirsiz	1	11.11

Katılımcılar %77,77 oranında müzede kullanılan dijital dönüşümlerin müzenin ziyaret edilme oranını artırdığını ifade etmiştir. Yaşanan olumlu değişikliği K1 "Teknolojik alt yapı ile donatılan bu müze 2015 yılında faaliyet göstermeye başladı. Eski müzede teknolojiden yardım alınmadığı için ziyaretçiler sadece eserleri inceleyip gidiyorlardı. Fakat şu an teknolojiyi işin içine kattığımız için ziyaretçiler, teknolojinin imkânlarıyla süslenmiş eserlerin sunumu ile karşılaşmış oluyor. 2014'teki ziyaretçi sayısı 200 bin iken şu an teknolojinin kullanılmasıyla bu sayı 3-4 kat artıyor." sözlerini kullanarak; K2 "Aslında insanlar bilmeden geliyor ama ikinci ziyareti için etkili olabilir. Onun dışında tabii ki memnun kalıyorlar. Bizim müzemiz oldukça büyük bir müze ve özellikle ilgiliyseniz bir çırpıda bitebilecek bir müze değil. Kulaklıkları sesli rehberleri kullanırsanız çok uzun zamanınızı alabilir. Ya tekrar gelmenizi gerektirebilir ya da öylesine gelmişsinizdir ama içerisine girince daha detaylı bilgi edirsiniz ve sonrası için merak uyandırıcı olabilir." sözleriyle kendilerini ifade etmişlerdir. Yaşanan dijital dönüşümlerin müze türüyle bağlantılı olarak ziyaretçi oranında etkisiz olduğunu belirten K7 ise "Bizim müzenin ziyaretçisinin gelişinin belli bir amacı var. Biz iki tane ağır gölgenin altında kalıyoruz. O yüzden buraya daha çok İslami açıdan önemli görenler, müze kavramına ilgili olan kişiler geliyor." sözlerini kullanmıştır. Katılımcılar %77,77'lik bir oranla ziyaretçilerin memnuniyet düzeylerinin artmış olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda K1 kendisini "Olumlu olduğuyla ilgili verilerde var. Biz etkisi olup olmadığını bile dijital ortamda değerlendiriyoruz. Turkish Museum diye bir sayfa var girerseniz siz de değerlendirebilirsiniz. Gün içerisinde muhakkak arkadaşlar size dönüş yaparlar. Bakanlığa bağlı tüm müzelerde bu uygulama var. Gelen ziyaretçi karekodu okutarak beğenisini, sıkıntısını, eleştirisini yine teknoloji sayesinde oraya aktarabiliyor." şeklinde ifade etmiştir. Karekod sistemi sayesinde istek ve şikâyetlerin hızlıca çözüme kavuşması, ziyaretçiler tarafından olumlu bir şekilde değerlendirilmiştir.

Katılımcılar, *Dijital dönüşümlerin personel iş verimliliği açısından yarattığı değişikliklerin ne yöndedir?* sorusuna %88 oranında dönüşümlerin pozitif yönlü olduğu cevabını vermişlerdir. Değişikliklerin personel verimliliğini artırdığını düşünen K6 "Mesela bütün yazışmalarımızı, işleyişimizi dijital üzerinden yapıyoruz. Gerileme yaratmadı. Gelişme ise şu şekilde yarattı; eskiden postayla gidecek olan bir yazıyı şimdi kolayca ve hızlıca gönderebiliyoruz." sözleriyle; K7 "İş verimliliği açısından elbette ki yaratacak. Bizim önceliğimiz eser depolama, eserlerin yorumu. Mesela eser hakkında bilgi almak için depoyu açmak zorunda kalmadan dijitalle aktarılmış veriden bilgiyi alabiliyorsun. Ya da depo içerisindeki nem değeri ve sıcaklığın takibini kolaylaştırıyor." sözleriyle kendisini açıklamıştır.

Katılımcılara *Müze içerisinde yaşanan dijital dönüşümlere karşı teşvik edici unsurlarının neler olduğuna* dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcılardan alınan cevaplar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Dijital Dönüşüme Teşvik Unsurları

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Yüzde	
Teşvik Unsurları	Motivasyon unsurları	Çağa ayak uydurabilmek	5	35.71	
		İşleri kolaylaştırması	5	35.71	
		İş verimliliğini arttırması	2	14.28	
		Güvenlik	1	7.14	
		Bakanlık talebi	1	7.14	
	Tercih edilen uygulamalar	edilen	Kişisel rehberlik	1	9.09
			Dijital bilet	1	9.09
			Eser tanıtımlı kısa filmler	1	9.09
			Hologram	1	9.09
			Kişi sayısı belirleyici	1	9.09
			Güvenliğin teknolojisi	1	9.09
			Eser odaklı barkod sistemi	2	18.18
			Sanal gerçeklik	1	9.09
			Var olanlar yeterli	2	18.18

Dijital dönüşüme geçiş sürecindeki motivasyon kaynaklarının %35,71 oranında çağa ayak uydurmak ve yapılan işlerin kolaylaşmasını sağlamak olduğu belirlenirken K2 “*Öğrenirken biraz zor olabiliyor ama sonrasında bir bakıyoruz çok daha kolay. Aradığımız her şeyi çok daha pratik bir şekilde bulabiliyoruz. Zaten teknolojinin gerisinde kalamazsınız. Her konuda ayak uydurmak gerekiyor.*” ifadelerini kullanmıştır. Katılımcıların %14,28’i kendilerini motive eden unsurun iş verimliliği olduğunu belirtmiştir. İşlerin kolaylığı ve verimliliğinde yaşanan artışların önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu belirten K1 “*Salt eser odaklı ziyaretler yerine teknolojiyi kullanarak hem ziyaretçi memnuniyetini hem ziyaretçi profilindeki gezi durumunu hem de ziyaretçi sayısındaki artışı da göz önüne alarak dönüşümler kullanılıyor. Özellikle son yıllarda yapılan müzelerde teknolojik dönüşümler kullanılıp ziyaretçi sayısını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılıyor. Eser odaklı düşünülduğünde ise dijital mantık daha da verimli oluyor ve işi kolaylaştırıyor.*” sözleriyle verimliliği ziyaretçi açısından değerlendirmiştir. Katılımcılara *Müze içerisinde kullanılan uygulamaları belirleme şansınız olsaydı hangi uygulamaların kullanımını tercih ederdiniz?* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların %18,18’i eser odaklı barkod sistemini kullanmak isteyeceğini ifade etmiştir. K7 “*Barkod sistemi kurmak isterdim. Mesela bizde 5000 eser var. Koleksiyon yönetimi üzerine bir şeyler okurken ‘1900lerin başında olan şu eser sizde var mı?’ şeklinde sorular sorulduğunda anında cevaplayabiliyoruz. Barkod sistemi eser hareketliliğinin en önemli yöntemi.*” sözleriyle bu sistemi kullanmak istediğini dile getirmiştir. Katılımcıların %18,18’i ise şu an müze içerisinde var olan dijital uygulamaların yeterli düzeyde olduğunu fakat yeni gelişen uygulamaların takibini yaparak müze içerisine aktarmak isteyeceklerini belirtmişlerdir. Kişisel rehberlik konusunda bir adım atmak istediğini belirten K1 “*Ziyaretçiler var olan sesli rehberliği herhangi bir işletim sistemli (android, ios vs.) telefona yükleyip, kendi telefonlarıyla karekodu okutup eserlerin özelliklerini dinleme özelliğini elde edebilecek.*” sözleriyle uygulamak istediği yeniliği açıklamıştır. Sanal gerçeklik uygulamasının müzede var olması gerektiğini düşünen K6 ise “*Benim uzun zamandır aklımda. Sanal gerçeklik sisteminin bizde olması gerektiğini düşünüyorum. Hikâye anlatan bir müze olduk artık. O yüzden sanal gerçeklik sistemiyle anlatabiliriz.*” ifadelerini kullanmıştır.

Katılımcılara *Müze içerisinde hali hazırda var olan dijital teknolojiler nelerdir?* sorusu sorulmuş ve alınan cevaplar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Müzelerde Var Olan Dijital Uygulamalar

%	Dijital Teknolojiler	%	Dijital Teknolojiler
13.33	Klasik sesli rehber	13.33	Video/projeksiyon mapping
4.99	Yeni nesil sesli rehber	1.66	Hologram
6.66	Whisper (fısıltı) sistemi	4.99	Arttırılmış gerçeklik
3.33	Bilgi yağmuru	4.99	Sanal gerçeklik
3.33	Sanal asistanlar	13.33	Sanal tur
11.66	Yüksek çözünürlüklü dokunmatik ekranlar ve kioksler	13.33	Sanal müze
4.99	Beacon	0	Karma gerçeklik

Tablo 4'e göre çalışmaya dâhil edilen 8 müzenin %13,33'ünde klasik sesli rehber, sanal tur ve sanal müze uygulaması olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan müzelerin hiçbirinde karma gerçeklik uygulaması bulunmamaktadır.

Katılımcılara yönetilen bir diğer soru *Yaşanan dijital dönüşümlerin personele verdiği zararlar ve personele sağladığı faydalar nelerdir?* şeklindedir. Katılımcıların hepsi yönelttilen bu sorulara evrak, yazışma vb. işlerle uğraşan personelleri düşünerek cevap vermişlerdir. Katılımcılardan alınan cevaplar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Dijital Dönüşümün Fayda ve Zararları

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Dijital Dönüşümün Fayda ve Zararları	İş yükü	Azalış görüldü	7	77.77
		Değişiklik olmadı	2	22.22
	İş verimliliği	Verimlilik artışı	8	88.88
		Kişisel farklılıklar	1	11.11
	Hatalı evrak işlemleri	Azalış görüldü	7	77.77
		Geri dönülemez hatalar	1	11.11
		Azalış görülmedi	1	11.11
		Düşük yetkinlik düzeyi	Kişisel farklılıklar	6

Müzelerde yaşanan dijital dönüşümlerin faydalı olduğunu söyleyen K2 *"İşlemleri pratikleştirdiği için ben çok faydalı görüyorum."* sözlerini kullanırken; personelin iş yükü açısından faydalı olduğunu dile getiren K5 ise *"Dijital dönüşümden sonra ziyaretçiler tarafından eserler hakkında daha az soru sorulmaya başlandı ve bu sebeple personel biraz daha rahatladı."* sözlerini kullanmıştır. Katılımcıların %77,77'si teknoloji sayesinde iş yükünde ve hatalı evrak işlemlerinde azalma yaşandığını belirtmiştir. İş yükü ile ilgili K2 *"İşleri pratikleştirmek yoğunluğu azaltıyor mu bilemedim. Ama iş yükünde hafiflik oluyor."* sözlerini kullanmıştır. Hatalı evraklar konusunda çoğunluğun aksine farklı bir düşüncede olan K6 *"Azalış olmadı. Hatta artırdığını da düşünüyorum. Ama işte o da tamamen şundan kaynaklı; ne kadar hızlanırsanız hata yapma oranınız o kadar artar."* sözleriyle kendini ifade etmiştir. İş verimliliğinde yaşanan artışa vurgu yapan K1 *"Personel kâğıt ve kalemle uğraşmaktansa işlerini dijital ortamda hallediyor. Mesela bir kişi bir işi 3 saatte yapacağına belki 1 saatte yapıyor."* cümleleriyle zamansal tasarrufa da dikkat çekmiştir. İş verimliliğinin kişiden kişiye göre değiştiğini düşünen K6 *"Buna tamamen bireysel bir cevap verilebilir. Herkese göre değişiklik gösterebilecek bir durum. Mesela ben hıza karşıyım. O yüzden bence hız zararlı bir şey. Ne kadar hızlı olunursan o kadar zarar. Ama başka biri faydalı olduğunu düşünebilir."* sözleriyle kendi düşüncelerini dile getirmiştir. *Dijital teknolojilere karşı yetkinlik düzeyi düşük olan çalışanlara dönüşümün etkileri?* hakkında yönelttilen soruda %75 oranında bu durumun kişisel olduğu ve yaş faktörünün de etkili olabildiği belirtilmiştir. Soruyu farklı bakış açısıyla değerlendiren K3 ve K7 sırasıyla *"Algısı düşük personel her yerde vardır. O yüzden onların adaptasyon süreci daha uzun oldu tabii."* ve *"Aslında onlara değil bize zararı oldu. Çünkü onlar baş edemediği zaman bırakıyorlar, yapmak istemiyorlar"*

ve bu yüzden biz yapmak zorunda kalıyoruz.” cümlelerini kullanmışlardır. K5 ise “Dijitalde bence yaş işi çok önemli.” diyerek yaş kavramına vurgu yapmıştır.

Müzelerde yaşanan dijital dönüşüm beraberinde çeşitli yenilikleri getirmektedir. Bu yeniliklere personelin adapte olabilmesi zaman alabilir. Bu adaptasyon sürecini en aza indirebilmek için personele yenilikler ve dönüşümlerle ilgili çeşitli eğitimler verilebilmektedir. Katılımcılara, *Dijital dönüşümle beraber gelen yenilikler için alınan eğitimlerin nelerdir ve bu eğitim içerikleri nasıldır?* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Dijital Dönüşüm Sonrası Alınan Eğitimler

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Dijital Dönüşüm Eğitimleri	Verilen eğitimler	Belge.net ve EBYS	2	20
		Müze envanter sistemi	1	10
		Fotoğrafçılık	1	10
		Bakanlığın uyguladığı eğitimler	4	40
		Bilgisayar sistemleri	1	10
		Eğitim alınmadı	1	10
	Yeni personelin uyumluluğu	Dikkat edildi	4	44.44
		Dikkat edilmedi	2	22.22
		Dönüşüm sonrası yeni personel alınmadı	3	33.33

Eğitimlerin %40 oranında bakanlık tarafından belirlendiğini belirten katılımcılardan K2 “İhtiyaç duyulduğunda eğitim talebinde bulunuyoruz. Bir eksiklik hissettiğimizde ya da yeni bir sistemle karşılaştığımızda eğitim talebinde bulunuyoruz.” sözleriyle rutin eğitimlerin yanı sıra bakanlığın ihtiyaca yönelik eğitimler de verdiğini belirtmiştir. Dijital dönüşümlerle alakalı eğitim almadıklarını söyleyen K7 bu durumu “Ben hiçbir eğitim vermedim-almadım ama teknik olarak arkadaşlara, problem yaşadıkları yerlerde yardımcı olmaya çalışıyorum. Ama bunun dışında verilen ya da dışarıdan alınan bir eğitim yok.” şeklinde açıklamıştır. Katılımcılara **Yaşanan dijital dönüşüm sonrasında yeni alınan personelin dijital sistemlerle uyumluluğuna dikkat edilip edilmediği ve yeni gelen personele eğitim verilip verilmediği** sorulmuştur. Personelin uygunluk kriterlerine dikkat edildiğini söyleyen K2 “Bunlar pratikte uygulayabileceğimiz eğitimler. Mesela fotoğraf eğitimi alan arkadaşlar bunu kullanacaklar.” sözleriyle alınan eğitimlerin kullanım açısından hayata geçirildiğini belirtirken bunun aksine uygunluk kriterlerine dikkat edilmediğini ise K8 “Edilmedi. Her yeni gelene de ayrıyeten eğitim verilmedi. Yeni gelen diğer personel arkadaşlarına sorarak öğreniyor.” ifadeleriyle açıklamıştır.

Katılımcılara, Dijital alanda yaşanan dönüşümler sonucunda personel alımında dikkat edilen özelliklerin ve donanımların neler olması gerektiği sorulmuştur. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Dijital Dönüşümler İçin Personelde Olması Gereken Özellikler

%	Yetkinlikler
14.54	Müzeler hakkında genel bilgi sahibi olmak
9.09	Görev yapacağı müze hakkında detaylı bilgi sahibi olmak
16.36	Dijital teknolojilere karşı yetkinliği olması
16.36	Yaşanan dijital dönüşümlere kolay adapte olabilmesi
16.36	İletişim becerilerinin güçlü olması
14.54	En az bir yabancı dil biliyor olması
12.72	Geçerli bir üniversite bölümünden mezun olması

Tablo 7’de yer alan verilere göre katılımcılar, alınacak personelin %16,36 oranında dijital teknolojileri kullanabilecek yetkinlikte olması, dönüşümlere adaptasyon sorunu yaşamaması gerektiği ve güçlü iletişim kabiliyetinin olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Koleksiyonların dijital ortama aktarılmasıyla başlayan (Erbay ve Uz, 2022: 146) dijital müzecilik zamanla fiziksel ortam olarak müze içerisinde de yaşanmaya başlamıştır. Bu geçiş sürecinde içsel ve dışsal sebeplerden kaynaklı dönüşümün yavaşlama durumu meydana gelebilmektedir. Bu *Yavaşlama sebeplerinin neler olduğuna* çalışma katılımcılarının vermiş olduğu cevaplar Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Müzelerde Dijital Dönüşümü Yavaşlatan Unsurlar

Tema	Kod	Sıklık	Yüzlük
Dijital Dönüşümü Yavaşlatan Unsurlar	Bürokrasi	1	8.33
	Sistemlerin yanlış kurulumu	1	8.33
	Altyapı sorunları	3	24.99
	Bütçe	6	49.99
	Sorun yaşamadık	1	8.33

Katılımcılar neredeyse %50 oranında dönüşümün yavaşlamasına neden olan etkenlerin bütçe sıkıntısı olduğunu söylemişlerdir. Bu oranı %24,99 oranında ise altyapı olanaklarının yetersizliği ile alakalı sorunlar takip etmektedir. K5 bütçe ile alakalı, K3 ise altyapı ile alakalı yaşamış olduğu sorunları sırasıyla şu şekilde dile getirmiştir; *“Yatırım olmayınca müzeyi tamamlayamadık ama yatırım olunca müzeyi tamamlayabildik. Fakat yatırım eksikliğinin müzeye alakası yok. O, biraz daha genel bir durum. Para varsa bütün teknolojiyi yapıyorsunuz. Yoksa yapamıyorsunuz.”*, *“Teknolojiye dönüştürmede ve müzeyi dijitale dönüştürme konusunda sıkıntılar yaşadık. Mesela en basit örneğini vereyim; binanın tarihi bir yapıya ve geçmişe sahip olması nedeniyle ben buraya anten kablosunu bağlayamadım.”*. K8 ise *“En kolay şey parayı bulmak ama yeter ki bürokrasiyi aşabilesin.”* sözleriyle bütçesel bir sorun yaşamadıklarını, en büyük engelin bürokrasi olduğunu ifade etmiştir.

Müzelerde yaşanan dijital dönüşüm, beraberinde yeni olanaklar ve yeni eksiklikler getirmiştir. Bu durumlar sonucunda dijital dönüşümün yaşandığı müzelerde güçlü yönler ve zayıf yönler oluşmuştur. *Güçlü ve zayıf yönlerin neler olduğuna* dair bilgiler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Dijital Dönüşümle Gelen Güçlü ve Zayıf Yönler

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Güçlü ve Zayıf Yönler	Yapılan işlerde aksama	Aksama yaşanıyor	1	12.5
		Aksama yaşanmıyor	4	50
		Öyle bir durumla karşılaşmadık	3	37.5
		Hatalı bilgi aktarımı	1	12.5
		Zamansal kayıplar	2	25
	Hatalı kullanım sorunları	Cihaz arızalanmaları	2	25
		Evrak işlerinde yapılan hatalar	2	25
		Sorun yaratmıyor	1	12.5
	Ziyaretçi memnuniyeti	Artış yaşandı	8	88.88
		Farkındalık	1	11.11

Katılımcılar, teknolojinin herhangi bir sebepten ötürü kullanılamaması durumunda %50 oranında aksama yaşamadıklarını söylerken K5 bunu *“Hemen manuel sistemi devreye sokuyoruz o yüzden bir sorun olmuyor.”* sözleriyle açıklamıştır. Emek ve zaman açısından aksama yaşadıklarını dile getiren K6 *“Bir iş yapıp ilerledik. Yaptığımızın yanlış olduğunu anlayınca hepsi çöp oldu. Emek kayboldu.”* ifadeleriyle yaşadıkları aksamaya örnek vermiştir. Zayıf yönlerden biri olarak değerlendirilen hatalı kullanım sonucunda %25 oranında zamansal kayıplar, cihazlarda arızalanma ve evrak işlemlerinde hatalar meydana gelmektedir. Yaşanan sorunlardan bir diğeri

olan hatalı bilgi aktarımını K7 “Bilgiyi hatalı yazabiliriz ve bilgiyi edinen ziyaretçilerin yanlış bilgilenmesine neden olabiliriz.” sözleriyle yapılan işin önemine vurgu yapmıştır. Katılımcılar, yüksek bir oranla ziyaretçi memnuniyetinde olumlu bir değişim yaşandığını belirtmişlerdir. Dijital dönüşümlerin ziyaretçilere müzelerle alakalı farkındalık kattığını düşünen K2 “Farkındalık yarattı. Teknolojik gelişmeler olmasaydı bu müze hakkında birçok insan bu kadar bilgi sahibi olmayabilirdi.” ifadeleriyle kendini açıklamıştır.

Müzelerde yaşanan dijital dönüşüm alışılmışın dışında yeni ve farklı bir durum olması sebebiyle personel ve ziyaretçiler açısından yeni fırsatlar ve tehditler oluşturabilmektedir. Bu sebeple katılımcılara, *Müzelerde yaşanan dijital dönüşümle birlikte oluşan fırsat ve tehditler nelerdir?* sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan alınan cevaplar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Dijital Dönüşümle Gelen Fırsat ve Tehditler

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Yüzde
Fırsatlar ve Tehditler	Potansiyel ziyaretçiler	Azalma görülmedi	5	62.5
		Tespit edilemez	3	37.5
	Personelin bilgi sahibi oluşu	Azalış görüldü	4	57.14
		Değişim görülmedi	3	42.85

Katılımcılara göre dijital dönüşüm sayesinde müzelerde oluşan fırsatlar, tehditlere oranla çok daha fazladır. Dijital dönüşümün yaratmış olduğu fırsatlardan bahseden K1 “Sanal müze uygulaması sayesinde teşhirde bulunan bütün eserleri halka rahatlıkla sunabiliyoruz. Yani bir eseri buradan bütün dünyaya aktarabiliyoruz.” sözlerini kullanmıştır. Katılımcılar %62,5’lik bir oranla sanal müzeciliğin potansiyel ziyaretçi sayısını olumsuz yönde etkilemediğini belirtmiştir. K3’ün “Bunun takibini yapabiliyoruz. O sayfaya kaç kere tıklanmış sorusunun cevabı bize gerekli kurumlar tarafından iletiliyor. Ziyaretçi sayısını azalttığını düşünmüyorum. Bu müze 2019 yılında Türkiye’nin en çok ziyaret edilen müzeleri arasında 8. sırada yer alıyor.” şeklinde yapmış olduğu açıklama verilen oranı destekler niteliktedir. K1 potansiyel ziyaretçi sayısına etki edip etmediğinin tespitinin yapılmasının zor olma sebebinin “Son yıllarda ziyaretçi sayısında bir artış var ama bunun sebebinin ne olduğunu kestirmek zor. Müzenin yeni binaya taşınması, teknolojik gelişmeler, sanal tur uygulaması ya da il özelinde yapılan kazılar olabilir.” ifadeleriyle açıklamıştır. %42,38 oranında personelin bilgi sahibi olma süresinde olumlu bir değişiklik olmadığını belirten katılımcılardan K8 “Detaylı bir araştırma yapılabildiğimiz ve aynı kriterdeki müzeleri inceleyip notlar aldığımız için sürede bir azalış görülmüyor.” sözlerini kullanmıştır.

Müzelerde yaşanan dijital dönüşüm türleri her müze için farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıkların neler olduğunu ve var olabilecek diğer dijital dönüşümleri de keşfedebilmek için müzeler arası bir iletişim ve takip durumu olması gerekmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşlerini belirleyebilmek için katılımcılara yöneltilen soruların cevapları Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. Farklı Müzelerle Etkileşim

Tema	Alt Tema	Kod	Sıklık	Yüzde	
Dijital Dönüşümün Farklı Müzelerle Yansımaları		Projeksiyonlarla eser tanıtımı	2	13.33	
		Konum tespiti	1	6.66	
		Objelerin barkotlaması	1	6.66	
	Uygun görülen dijital dönüşüm uygulamaları		Işıklandırma	1	6.66
			Hologram	3	19.99
			Canlandırma	2	13.33
			Sesli rehber	2	13.33
			Sanal müze	2	13.33
	Fayda ve tatmin düzeyi		Telefonlar için akıllı uygulamalar	1	6.66
			Artış	7	87.5
			Kişisel değişkenlik	1	12.5
			Müzenin tanıtımı	1	10
			Güvenlik	1	10
	Kullanma sebebi		Tatmin düzeyini arttırmak	3	30
			Daha önce denenmiş ve beğenilmiş	3	30
		Bakanlık talimatı	2	20	

Katılımcıların tümü yurt içinde veya yurt dışında farklı müzelerde var olan ve geliştirilen dijital teknolojileri takip etmekte olduklarını ifade etmişlerdir. K2 müzeler arasında iletişimin ve bilgi aktarımının da var olduğunu “Müzeler arasında bilgi aktarımı var. Mesela burada kullanılan bir uygulama çok sevildiği zaman diğer müzeler burada da kullanılması daha iyi olabilir diye bakanlığa öneride bulunabiliyorlar.” sözlerini kullanarak belirtmiştir. Katılımcılara *Müzecilik mesleği içerisinde hangi uygulamalar kullanım uygunluğu açısından gereklidir?* sorusu yöneltilmiştir. Tablo 11’e göre katılımcılar %19,99 oranında müzecilik mesleği içerisinde hologramı; %13,33’lük bir yüzdeyle sanal müzeciliği, sesli rehber uygulamasını, canlandırmaları, projeksiyon yardımıyla eser tanıtımını uygun gördüklerini belirtmişlerdir. Hologramın müzecilik için uygun olduğunu düşünen fakat altyapı olanaklarıyla ilgili sıkıntılar yaşayan K3 “Sanal gözlükle izlediğiniz videoyu salonda izleyiniz daha etkileyici olurdu. Bunu ben hologram olarak da istedim fakat o salona hologram olarak aktarılamıyor. Çünkü duvarlar tamamıyla erişilemez. Kabloları ayarlayamıyoruz.” sözleriyle kendini ifade etmiştir. Konum tespitinin yapıyor olabilmemesinin de önemini K7 “Dijital dönüşümden ziyade bir müzede konum tespiti yapıyorlar. Ziyaretçiler hangi konumda fotoğraf çekiyorlar ise o alanları belirleyip o alanların üzerine yoğunlaşıyorlar.” açıklamalarıyla vurgulamıştır. *Müze içerisinde var olan dijital teknolojilerin ziyaretçiler açısından tatmin düzeyinin nasıl olduğunun* ölçülebilmesi için katılımcılara yöneltilen soru sonucunda katılımcıların %87,5’i ziyaretçilerin tatmin düzeyinde olumlu yönde bir değişiklik olduğunu ifade etmişlerdir. Memnuniyet düzeyinin kişisel değişim gösterdiğini düşünen K6 “Bu biraz da müze ziyaretçisinin kim olduğuyla ilgili. Mesela eski kuşaktaki biriyle yeni kuşaktaki birinin tatmin düzeyi farklı olabiliyor.” sözlerini kullanmıştır. Katılımcılara *Bahsedilen uygulamaları kullanma isteğinin sebebi* sorulduğunda katılımcıların %30’luk kısmı ziyaretçilerin müze içerisinde geçirilen süre boyunca tatmin düzeylerinin daha yukarılara çıkmasını sağlamak olduğunu ifade ederken bir diğer %30’luk kısım ise bu uygulamaların daha önce ulusal veya uluslararası farklı müzelerde denenmiş ve beğenilmiş olmasından ötürü kullanmak istediklerini belirtmişlerdir.

Dijital teknolojiler günümüzde hem günlük kullanım için hem de çeşitli sektörler için önemli bir yer tutmaktadır. Kişilerin ve özellikle sektörlerin çağa ayak uydurabilmesi için dijital teknolojileri takip etmesi neredeyse gereklilik düzeyine yaklaşmıştır. Geçmiş günümüz imkânlarıyla anlatabilmek için müze mesleğinin de dijital teknolojileri yakından takip etmesi ve uygulaması gerekmektedir. Bu sebeple katılımcılara *Dijital teknolojiler için bundan sonra*

yapmayı planladığınız hedefleriniz nelerdir? sorusu yöneltilmiş olup katılımcıların vermiş olduğu cevaplar Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. Dijital Teknoloji Hedefleri

Tema	Kod	Sıklık	Yüzlük
Planlanan Hedefler	MUES programını tamamlamak	1	12.5
	Hologram	1	12.5
	Yeni teknolojilerle ziyaretçi deneyimini ve sayısını artırmak	1	12.5
	Kazı alanları için sanal gerçeklik	1	12.5
	Depoda var olan eserlerin tanıtımını için video mappigleri	1	12.5
	Hiçbir şey	3	37.5

Tablo 12’de yer alan ifadelere göre katılımcıların %37,5’lik kısmı bundan sonraki dönemler için şu an bir hedeflerinin olmadığını bir sebebe bağlayarak ifade etmişlerdir. K3 bunu “Şu anda hiçbir şey yok. Bina yapısı ve bütçe dolayısıyla hiçbir hedefimiz yok.” sözleriyle; K8 “Aslında bir hedefimiz yok. Çünkü bizde her şey var. Ama mevcut olanakları teknolojik imkânlarla göre değiştirmek, şekillendirmek istiyoruz.” cümleleriyle açıklamıştır. MUES programındaki eser girişini tamamlamayı hedefleyen K7 “MUES birden çok ayağı olan bir sistem. Mesela eserler sisteme girildikten sonra 1900’lü yıllara ait 10 bin tane teşbih meydana çıkar. Ürünün kendi pasaportu olacak. Bu muazzam bir şey.” sözleriyle MUES programının eserler açısından önemini dile getirmiştir.

Günümüzde birçok sektörde ve iş kolunda kullanılan dijital teknolojiler müzeler içinde önemli bir yer tutmaktadır. Fakat müzelerde dijital teknolojileri yeni kullanmaya başlayan personeller ve dijital teknolojilerin yeni kullanılmaya başlandığı iş alanları için dijital teknoloji kullanımına geçiş sürecinde zorluklar yaşanabileceği gibi personeller açısından geçiş yaşandıktan sonra da adaptasyon sorunu yaşanabilmektedir. Bu sebeple dijital dönüşümü yaşayan müzelerde görev yapan katılımcılara, hâlihazırda dijital dönüşüm uygulaması olmayan fakat dijital dönüşüm uygulamalarını bünyesine geçirmeyi planlayan ve hedefleyen müzeler için tavsiye olabilmesi adına **geçiş döneminde nelere dikkat etmeleri gerektiğine** dair yöneltilen sorunun cevapları Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo 13. Dijital Dönüşüm Tavsiyeleri

Tema	Tavsiye	Sıklık	Yüzlük
Dijital Dönüşüm İçin Tavsiyeler	Personeli dijital dönüşüme hazırlamak	1	10
	Dönüşüm esnasında eser güvenliğine dikkat etmek	2	20
	Uygulanacak sistemlerin ön hazırlığını yapmak	1	10
	Projelerin bilen kişilere yaptırılması	2	20
	Müze alt yapısının uygunluğunun kontrol edilmesi	1	10
	Kullanılan aletlerin neye hizmet ettiğinin bilgisine sahip olunması	1	10
	Dijital dönüşüm yaşayan müzelerle fikir alışverişi yapmak	1	10
	Dijital dönüşüm yaşayan müzeleri ziyaret edip fikir edinmek	1	10

Katılımcılar %20’lik bir oranla dönüşüm esnasında eser güvenliğine dikkat edilmesini ve dönüşüm projelerinin bilen kişiler tarafından yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Eser güvenliğinin çok önemli olduğunu belirten K5 “*En dikkat edilecek şey güvenlik. Çünkü burada olan eserler çok önemli eserler. Mesela o geçiş döneminde eserlerin taşınma durumu olabilir ya da başka bir şey olabilir. Bu durumda eserlerin çok iyi korunması gerekiyor. Çünkü onlar müzenin yapı taşı. Bu ilk etapta yapıldığı zaman gerisi geliyor. Zaten bunun haricinde geçilme durumunda her kamu kurumunda olduğu gibi her şey bir talep-onay sürecinden geçiyor.*” ifadelerini kullanmıştır. Dönüşüm sürecinde altyapı olanaklarıyla ilgili sıkıntılar yaşayan K3 “*Müzenin altyapısının uygunluğunu kontrol etmeleri gerekir. Mesela tescilli bir binaysa dokunulması yasaksa hiçbir şey yapamazlar. Anca genel bir kurumdan restorasyon onayı alınıp*

yapılabilir. Bunu önceden bilmeleri önemli olur.” tavsiyesinde bulunmuştur. Personeli dönüşüm sürecine hazırlamanın önemli olduğunu vurgulayan K7 “Bu geçiş sürecinden personelin ciddi anlamda dijital okur-yazarlığını geliştirmesi lazım. Dijital okur-yazarlığı öğretmediğiniz sürece çok fazla bir şey geliştiremiyor. Çünkü o olmazsa olmaz.” sözlerini dile getirmiştir.

SONUÇ

Farklı toplumlara ait birçok somut/somut olmayan kültürel ya da endüstriyel miras ögesinin, doğal afetler, savaşlar, kazalar, bazen kasıtlı olarak ve hatta bazen de yeterli farkındalığa sahip olmamaktan kaynaklı sebeplerden zarar gördüklerini veya kaybolduklarını biliyoruz. Toplumlara ait miras öğelerinin, toplumu oluşturan bireylerde aidiyet duygusunu geliştirme, kimlik oluşturma, yalnızlık hissinden kurtulma, topluma destek sağlama ve işbirliğine eğilim gösterme gibi önemli etkileri söz konusudur. Bireyler kültürel öğeleri görme, tanıma ya da deneyimleme fırsatı buldukça, bu öğeleri anlamaya başlarlar. Merak edip anlamak bir aşamadan sonra bu öğelere değer vermek anlamına gelmektedir. Doğal olarak insanlar değer verdikleri şeyleri korumak ve geliştirmek isterler. Nihayetinde bu süreç bir döngü şeklinde devamlılık gösterir. İşte bu sürecin işleyişinde müzelerin bir lokomotif görevi gördüğünü söylemek mümkündür. Müzeler, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi gören ve bu göreviyle, ziyaretçilerin geçmişin tozlu raflarında zaman yolculuğuna çıkmasını sağlarken bir yandan da kültürel öğelerin gelecek nesillere aktarımını güvence altına alan değerli oluşumlardan bir tanesidir. Müzeler bu önemli sorumluluğu yerine getirirken tabii ki çağın göz ardı edilemez gelişmelerinden uzak kalmamaktadır. Keza günümüzde gerçekleşen teknolojik gelişmelerle dijital dönüşümün yaşam tarzımızı etkileme ve değiştirme hızı hayret verici düzeydedir. Öyle ki artık çalışma, iş kurma, alışveriş, sosyalleşme, boş zaman değerlendirme gibi birçok günlük yaşam aktivitesinde dijital sistem ve platformların öncü konuma geldiğini söyleyebiliyoruz. Buradan yola çıkarak toplumların tüm günlük yaşam aktivitelerinin bu dönüşüme uyum sağlaması gerekliliği gerçeği ile karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür. Dönüşüme uyum sağlanabilmesinde baş aktörlerin dijital teknolojileri kullanan kişiler olduğu aşikardır. Durum müze çalışanları için de benzer şekildedir. Bu sebeple çalışmada müzelerde çalışan kişilerin dijital dönüşüme karşı yetkinlik düzeylerinin ne ölçüde olduğu, çalışanların dijital dönüşümü nasıl algıladıkları, dijital dönüşüm sonrasında çalışanların iş verimliliğinde ne yönde değişiklikler olduğu, yaşanan dijital dönüşümler sonucunda ziyaretçilerin tepkilerinin ne yönde değişiklik gösterdiği, dijital dönüşüm sürecinde müzelerin ve müze çalışanlarının motivasyon kaynaklarının neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen veriler doğrultusunda, müzelerde teknolojinin gelişmesiyle yaşanan dijital dönüşümler sonucunda, müze çalışanlarının iş hayatındaki verimliliğinin artışı ve çalışanların dönüşüm sürecinde teknolojik gelişmelere karşı adaptasyon süreçlerinde olumsuz bir durum yaşamadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Dijital teknolojilerin kullanımı, iş akışlarının otomatik hale gelmesiyle kolay, hızlı ve daha az hata ile yürütülmesine oldukça önemli katkılar sağlayabilmektedir. Bu durum ise başta emek tasarrufu olmak üzere iş süreçlerinde verimliliği artırabilmekte ve personel iş yükündeki azalma ile iş tatminini de yükseltebilmektedir. Çalışanların dijital dönüşüme adaptasyonlarında sorun yaşanmaması için sağlanan desteklerin öneminin çok fazla olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda öncelikle çalışanların beceri ve yeteneklerinin değerlendirilmesi sonucunda ihtiyaç duydukları eğitim hizmetinin sağlanması gerekir. Ayrıca bu aşamada etkili iletişim süreçleri ile çalışanlar dönüşüme hazır duruma getirilip sürekli öğrenmeye açık hale gelmeleri sağlanabilir. Dönüşümün nedeninin açıklanması ve olası faydalarının paylaşılması da süreci daha işlevsel hale getirebilir. Yine çalışanların sürece mümkün olduğunca dâhil edilmesi önem teşkil etmektedir.

Müze çalışanları için “teknoloji” kavramı başta “güvenlik” olmak üzere sergilenen eserlerde “etkinlik” ve bu sayede sağlanan “ziyaretçi-eser bağı” ile akabinde oluşan tanıtım, network oluşturma, daha çağdaş hizmet ve iş kolaylığı başlıklarını çağrıştırmaktadır. Müzelerdeki eserlerin kıymeti düşünüldüğünde teknolojinin öncelikle güvenlikle ilişkilendirilmesi olağandır. Bunun dışında ise teknoloji sadece hizmet sağlayıcılar için değil ziyaretçiler için de oldukça faydalı deneyimlere olanak tanıdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Güçlü teknolojik altyapının müze ziyaretçileri ve koleksiyonlar arasındaki etkileşimi artırdığı ve müze ziyaretlerini daha etkin ve eğlenceli hale getirdiği çalışmanın önemli çıktıları arasındadır. Ayrıca dijital teknolojiler ziyaretçilerin aktif olarak sürecin içerisinde yer almasını sağlarken birçok açıdan daha yüksek tatmin oluşturan deneyimler yaşanması fırsatını mümkün kılmaktadır. Dahası bu etkin etkileşimin müze ziyaretçi sayıları, müzelerin bilinirlik düzeylerinin artması ve böylece tanıtım ve pazarlama çalışmalarına katkı sağlaması gibi faydaları söz konusudur.

Günümüzde dijital dönüşüm bir tercih olmaktan çıkarak bir zorunluluk hali durumuna gelmektedir. Etkin bir dijital dönüşümün hem amacı belli olmalı hem de iyi bir stratejiye sahip olması gerekmektedir. Dijital dönüşümden beklenen faydaların elde edilmesinde temel dinamiklerin, ekosistem bazında (kurum ya da işler) dönüşümün sağlanması ve sürekli müşteri deneyimlerinin takibi olduğu ifade edilebilir. Ancak çalışma sonuçları dönüşüm hedef ve stratejilerinin belirlenmiş olduğu durumlarda dahi süreci yavaşlatan unsurların var olduğunu göstermektedir. Bu unsurların başında yürütülecek çalışmalar için gerekli bütçenin temini gelmektedir. Hâlbuki müzelerde yaşanan dijital dönüşüm yukarıda sıralanan birçok faydası ile uzun dönemde önemli düzeyde maliyet tasarrufu fırsatı sunarken aynı zamanda gelir artırıcı etki de oluşturabilmektedir.

Dijital dönüşüm hangi sektörde faaliyet gösteren ya da hangi büyüklükte bir kurum olduğunuz fark etmeksizin herkesi ilgilendiren bir kavram haline gelmiştir. Gelineen durumda farklı sektörler ya da kurumlar için dijital dönüşüm içeriğinin ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendiği gözle görünür bir gerçektir. Nihayetinde dijital dönüşüm, kurumun/işin ekosistemine uygulanacak işleyişi baştan tasarlamaktır. Dolayısıyla burada iki önemli unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki dijital teknolojilerin uygun amaç ve stratejiler ile tüm kurum/iş süreçlerine entegrasyonunu sağlamaktır. Ancak burada dönüşümün kademeli olarak gerçekleştiği unutulmamalıdır. İkincisi ise kurum dinamikleri ve özellikle hizmet sağlayıcıların sürece ayak uydurması ve bu sayede kurum kültürünün daha yenilikçi, daha dinamik ve verimli bir yapıya dönüşmesini sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Abrak, E., & Küçüksaraç, B. (2017). Postmodern Müzelerde Dijital Halkla İlişkiler ve Deneyimsel Pazarlama Pratikleri: İstanbul'daki Postmodern Müzelere Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 5040-5054.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Addison-Wesley.
- Akbıyık, S., & Kılıç, U. (2019). *Müze Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Akturan, U. (2013). Örnek Olay Çalışması. T. Baş, & U. Akturan içinde, *Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo ile Veri Analizi* (s. 181-193). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alp, İ., & Levent, F. (2020). Dijital Dönüşümün Öğrencilerin Değerleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Turkish Studies*, 15(3), 1611-1633.
- Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51(Özel Sayı 1), Ö395-Ö407.

- Bahar, M., Yüzbaşıoğlu, N., & Topsakal, Y. (2019). Akıllı Turizm ve Süper Akıllı Turist Kavramları Işığında Geleceğin Turizm Rehberliğine Bakış. *Journal of Travel and Tourism Research*, 14, 72-93.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Boztepe Taşkıran, H. (2022). Kültürel Bellek Aktarımında Dijital Medyanın Kullanımı: Türkiye'nin En Çok Ziyaret Edilen Müzeleri Üzerine Bir İnceleme. *Global Media Journal TR Edition*, 12(24), 1-28.
- Cabi, E. (2016). Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1229-1244.
- Clarke, V., & Braun, V. (2013). *Successful Qualitative Research : A Practical Guide for Beginners*. Sage Publications Ltd.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çelik, P., & Topsakal, Y. (2019). *Endüstri 4.0 ve Akıllı Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çelik, T. (2020). Müzelerin Tanıtım Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir İnceleme: Troya Müzesi Örneği. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 15, 97-115.
- Çivici, T., & Kale, S. (2007). Mimari Tasarım Bürolarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanımını Etkileyen Faktörler: Bir Yapısal Denklem Modeli. 4. *İnşaat Yönetimi Kongresi*, (s. 119-128). İstanbul.
- Davis, F. D. (1985). *A Technology Acceptance Model for Empirically Testing New and User Information Systems: Theory and Results*. Doctoral Dissertation. B.S., Industrial Engineering, Wayne State University.
- Davis, F. D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- De Bernardi, P., Bertello, A., & Shams, S. R. (2019). Logics Hindering Digital Transformation in Cultural Heritage Strategic Management: An Exploratory Case Study. *Tourism Analysis*, 24(3), 315-327.
- Dibitonto, M., Leszczynska, K., Cruciani, E., & Medaglia, C. M. (2020). Bringing Digital Transformation into Museums: The Mu.SA MOOC Case Study. *International Conference on Human-Computer Interaction*, 231-242.
- DÖSİMM. (2020). *Müze İstatistikleri*. 12 12, 2021 tarihinde Döner Sermaya İşletmesi Merkez Müdürlüğü: <http://www.dosim.gov.tr/muze-istatistikleri> adresinden alındı
- Eker, M. (2019). *Bilim Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Öğretmenlerin Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik Eğitimi Algıları*. Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Elmalı, Ş. (2020). *Bilim ve Sanat Merkezlerindeki Fen Grubu Öğretmenlerine Yönelik Assure Öğretim Tasarımı Modeline Dayalı Mesleki Gelişim Programı Geliştirilmesi*. Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Erbay, F., & Uz, S. (2022). Dijital Sanatın Gelişim Süreci: Dijital Sanat ve Dijital Sanat Müzesi Örnekleri. I. Üniversitesi içinde, *Dijitalleşen Dünyada Birey, Toplum, Siyaset Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 142-153). İstanbul: Işık Üniversitesi.
- Etikan, İ., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1-4.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., & Taşgın, S. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ICOM. (2022, 08 24). *Museum Definition*. 04 22, 2023 tarihinde ICOM International Council of Museum: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum->

- Venkatesh, V., & Davis, F. D. (2000). A Theoretical Extension of the Technology Acceptance Model: Four Longitudinal Field Studies. *Management Science*, 46(2), 186–204.
- Yağar, F., & Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Yavuz, A. (2020). *Turizmde Dijital Dönüşüm: Otel Yöneticilerinin Bakış Açılarının İncelenmesi*. Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, B. (2020). İşletmelerde Dijital Dönüşüm Süreci: Nitel Bir Araştırma. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(2), 204-223.
- Yıldırım, K. (2010). Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma. *Elementary Education Online*, 9(1), 79-92.
- Yıldırım, S. C., & Kaplan, B. (2019). Mobil Uygulama Kullanımının Benimsenmesi: Teknoloji Kabul Modeli ile Bir Çalışma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi KAÜİİBFD*, 10(19), 22-51.
- Yıldız, S. (2017). Sosyal Bilimlerde Örnekleme Sorunu: Nicel Ve Nitel Paradigmalardan Örnekleme Kuramına Bütüncül Bir Bakış. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 421-442.



Kültür Turizmi ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları Bağlamında Kars

Kars in the Context of Cultural Tourism and Sustainable Development Policies

Aziz Cumhur KOCALAR¹

Özet

¹Niğde Ömer Halidemir
Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Niğde

ORCID:

A.C.K.: 0000-0003-0580-9530

Corresponding Author:

Aziz Cumhur KOCALAR

Email:

cumhurkocalar@ohu.edu.tr

Citation: Kocalar, A. C. (2024).
Kültür turizmi ve sürdürülebilir
kalkınma politikaları bağlamında
Kars. *Journal of Humanities and
Tourism Research*, 14 (2): 124-145.

Submitted: 08.12.2023

Accepted: 26.05.2024

Çalışma, kültür turizmi alanındaki sürdürülebilir kalkınma politikaları bağlamında tarihsel kentin izleri ve mekansal projeleriyle Kars şehrini ele almaktadır. Bölgesel kalkınma açısından somut ve soyut kültürel miras değerlerinin Kars'taki önemi bazı saha örnekleri ile vurgulanmaktadır. Türkiye'deki kültür turizmine yönelik mevcut çalışmaların çoğu ise ancak sürdürülebilir kalkınma yolunda izlenen politikalar eşliğinde hız kazanmaktadır. Ülkemizin doğusundaki ve Güney Kafkasya'daki şehrsel bağlantıların yanı sıra Hazar Denizi coğrafyasını birbirine bağlayan ortak doğal ve kültürel zenginlikleri öne çıkaracak şekilde özenli yaklaşımlara gerek duyulmaktadır, bu çalışmaların her boyutta sürdürülmesi ortak geleceğimizin de sağlam bir teminatı olacaktır. Kars şehri son yıllarda mekansal projeleriyle de öne çıkmaktadır. Bu projeler içinde küçük çaplı restorasyonlardan, müzeler oluşturmaya kadar varan farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bunların dışında uluslararası ulaşım koridorlarına kadar pek çok konu turizmi ve kalkınma politikalarını da belirleyerek araştırma konumuza dahil edilmektedir. Kars, her anlamda Türkiye'nin doğusunda dışa açılan önemli bir lojistik üs olma yolundadır. Ancak bu amaçla çok daha planlı çalışmalara gerek vardır.

Anahtar kelimeler: Kültür Turizmi, Kültürel Miras, Koruma, Sürdürülebilir Kalkınma, Şehir ve Bölge Planlama

Abstract

The study deals with the city of Kars with its historical city traces and spatial projects in the context of sustainable development policies in the field of cultural tourism. The importance of tangible and intangible cultural heritage values in Kars in terms of regional development is emphasised with some field examples. Most existing studies on cultural tourism in Turkey are only gaining momentum in line with the policies followed towards sustainable development. Careful approaches are needed to highlight the common natural and cultural riches that connect the Caspian Sea geography and the urban connections in the East of our country and the South Caucasus. Continuing these studies in every dimension will be a solid guarantee of our common future. The city of Kars has also stood out with its spatial projects in recent years. These projects range from small-scale restorations to creating museums. Apart from these, many issues ranging from international transportation corridors are included in our research topic by determining tourism and development policies. Kars is on its way to becoming an important logistics base opening out to the east of Turkey in every sense. However, many more planned studies are needed for this purpose.

Keywords: Cultural Tourism, Cultural Heritage, Conservation, Sustainable Development, City and Regional Planning

1. GİRİŞ

Tarihte şehirler pek çok olanağı bünyesinde barındıran cazibe merkezleri olmuştur. Ülkelerinden çok daha fazla ön plana çıkan şehirler vardır. Bunlar aynı zamanda ülke ekonomileri açısından da değer taşırlar. Dolayısıyla şehirlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde de rekabet öne çıkmıştır. Günümüzde bu rekabetin içinde artık işbirlikleri de ayrıca önem taşımaktadır. Kazan-kazan şeklinde özetlenen uluslararası ilişkiler de daha geniş bir arenada ön plana çıkabilmenin başka bir yoludur. Bu nedenle şehirlerin pazarlama faaliyetleri de dikkat çekmektedir. Dolayısıyla şehirler tüm kaynaklarıyla da birlikte çok daha profesyonel bir şekilde yönetilmelidir.

2. LİTERATÜR

Kars, 13.000 yıllık kültürel ve tarihi mirasa sahip bir il olarak küresel şehirlerin rekabeti içerisinde marka bir şehir olma yolunda fırsatlar yakalamaktadır. Ancak bu hedefin, şüphesiz ki kamu ve özel sektör katılımcıları ile birlik sağlandığı taktirde başarıya ulaşması mümkün olabilir. Ayrıca böyle bir katılımın geçici de kalmaması gerekir. Şehir markalaşmasına (Diyarbakır örneği) araştırılabilir (Boğra ve Çakar, 2024). Planlama yoluyla her boyutta kalıcı ve sürdürülebilir bir işbirliğinin gecikilmeden gerçekleştirilmesi zorunludur. Bir doktora tezinde “çevre, hizmet yeterliliği, uluslararası yansıma, eğitim, turizm, mimari ve kentsel çekicilik gibi şehir pazarlaması unsurlarının şehir algısı üzerine önemli etkileri olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar, Kars ilinin şehir pazarlaması unsurlarına ağırlık vermesi gerektiğini göstermektedir” (Aslan, 2014).

Kars ili bu anlamda incelendiğine, doğal ve kültürel turizm kaynakları açısından oldukça zengindir. O yüzden de tarihte pek çok medeniyet için ev sahipliği yapmıştır. Bu durum kültürel zenginliğinin de temelini oluşturmaktadır. Zaten bunun yanısıra yerli ve yabancı tur şirketlerinin Kars’a olan günümüzdeki artan yönelimi de dikkat çekicidir. Kars, Aras Havzası’nın önemli bir turistik destinasyonu olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda Kars iline yönelik böyle artarak gelişen turistik bir ilgi söz konusudur. Gezi ve tur etkinliklerindeki artışını da oluşturan bu ilgi sayesinde bir çalışmada, Kars’ta yer alan doğal ve kültürel turizm kaynakları hakkında nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması tekniği kullanılarak bilgiler elde edilmiş, ilin mevcut turizm potansiyeli ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Akyol, 2022). Çalışma, Kars’ta yer alan doğal ve kültürel turizm kaynaklarını tek tek alt başlıklarla ele almaktadır.

Kültür turizmi alanındaki sürdürülebilir kalkınma politikaları bağlamında, tarihsel kent öncelikle ele alındığında ise kültürel miras değerlerinin bölgesel kalkınmadaki yeri, Kars’taki bazı saha örnekleri üzerinden vurgulanmalıdır. Bu anlamda son yıllarda Kars şehri mekansal projeleriyle de öne çıkmaktadır. Bazı projeler içinde küçük çaplı restorasyonlar ve müzeler oluşturma dışında uluslararası ulaşım koridorlarına kadar pek çok konu (taşımacılık vs.) turizmin yanısıra kalkınma politikalarını da belirleyerek araştırma konumuza dahil edilmektedir.

Diğer yandan Türkiye’de kültür turizmine itici güç sağlayan koruma bağlamında yeni yasaların düzenlenmesi ise son yüzyıldan günümüze kadar çok uzun bir zaman içinde gerçekleşebilmiştir. Avrupa’dan oldukça geç dönemlerde kademeli bir şekilde yürürlüğe giren yasalar, restorasyon çalışmaları için de bir meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Ülkemizde 2000 sonrası yıllardaki koruma çalışmaları ise özellikle işlevlendirerek yaşatma ve canlandırma yoluyla koruma ve yenileme odağında gündeme gelmektedir. Bu son dönemde tarihsel değeri olan mimari yapıların korunması, tanıtılması ve yeni işlevler kazandırılması söz konusudur. Ancak kentsel kimlikler üzerine yeteri kadar çalışma olmadığından ve restorasyon süreçleri de operasyonel olarak çok hızlı gerçekleşecek şekilde ihalelerle yürütüldüğünden, ne yazık ki pek çok uygulamada geri dönülemez şekilde ciddi değer kayıpları da yaşanır olmaktadır.

Türkiye’deki kültür turizmine yönelik bu “yıkarak yapma” ya da yenileşme olarak ifade edilebilecek koruma/ma anlayışı da dahil olmak üzere mevcut çalışmaların çoğu, ancak

sürdürülebilir kalkınma yolunda izlenen politikalar eşliğinde hız kazanmış olmaktadır. Ülkemizde uygulanan haliyle sürdürülebilir kalkınmada hedefler, değer kayıplarına da izin verecek şekilde hızlı bir süreçte kullanıma açarak, doğrudan turizme kazandırmak şeklinde algılanmaktadır. Bu nedenle koruma-kullanma arasındaki denge de böyle bozulmaktadır.

Sürdürülebilirliğin uygulamada da gerçekleşmesi beklenen temel boyutları gereği, kültürel miras değerlerinin bölgesel kalkınmadaki yeri, Kars'taki ve Türkiye'deki diğer bazı saha örnekleri üzerinden bu çalışmada tekrar ele alınmaktadır. Ayrıca bu değerlerin yarattığı kentsel kimliğe ve kalkınma ile olan turizm odaklı bağlarına yönelik vurgular da yer yer yapılmaktadır. On birinci kalkınma planının (2019-2023), kültür turizmi açısından kavramsal yanına da özellikle yer verilmiştir.

Çalışmanın çıkış noktası, Türkiye'deki kültür turizmine yönelik literatürdeki çalışmaların azlığı nedeniyle sahadaki gözlem ve görüşmelere dayalı analizlerden de faydalanarak, bu alandaki aktivitenin Kars özelinde nitelikli bir şekilde hızlandırılabilirliği gerçeğidir. Ülkemizde mevcut olan bazı başarılı uygulamalar bu anlamda dikkat çekmektedir. Bu nedenle çalışmadaki amaç, sürdürülebilir kalkınma dinamikleri içinde Kars'ın tarihte görülen doğal, tarihi ve kültürel örneklerde de olduğu gibi çok daha planlı bir yolda ilerlemesinin sağlanmasıdır.

Çalışmanın kapsamında, turizmin yanı sıra kalkınma dinamiklerine yönelik kültür turizmiyle de ilişkili turizm örnekleri saha bulguları olarak yer almıştır. Bu bulgular alternatif turizmi de içine katacak şekilde derinlemesine alan çalışmalarında zamanla daha da çeşitlendirilebilir.

Kars'a yönelik olarak yayımlanmış bilimsel çalışmalar öncelikle taranmış, ayrıca Kars şehri coğrafi verilerle ve kültür turizmi açısından bazı öne çıkan özellikleriyle kısaca tanıtılmıştır.

2.1. Kars Coğrafyası, Fiziksel Konumu ve Demografik Verileri

Kars, Türkiye'nin Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alır. Erzurum'la, Ağrı ve Iğdır ile kuzeyde ise Ardahan ile komşudur (Şekil 1). Kars, Türkiye'nin kış turizminde coğrafyası ve doğal kültürel varlıkları ile ön plana çıkmaya başlamıştır.




Turizm coğrafyası topluma miras coğrafyalarını konusunda tanıtıcı bir farkındalık sağlayan ön bilgiler vermektedir (Doğanay, 2001). Karmaşık koruma sorunları olan bu özel ve nadir bulunan miras alanlarına koruma açısından nasıl yaklaşmamız gerektiği ise bazı farklı alanların uzmanlıklarını da gerektirmektedir: Şehir Tarihi, Mimarlık Tarihi, Şehir ve Bölge Planlama ile Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Jeoloji, Antropoloji, Sosyoloji ve Edebiyat gibi çeşitli alanlar kadar disiplinler arası kültürel çalışmalar da yol gösterici olmaktadır.



Şekil 1. Kars'ın Türkiye'de ve Bölgedeki Yeri

Kars'ın dış komşuluklarına mesafeleri ile Kafkasya bölgesindeki yeri de ayrıca önem taşımaktadır (Tablo 1). Kars'a ilk erişebilirliği olan komşu şehirler ve sınır ötesi komşulukların önemi ortadır.

Tablo 1. Kars'ın Bazı Önemli Merkezlere Olan Yaklaşık Uzaklığı

Kars'ın Bazı Önemli Merkezlere Yaklaşık Uzaklığı			
Merkez	Mesafe (km)	Merkez	Mesafe (km)
Ankara	1.070  1,5 saat	Türkgözü Sınır Kapısı	150
İstanbul	1.420  2 saat	Dilucu Sınır Kapısı	225
İzmir	1.650  2,5 saat	Gürbulak Sınır Kapısı	220
Hopa Limanı	270	Aktau Limanı	1.240
Trabzon Limanı	430	Tiflis	340 (Aktaş Sınır Kapısı'ndan)
Aktaş Sınır Kapısı	110	Bakü	900

Kaynak: KGM

Kars'a Bakü 900 km, Tiflis ise Aktaş sınır kapısından 340 km mesafededir (KGM).

Yüzölçümü: 10.127 km² 2018 itibariyle 86.349'u Merkez ilçede olmak üzere Kars'ta toplam 288.878 kişi ikamet etmektedir. Merkez İlçe nüfusu düzenli olarak artmakla beraber toplam nüfus 7 yıl aradan sonra ilk defa 2018'de artmıştır. İl-İlçe nüfusu 47% iken Belde/Köy nüfusu 53%'tür.

Kars, TÜİK'in 2015'te yaptığı yaşam endeksi sıralamasına göre 81 il arasında 70. sırada bulunmaktadır. Komşusu olan Erzurum ise 5 sırada yer alır. Kars'ın dış komşulukları, alttaki haritada verilmiştir (Şekil 2). Kars'ta Ahıska Türkleri vb. farklı gruplar da bir arada yaşamaktadır. Bu anlamda da barış dolu bir kenttir.



Şekil 2. Kars ve dış komşuları

Kaynak: Google Maps

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu 2018 yılında yabancı basında da yer almıştır (Azernews, 2018)¹. Sınır ötesinden yapılan bu bağlantı son dönemlerdeki gelişmelerin de başlangıcı olmuştur.

Kars'a 2018'de 14.441 kişi göç ederken, 16.621 kişi de Kars'tan diğer illere göç etti ve net göç hızı -7,51 oldu. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2019 verilerine göre 176 kayıtlı Suriyeli de yaşamaktadır².

2.2. Kars'ın Sınır Ötesiyle Bağlantılı Büyük Ulaşım Projeleri ve Geleceği

Kars, Kafkaslara olan yakınlığının yanısıra bir sınır kenti olmasından ötürü kilit bir rol oynamaktadır. Kars'ın, lojistik bir merkez olma yolunda önemli bir vizyonu bulunmaktadır. Kars geçmişte Tarihi İpek Yolu'nun en hareketli geçiş güzergâhlarından da biri üzerindedir. Kars; son yıllarda Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu, Kars Lojistik Merkezi ve Aktaş Sınır Kapısı projeleri (Tablo 2) ile Avrupa ve Çin ticaret yolundaki kültür ve ticaret merkezi olma özelliğini tekrar kazanmaktadır. Kars, Kuzeydoğu Anadolu'nun yeni ekonomik çekim merkezi haline gelmektedir.

Bakü ile güneyden de bağlantının sağlanmasına çalışılmaktadır. Nahçıvan (veya Zebgezur) koridorunun yakın bir zamanda açılması önemli bir ulaşım bağına daha sağlamış olacaktır.

Tablo 2. Kars'ın Büyük Ulaşım Projeleri

PROJELER
Çıldır-Aktaş Karayolu Sınır Kapısı
Kars Lojistik Merkezi
Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu

Bu bağlamda Kars, yapılacak yeni yatırımlarla özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinin ekonomi ve istihdam içindeki paylarını artırmayı, ayrıca turizm ve ticaret faaliyetlerinden elde edilen geliri yükseltmeyi hedeflemektedir.

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmada ve Kars'ın ulaşımında kültür turizmi projeleriyle de bütünleştirilebilen ülkemize örnek olmuş diğer bir uygulaması da Doğu Ekspresi'dir. Ankara'dan Kars'a ulaşan Doğu Ekspresi, kış turizminin önemli bir güzergahında seyahat dinamiklerini hareketlendirmiştir. 26 saatlik uzun bir yolculuk olmasına karşın hizmet ve servis kalitesi ile tercih edilebilir hale getirilmiştir. Ancak yine de bir habere göre pandemi de 5 yıl kadar seferler iptal edilmiştir (Sabah.com, 2020)³.



Şekil 3. Doğu Ekspresi

Kaynak: (turizmajansi.com)⁴

¹Azernews, (2018). Bakü-Tblisi-Kars Demiryolu Projesi, 04.04.2018 <https://www.azernews.az/business/129772.html>

² Ekonomik Görünüm Raporu: Kars (karsmanset.com)

³ Sabah.com, (2020). Kars Turistik Doğu Ekspresi'ni geri istiyor, 17/08/2020 <https://www.turizmaktuel.com/haber/turizmciler-turistik-dogu-ekspresi-ni-geri-istiyor>

⁴ Kars'ın turizmdeki beyaz yalnızlığı | Turizm Ajansı | Turizm Haberleri | Turizm Gazetesi (turizmajansi.com) <https://www.turizmajansi.com/haber/kars-in-turizmdeki-beyaz-yalnizligi-h43069>

2.3. Kalkınmada Sürdürülebilirliğin Temel Boyutları

Günümüzde ise ayrıca kalkınmada sürdürülebilirlik konuları öne çıkarılmaktadır. Sürdürülebilirliğin temel boyutları ise şunlardır: Çevre, Sosyal (Toplumsal), Ekonomik boyutlar. Bu üç boyut birbiri ile ortak kesişim alanları oluşturacak şekilde birbirleri ile bağlantılıdır ve birbirlerini de sürekli etkilerler. Etki alanları ise teknolojik, kültürel ve politiktir. Kültürel ve politik alanda tarihi eserler ve doğal güzelliklerle kültür turizmi ağırlıklı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca alternatif turizm de çeşitlendirilerek eklenebilir. On birinci kalkınma planının (2019-2023) turizm açısından kavramsal bir görselleştirmesine yer verilmiştir (Şekil 4).



Şekil 4. On Birinci Kalkınma Planının (2019-2023) Kültür Turizmi Açısından Kavramsal Bir Görselleştirmesi

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

2.4. Türkiye'deki Diğer Bazı Saha Örnekleri ile Kültür Turizminin Önemi ve Kars'ın Yeri

Kültürel miras değerleri açısından Kars, ülkemiz için örnek alınabilecek bir şehirdir. Türkiye'deki diğer bazı saha örneklerine de bakılacak olursa, kentsel kimliğin bütünlüklü bir şekilde korunabilmesi Kars'taki gibi yine önem taşımaktadır.

UNESCO kültür mirasında olan veya adaylık sürecindeki eserler kadar (Göbeklitepe, İstanbul Tarihi Yarımada, Kapadokya, Antik kentler ve ören yerleri, vb.) (Tablo 3) ülkemizde ortaya çıkarılmayı da bekleyen daha pek çok eser bulunmaktadır. Türkiye farklı katmanların bir arada olduğu çok değerli bir miras coğrafyasında bulunmaktadır.

Altta Tablo 3. te de görüldüğü gibi Kars, henüz tek bir eserle (Ani Arkeolojik Alanı) bu listede yer alabilmiştir. Ani Arkeolojik Alanı ödenek yokluğunda ilgi beklemektedir, bu eksikliklere de saha bulguları içinde ayrıca yer verilecektir.

Tablo 3. Dünya Mirasında Türkiye

Türkiye Miras Alanları
Troya Antik Kenti
Çatalhöyük Neolitik Kenti
Afrodias Antik Kenti
İstanbul'un Tarihi Alanları
Safranbolu Şehri
Pamukkale-Hierapolis
Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası
Bursa ve Cumalıkızık
Ani Arkeolojik Alanı
Nemrut Dağı
Göreme Milli Parkı ve Kapadokya
Hattuşa Hitit Başkenti
Efes
Xanthos-Letoon
Göbeklitepe
Bergama
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri

Kaynak. Türkiye Kültür Portalı⁵

Kars'ta Ani dışında da potansiyel noktalarda kazı çalışmaları (özellikle Urartu odaklılar) desteklenerek arttırılmalıdır. Kars'taki eski çağa yönelik bu noktalar da gecikilmeden keşfedildikçe, listeye aday olabilecek varlıklar kazanacaktır. Kars'ın zamanla kültür turizmindeki yeri belirginleşecektir.

2.5. Kars Arkeolojisi ve Sınır Ötesi Etkileri

Kars ve çevresinde, son dönemlerde Eskiçağ araştırma çalışmaları yapılmıştır. Bunların yine en önemlisi 2000-2017 yılları arasında yapılanlardır. Bu yüzey araştırmalarında, muhtelif dönemlere tarihlenen kale ve savunma yapılarının varlığı söz konusudur. Bunlara yer veren "Eskiçağ'da Kars Kaleleri" başlıklı bir eser incelenebilir (Ceylan, Bingöl ve Karageçi, 2018). Ayrıca Kuzeydoğu Anadolu'da önemli bir Demir Çağı Merkezi olarak Polat Kalesi (Kars/Arpaçay) yer almaktadır (Üngör, 2019).

Kromlekli yapılar ise Kafkasya coğrafyasında kurgan ve örme mezar gelenekleri gibi ölü kültü ile ilgili olan ve yaygın olarak görülen bir yapı şekli olup, Kafkasya örneklerine, daha çok Azerbaycan, Nahçıvan, Gürcistan ve Ermenistan'da rastlanır (Karageçi ve Özgül, 2019). Kars için bu yapılar da bir veri teşkil ediyor olabilir.

2.6. Kültürel Miras Değerlerinin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri ve Kars'ın Etki Alanı

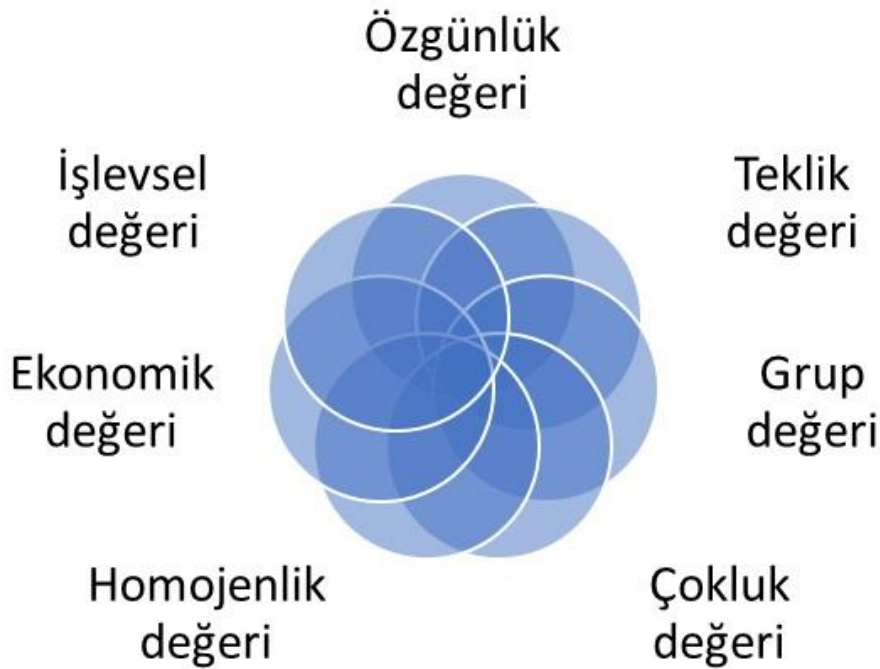
Kültürel miras değerlerinin ise bölgesel kalkınmadaki yeri oldukça önemlidir. Bu değerlerin kalkınmaya yönelik olarak farklı etkileri vardır. Bu etkiler sayesinde Kars'ın kent kimliğini güçlendirmek mümkündür. Özellikle kentsel tarihi dokudaki yapılar zihin haritalarında çok daha fazla yer alacak şekilde gösterilmelidir. Aynı özellik, kültürel işlevli yapılar ve etkinlikler için de

⁵ Türkiye Kültür Portalı,
<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/dunyamirasindaturkiye-1>

söz konusudur. Bu amaçla alttaki gibi tüm kültürel değerler manzumesi (Şekil 5) yeniden ve ilişiksel bir şekilde gözden geçirilebilir.

Aşağıda ilişiksel anlamda görselleştirilen kültürel miras değerleri manzumesi (Şekil 5) ve saha bulgularında yer verilecek olan örnekleri ile Kars, kendine özgü kentsel mekanları, kentsel ve kırsal kimliğini de oluşturan oldukça önemli değerleri ile kültür turizminde çok daha fazla öne çıkabilme potansiyeli taşımaktadır. Diğer yandan Kars'ın etki alanı yakın gelecekte ulaşım projeleriyle Hazar Havzasına kadar genişleyebilecektir.

Altta (Şekil 5) ile verilen bu değerlerin sürdürülebilir kalkınma açısından da farklı etkileri olacaktır. Kültürel miras değerlerinin ilişiksellığı temsili olarak görselleştirilmiştir. Bu değerler arası ilişkilerin artırılması yoluyla kalkınmaya olan farklı etkileri de daha fazla çeşitlendirilebilir. Bu değerlerce desteklenen kültür turizmi, kentsel kimlik açısından Kars'ı öne çıkaran önemli bazı vurgular yaratmış olacaktır.



Şekil 5. Kars'a Özgü Kültürel Miras Değerlerinin Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Kültür Turizminde Kullanım İlişiksellığı

Bulgular kısmında Kars'a dair bu değerleri harekete geçirebilecek saha örneklerine de ayrıca yer verilmiştir. Kars'a özgü fırsatları görmek için kültür turizminin bu şehirde öne çıkan özelliklerini açmakta yarar vardır.

2.7. Kars'a Özgü Kentsel Kimlik ve Kültür Turizminin Öne Çıkan Özellikleri

Kars, öncelikle kültürler arası barışık yaşamın örnek bir şehridir. Türkiye'de kalkınmada farklı etkileri olan kültürel miras değerlerine yönelik görselleştirmenin (Şekil 5) konunun önemini vurguladığı gibi ileride yer vermeye çalışılan Türkiye'deki diğer benzer saha örneklerinden de hareketle Kars'taki ilgili değerler üzerine alttaki gibi değişik vurgular yapılabilir.

Kars'ın kendine özgü kültür turizmi olanaklarının daha da geliştirilebilmesi mümkündür. Kars'ın bu tür potansiyel olguları bünyesinde barındırdığı aşağıdan da görülebilir (Şekil 6):

- Kars doğuya özgü sivil mimari varlıklarını koruma başarısı ile fark yaratmaktadır.

- Kent merkezi ve Kale, mağara turizmine yönelik fırsatlar sunmaktadır⁶.
- İpek yolu turizminin bağlantı noktaları ile Kars yine zamanla daha çok tercih edilebilecektir.
- Üstelik yeni ulaşım (ve enerji, taşımacılık vb) projeleriyle de Kars artık öne çıkarılabilmektedir.
- Kars merkez, hüzün turizmi açısından da Sarıkamış harbinin yaşandığı savaş alanlarına yakın bir noktadadır. Bu alanların başarılı bir temsili olan Kars Sarıkamış Şehitlerini Anma Müzesi ile fark yarattığı da görülebilir, müze sayesinde savaş dönemlerine yönelik hüzün turizminin kentsel kimlikteki yeri örnek bir şekilde öne çıkarılmıştır.
- Aşıklık geleneği de sözlü müzik kültürünün yaşatılan bir ögesidir. Bu vb. soyut kültürel varlıklar da dolayısıyla yaşatılmalıdır.



Şekil 6. Kars Kalesi ve Çevresi (Panoramik Görüntü)

Kaynak: (trtavaz.com.tr⁷; sabah.com, 2020)

2.8. Kars'a Yönelik Bazı Kültürel Turizm Bağlantılı Bilimsel Araştırma Verileri

Kars ile ilişkili bilimsel araştırmalar (makaleler) listesine alttaki başlıklar üzerinden ve Dergipark platformu kanalıyla ulaşılabilir (Tablo 4). İncelenen makalelerin girdiği öncelikli gruplar belirlenmiş ve alttaki tabloda yanlarına da yazılmıştır.

Çalışmalardan, beş tanesinde kültür turizmi konusu, diğerlerinden biraz daha fazla olarak öne çıkmaktadır (1, 4, 6, 10, 11). Ekoturizm de, kültür turizmiyle yakın çalışmalarda (11) belirgin hale gelebilmektedir.

Gastronomi turizmi ile ilgili olarak sadece 3 çalışmaya rastlanılması ise biraz düşündürücüdür (2, 3, 7). Kars'ı turizm potansiyeline nazaran kısmen kapsamış olan ancak soyut kültürel çalışmalara daha yakın konulardaki analiz ve yorum değeri yüksek olan bir söyleşinin de ayrıca yayımlandığı görülmektedir (14).

Genel olarak turizm ile ilişkili bazen sayısal veriler sunan bazı makaleler de vardır (5, 8, 9). Analiz çalışmalarının başlığa yansıtıldığı ise sadece bir çalışmada görülebilmektedir (14).

Kars'ın taşıdığı potansiyellere karşın yapılmış olan kültür turizmine yakın bu araştırmalar oldukça sınırlı sayıda kalmıştır. Turizm ile birlikte genel kapsamda ise Kars başlıklı makale sayısı 40 adeti bulmaktadır.

⁶ Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü - T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (ktb.gov.tr), (2023). <https://kars.ktb.gov.tr/>

⁷ "Doğu Ekspresi" Kars turizmine canlılık getirdi - Fotoğraflar - TRT Avaz

Tablo 4. Kars ile ilgili bazı bilimsel araştırmalar (Makaleler) (16 Adet)

No	Başlık (Makale)	İlgili turizm türü
1	Eskiçağ'da Kars Kaleleri	Kültür Turizmi
2	Tarihi ve Kültürel Özellikleri İle Kars'taki Turizm Faaliyetlerinde Gastronomik Unsurların Önemi	Gastronomi Turizmi
3	Yerel Gıda Ürünlerinin Sürdürülebilirliğinde Gastronomi Müzelerinin Önemi: Kars Zavot Ekomüze Örneği	Gastronomi Turizmi
4	Kentsel Bir Arayüz Olarak Kars'taki Rus Dönemi Kamu Yapıları Cephelerinin Göstergebilimsel Analizi	Mimari
5	Doğu ekspresi'nin sosyal medya'daki yolculuğu ve Kars'taki işletmelere etkileri	Seyahat
6	Ani Ören Yeri'nin Kars'taki Kültür Turizmine Katkıları Bağlamında Bazı Tespitler	Kültür Turizmi
7	Kars Mutfak Kültürünün Kocaeli'ye Göç Etmiş Karşılar Tarafından Kullanılma Durumunun Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma	Gastronomi
8	Doğal ve Beşeri Özellikleriyle Kars İlindeki Turizm Faaliyetlerinin Durumu	Turizm (Genel)
9	Kars İlindeki Turistik Yerlerin Çevrimiçi Turist Yorumları Bağlamında İncelenmesi	Turizm (Genel)
10	Folklorizm ve Kültür Turizmi Çerçevesinde Kars İlindeki Hotel Katerina Sarayı'nın İncelenmesi	Kültür Turizmi
11	Doğal ve Kültürel Kaynaklara Dayalı Turizm: Kars Destinasyonu	Ekoturizm, Kültür Turizmi
12	Kars İlinin Destinasyon İmajı ve Doğu Ekspres'i Deneyimi	Seyahat
13	Göç ve Turizm İlişkisi: Kars İçin Teorik Bir Analiz	Analiz
14	Zafer Yenal ile söyleşi	Analiz-Yorum, Söyleşi

Kaynak: (Dergipark, 2023).

Özelde ise örneğin sadece Ani Harabeleri ile doğrudan başlıkta ilişkili olan 3 adet makale olduğu görülmektedir (Tablo 5):

Tablo 5. Ani harabeleri ile ilişkili makaleler

Makale Başlıkları: Ani Harabeleri ile ilişkili makaleler
Ani Ören Yeri'nin Kars'taki Kültür Turizmine Katkıları Bağlamında Bazı Tespitler
Ani Harabeleri ve Fetih Camii
Ani Harabelerinin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkileri

Kaynak: (Dergipark, 2023).

Genelde ise turizm araştırmalarına yönelik ilişkisel konular bazında kategorik bir sayısal veri vermek gerekirse, Dergipark platformunda turizm odaklı olarak yapılan genel bir aramada birbiriyle ilişkili 3 kademedede toplam 212 konu başlığının turizm ile ilişkisi olduğu görülmektedir. Bunların altındaki makale sayısı başka araştırmalar ile daha da derinlemesine araştırılmalıdır.

Turizm ile ilişkisi en güçlü gözükten en genel kategorik başlık: "Ticaret, Yönetim, Turizm ve Hizmetler" olup, onu altında ise 13 farklı alt başlık yer almakta ve konular bu şekilde dağılmaktadır. Özellikle bu alt başlıklar arasından bazıları seçilerek, makale sayılarına derinlemesine ve o konulardaki yerel katkılara Kars düzeyinde bakılabilir.

Anahtar kelimeler de "Sürdürülebilir Turizm" korunarak bazı konu taramaları yapılmıştır: Örneğin; sadece "Gastronomi" konusunda, ancak 39 dergi de 26 makale bulunabilmiştir. Örneğin; sadece "Sürdürülebilir Turizm" konusunda, ancak 35 dergi de 26 makale bulunabilmiştir. İki konunun birleşiminde ise 41 dergi ile yine 26 makaleye ulaşım sağlanabilmiştir. Bu durumdan da

görülebileceği gibi “Sürdürülebilir Turizm” konusunda da makale sayıları genelde de oldukça sınırlı kalmaktadır. Haliyle Kars’ın potansiyeline yönelik sayı da (17 adet) yetersiz olacaktır.

2.9. Kars’ın Turizmine Yönelik Sayısal Veriler

TUIK sitesinden alınan verilere göre Kars’ın turizmindeki seyri hakkında kısaca şunlar söylenebilir.

Yabancı geceleme sayısı 2020 sonrası hızla düşmüş gözükmektedir. Yabancı geliş sayısında da (kişi) 2010 sonrası hızla düşmüş gözükmektedir. Toplam geceleme sayısı ise 2010 sonrası 100.000 üzerinde de bazen 400.000’i bulan dalgalı bir seyir izlemektedir. Toplam geliş sayısı (kişi) 2018 sonrası 595’nden 1839’a yükselebilmektedir.

Kültür turizm türlerinin geliştirilebilmesi için çok paydaşlı platformların desteklenmesi ve oluşturulması gerekmektedir. Bunun için de mevcut aktörlerce yaygın eğitimler verilmesi ve çok boyutlu bir bilinçlenmenin toplumun her katmanında sağlanması daha uygun olacaktır.

3. YÖNTEM

Kars’a yönelik kültür turizmi ve sürdürülebilir kalkınma bağlamı, çalışmada genel hatlarıyla ve çeşitli sayısal veriler eşliğinde altta belirtilen bazı materyaller üzerinden incelenmektedir.

Çalışmada Kars şehri, kültürel kimliği ve kültür turizmi bağlamında değerlendirilmektedir. Çalışmanın teorik arka planının ve saha bulgularının materyalleri öncelikle bilimsel literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmanın yazım aşamasında, kültür turizmi alanındaki sürdürülebilir kalkınma politikaları bağlamının da öne çıktığı ve bu konuyla ilgili olarak çeşitli dayanakların da oluşum göstermesi, araştırmada kısmen bir yer bulmasını sağlamaktadır.

Saha bulgularının bir kısmını ise Kars’ta 2019’da yapılan bir haftalık saha gezilerindeki gözlemler oluşturmaktadır. Kars’ın tarihsel kent planlarına tam olarak yer verilemese de, yeni mekansal projelerinin bazı görselleri çalışmada yer bulabilmiştir. Kültürel miras değerlerinin bölgesel kalkınmadaki yeri de ayrıca ilişkisel anlamda, Kars’taki bazı saha örnekleri üzerinden vurgulanmaktadır.

Tüm bu bulguların varlığından da hareketle, çalışmanın son bölümünde ilerleyen bir araştırma projesinin erken dönem sonuçları özetlenmektedir. Ayrıca bu projenin gelecek dönemlerdeki çıkarımlarına da öncü olabilecek bazı öneriler şimdiden tartışmaya açılmaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde saha bulguları yer almaktadır. Kültür turizmi alanındaki sürdürülebilir kalkınma politikaları bağlamında tarihsel kent planları ve mekansal projeleriyle Kars şehri ilgi çekmektedir. Saha bulgularında bu konular başlıklar altında ayrı ayrı ele alınmaktadır.

Ülkemizin doğusundaki Hazar Denizi coğrafyasını veya havzasını birbirine bağlayan ortak doğal ve kültürel zenginlikleri öne çıkaracak şekilde özenli yaklaşımlara gerek duyulmaktadır, bu çalışmaların kopmadan her boyutta sürdürülmesi ortak geleceğimizin de sağlam bir teminatı olacaktır. Kars, her anlamda Türkiye’nin doğusunda dışa açılan önemli bir lojistik üs olma yolundadır. Ancak bu amaçla çok daha planlı çalışmalara gerek vardır. Bu konudaki araştırmalar bazı projeler ile sürdürülmektedir.

4.1. Ani Arkeolojik Alanı (Ani Harabeleri)

UNESCO Kültür Mirasına da girmesine karşın Ani harabeleri halen bütçe ve ödenek ayrılmadığı için harabe olarak kalmaktadır. Halbuki sınır ötesi sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler, bu tür güçlükleri aşabilecek olanaklar yaratabilir. Bu güçlüklerin yaşandığı fiziki ve sosyal

alanlar, görünür derecede önemli ve bir şekilde birbirini destekleyen somut ve soyut alanları da içinde barındırır.

“Ani Ören Yeri'nin Kars'taki Kültür Turizmine Katkıları Bağlamında Bazı Tespitler” yapan bir çalışmada, Ani Harabeleri (Şekil 7) Kars merkezin biraz uzak bir mesafesinde aslında sınırında tenha bir platoda yer alır. Ani, askeri ve dini binaların dışında konut binaları ve surlara da sahip bir ören yeridir. Bu yapılar Hıristiyanlık ve Müslümanlık tarafından sahip çıkılabildiği kadarı ile yüzyıllar içerisinde günümüze kadar gelebilmiştir. Yapılar Orta Çağ'da oluşturulan şehirciliğin de özelliklerini yansıtmaktadırlar. Tarihi, arkeolojik, doğal karakterleri bir arada taşıyan bu ören yeri, Orta çağ mimarisinin de evrimi hakkında pek çok somut bilgiyi gözler önüne sermektedir. Önemli yapıların çoğu kısmen de olsa ayakta kalmaya başarmıştır. Ören yerinin yakınındaki Akyaka Kanyonu'da doğal bir sınır teşkil etmektedir. Bu alanda ve çevresinde çarpıcı tarihi ile ilişkili olarak ortaya çıkarılması gereken önemli yerlerde zamanla turizme kazandırılacaktır.



Şekil 7. Ani Harabeleri, Freskler ve Ören Yeri Haritası.

Kaynak: (isacotur.com.tr; sabah.com.tr⁸; ntv.com.tr)⁹

Basında ve turlarda Kars'ın en ilgi çeken Ören Yeri Ani Harabeleri'dir ve orada görülmesi gereken yerlerin¹⁰ listesi bir sitede alttaki tablodaki (Tablo 6) gibi verilmiştir. UNESCO Dünya Miras listesine 20165 yılında alınmıştır.

Tablo 6. Medyada yer alan Ani Harabeleri'nde görülmesi gereken yerler

Ani Harabeleri'nde Görmeniz Gereken Yerler
1 Açık Hava Tarih Müzesi
2 Büyük Katedral (Fethiye Camisi)
3 Abughamrents Aziz Krikor Kilisesi
4 Genç Kızlar Kilisesi (Bakireler Manastırı)
5 Rahibeler Manastırı (Kız Kalesi)
6 Abughamrents (Poladoğlu) Kilisesi
7 Ebu'l Manucehr Camisi
8 İpek Yolu Köprüsü
9 Selçuklu Kervansarayı
10 Selçuklu Sarayı
11 Büyük ve Küçük Hamam
12 Ateşgede Tapınağı
13 Horomos Kilisesi

Kaynak: (yolcu360.com, 2022)

⁸ <https://www.sabah.com.tr/turizm/2023/08/17/karsta-gezilecek-yerler>

⁹ ntv.com.tr, (2018). Kültür turziminde yeni rota Kars. www.ntv.com.tr

¹⁰ Yolcu360.com, (2022). Ani Harabeleri'nde Görmeniz Gereken Yerler https://yolcu360.com/blog/ani-harabeleri-ani-kalesi-kars/#Ani_Harabeleri8217nde_Gormeniz_Gereken_Yerler

4.2. Kars Kalesi ve Sivil Mimarlık Örnekleri İle Kentsel Kimlik

Kent dokusuna odaklanıldığında farklı dönemlerin kültürel mirasının izlerine rastlanılmaktadır (Osmanlı, Ermeni ve Rus dönemleri). Her dönem kente ayrı kültürel kimlikler ve farklı çeşitliliklerde mimari unsurları olan yapılar kazandırmıştır.

“Kars’taki Osmanlı yerleşimi kale ve eteğinde yer almaktadır. Bu alanlar dar aynı zamanda organik bir sokak dokusuna sahiptir. Sıralı, çıkmalı ve sofalı geleneksel Türk sivil mimarisinde ahşap hatıllı taş duvar örgü cephe, düz dam ve boyutları, geleneksel Türk evi oranlarındaki kapı ve pencereler konut özelliklerini oluşturmaktadır” (Türkan, 2017, s.22-23).

“Osmanlı Dönemi’nde şehirde yoğun olarak görülen dini yapılaşmanın yanı sıra saray, konut, hamam ve köprü gibi kent dokusunu biçimlendiren sivil mimari örnekleri de sıklıkla” (Gündoğdu, 2006, s.218-221) görülmektedir.

Kars’ın Osmanlı mahalleleri haricinde “Rusların etkisindeyken kazandığı yeni kimliğine, yeni inşa edilen kiliseler, kamu binaları, konutlar ve ticari yapıların etkisi büyük olmuştur” (Arslan, 2020). Kars kalesi (Şekil 6) (Şekil 8) ile sivil mimarlık örnekleri Kars’ın en bilinen arkeolojik, tarihi, kentsel ve kültürel unsurlarıdır (Şekil 9) (Şekil 10). 40 yıllık Rus işgali döneminden kalma Hollandalı planlı yapılmış olan kent planının izleri üzerindeki sivil mimari örneklerine ait konutların dokusu günümüze kadar yer yer restorasyonlarla korunabilmiştir.



Şekil 8. Kars Kalesi ve Çevresi

Kaynak: (isacotur.com.tr¹¹; <https://kars.ktb.gov.tr/>)¹²

Kars’taki “sokakların, binaların ve açık alanların oluşturduğu bozulmamış kentsel morfolojiler tarihi merkezlerin” ve dolayısıyla kentin kimlik değerini de belirlemektedir. Kentsel kimliği ise farklı toplumsal etmenler şekillendirmektedir. Kars kentinde bu anlamda öne çıkan unsur Rusların etkisidir (1878-1918). “Kente kimliğini kazandıran temel unsur sokaklardır.” Kamusal alanlardan özel alanlara bir geçiş sağlayan ve kent morfolojisinin okunmasında destekleyici bir rol oynayan bu arayüzün önemli bir bileşeni olarak cepheler (Görgülü, Salman, Polat ve Özen 2021) kentsel kimlik ve kültür turizmi açısından da önem taşıyacağı için restorasyonların uygun şekilde gerçekleştirilmesi şarttır. Rus ve Baltık etkisinin mimari açıdan Kars’taki cephelerde zamanla yeniden işlevlendirmeler sırasında değişikliğe uğramış olduğunu bildiren üstteki yazarların, bazı kamu yapıları üzerinden göstergebilimsel yöntemlerle yaptığı çalışmaların da kültür turizmi açısından yeri ve önemi büyüktür. Sivil Mimarlık örnekleri ve restorasyonlardan bir örnekte alta sunulmuştur (Şekil 9).

¹¹ isacotur.com.tr, (2023). <http://isacoturoglu.com.tr/gezi/kars-gezilecek-tarihi-yerler.html>

¹² Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü - T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (ktb.gov.tr), (2023). <https://kars.ktb.gov.tr/>



Şekil 9. Sivil Mimarlık Örnekleri ve Restorasyonlar

Kaynak: (dreamstime.com)¹³; Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü – T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (ktb.gov.tr)¹⁴

Kars'ın sivil mimari örnekleri arasında ise Katerina Köşkü, Hekimler Evi olarak kullanılan yapı, İsmet Paşa İlköğretim Okulu, Defterdarlık Binası, Taşkahve, Kars Anadolu Lisesi bulunmaktadır (Sermimar.net, 2010)¹⁵. Bir haberde; “680 metre uzunluğunda olan cadde üzerinde 22 adet tescilli, 10 adet tescilsiz olmak üzere toplamda 32 binanın 2021 yılı ağustos ayında başlayan projenin resmi olarak 2023 yılında yeniden düzenleniyor” olduğu bilgisi verilmektedir. Restorasyonlardan bir görüntü (Şekil 10) altta verilmiştir.



Şekil 10. Doğu Mimarisi ve Sivil Mimarlık Örnekleri¹⁶

4.3. Kars'taki Tarihi Eserler ve Kentsel Kimlik

Beylerbeyi sarayı gibi restore edilerek turizme kazandırılması gereken tarihi eserler de vardır (Şekil 11). Kars Kalesi eteklerinde bulunan ve 1579 yılında Lala Mustafa Paşa tarafından inşa edilen Beylerbeyi Sarayı, restorasyonun ardından butik otel olarak turizme kazandırılacaktır (Sabah.com.tr, 2017)¹⁷. Bu binaların restore edilmediği veya geciktirildiği takdirde çevreye ve kültür turizmine olan olumsuz etkileri olduğu da bilinmektedir.

¹³ Dreamstime.com, (2023). Old Building in Kars City of Turkey Stock Image - Image of building, tourism: 102146263 (dreamstime.com) <https://www.dreamstime.com/old-building-kars-city-turkey-old-abandoned-building-kars-city-turkey-image102146263>

¹⁴ Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü - T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (ktb.gov.tr), (2023). <https://kars.ktb.gov.tr/>

¹⁵ Sermimar.net, (2010). <https://www.sermimar.net/>

¹⁶ Sermimar.net, (2010). <https://www.sermimar.net/>

¹⁷ Sabah.com.tr, (2017). Kars'ın 'Beylerbeyi Sarayı' turizme hizmet verecek - Turizm Haberleri (sabah.com.tr) 26.9.2017 <https://www.sabah.com.tr/turizm/2017/09/26/karsin-beylerbeyi-sarayi-turizme-hizmet-verecek>



Şekil 11. Kars Beylerbeyi Sarayı ve eserlerin yer aldığı Kars Merkez Turizm Haritası
Kaynak: (Sabah.com.tr, 2017¹⁸, Kars-Turkey (tourismagency.net, 2023)¹⁹

Toplumların sahip olduğu kültür ve yaşama biçimleri, kent geçmişi, bireylerin kentle aralarında kurduğu ilişki düzeyleri, bölgeye yükledikleri anlamlar, kent sanayisi, ticareti, turizmi, ekonomisi, yerel yönetimler ve alınan politik kararlar, toplumlara ait gelenek ve görenek kentsel kimliği oluşturan önemli etkenlerdir (Taşçıoğlu ve Atmaca, 2015).

4.4. Sarıkamış Şehitlerini Anma Müzesi

Erzurum Sarıkamış, Kars'a daha yakın bir mesafededir. Kentsel hafızayı oluşturan unsurların ele alınabildiği bir mekansallık anlayışı içinden bakıldığında, Sarıkamış şehitlerini anma müzesinin de Kars'ın kentsel imgelemleri içinde artık değerli bir yeri vardır. Hatta inanç turizminin de önemli bir parçasıdır. Lync'in (1960) belirttiği gibi "kentsel imaj elemanları" kadar bu müzenin de, artık Kars'ta önemli bir yeri olmaya başlamıştır. Müze, ülkemizin pek çok yeri için de örnek alınabilecektir. Müzenin ziyarete açılması sonrasında kentsel mekansal hafızalara değerli bir katkı sunabildiğini ve kentsel belleği bu şekilde farklı boyutlarıyla da birlikte süreklilik içinde işler kıldığı rahatlıkla söylenebilir.

Sarıkamış Şehitlerini Anma Müzesi; Sarıkamış Dayanışma Grubu Başkanı Prof. Dr. Bingür Sönmez'in CNN TÜRK'ten Reyhan Yıldız'la birlikte yazdığı 'Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış' kitabı İkarus Yayınları'ndan çıktıktan sonra "Sarıkamış'ta bir müze kuracağız" fikri ile doğmuştur. Bu fikir artık hayata geçerek müze yıllar önce ziyarete açılmıştır.

Haber'de "Sarıkamış ve Erzurum'da resmi anma törenleri de yapılırdı ama bunlar ulusal basının ilgisini çekmezdi. Biz bu konuda toplumsal bir duyarlılık yaratmak istiyorduk. Ama doğrusu başlangıçta bunu nasıl yapacağımızı da bilmiyorduk." (CNNTURK, 2008)²⁰ diyerek söze başlanması yetmiştir. Böyle bir fikrin arkasında Türk milleti vardır. Yol göstericilerin de öne çıkması sayesinde Türk milleti örnek bir müzeye kavuşmuştur.

Bu müze son yıllarda Türkiye'de şehitlik ve anıtların artan değerine güzel bir gönderme niteliği taşımaktadır. Bu tür pratik yollar aslında mimari tasarım yarışmaları ile açılmaktadır. Bu tür projelere yarışma yöntemiyle başlanmış olmasının ülkemize örnek bir müze kazandırdığı görülmektedir. Yöntemin sonuca etkisi tabii çok daha derin bir şekilde mutlaka ayrıca araştırılmalıdır. Yarışma bir fikir yarışması gibi yapılmış ve bir kenarda bile bırakılmış olabilirdi, yani nasıl uygulanmıştır? sorusu da şüphesiz önem kazanıyor. Hangi fikirler yapıda egemen hale

¹⁸ a.g.e.

¹⁹ Kars – Turkey (tourismagency.net), (2023). <https://turkey.tourismagency.net/location/asia/turkey/kars/>

²⁰ CNNTURK, (2008). "Sarıkamış'ta bir müze kuracağız" (cnnturk.com) <https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/kitap/sarikamista-bir-muze-kuracagiz>

getirilmiştir. Uygulama hatları nelerdir? Bu şekilde pek çok soru da sorulabilir (U. Tuztaşı, kişisel görüşme, 20 Ekim 2023). Ülkemizin hüzün turizminden de öte her şehrine, adeta o şehrin kimliğinin de bir parçası haline gelen tarihi olgularla birlikte düşünülüp araştırılarak yaklaşılması gerekir. Şehirlere yaklaşımı belirleyen diğer unsurlar arasında tarihi kahramanlarına ve değerli şahsiyetlerine yönelik anıtlarına kadar çok daha özenle tasarlanacak şekilde yaşayan değerlerin katılması da yine ayrıca bekletiler içinde sayılabilir.

İnsanların müze alanlarına giderken içerisinde bulunduğu ruh hali ile bu alanlarından dönerken ki ruh halinin seyahat tecrübesi ve memnuniyeti kapsamında karşılıklı olarak analiz edilmesi adına bir çalışma girişiminde bulunulması da önerilmiştir (Çam, 2022). Bu öneri de, her ne kadar batıl inançlar üzerinden sadece o tür alanlara özgü bir şekilde belirtilmişse de, ilgili müzede hüzün turizminin izleri oldukça belirgin olup, bu müzenin de araştırılması hem tasarım ve müzecilik eğitimleri, hem de mimari uygulama pratiklerinin geliştirilmesi açısından yine önem taşıyacaktır (Şekil 12).



Şekil 12. Sarıkamış Şehitlerini Anma Müzesi
Kaynak: (aa.com.tr)

Yukarıda belirtildiği gibi derinlemesine anlam arayışları için ve soyutlamalar açısından Sarıkamış Şehitlerini Anma Müzesi'nin kamuoyundaki etkileri çok daha derinlemesine araştırılarak bilinebilir olmalıdır ve sonuçlar da böylece gelecek başka uygulamalara örnek teşkil edecektir.

Zira yerel yönetimlerin önemli şahsiyetleri veya şehitlerimizi anma pratikleri aşırı derecede basit ve hatta çok sembolik kalabilmektedir. Diğer yandan heykel ve bazen anıt denemeleri de böyle sonuçlanabilmekte, yapılan harcamalar ise boşa gitmektedir.

Bu müze, soyut düşünce ve tasarım fikirlerinin mimarlık ve tasarım fakültelerinde yetiştirilen öğrencilere aktarılmasında da belki ilkler arasındadır. O yüzden önemli ve başarılı bir uygulama örneği sergilenmiş olabilir ya da zamanla böyle olabileceği sadece bir tahmin olarak değerlendirilebilir, o yüzden anketlerle ve yüz yüze görüşmelerle de birlikte yeniden araştırılmalıdır.

Müzenin hüzün turizmi açısından da yerinin yine belki zamanla oldukça önem kazanması beklenir. Müze alternatif turizm türlerinin içinde yer alabilen hüzün turizminin artık bir parçası haline gelme yolundadır. Ancak bu bilincin yayılmasında yerel yönetimlerin vd. sivil kuruluşların da daha fazla rolü ve katkıları olmalıdır. Bu tür paydaşların da kültürel mirası sunma pratiklerine ve süreçlerine katkıları hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Kars'ın bir başka hafıza mekânı da otel Katerina Sarayı'dır. Otel olarak kullanılan bu mekânın da gerek mimari ve tarihi dokusu gerekse maddi kültür unsurlarıyla ve içerisinde somut olmayan kültürel öğelerin icarıyla Kars'ın kültür turizmine katkı sunduğu söylenebilir.

4.5. Kültürel Miras Değerlerinin Bölgesel Çekim Gücü ve Sürdürülebilir Kalkınmaya Olan Etkisi

Kars, "Azeriler, Kürtler, Terekemeler, Yerliler ve Türkmenlerin yer aldığı çeşitli etnik grupları bünyesinde bulunduran şehirlerden birisidir" (Özyakışır, 2017). Kars'ın aslında çok uluslu bir yapısı olduğu söylenebilir, dolayısıyla yine bu durum da bölgede kültür turizminin oldukça önemli bir parçası olabileceğini gösterir. Ermeni taş işçiliği de bu anlamda unutulmaması gereken ve önem taşıyan başka bir mimari ve kültürel unsur olarak karşımızda durmaktadır. Bunların hepsi, kültürel mirasın bölgesel değerini ve çekim gücünü gösteren somut unsurlardır.

Kültürel miras değerlerinin tüm bölge ve Türkiye üzerindeki etkisinin yanı sıra sınır ötesi çekim gücü de ayrıca önemlidir. Bu etkinin uzak bölgelere de yayılmasının bazı yolları bu çalışmada araştırma konusu olmaktadır. Kars'ın yakın tarihinde ise Ermenistan ile arasında yapay sınırlar çekilmiştir. Azerbaycan ile komşuluğu ise 30 yıl kadar sekteye uğratılmıştır. Azerbaycan'dan koparılan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan soydaşlarımız vardır. Farklı ülkelerde kalmış akrabalık bağlarının sınırları aşarak birbirleriyle buluşabilmesi kolaylaştırılmalıdır, soydaşlarımıza sınırlar ötesinde barış içinde yaşama ve dolaşım serbestliği sağlanmalıdır. Bu anlamda Güney Kafkasya'da Hazar Denizine kadar ulaşan bağlantılara ve Nahçıvan (Zengezur) için de bir koridora ihtiyaç vardır.

Kültürel miras açısından Kars'ın zenginliği ve görünür koruma başarısı da, diğer iller arasında kısmen yüksek sayılabilir. Kars, bu konuda da başka araştırmalara konu edilebilir ve yeterli tanıtımlar yapılarak, bu başarının yükseltilebilir olması da beklenilir. Bu tür başarılı koruma örneklerini de barındıran Kars'ın mevcut durumu hakkında aslında özellikle kültür turizmi kapasitesinin oldukça geliştirilebilir kılınmasını sağlayıcı faktörler açısından değerli bir yere sahip olduğunu burada tekrar vurgulayarak belirtmekte fayda görülmektedir. Toplumsal kültürel bilince dair aşağıdaki bazı veriler ise bize bu konuda ışık tutabilir.

TÜİK verilerine göre Kars'ta %92,8 olan 15 ve daha yukarıdaki yaştaki nüfusta okuma-yazma oranı, Türkiye genelindeki %96,4'lük oranın gerisindedir. Ama eğitime ilişkin temel istatistiklerde ise ülke genelinden (%91,54) daha iyi durumdadır (Kars: 92,52)²¹ (TÜİK, 2022b). Dolayısıyla koruma bilinci eğer daha da geliştirilip yayılabilir ise, kentin yakın çevresine olduğu kadar bölgeye ve ülkeye de kendini özgün bir kentsel kimlik olarak tanıtmaya kolaylıkla sağlanmış olacaktır. Bu etki, Kars'ın ekonomisine de ciddi bir katkı sağlayacaktır. Ancak kültürel miras değerlerinin bilinirliğinin sağlanması tek başına da yeterli değildir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmadaki yeri de gözden kaçırılmamalıdır. Literatürdeki çalışmalar ve sahadan örnekler de bu farklı çarpıcı boyutları sergilemektedir.

Kültürel miras değerlerinin bölgesel kalkınmadaki yeri, Kars'taki saha örneklerinden de görülebileceği gibi etkili ve yüksektir. Bu etki, başka faktörlerle de desteklenerek daha da arttırılabilir. Bu faktörler, araştırma projesi kapsamında ve bu çalışmanın sınırları içinde bulgular kısmında kısmen ele alınabilmektedir. Kapsamlı araştırma projeleri de ayrıca sürdürülmektedir.

4.6. Kars'ın Kırsal ve Tarihi-Doğal Varlığına Karşın Koruma Sorunları

"Kars'taki merkez ilçeye bağlı köylerde inşa edilen ahşap destekli ve ahşap tavanlı camilerin, geçmişi 11. yüzyıl sonlarına kadar dayanan köklü bir gelenekten geldikleri aşikârdır. Bu camilerin birçoğu ek müdahalelerle bozulup özgünlüğünü yitirse de geleneksel dokuyu devam ettirmeleri

²¹ Ekonomik Görünüm Raporu: Kars (karsmanset.com)

bakımından önemli kültür varlığı niteliği taşıdıkları söylenebilir. Tescilsiz olduğu anlaşılan bu camilerin bir an önce tescillenerek koruma altına alınması zorunludur.” (Arslan, 2020). Bu kırsal koruma sorunları da ülkemizde oldukça ciddi boyutlarda olup, adeta yeterince önlem alınmamaktadır. Kars, stratejik bir konuma sahip olup, en eski çağlardan beri oldukça önemli bir yerleşim yeri olarak iskân görmüştür. Kars'ta ayrıca zengin su kaynakları (nehir ve göller) bulunmaktadır. Ermenistan'a ile doğal sınır olan Akkaya Kanyonu altta görülmektedir (Şekil 13).



Şekil 13. Akkaya Kanyonu

Kaynak. Anonim

Kars'ın suyla ilişkisi de güçlüdür, suyun varlığı geniş mera ve otlakları oluşturmuştur. Bu da hayvancılığın tarih boyu gelişmesini sağlamıştır. Bu konuda tarımsal potansiyelin daha iyi değerlendirilebilir olduğu ilerideki gastronomi turizmi bulgularından da anlaşılmaktadır. Kars'ın balı, kaşar peyniri, çeçil peyniri, uzun elması ve kaz eti de meşhurdur.

4.7. Kars'ın Sayısal Kültürel Verileri

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze eser sayısı açısından 2012 yılında 8.055 iken ve 10 yıl içinde 2022 yılında ancak 9.129 civarına yükselmiştir. Sürdürülen kazılar veya destekler yetersiz kalmış olabilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze ziyaretçi sayısı; 2012 yılında 51.985 iken ve 2022 yılında 193.796 civarına yükselmiştir. 10 yılda ancak 4 katına çıkarılmıştır. Kars'ta Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze sayısı; 2012 yılında sadece 1 iken ve 2022 yılında 2 olabilmıştır. 10 yılda ancak 2 katına çıkarılmış olup, çok düşüktür. Sivil girişimler ve özel müzecilik geliştirilebilir. Bunun için sivil mimari dokudaki evler kullanılabilir.

Kültürün okuma alışkanlığı bilinmese de bunu destekleyici unsurlar olarak halk kütüphanelerindeki kitap sayısı ise neredeyse hiç artmamıştır: 1995 yılında 70.634 iken ve 2022 yılında 162.318 olabilmıştır. 27 yılda ancak 2 katını biraz geçebilmiş olup, çok düşüktür. Tiyatro salonu sayısı 3 olup, tiyatro seyirci sayısı da geçen yıla kadar yeni yeni tekrar artış gösterebilmektedir: 2002 yılında 3.947 iken, 2006 yılı 11.645 ve 2007 yılı 108.000 gibi zirve denilebilen yıllar dışında 2022 yılında 11.900 olabilmıştır. Sinema seyirci sayısı ise 1998 yılında 49.500 iken, 2016 yılında 109.000 gibi zirve noktalarına gelebilmiş, ancak 2022 yılında 3.020 gibi çok düşük seviyelere gerilemiştir. Bu da Kars'ın ciddi bir ekonomik gelir düşüklüğüne işaret etmektedir.

Ayrıca “YÖK ve MEB iş birliği ile üniversitelerdeki öğretim üyeleri /elemanlarının bilgilerini ve tecrübelerini orta öğretim öğrencileri ile paylaşmalarının, orta öğretim öğrencilerini bilişsel ve duyuşsal alanda olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir” (Boy, Yılmaz, & Durmuş, 2020).

4.8. Sürdürülebilir Turizm ve Sürdürülebilir Kalkınma

Turizm, diğer alanlardaki kalkınmadan da oldukça çok etkilenmektedir. Bu anlamda yerel ve sınır ötesine odaklı kültürel konular, sürekli ve birbirleriyle de ilişkili bir bütünlük kurularak gündeme getirilmelidir. Son dönemde kalkınmada izlenen yollar da yeni paradigmanın etkisi

altında kalarak, yine bu yönde gelişme göstermektedir. Dolayısıyla turizme de paralel olarak anlam kazanan yerele özgü kaynakların topyekün harekete geçirilmesi ve kültürel açıdan sınır ötesiyle de ilişkilendirilmesi gerekir.

4.9. Gastronomi Turizmi ve Kars

Kültür turizminin de bir parçası olarak görülebilecek Kars gastronomi turizmi ilgi beklemektedir. Gastronomi de öne çıkan Gaziantep ve Afyonkarahisar gibi diğer şehirlere göre (Kılıç ve Delipınar, 2022) Kars, coğrafi uzaklık gibi başka dezavantajlar taşısa da bölgesinde nitelikli (Kars kaşarı, Kaz eti vb. gibi) önemli bir yere sahiptir ve her yerden çekim etkisine dahi sahiptir.

TÜİK verilerine göre Kars'ın son 20 yıllık tarımsal sayısal verilerinin alt ve üst sınırlarında şu değişimleri gözükmemektedir (TÜİK, 2022a): Küçükbaş hayvan sayısı (baş) 206.540 ile 645.124 arasında dalgalılık göstermiştir. Büyükbaş hayvan sayısı (baş) ise artmıştır: 2004 yılında 303.470 iken ve 2021 yılında 620.625 civarına yükselmiştir. Canlı hayvanlar değeri (bin TL) dalgalı seyretmiş; 1995 yılında 9.021 iken ve 2022 yılında ancak 6.040.977 değerine ulaşmıştır. Bu veri belki gastronomi turizminin de geliştirilebileceğini göstermektedir. Hayvansal ürünler değeri de (bin TL) benzer şekilde artış trendi içindedir. Kars'ın hayvancılığı görüldüğü gibi daha da geliştirilebilir.

4.10. Kars'taki Kültürel Mirasın Farklı Somut ve Soyut Değerlerine Yönelik Araştırmalar

Kars'taki kültürel mirasın yaşatılan farklı değerlerine yönelik saha örneklerine geçilirken bu konularda da yapılmış çalışmaların arttırılması gerekmektedir. Somut varlıkların korunmasının yanı sıra toprak altında olanlarının da ortaya çıkarılması önem taşımaktadır. Şüphesiz ki restorasyonların da arttırılması beklenir.

Ayrıca Kars'ın etnik çeşitliliğini görünür kılan soyut varlıklarda yaşatılacak şekilde koruma bilinci daha da geliştirilebilir. Örneğin; Kars Aşıklık Geleneği vb. gibi. Kentin önemli kimlik unsurlarının daha detaylı bir şekilde araştırıldığında, birçoğunun halkın da bilincinde yer alıp almadığı anlaşılabilir. Bu değerlerin yokluğu, bazı kişilerin hafızalarında kentin kimlik unsuru olmaktan uzaklaştığını gösterecektir. Kentte yaşayan bireylerin kente olan aidiyetleri ise, kent kimliğini de oluşturan unsurların önemi bakımından yerel değerlerin kent yaşamının da bir parçası olacağına bir işareti olacaktır.

4.11. Turizm Yoluyla Kalkınmada Etkili Olan Diğer Bazı Dış Faktörler

Kars, aynı zamanda Türkiye'nin doğusunda bölgenin sınırında yer aldığı için dışa açılan önemli bir lojistik üs olma yoluna girebilir. Bu amaçla bölgesel ve ulus ötesi planlı çalışmalara özellikle bu dönemde eskisinden daha çok gereksinim duyulduğu anlaşılmaktadır.

Güney Kafkasya'da geçmiş 30 yılın Azerbaycan ve Ermenistan arasında sürmüş olan savaş izleri artık sağlanan barışla hızla silinmektedir. Bu yeni süreç ulaşım ve enerji projelerinin desteklenmesini de beraberinde getirecektir. Gürcistan ile olduğu gibi Güney Kafkasya'da da Ermenistan ve İran ile Nahçıvan (Zengezur) üzerinde bu yeni sürecin kazan-kazan hedefleri belirginleşmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Kültürel miras değerlerinin bölgesel kalkınmadaki yeri Kars'taki bazı saha örnekleri üzerinden vurgulanmıştır. Kültürel miras ve kültür turizmi odağından hareketle, doğal ve kültürel varlıkların korunmasında, sürdürülebilir kalkınma dinamiklerinin etkisi şüphesiz daha da genişletilip geliştirilebilir. O yüzden burada ilişkili yerel-bölgesel hatta ülkeler arası kalkınma odaklı konuların da tartışılmasında fayda olacağı düşünülmüştür.

Bulgular, sınır ötesi ortak projelerle de birlikte kültür turizmi alanındaki sürdürülebilir kalkınma politikaları bağlamıyla Kars şehrinin, bugüne kadar iyi korunabilmiş tarihsel dönemlerden kalan izler üzerinden ve ayrıca yeni planlı mekansal projelerle de birlikte, çok daha etkin bir şekilde korunarak, kültür turizmi ile kalkınabileceğini göstermektedir. Gelecek dönemlerdeki çıkarımları da öncü olabilecek ileriye yönelik bazı öneriler ise şimdiden altta tartışmaya açılmaktadır.

Günümüzde ülkemiz için kültür turizminde yapılan mevcut çalışmalarını destekleyici tüm temel ve yan unsurlar (yerel ve uluslararası destekler, vb.) planlı ve çok paydaşlı bir biçimde yerel-bölgesel-ulusal kademelerde çağdaş yaklaşımlarla daha fazla öne çıkarılmalıdır.

Makro düzeyde devletin sürdürülebilir kalkınma politikalarıyla da desteklenen bu çağdaş yaklaşımlar, girişimcilerin izleyeceği yolu da belirleyecektir. Kültür turizminde şehirlerin sivil toplulukları içinde yer alan farklı aktörlerin de daha etkin hale gelebilmesi çağdaş teşvik sistemleriyle desteklenmelidir.

Zamanla oluşan yeni trendler izlenerek ve süreç yönetimi ile kalkınma adımlarının daha etkin bir şekilde atılması mümkündür. Çok paydaşlı platformların (kamu, sivil ve ticari) zamanla daha fazla devreye girebileceği düşünülürse, kültür turizminde de istenen ivme, bu yollardan yakalanmaya başlayacaktır.

Ancak ülkemizin doğusundaki Hazar Denizi coğrafyasını birbirine bağlayan sınır ötesi bölgesel ortak ilişkilere de gereksinim duyulmaktadır. Bölgenin, doğal ve kültürel zenginliklerini sürekli öne çıkaracak şekilde daha çok çalışılmasına gerek duyulmaktadır, bu çalışmaların her boyutta sürdürülmesi sınır ötesiyle beraber ortak geleceğimizin de sağlam bir teminatı olacaktır.

Kars, aynı zamanda Türkiye'nin doğusunda bölgenin sınırında yer aldığı için dışa açılan önemli bir lojistik üs olma yolundadır. Bu amaçla bölgesel ve ulus ötesi daha özenli yaklaşımlar içeren planlı çalışmalara gereksinimi olduğu açıktır.

"Kuzeydoğu Anadolu'ya, Orta Asya'dan Kafkas geçitleri vasıtasıyla göçer-konar toplumlar tarafından bir göçün olduğu arkeolojik buluntulara dayanarak anlaşılmaktadır" (Karageçi ve Özgül, 2019). Bu da tarihi coğrafi bağları sınır ötesiyle kültürel iş birlikleri sayesinde geliştirmek için yeterince önemli bir gerekçe olmaktadır. İşte bu tür doğrudan ve yukarıda örnekleriyle de belirtilen pek çok dolaylı yollardan kültür turizminin daha da geliştirilebilmesi sağlanabilir. Kültür turizminin de bu anlamda pekiştirici bir rolü vardır.

Türkiye'de turizm altyapısı son yıllarda hızla gelişmiştir. Ancak halen kitle turizmi oldukça egemendir. Bu dar boğazdan kademeli olarak vazgeçilerek çok daha, çağdaş ve sürdürülebilir kalkınma dinamikleriyle bütünleşik bir kurguda alternatif turizm gibi yeni yaklaşımlara açılması gerekir. Bu anlamda ve özellikle de Kars'a yönelik bazı öneriler aşağıdaki bölümde kısmen kısaca sıralanmıştır. İlerideki araştırmalar bu yönlerde ve aşağıdaki öneriler doğrultusunda yapılabilir.

Öneriler

Anadolu coğrafyasında olduğu kadar Kars ve Güney Kafkasya için de kentsel ve kırsal kimliklere yönelik disiplinler arası farklı çalışmalara gereksinim vardır.

Türkiye'de turizm mastır planında (2023) ve eylem planında (2007-2013) alternatif turizmin desteklenmesi gibi güçlü yönler (ve Urartu'ya da) odaklanılarak, özellikle Kars ve bölge için daha çok bilimsel araştırma yapılabilir.

Günümüzde küreselleşme ile şehirlerin benzer özellikli yerleşmeler olarak ortaya çıkışına alternatif olan tarihi kentlerimizden Kars, doğal ve kültürel çevre bileşenleri ile yeniden disiplinler arası çalışmalarla derinlemesine değerlendirmelere tabi tutularak planlanmalıdır.

Kars'ın Çıldır Gölü vb. doğal zenginliklerine odaklı, tabiatı ve yaban hayatını koruma çalışmaları da yine doğa korumaya ve kültür turizmine değer katacaktır.

Türkiye'de turizmden sağlanan gelirin halen düşük kalması ve bundan Kars'ın oldukça az pay alması nedeniyle, Kars'ın bu tür zayıf kalan yönlerinin güçlendirilmesi gerektiği açıktır. Bunun için de bilim insanlarının araştırmaları daha çok desteklenmeli ve yeni girişimlerin yapılacağı güncel konularda da sahada çalışan ilgili uzmanlara çok daha fazla danışılması gerekmektedir.

Turizmin belli bölgelere sıkışıp kalmaması için, şehir ve bölge planlama meslek alanıyla planlı kalkınma ve koruma çalışmaları mutlaka öne çıkarılmalıdır. Kitle turizmi, bu tür yaklaşımlara hiç engel teşkil etmemelidir. Bölgeler ve iller kademeli olarak çalışılmalı, turizm için uygun alanlar çok yönlü olarak araştırılmalıdır.

Turizm için uygun alanlara alternatif ulaşım altyapısının da mutlaka sağlanması gerekir. Türkiye'de turizm master planında (2023) ve eylem planında (2007-2013) yerel kazanımlara odaklanma kapasitesiyle Kars, esnek bir altyapıya kavuşturulabilir. Altyapının gelişmesine zemin hazırlamak üzere değişen şartlara uyum kapasitesinin artırılması ve sürdürülebilir kalkınma ön plana alınmalıdır.

Kars ve çevresi, sürdürülebilir kalkınma dinamikleri doğrultusunda kültür turizmi destinasyonlarından biri haline gelebilmiştir. Bölge ile olan mevcut ve geliştirilebilir ilişkiler de bu konuda her zaman çok daha değerli adımların atılmasına gerek duyulmaktadır. Sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanmasına bu yollardan fırsat verilmiş olacaktır.

Kars Aras Havzası'nda olduğu kadar Kars'tan Hazar Denizine kadar olan bölgede de (Hazar Havzası), sınır ötesi ilişkilerle beraber dünyada değişen kültür turizmi ve alternatif turizm talebine cevap verebilecek ciddi bir envantere sahiptir. Bu envanter korunarak yaşatılmalı ve kullanım boyutları, kültürel etkileşimlerle de sürekli kılınp, geliştirilmelidir. Bu anlamda çatışma ortamlarından uzaklaşarak, uluslararası ortak işbirliği geliştirme çalışmalarının da artırılması dileğiyle...

TEŞEKKÜR

Bu çalışma ilgili projenin bir çıktısıdır:

"Turizmde Tanıtım, Araştırma, Sunum ve Yayın Yoluyla Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınmasına Katkılar Projesi" / "Contributions to the Development of the Eastern Anatolia Region through Tourism Promotion, Research, Presentation and Publication Project" , 2023, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Kars, Azerbaycan, Türkiye.

KAYNAKÇA

- Akyol, C. (2022). Doğal ve Kültürel Kaynaklara Dayalı Turizm: Kars Destinasyonu. *Journal of Applied Tourism Research*, 3(1), 81-94.
- Aslan, F. (2014). *Şehir Pazarlaması: Kars İli Örneği*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Malatya.
- Arslan, M. (2020). Kars'ın ahşap destekli köy camileri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 577-614.
- Boğra, P. ve Çakar, K. (2024). Şehir markalaşması: Diyarbakır örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14(1), 1-15
- Boy, A., Yılmaz, S.S., & Durmuş, G. (2020). *Liselerde Kars'ın Tarihi ve Edebi Yönünün Ele Alınması*.
- Ceylan, A., Bingöl, A. ve Karageçi, M. (2018). *Eskiçağ'da Kars Kaleleri*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

- CNNTURK. (2008, January). Sarıkamış'ta bir müze kuracağız. *CNNTURK* <https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/kitap/sarikamista-bir-muze-kuracagiz>
- Dergipark. (2023, October 22). Kars makaleleri. <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Dreamstime.com, (2023). Old Building in Kars City of Turkey Stock Image - Image of building, tourism: 102146263. (dreamstime.com)
- Dreamstime.com, (2023). Old Building in Kars City of Turkey Stock Image - Image of building, tourism: 102146263 (dreamstime.com) <https://www.dreamstime.com/old-building-kars-city-turkey-old-abandoned-building-kars-city-turkey-image102146263>
- Görgülü, L. S., Salman, A., Polat, C. H., Özen Yavuz, A. (2021). Kentsel Bir Arayüz Olarak Kars'taki Rus Dönemi Kamu Yapıları Cephelelerinin Göstergebilimsel Analizi. *İdealkent*, 12(34), 1803-1824. <https://doi.org/10.31198/idealkent.967979>
- Gündoğdu, H. (2010). XIX. yüzyıl Kars yapılarına Baltık mimari üslubunun yansıması. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (18), 79-99.
- Karageçi, M. ve Özgül, O. (2019). Kromlekli Yapılara Kars'tan Bir Örnek: Baykara Mezarlığı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24. 669-684. DOI:10.9775/kausbed.2019.059
- Kılıç, B. & Delipinar, G. E. (2022). Kentsel Lojistik ve Destinasyon Yeteneklerin Turizme Etkileri: Afyonkarahisar, Hatay ve Gaziantep Gastronomi Şehirlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 223-237. DOI: 10.32709/akusosbil.891977
- Özyakışır, D. (2017). Göç olgusuna etnik kimlik açısından bir yaklaşım: Kars örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1130-1138.
- Sabah.com.tr, (2017). Kars'ın 'Beylerbeyi Sarayı' turizme hizmet verecek - Turizm Haberleri.
- Sermimar.net, (2010). Kars Şehri Sivil Mimarisi Örnekleri, 07.01.2010. <https://www.sermimar.net/> (Erişildi: 11.11.2023).
- Taşçioğlu, S. ve Atmaca, M. (2015). Tarihi kentlerde kimlik kavramı: Kilis örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20(1), 54-63
- Tuztaşı, U. (kişisel görüşme, 20 Ekim 2023). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Başkanı, Prof. Dr., Sivas.
- Turkish Statistical Institute – TUIK. (2022, November). Indicator values of the agricultural index for provinces (Kars), TUIK. <https://tuikweb.tuik.gov.tr>
- Turkish Statistical Institute – TUIK. (2022, November). Indicator values of the cultural index for provinces (Kars), TUIK. <https://tuikweb.tuik.gov.tr>
- Üngör, İ. (2019). Kuzeydoğu Anadolu'da Önemli Bir Demir Çağı Merkezi: Polat Kalesi (Kars/Arpaçay). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2019, Sayı Number 24, 755-770 DOI:10.9775/kausbed.2019.064
- Yolcu360.com, (2022, October 13). Ani Harabeleri'nde Görmeniz Gereken 13 Yer ve Merak Edilenler. https://yolcu360.com/blog/ani-harabeleri-ani-kalesi-kars/#Ani_Harabeleri8217nde_Gormeniz_Gereken_Yerler
- <https://aa.com.tr> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- <https://www.google.com.tr/maps/search/G%C3%BCney+Kafkasya/@39.8215122,38.190907,5.68z?entry=ttu> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- <https://turkey.tourismagency.net/location/asia/turkey/kars/> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).



Zonguldak Kandilli Bölgesi Endüstriyel Mirasının Korunması ve Turizme Kazandırılması Bağlamında Bir Öneri*

A Proposal About Preserving the Industrial Heritage of Zonguldak Province Kandilli Region and Introducing it to Tourism

Gizem KALAY¹, Ayşen Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK²

Özet

Kentlerin sahip olduğu endüstri mirasının aydınlatılması hem o bölge hem de ülkenin sosyo-ekonomik gelişim sürecine ışık tutmaktadır. Günümüze miras kalan üretim tesisi ve fabrika yapılarının araştırılmasından endüstri arkeolojisi, söz konusu yapılardan ise endüstri anıtları olarak bahsetmek mümkündür. Ülkemizde çok sayıda üretim tesisi zamanla kullanım dışı kalarak atıl duruma düşmekle birlikte 1990'lı yıllardan itibaren bu yapı/yapı toplulukları yeniden işlevlendirilerek koruma yoluna gidilmiştir. Batı Karadeniz bölgesinin endüstri tarihinde kömür önemli bir yer altı kaynağı olarak Zonguldak'ın ve bölgenin gelişimine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla kömüre bağlı gelişmiş bir kent olan Zonguldak en önemli kömür işletmelerine uzun yıllar ev sahipliği yapmıştır. Çalışma kapsamında Zonguldak Ereğli ilçesi, Armutçuk beldesi Aşağı Kandilli bölgesinde yer alan elektrik santrali, galeri, gümrük ev, lambahane, ocak girişi ve nefeslik tüneli, silo yapıları, sinema, varagel ve yazıhane olarak belirlediğimiz ve belgelediğimiz yapı stoğu, dünyadan turizme kazandırılarak aynı zamanda korunması ve kent belleğindeki yerinin sürdürülebilirliği sağlanmış Şili Sewell Madenci Kasabası, Romanya Turda Tuz Madeni ve İsveç Falun Bakır Madeni örnekleri bağlamında değerlendirilecektir. Bu çalışmayla Batı Karadeniz turizm potansiyelinin ortaya konulması ve âtil durumda olan yapıların müzecilik anlayışı içerisinde yeniden ele alınmasıyla bölgenin endüstriyel turizm çerçevesinde canlandırılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zonguldak, Endüstri Mirası, Endüstriyel Miras Turizmi, Ereğli, Aşağı Kandilli Bölgesi

Abstract

illuminating the industrial heritage of cities sheds light on socio-economic development process of both the region and the country. The research of production facilities and factory structures inherited to the present day is called industrial archaeology, and the structures are called industrial monuments. Although many production facilities in Turkey have fallen out of use over time and become idle, these buildings have been re-functioned and protected since the 1990s. In the industrial history of the Western Black Sea region, coal has contributed to development of Zonguldak and the region. Therefore, Zonguldak, which is a city developed dependent on coal, has hosted important coal enterprises for many years. Within the scope of the study, the building stock that is identified and documented are located in the Lower Kandilli region of Armutçuk town, will be evaluated in

¹İstanbul Arel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul

²Karabük Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Karabük

ORCID:

G.K.: 0000-0002-5410-832X

A.E.B.E.: 0000-0002-9218-0728

Corresponding Author:

Gizem KALAY

Email:

gizemkly99@gmail.com

Citation: Kalay, G. ve Bölükbaşı-Ertürk, A. E. (2024). Zonguldak Kandilli Bölgesi Endüstriyel Mirasının Korunması ve Turizme Kazandırılması Bağlamında Bir Öneri. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 146-165.

Submitted: 21.12.2023

Accepted: 07.05.2024

comparison to Sewell Mining Town, Turda Salt Mine, Falun Copper Mine examples; which were brought into tourism and protected, maintained their place in the urban memory. This study aims to reveal the tourism potential of the Western Black Sea Region and to contribute to the revitalization of the region within the framework of industrial tourism by re-considering idle buildings within the understanding of museology.

Keywords: *Zonguldak, Industrial Heritage, Industrial Heritage Tourism, Ereğli, Lower Kandilli Region*

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinde yerleşik hayata geçişten sonraki en önemli kırılma noktası 18. Yüzyılda İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi olmuştur (Şahin, 2019: 2). Sanayi Devrimi sonucunda el tezgâhlarında uzun sürede üretilen ürünler artık seri üretimle daha kısa sürede üretilmeye başlanmış, bunun sonucunda toplumsal sınıflar, çocuk ve kadın işgücü gibi kavramlar ortaya çıkmış, çalışma kavramı ise yeni anlamlar kazanmıştır (Adıgüzel & Yüksel, 2011: 70). Sanayi Devrimi mimaride de bazı değişimlere sebep olmuştur. El işçiliğine dayanan üretimin yerini makinalara bırakması sonucu şehirlerin kentsel dokusu değişime uğramış, fabrika yapıları ve bacalar da kent silüetine dahil olmuş, bunların yanında köprüler, demiryolu ağları, depolar, işçi konutları gibi yapılarla birlikte kent dokusunda büyük bir değişim gözlenmiştir (Köksal, 2005: 8; Sezer, 2013: 7).

Dünyanın endüstrileşmeye başladığı dönemde Osmanlı Devleti’ne bakıldığında Avrupa seri üretime geçtikten sonra hala kol gücü ile üretime devam eden Osmanlı Devleti’nin Avrupa ile rekabet gücünün iyiden iyiye azaldığı görülmektedir. Devlet yöneticileri durumun farkında olsa ve gerekli adımları atmaya çalışsa da toprak korumak için sürekli savaşa gerekliliği sonucunda zayıflayan ekonomi, yanlış yatırım kararları gibi sebeplerle başarılı olamamıştır (Erdem, 2016: 40). Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, sanayileşememiş ve ekonomisi büyük oranda tarım üzerine kurulu bir sistem devralmıştır (Tuna, 2009, aktaran: Fidan & Ömür, 2021: 178). Bunun sonucunda çeşitli alanlarda üretim yapacak fabrikaların kurulması gerekli görülmüş, Birinci ve İkinci 5 Yıllık Sanayi Planı gibi adımlarla ülkenin ihtiyacı olan üretim tesisleri kurulmaya çalışılmıştır (Fidan & Ömür, 2021: 179). Erken Cumhuriyet Dönemi’nde ise bu çabalarla ülke çapında yayılan sanayileşme hareketleri sonucu çok sayıda endüstri yapısı inşa edilmiştir. 1927 öncesinde fabrika sayısı 130 iken sadece 5 yıl sonra, 1932 yılında bu sayının 2200’e yükseldiği görülmektedir (Uysal, 2018: 326).

Ancak sanayi devrimi ile hayat bulan bu endüstri yapıları zamanla teknolojik gelişmelerin getirdiği yeni üretim teknikleri, hammadde bulmanın zorlaşması, Uzak Doğu ülkelerinin düşük maliyetle hazır ürün satması, kent içindeki üretim tesislerinin çevreye zarar vermeye başlamaları gibi sebeplerle yetersiz kalarak atıl duruma düşmeye başlamışlardır (Köksal, 2005: 12). Kentsel alan içinde kalan, artık kullanılmayan bu önemli yapılarla ilgili uluslararası literatürde en sık kullanılan kavramlar endüstri arkeolojisi (industrial archaeology), endüstri mirası (industrial heritage) ve terk edilen endüstri bölgesi (brownfield) olmuştur (Alpan, 2012: 21). Belli bir dönemin sınai geçmişine tanıklık yapan bu önemli yapılarının üzerinde çalışmalar yapılması yaklaşımı ilk kez 1950’li yıllarda İngiltere’de ortaya atılmıştır (Cengizkan, 2002: 40).

Michael Rix, Sanayi Devrimi’nin doğum yeri olan İngiltere’de, devrimin kalıntıları olan pek çok sanayi yapısının tehlike altında olduğuna ‘Endüstriyel Arkeoloji’ başlıklı yazısında dikkat çekmiş ve böylece endüstri arkeolojisi kavramını yazılı bir belgede ilk kez kullanan kişi olmuştur (Palmer, 2008: 1512). Bu kapsamda endüstri yapılarının araştırılması ve belgelenmesi “endüstri arkeolojisi”, ortaya çıkarılan yapılar ise “endüstri anıtları” olarak isimlendirilmiş, eğer korunacak endüstriyel değer tek bir yapı değil bir bölge ise “endüstri siti” kavramı kullanılmıştır (Saner, 2012: 53). Endüstri mirası kavramı ise basit mekanik aletlerden büyük endüstriyel bölgelere uzanacak ölçekte çok fazla elemanı kapsayacak geniş anlamlı bir kavramdır (Cengizkan, 2002: 40). Bu kavrama dikkat çekilmesinin ardından bu alandaki çalışmalar artmıştır. Bu yapıların korunması

DOCOMOMO¹, TICCIH², ICOMOS³ gibi kurumların seminerleri, yayınları ve konferansları gibi etkinlikleri ile sağlanmaya ve bu alandaki çalışmalar arttırılmaya çalışılmıştır (Severcan, 2012: 41). TICCIH tarafından 2003 yılında yayınlanan belgede endüstriyel miras aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

“Endüstriyel miras teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değere sahip endüstriyel kültürün kalıntılarından oluşur. Bu kalıntılar bina ve makineler, atölyeler, değirmenler ve fabrikalar, madenler, işleme ve rafinasyon sahaları, depo ve mağazalar, enerjinin kullanıldığı, üretildiği ve iletildiği yerler, ulaşım ve ulaşımın tüm altyapısı ve bunların yanında endüstri ile ilişkili konut, ibadet ya da eğitim gibi sosyal alanlardır” (TICCIH, 2003: 2).

Tarihsel sürece bakıldığında Türkiye’de endüstriyel miras ile ilgili çalışmaların çok uzun bir geçmişi olmadığı söylenebilir. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde farklı sektörlerde inşa edilen çok sayıda endüstri yapısı ülkemizin endüstriyel miras potansiyelinin yüksek olduğu anlamına gelmekte olsa da (Uysal, 2018: 326), söz konusu yapılara gerektiği gibi sahip çıkılamamış, 20. Yüzyıl başlarında İstanbul’da bulunan 256 adet sanayi tesisinin yalnızca 43 tanesi günümüze ulaşmıştır (Köksal, 2005: 35 – 37).

Ülkemizde endüstri mirasına yönelik koruma çalışmalarında ilk uygulamalar 1980’lerin sonlarında İstanbul’da, Haliç kıyılarında görülmeye başlanmıştır. Bu alandaki ilk projelerden biri kültür merkezine dönüştürülen Sütlüce Mezbahası’dır. Ülkemizde bu şekilde yeniden işlev kazandırılmış pek çok yapı bulunmaktadır⁴ (Saner, 2012: 59-60).

Kömüre bağlı endüstriyel miras ögeleri araştırıldığında, taşkömürüne bağlı geçmişi sayesinde endüstrileşme adımlarının odak noktası olan Zonguldak, akla ilk gelecek ildir (BAKKA, 2021: 13). Osmanlı’da maden kömürü arayışı kapsamında 1800’lü yıllarda deniz kuvvetleri kurmayları her yıl seçilen deniz erlerine kömür örnekleri vererek memleketlerinde buna benzer taşlar görürlerse bildirmelerini, karşılığında ödül alacaklarını söylemişlerdir. Bunun sonucunda 1822 yılında Ereğli’nin Kestaneci köyünden Hacı İsmail, köyünde bulunduğu 'siyah taşlar'ı padişaha takdim ederek ödül almıştır. Fakat bu keşiften sonra maden çıkarma faaliyetlerine başlanmamıştır. Birkaç yıl sonra 1829 yılında Ereğli’nin Niren köyünde Uzun Mehmet’in kömür bulması ve padişaha bildirmesi daha büyük bir ilgiyle karşılanmış, Uzun Mehmet’e ödül verilmiş ve maaş bağlanmıştır. Keşif sonrası bölgeye heyet gönderilerek çalışmalar yapılırsa da kömürün çıkarılması için yaklaşık 20 yılın daha geçmesi gerekmiştir (Falay & Eliçok, 2014: 230-231). Zonguldak, Ereğli’deki kömür madenlerinin işletilmesine bağlı olarak 1840’larda gelişmeye başlamış, 1899 yılında kaza, 1920 yılında ise mutasarrıflık haline gelmiştir (Genç: 2010). Kent, tarihi boyunca kömürle iç içe yaşamıştır. Ayrıca Zonguldak’taki kömür Karabük ve Ereğli’de olmak üzere ülke sanayisi için büyük öneme sahip olan iki adet demir çelik fabrikasının kurulmasını sağlamıştır (Apaydın, 2020).

Zonguldak’taki kömür madenlerinin işletimi devletleştirmeye kadar dört döneme ayrılabilir. İlk dönem 1848 – 1865 yılları arasında madenleri Hazine-i Hassa⁵ idaresinin yönettiği dönemdir.

¹ the Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighborhoods

² the International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage

³ the International Council on Monuments and Sites

⁴ Feshane-i Amire’nin Fuar, kongre ve kültür merkezi olarak kullanılması, Hasköy Lengerhane ve Şirket-i Hayriye Tersanesi’nin Rahmi Koç Müzesi’ne dönüştürülmesi, Cibali Tütün Fabrikası’nın Kadir Has Üniversitesi olarak kullanılması, Darphane-i Amire’nin İstanbul Müzesi’ne dönüştürülmesi, Tophane-i Amire binasının Mimar Sinan Üniversitesi Kültür ve Sanat Merkezi olarak kullanılması, Bakırköy Baruthane-i Amire’nin Yunus Emre Kültür Merkezi olarak kullanılması, Bakırköy İspirtohanesi’nin İstanbul Teknik Üniversitesi İspirtohane Konservatuarı ve Kültür Merkezi’ne dönüştürülmesi, Bomonti Bira Fabrikası’nın Bomonti Kültür ve Eğlence Merkezi olarak kullanılması, Silahtarağa Elektrik Santrali’nin santral İstanbul’a çevrilmesi, Ankara’da TCDD Tren Garları’nın CerModern Modern Sanat Merkezi olarak kullanılması, Samsun’da Samsun Tütün Fabrikası’nın Bulvar Yaşam Merkezi’ne dönüştürülmesi örnekleri verilebilir.

⁵ Padişahın kişisel gelir-giderleri ile ilgili kurum

İşlerin yabancı ve yerli yatırımlar ile yürütüldüğü bu dönemde üretim verimini artıracak müdahaleler üzerinde çalışılsa da üretilen kömür, ihtiyacı karşılayamamıştır. 1865 – 1908 yılları arasındaki ikinci dönem olan Osmanlı Bahriyesi döneminde havzanın idaresi Osmanlı Bahriyesinde olsa da ocaklar yabancı şirketler tarafından işletilmiştir. Fakat pek çok maden ocağının kendi masraflarını ödeyememesi sonucu maden şirketleri iflas etmiştir. Üçüncü dönem olan, 1908 – 1920 yılları arasında bir geçiş dönemi olduğu söylenebilecek zaman diliminde kömür havzasının Nafia Nezareti⁶ tarafından yönetilmesi uygun bulunmuş, böylece yönetim bahriyeden devralınmıştır. Nafia Nezareti sonrasında Ziraat Vekâleti ve Ticaret Odası denetimi ele almıştır. Bu dönem, bölgedeki Fransız ve İtalyan şirketlerinin en güçlü olduğu zamandır ve en önde gelen işletme Fransızların sermaye ettiği Ereğli Şirketi'dir. Dördüncü dönem olan 1920 – 1940 arası Türkiye Cumhuriyeti ve yerli şirketler döneminde de Fransız sermayeli Ereğli Şirketi bölgede bulunmaya devam etmektedir. Fakat 1936 yılında Cumhuriyet Hükümeti, Ereğli Şirketi'nden bazı imtiyazları satın alarak millileştirmenin ilk adımını atmıştır. Bu dönem, 5 Haziran 1940 tarihinde çıkarılan ve tüm ocakları devletin işleteceğini söyleyen kanunla havzanın tamamının millileştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bundan sonra ise Etibank ve Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'nun (TKİ) dönemidir. 1957 yılında TKİ kurulmuş ve çıkarılan madenlerin tek elden idaresini sağlamıştır (Güney, 1967: 105-108; Falay & Eliçok, 2014: 232-240).

1896 yılında kömürden faydalanmak amacıyla Fransızların bölgeye girmesiyle bölge nüfusunun hızla arttığı görülmüştür. Osmanlı Devleti ne kadar sınırlamaya çalışmışsa da başarılı olamamış, Zonguldak'a aileleriyle birlikte gelerek yerleşen Fransızlar, misyoner okulları da dâhil olmak üzere birçok yapı inşa etmişlerdir (Çalışkan, 2021: 365). Bu dönemde önemli bir kömür yatağı olan Aşağı Kandilli 'de ise kömürün çıkarılması amacıyla elektrik santrali, galeri, gümrük ev, lambahane⁷, silo yapıları, yazıhane, ocak girişi ve nefeslik tüneli, varagel⁸, ve hatta sinema olmak üzere birçok yapı inşa edilmiştir. Bu yapılar günümüzde atıl durumda olsalar da bölgenin endüstri tarihini yansıtan çok önemli yapılar olmaları sebebiyle endüstriyel miras kapsamında ele alınacaklardır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Dünya çapında incelendiğinde madencilik alanlarının nasıl turizme kazandırıldığı konusunda Şili'de yer alan Sewell Madenci Kasabası, Romanya'da yer alan tuz madenleri ve İsveç'de bulunan Falun Bakır Madeni örnek olarak verilebilir. Bu örneklerden Sewell kampı And Dağları'nda ve deniz seviyesinden 2100 metre yükseklikte yer almaktadır (Garcés, 2003: 135; Buitrago & Cànoves, 2022: 32). Kamp 1905 yılında Braden Copper şirketi tarafından dünyanın en büyük yer altı bakır madenlerinden biri olan El Teniente madeninde çalışan işçiler için inşa edilmiştir (URL2, 2022). Kampın en yoğun zamanları olan 20. yüzyıl ortalarında, 15.000 işçi ve ailesine yerleşim yeri olmuş ve gerekli imkânlar sağlanmıştır (Solminihac, 2003, aktaran: Buitrago & Cànoves, 2022: 32). Alanın kullanım sıklığının azalışı ise 1960'ların sonlarında başlamış, 1970'lerin başlarında kamp terkedilmiş ve bazı konut yapıları yıkılmış olsa da, kampın ana merkezi yıkımdan etkilenmemiştir (Buitrago & Cànoves, 2022: 32). 1998'de kamp, eski sakinleri ve Şili yetkililerinin birlikte çalışması sonucu ulusal anıt ilan edilmiş, 2006 yılında ise UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır (URL2, 2022; Buitrago & Cànoves, 2022: 33).

Kömür madenlerinde olduğu gibi tuz madenlerinde de durdurulan endüstriyel aktivite sonrası madenlerin özgün durumları ve tarihsel değerleri korunarak yeni fonksiyonlar kazandırılması gündeme gelmiştir (Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 2). Bu şekilde dönüştürülen

⁶ Osmanlı Devleti'nde Bayındırlık Bakanlığı

⁷ Lambahane: Maden işletmelerinde çalışan işçilerin kullandığı ocak lambalarının üretildiği yer

⁸ Varagel: Eğimli yüzeyde karşılıklı ağırlık esasına göre, halat ve fren kullanılarak dolu arabanın aşağı inmesini, boş arabanın yukarı çıkmasını sağlayan taşıma düzeneği (URL1, 2022).

tuz madenlerinin örneklerini Romanya’da görmek mümkündür. Tuz madenleri, kendine özgü şifalı havası ile medikal turizm açısından yerli ve yabancı turistler tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Medikal turizm açısından önemli olsa da sağlık sebepleri dışında da madenleri cazibe merkezi haline getiren müze, kilise gibi kültürel ve dini faaliyetler ile golf, bowling, takım oyunları gibi çok sayıda eğlence aktiviteleri bulunmaktadır (Sorcaru, 2021: 27; Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 11). Ülkede bu şekilde dönüştürülen Ocnele Mari, Cacica, Praid, Slănic madenleri gibi çok sayıda maden bulunsa da çalışma kapsamında incelenmek üzere bunlar arasında ilk dönüştürülen ve en bilinen maden olan Turda Tuz Madeni (Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 11) seçilmiştir. Madende tuz çıkarılmasıyla ilgili ilk belge 1 Mayıs 1271 tarihlidir. Turda Tuz Madeni, madencilik faaliyetleri başladığında bölgenin ihtiyacını karşılayan ana kaynak olsa da 1840’tan sonra ekonomik ve sosyal sebeplerle tuz çıkarma faaliyetlerinde düşüş yaşanmış ve Turda Madeni’nin yerini Mureş Madeni almaya başlamış, 1932’de ise maden kapanmıştır. II. Dünya Savaşı’na kadar boş kalan maden, savaş sırasında barınak olarak kullanılmış, daha sonra peynir deposu olarak değerlendirilmiştir. 2008 yılında yenilenme sürecine giren maden, 2010’da turizm faaliyetlerine başlamıştır (URL3, 2023).

İsveç’in en önemli ve en eski bakır madeni olan Falun Bakır Madeni, 17. yüzyılda bölgeden çıkarılan bakırın dünyanın bakır ihtiyacının üçte ikisini karşılamış olması, hatta alandan çıkarılan madenin Versailles Sarayı’nın inşasında bile kullanılması sebebiyle tarih boyu alan için en önemli değerlerden biri olmuştur (URL4, 2023). Bölgede bulunan madenci yerleşkeleri ve bakır üretimi esnasında ortaya koyulan bölgeye özel kırmızı boya, alanda sürdürülmüş olan madencilik faaliyetlerinin günümüze kalan önemli izlerindedir. Falun Bakır Madeni, 2001 yılında UNESCO tarafından koruma altına alınmış ve günümüzde turizme kazandırılmıştır (URL5, 2023). Söz konusu örneklerin ele alınması çalışma alanı olan Aşağı Kandilli Bölgesi’ne benzerlikleri açısından önemlidir.

Bu çalışmada endüstri arkeolojisi ve endüstriyel miras kavramı çerçevesinde Zonguldak endüstriyel yapı stoku hakkında kenti ve potansiyelini genel olarak anlamayı sağlayacak bir çerçeve oluşturulacaktır. Ardından çalışmanın odağı olarak seçilen Aşağı Kandilli bölgesinde yer alan yapı grubu incelenecek, dünya çapında önemli örnekler olan, yukarıda bahsedilen Sewell Madenci Kasabası, Turda Tuz Madeni ve Falun Bakır Madeni örnekleri Kandilli bölgesiyle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

3. BULGULAR

3.1. Zonguldak İli Endüstriyel Miras Potansiyeli

Zonguldak, limanı ve taşkömürü sayesinde geçmişten günümüze güçlü bir sanayi kimliğine sahip olan, Batı Karadeniz’in öne çıkan kentlerinden biridir. Kentte 1829 yılında taş kömürü bulunmuş, 1840’lı yıllarda kömür üretimi başlamış, 1850’li yıllarda bölgeye yabancı sermaye girmiş ve bunun sonucunda bölge kalabalıklaşarak kömüre bağlı tesisler, işletme birimleri ve gelen işçiler için konutlar inşa edilmiştir (BAKKA, 2019: 6; Apaydın, 2020: 9; Gündoğdu & Fidan, 2022: 429). Bunun sonucunda kentin ortasından geçen demiryolunun iki yanına dizilen maden tesisleri ve diğer yapılar ile Zonguldak, bir maden ve madenci kenti görünümünü kazanmıştır (Çatma, 2006, aktaran: Apaydın, 2020: 11).

Günümüzde Zonguldak’ta okul, lojman, hastane, lokal vb. gibi Türkiye’nin sanayileşme adımlarının tanıklığını yapmış, endüstriye bağlı inşa edilmiş çok sayıda yapı bulunmaktadır (BAKKA, 2019: 6). İlde yer alan yer altı ve yer üstü yapıları Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki sanayileşme hareketlerini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Ancak özellikle 1980 sonrasında bazı üretim alanlarının kullanım sıklıklarının azalmasıyla kentsel bellek ve kent kimliği açısından da önemli olan endüstriyel alanların bütünlüğü kaybolmaya başlamıştır (Fidan & Ömür, 2021: 183; Gündoğdu & Fidan, 2022: 431). Endüstriyel miras bağlamında değerlendirilen kültürel

miras öğeleri hakkındaki koruma yaklaşımları, ortak bir zaman ve bağlamda kişilerde oluşan ortak belleğin sürdürülebilirliği noktasında önemlidir (Çoban & Halaç, 2023: 572). Günümüzde Zonguldak ülkenin önemli endüstriyel miras alanlarına sahip olmasına rağmen, endüstriyel miras bilincinin yeterince oluşmaması sonucu bu alanlara gereken özen gösterilmemiş, var olan potansiyel henüz açığa çıkarılmamıştır (BAKKA, 2021: 138). Kentte bulunan başlıca Endüstri Mirası alanları Zonguldak Limanı, Şarjömen Rapid İskeleyi, Kozlu – Üzülmez Demiryolu Hattı, Kömüre Giden Demiryolu (Irmak – Zonguldak Hattı), Armutçuk – Ereğli Demiryolu Hattı, Üzülmez Lavuarı, Atölye Binası ve Rombaki Konağı, Üzülmez Kok Fabrikası ve Bacası, Çaydamar İşletme Müdürlüğü, Asma – Dilaver İşletme Müdürlüğü, Zonguldak Merkez Lavuarı ve Dekantasyon Kuleleri, Fener Mahallesi, Fener Varagel Tünelleri, Çatalağzı Termik Santrali, Filyos Ateş Tuğla Fabrikası, ve Kandilli Bölgesi olarak listelenebilir.

Yukarıda listelenen yapı ve alanların büyük kısmının aktif kullanılmaması ve işlevlerini kaybetmeleri sebebiyle yeniden değerlendirilme potansiyelleri bulunmaktadır. Bu sebeple önemli endüstri mirası yapılarının yok olmadan önce belgelenmeleri, incelenmeleri ve yeniden kullanıma kazandırılmaları için adımlar atılması gerekmektedir.

Bölgede bulunan en önemli endüstriyel alanlardan biri limandır. Zonguldak Limanı inşa edilmeden önce bölgede çıkarılan kömürün nakliyesi için deniz kıyısında uygun yerlere yapılan kömür yükleme olukları ve iskeleler kullanılarak denizin sakin olduğu anlarda yükleme yapılmakta olduğu bilinmektedir. Ancak fırtınalı havalarda, acil ve çok fazla yükleme yapılması gerektiğinde sorunlar yaşanması bölgenin liman ihtiyacını belirginleştirmiştir (Çatma, 2006, aktaran: Apaydın, 2020: 10) Bunun sonucunda 1896 yılında inşa edilen ve Batı Karadeniz'in üç önemli limanından biri olan limanda Karadeniz kıyısındaki diğer limanlarda olduğu gibi yolcu taşımacılığında çok yük taşımacılığı gelişmiştir (Karadeniz & Çelikoğlu, 2010: 173). Kuruluşundan 2000'li yıllara kadar kömür taşımacılığı ile tanınan limanda 1996 yılında Ukrayna'nın Skadovsk, Odessa, Evpatoria ve Ilyechevsky limanlarına, Rusya'nın ise Novorosky Limanı'na Ro-Ro⁹ seferleri başlamıştır (Özdemir & Deniz, 2014: 110).

Limanda bulunan önemli bir değer Şarjömen Rapid İskeleyi'dir. Yapı, 1906 yılında Ereğli Şirketi tarafından yapıldığı bilinen, kömür yükleme iskelesine ilave edilen bir taş kemerdir. Kozlu, Kilimli, Çatalağzı ve Asma bölgelerinden gelen kömürün hızlı bir şekilde gemilere yüklenmesini sağlayan şarjömen rapid iskeleyi, kayıtlara "Şarjömen Rapid", yani "Hızlı Yükleme" olarak geçmiştir (Apaydın & Durmaz, 2021: 5). Kemer, kalker taşının yontulması ile yapılmış ve ahşap iskele ile kıyıya bağlanmıştır. Kemer taşıyan iki kolonda da taş silmeler görülmekte ve kemerin üzerinde "TTK 1848" ibaresi okunmaktadır. Kent silüetindeki yeri ve kent kimliğine sağladığı katkı açısından önemli olan, tuzlu suyun içinde 100 yılı aşkın bir süre durabilmiş iskele, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurumu'nun 17.02.2009 tarihli ve 1190 sayılı kararı ile koruma derecesi 1 olarak belirlenerek koruma altına alınmıştır (URL6, 2022; Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010: 161).

Demiryolu hatları kömür havzasının ayrılmaz bir elemanı olması sebebiyle kömürün taşınması konusunda demiryollarının önemi büyüktür. Zonguldak'ta bulunan demiryolu hatları incelendiğinde karşımıza Zonguldak – Kozlu – Üzülmez hattı, Irmak – Zonguldak hattı ve Armutçuk – Ereğli hattı olmak üzere üç adet demiryolu hattı çıkar. Zonguldak – Kozlu – Üzülmez hattı, Kozlu ve Üzülmez müesseseleri ve TTK arasında kömür taşımacılığının gerçekleştirilmesi amacıyla inşa edilmiş, yolcu taşımacılığı için kullanılmamış, 4279 metre uzunluğundaki demiryolu hattıdır. Endüstriyel miras kapsamında değerlendirilen hattın kentteki endüstri miras potansiyelini

⁹ Roll on ve Roll off kelimelerinin kısaltılmışıdır. Karada kullanılan tekerlekli araçların denizde taşınması için kullanılan, kapasiteleri feribotlardan daha büyük olan gemilerdir.

öne çıkaracak şekilde yeniden işlev kazanmasına yönelik çalışmalar bulunmaktadır (BAKKA, 2018; BAKKA, 2019).

1953 yılında inşa edilen Armutçuk – Ereğli Demiryolu Hattı ise yaklaşık olarak 15.5 kilometre uzunluğundadır (BAKKA, 2017: 29). Hattın orijinal işlevi kömür taşımak olsa da hattın güzergahta yer alan küçük köylere ulaşım için de kullanılmıştır (Kekeç, 2013; URL7, 2021). Hattın kapatıldığı ve 2009 yılında söküldüğü bilinmektedir (Kekeç, 2013; URL8, 2022). Bölgenin endüstriyel geçmişine ışık tutan hattın sökülmesinin ardından hat üzerinde yer alan, koruma altına alınmış TCDD'ye ait tarihi Lokomotif Bakım ve Onarım Atölyesi'nin tescil kararının kaldırılması ve bina hakkında yıkım kararının söz konusu olması, kentin tarihine tanıklık yapan tarihi yapıya sahip çıkılması gerekçesiyle bölge halkının söz konusu karar ile ilgili dava açma yoluna gittikleri yerel basından anlaşılmaktadır (URL9, 2022).

Bölgede bulunan en uzun demiryolu hattı ise Kurtuluş Savaşı sonrasında ülke ekonomisini kalkındırma hareketleri kapsamında 1927 yılında inşa edilen, 391 kilometre uzunluğundaki Irmak – Zonguldak Demiryolu Hattı'dır (BAKKA, 2017: 20). Bölgede bulunan kömürün yurdun iç kesimlerine taşınması amacıyla inşa edilen ve uzun yıllar boyunca kömür ve yolcu taşımacılığı için kullanılan hat, bölgenin endüstriyel geçmişine tanıklık etmesi sebebiyle endüstriyel miras değeri taşımaktadır. Ayrıca hat üzerinde yer alan istasyon yapıları Erken Cumhuriyet Dönemi'nin mimari yaklaşımını yansıtan önemli yapılardır. Günümüzde hattın sadece Karabük – Zonguldak arasındaki bölümü yolcu taşımacılığı amacıyla kullanılmakta ve bu hatta yolculuk yaklaşık üç saat sürmektedir. Hat kullanımda olmasına rağmen istasyon yapılarının büyük bir kısmı ve tren yolu hattı gün geçtikçe kullanım sıklığının azalması nedeniyle bakımsız hale gelmektedir (Kalay & Bölükbaşı Ertürk, 2023).

Bölgedeki en önemli alanlardan biri Zonguldak Merkez, Asma Mahallesi'nde bulunan Üzülmez bölgesidir. Eski lavuar binası, atölye binası ve Rombaki Konağı'nın bulunduğu alana Üzülmez Kültür Vadisi adı verilmiştir (URL10, 2022). Alanda bulunan yapılardan en eski olanı 1907 yılında yapılan, Lavuar Binası olarak kullanılmış yığma taş duvarlı, ahşap çatı strüktürüne sahip yapıdır. Karşısında ise 1936 yılında yapılmış betonarme bir atölye binası bulunmaktadır. İl için planlanan jeopark olma sürecinin ilk adımı olan, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası tarafından başlatılan, kent belleğinde yer edinmiş yapıların yeniden işlevlendirilerek kent yaşamının bir parçası haline getirilmesini amaçlayan, BAKKA tarafından 15 Mayıs 2020 tarihinde destek sözleşmesi imzalanan Üzülmez Kültür Vadisi Projesi kapsamında bu alanın yeniden işlevlendirilmesi planlanmıştır. Bu kapsamda alanda yer alan lavuarın jeopark danışma ve ziyaretçi merkezine, atölye binasının ise restorana dönüştürülmesine karar verilmiştir. 2020 Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde koruma alanında ödül alan projenin 2023 yılında açılışının yapılması beklenmektedir (Çetinkaya, 2021; URL11, 2022; URL12, 2020).

İlin önemli ve en eski mahallelerinden biri olan Fener Mahallesi, kentin kuzeydoğusunda, Karadeniz'e uzanan burunda yer alır. 1890'lı yıllarda bölgede bulunan Fransızların buraya yerleşmesi ile Fransız Mahallesi adını almıştır. 1908 yılında ise inşa edilen fener ile Fener Mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır. Ancak bölgenin adı resmi kayıtlara coğrafi yapısı sebebiyle Yayla Mahallesi olarak ¹⁰geçmiştir. Tarihi geçmişi ve kültürel özellikleri ile mahalle ölçeğinde korunması gereken, tescilli bir alandır (URL13, 2022; BAKKA, 2021: 150-151). Ayrıca mahallede önemli bir endüstriyel miras ögesi olan Fener Varagel Tünelleri bulunmaktadır. Endüstriyel amaçlı yapılmış olan bu taş tüneller, deniz kenarındaki karstik kayalara yapılmaları sebebiyle doğal miras, endüstriyel amaçlı yapılmaları sebebiyle de endüstri mirası özelliği taşımakla birlikte, yaklaşık

¹⁰ 05.01.2021 tarihli ve 15009 sayılı karar ile "Doğal Sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak tescillenmiştir (URL14, 2022)

yetmiş beş yıllık bir geçmişe sahip olduğu için de aynı zamanda tarihsel önem taşımaktadırlar. Zonguldak Belediyesi tarafından 2017 yılında tünellerin turizme kazandırılması amacıyla ışıklandırılması ve çevre düzenlemesi yapılmıştır (BAKKA, 2019: 29; BAKKA, 2021: 185).

Ayrıca bölgede Çatalağzı Termik Santrali adında bir termik santral de bulunmaktadır. Türkiye'nin elektrik üretimi konusunda attığı ilk adım olması sebebiyle de önemli olan ve dönemin en büyük sanayi yatırımları arasında sayılan santralin A ünitesi (ÇATES A), Zonguldak, Çatalağzı beldesinde 1948 yılında kurulmuştur. Santral, 43 sene çalışmış ve ömrünü 1991 yılında tamamlamıştır. Bu tarihten sonra ise aynı yıl çalışmaya başlayan ÇATES B santrali elektrik üretimine devam etmiştir. Santral, bacalarında filtre bulunmaması sebebiyle mühürlenmiştir (Çelikoğlu, 2016: 521)

Bölgedeki üretim sahaları Karadon, Üzülmöz, Kozlu ve Armutçuk olarak sıralanabilir (Can, Manisa, & Arabacıoğlu, 2022: 197). Bu üretim bölgelerinden endüstriyel miras bakımından çok zengin olan Üzülmöz Bölgesi, Çaydamar, Asma – Dilaver ve Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüklerine, Merkez Lavuarına ve Üzülmöz Kok Fabrikasına ev sahipliği yapmaktadır. Alandaki önemli bir endüstriyel miras ögesi olan, 1957 yılından itibaren maden ocaklarından çıkan kömürün temizlenmesi ve taş topraklarının ayrılması için kullanılan Zonguldak Merkez Lavuarı ve Dekantasyon Kuleleri için ömürlerini tamamladıkları gerekçesiyle 2006 yılında yıkım kararı verilmiştir. Ancak Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 08.12.2006 tarih ve 335 sayılı karar ile yıkımdan geriye kalan silo altı tesisi, kriblaj ünitesi¹¹ ve üç adet dekantasyon kulesi tescillenmiştir (Apaydın & Durmaz, 2022: 6; Can, Manisa, & Arabacıoğlu, 2022: 206). Lavuara ek olarak bölgede bulunan çok sayıda endüstriyel yapı ve Üzülmöz Kok Fabrikası'na ait kok bacası da âtil durumda bulunmaktadır (Can, Manisa, & Arabacıoğlu, 2022: 211).

3.2. Aşağı Kandilli Endüstri Mirası

Zonguldak, Ereğli ilçesi, Armutçuk Beldesi'nde yer alan Aşağı Kandilli, deniz kenarında bulunan ve alanda kömürün çıkarıldığı dönemden miras kalmış iskele, silolar, konut gibi çeşitli amaçlara hizmet etmiş yapılara ev sahipliği yapan alandır (BAKKA, 2019). Aşağı Kandilli bölgesi, bölgede kömürün ilk üretildiği yerlerden biridir. Burada üretim 1848 yılında başlamış, ancak kömür çıkarma aktiviteleri sistematik bir şekilde yapılmamış, kömüre rastlanan her noktada ilkel metotlarla madencilik faaliyetleri yapılmıştır (Aydemir, 2022: 109). Dönemde madencilik aktiviteleri, fazla bilinmeyen bir çalışma alanı olduğundan çalışacak işçiler Karabağ ve Hırvatistan'dan gelmiştir. Zamanla bölgenin yerlisi olan insanlar da madenlerde çalışmaya başlamış, İngiltere'den teknisyenler getirilmiş ve bölgede yeni bir topluluk oluşmaya başlamıştır (Aydemir, 2022: 97-98). Bölgedeki yerleşim de madencilik faaliyetlerine paralel biçimde gelişmiş, zamanla işçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak konutlar, işçi çocukları için okul, elektrik santrali, maden ocakları için teknolojik aletler gibi ihtiyaçlara cevap verecek yapılar yapılmıştır (Aydemir, 2022: 117). Dolayısıyla, İtalyan ve Fransız şirketlerinin faaliyet gösterdiği bilinen bölgede, Fransız – İtalyan yapımı olduğu düşünülen çok sayıda yapı bulunmaktadır.

Madende zaman zaman mükellefiyet, yani zorunlu çalışma uygulamalarının yapıldığı bilinmektedir. 1867 yılında yürürlüğe konulan ve Osmanlı Devleti'nde çalışma hayatı konusunda hazırlanan ilk düzenleme olan Dilaver Paşa Nizamnamesi adıyla da bilinen, Ereğli Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi havzada uygulanmıştır. Nizamname, kömür üretimi ile ilgili belirlemelerin yanı sıra işçilerin barınma, çalışma ve dinlenmelerine ilişkin konularda da düzenlemeler yapmıştır. Bu uygulamanın amacı kömür üretiminde artış sağlamak amacıyla çevredeki iş gücünden faydalanmaktır. Nizamname kapsamında bölgede büyük oranda tarımla

¹¹ Lavuardaki ızgaradan geçemeyen kömürün elenerek iri kömür parçalarının ya da taşların ayrılmasını sağlama amacıyla kurulan düzenek

uğraşan halk, düşük ücret ve ağır çalışma koşullarıyla kömür madenlerinde çalıştırılmıştır. (Yüksel, 2017).

Armutçuk, 1990'lı yıllar öncesinde EKİ¹²'nin hizmetleriyle canlı bir bölge olan ve hızlı nüfus artışı sonucu ilçe olacak kadar büyümüştür. Bölgenin aktif olduğu zamanlarda iyi bir planlamaya sahip olduğu, çalışanların görevlerine göre lojmanlarda yaşadıkları, bu konutların hepsinin bahçeye sahip olduğu ve bu bahçelerde küçük ölçekte tarım yapıldığı, hatta sinemaya bile sahip olan ve Cumhuriyet kazanımlarını yansıtan modern bir kasaba olduğu bölgede yaşayanlar tarafından anlatılmaktadır (Ayyıldız, 2018). Fakat bölge 1980'li yılların sonundan itibaren belediyenin yeterli olarak sağlayamaması, kömür üretimine verilen önemin azalması, kültürel ve sosyal amaçla yapılmış yapıların gerekli kurumlara devredilmemesi gibi sebeplerle göç vermeye başlamıştır. Bu göçler sonucu Armutçuk'un başta Aşağı Kandilli Mahallesi olmak üzere bazı mahalleleri tamamen ortadan kalkmış, kimi mahalleleri ise ciddi derecede küçülmüştür. Bölgedeki yapıların bir kısmı günümüze ulaşamamış olup, ulaşanlar ise kötü durumdadır.

Alandaki yapıların bir bölümü Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından tescillenmiştir. Tescilli yapılar elektrik santrali, varagel, gümrük ev, lambahane, yazıhane, silo yapıları, sinema, ocak girişi ve nefeslik tüneli olarak sıralanabilir.

Bölgedeki elektrik santrali binası, yığma tuğla tekniği ile inşa edilmiş kare planlı bir yapıdır (Görsel 1). Yapıda ocağın havalandırma sistemi ve elektrik aksamı bulunmaktadır. Ayrıca binaya ekli ve dışarıda bulunan bir aspiratör borusu vardır. Yapıdaki mekanik aletler hala yerlerinde durmaktadır. Yapının denize bakan cephesi tuğla ile örülmüş ve sıvasızdır. Bu cephede kare biçiminde, kanatsız sabit bir pencere vardır. Pencere, kendi içinde 42 eşit parçaya ayrılarak, oluşturulan çerçevelere bölünmüştür. Denize bakan bu cephelyi hareketlendiren pencereden yan cephelerde farklı ölçülerde bulunmaktadır. Ön ve arka cephe sıvanmış olup, aspiratörün bulunduğu cephede ise iki kanatlı metal bir kapı yer alır.



Görsel 1. Elektrik Santrali

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Bölgedeki en dikkat çekici öge olan, dolu vagon aşağı inerken boş vagonun yukarı çıkması prensibiyle çalışan, fren ve halat ile kurulmuş bir düzenek olan varagel, maden ocağında kullanılmış bir taşıma sistemidir (Görsel 2). Yapım tarihi bilinmemektedir. Alandaki Payton (var-gel) da denilen çekme mekanizması, makine odası ve taşıma kabininden oluşan düzenek, hala kullanılabilir durumda olan bir sistemdir. Sistemin başladığı noktada yapıdan çıkan demir halatlarla çekme ve indirme işleminin gerçekleştirilmesini sağlayan makine odası bulunmaktadır (Görsel 2). Taştan bir merdivenle ulaşılan iki katlı yapıda, sistemin çalışması için gerekli olan mekanik tesisat ve makineler halen içinde bulunmaktadır. Alt katın yığma taş tekniği ile inşa edildiği yapıda üst katta yapı malzemesi olarak gaz beton ve yer yer tuğla kullanılmıştır. Ayrıca üst kat iki yönden yaklaşık

¹² Ereğli Kömür İşletmesi

birer metre kadar, ahşap üçgen paydalarla desteklenen çıkmaya sahiptir. Dış cephede sıva bulunmasa da üst katın iç mekânında yer yer dökülmeye başlayan sıvaya rastlanmıştır. Yapının üst katında bulunan dört adet pencere açıklığının ahşap söveleri alandaki diğer yapıların aksine hala yerlerinde durmaktadır. Yerel gazeteler incelendiğinde geçmiş yıllarda alanın değerlendirilmesi konusunda çok sayıda haber yapılmış olduğu görülse de 2023 yılı Ağustos ayında çıkan güncel haberde bölge ile ilgili hala eyleme geçilmemiş olduğu ve varagelin yok olmaya yüz tuttuğu bildirilmektedir (URL15, 2023).



Görsel 2. Varagel Vinci ve Makine Odası

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Bölgede bulunan bir diğer yapı Gümrük Ev'dir (Görsel 3). Bodrum, zemin kat ve birinci kattan oluşan yapıyla ilgili tescil belgelerine göre konut olarak kullanıldığı bilinmektedir. Zemin kata kadar taş duvarlı olan yapının bu seviyeden sonrasının tuğla ile inşa edildiği, dökülen sıvalar sayesinde açıkça görülmektedir. Cephelerde dikdörtgen pencere açıklıkları yer alır. Deniz gören ön cephedeki kapı açıklığı, konuta girişin bu cepheden yapıldığını göstermektedir. Pencere ve kapı elemanları günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca ön cephede balkon olabilecek bir çıkma göze çarpmakta ve zemin kat ile birinci kat arasında kat silmesi bulunmaktadır. Kıırma çatılı yapıda Marsilya tipi kiremit kullanılmıştır. Çatısı yer yer göçmüş, dış cephe sıvaları dökülmüş, arka cephede birinci kat duvarının bir kısmı yıkılmıştır. Yapının günümüzde harap vaziyette olduğu ve bitki örtüsünün yapıyı sardığı görülmektedir.



Görsel 3. Gümrük Ev

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Bölgedeki lambahane yapısı (Görsel 4) madenlerde kullanılan lambaların bakımı, onarımı ve muhafaza edilmesi amaçlarına hizmet etmiş, yer üstünde bulunan özel bir binadır (URL1, 2022). Kare plan şemasına sahip olan yapıda tuğladan inşa edilen duvarların üstünün sıvalı olduğu ve sıvaların yer yer döküldüğü görülmektedir. Tek katlı yapının büyük kare pencere açıklıkları göze çarpmakta ve yapının kullanıldığı zamanlarda pencerelerin dış cephedeki en dikkat çekici unsur olduğu düşünülmektedir. Pencere kanatları yerlerinde değildir ve örtü sistemi günümüze

gelememiştir. Sadece dış duvarları ayakta olan yapının içi bitkiler ve ağaçlar ile dolmuştur. Bitki örtüsü yapıyı tahrip etmiş ve yapı harap vaziyette bulunmaktadır.

Lambahane yapısına bitişik, yığma taş ve tuğla duvarlı, tek katlı, dikdörtgen planlı bir diğer yapı, döneminde yazıhane olarak kullanılmıştır (Görsel 4). Yazıhane yapısıyla lambahane yapısının çatıları arasında kot farkından dolayı yazıhane yapısının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapının sıvaları neredeyse tamamen dökülmüş, duvarların ana malzemesi olan taş ve tuğla gün yüzüne çıkmıştır. Bu iki malzemeden oluşan almaşık teknik ile örülen duvarlar oldukça dikkat çekicidir. Yapının örtüsü tamamen yıkıldığından çatısı görülemez de mevcut izlerden beşik çatılı olduğu anlaşılmaktadır. Yapı dikdörtgen biçiminde ve etrafı taş söveli pencere açıklıkları ile lambahane yapısına benzemektedir. Çok sayıda pencere açıklığının bulunmasıyla, dış cephe tasarımında pencerelerin önemli bir yere sahip olduğunu düşündürmektedir. Binaya giriş yapının yan cephesinden dışa çıkıntı yapan ve birkaç basamak ile ulaşılan kapıdan sağlanmaktadır. Pencere ve kapı aksamları, diğer yapılar gibi bu yapıda da günümüze gelememiştir. Bitkilerin sardığı yapı, günümüzde harap vaziyettedir.



Görsel 4. Lambahane ve Yazıhane

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Silo yapıları (Görsel 5) ise ocaktan çıkarılan kömürün nakil araçlarına verilmesini, sürekli ve sistemli bir çalışma ile stoklama yapılmasını sağlamak için kurulan kapalı depolama alanlarıdır. Yapılar taştan, yığma olarak inşa edilmiştir. Zaman içerisinde denizin etkisi, bitki örtüsü, toprak kayması ve bakımsızlık sebepleriyle tahrip olmuştur.

Alanda bulunan bir sosyal tesis ise sinema olarak kullanılan binadır (Görsel 5). Zaman içinde duvarların yıkılması sebebiyle plan şeması tam olarak okunamamakla birlikte dikdörtgen bir plana sahip olduğu görülmektedir. Duvarlar tuğladan inşa edilmiş ve üzerleri sıvalıdır. Alanda bir sinemanın yapılmış olması bölgenin sosyal aktiviteler de dâhil olmak üzere her şeyiyle düşünülmüş bir yaşam alanı, yerleşke olduğunu düşündürmektedir. Tahrip edici bitki örtüsü gibi olumsuz çevresel koşullara maruz kalmış bakımsız yapı, günümüzde tamamen harap vaziyettedir.



Görsel 5. Silo Yapıları ve Sinema

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Maden ocaklarında galeri, ocakta açılan yeraltı yolu anlamına gelmektedir (URL16, 2022). Aşağı Kandilli’de deniz kıyısında bulunan galeri yapısı, yığma taş tekniği ile inşa edilmiş yuvarlak kemerli on hücreden oluşmaktadır (Görsel 6). Alandaki varagel ile inilen son noktada bulunur. Yapı, çevresel koşullar ve toprak kayması sebebiyle zarar görmüştür.

Nefeslik ocağa hava giriş çıkışını sağlamaktadır (URL1, 2022). Ocağa ve nefeslik tüneline bir kemerle giriş sağlanır (Görsel 6). Ocak kuyuları ve giriş çıkış yollarıyla kömürün taşınmasını sağlayan galerileri, taşıma, çıkarma ve havalandırma tesislerini, üretim yerlerini ve yolları, ayrıca yeraltında ihtiyaç duyulan enerjinin sağlanmasında ve iletilmesinde kullanılan tesisleri ifade eder.



Görsel 6. Galerinin Ocak Girişi ve Nefeslik Tüneli

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

3.3. Dünyadan Örnekler

Dünya genelinde endüstri mirasına karşı yaklaşımlar incelendiğinde kullanım ömürleri dolan endüstriyel bölgelerin nasıl değerlendirildiği konusunda örnekler bulmak mümkündür. Çalışmaya esas olan Aşağı Kandilli bölgesinde uzun yıllar kömür çıkarılması ve alanda maden işçileri için yerleşke kurulması sebebiyle, Sewell Madenci Kasabası, Turda Tuz Madeni ve Falun Bakır Madeni gibi endüstri yerleşim alanlarının yeni bir işlev ile sürdürülebilir kılınması örnek teşkil etmektedir.

3.3.1. Sewell Madenci Kasabası

Yerleşke Şili’nin O’Higgins Bölgesi’nde, Rancagua şehrine 60 ve Şili’nin başkenti Santiago şehrine 85 kilometre uzaklıkta, And Dağları’nın 2100 metre yüksekliğinde yer almaktadır (Buitrago & Cánoves, 2022: 32). Sewell Kasabası, 1905 yılında bölgeye gelen ve alanı yerleşkeye çevirmeyi amaçlayan Amerikalılara ait Braden Koper adlı şirket tarafından El Teniente bakır madeninde çalışan işçiler için inşa edilmiş bir alandır. Bölge nüfusu alanın en yoğun zamanları olan 1960’larda 15.000’e ulaşmıştır. Alana Sewell adı 1915 yılında, Braden Bakır Şirketi’nin kurucu partnerlerinden olan Barton Sewell onuruna verilmiştir (Ravinet vd., 2004: 24, 37-39). Yerleşke eğimli bir tepeye kurulmuş, tepenin gölge olan güney eğimine endüstriyel tesisler, güneş alan kuzey kısmına ise konutlar yerleştirilmiştir (Ravinet vd., 2004: 30). Yerleşke, planların araziye uyarlanması ve şirket çalışanları için işleyen bir kentsel kompleks oluşturma amacıyla zor koşulları olan çevresel özelliklere karşı çözümler üretilmesi konularında dikkate değer bulunmuştur (URL17, 2023: 5).

Bölgede Amerikalı yöneticiler, yerli çalışanlar ile ailelerinin birlikte yaşamış, üç farklı tarzda konut yapılmıştır. A sınıfı konut Amerikalı yöneticiler için, B sınıfı 80 m2 konutlar mühendisler ve aileleri için, C sınıfı, 6 kişinin bir odada yaşadığı ve ıslak hacimlerin ortak kullanıldığı yatakhane benzeri konutlar ise yerli işçiler için yapılmıştır. 1911 yılında bölgeyi Rancagua şehri ile bağlayacak demiryolu inşa edilmiş, aynı yıl A tipi konutların inşaatına da başlanmıştır. İşçiler için ilk zamanlar yalnızca tek kattan oluşan kolektif evler inşa edilmesine karşın, 1920’lerden sonra kolektif evler çok katlı inşa edilmiştir.

Yerleşke bir madenci kasabası olsa da kasabada çok sayıda imkan bulunmaktadır. Kamp için ülkenin en iyilerinden biri olarak değerlendirilen bir hastane inşa edilmiş, kiliseler yapılmış, 1916 yılında ise bir tiyatro inşa edilmiştir. Alanda yerel mağazalar, polis merkezi, posta ve telgraf ofisi de bulunmaktadır. Ayrıca yerleşkede Şili'nin ilk bowling merkezi, sosyal kulüpler, havuzlu bir spor salonu, futbol sahası gibi aktivite merkezleri ve ilkokul, akşam okulu, bir Amerikan okulu, özel okul ve bir de endüstriyel okul olmak üzere çok sayıda eğitim tesisi yer almaktadır. Alanda verilen hizmetlerin kalitesi de dikkate değer bulunmuştur (Ravinet, ve diğerleri, 2004: 41; URL2, 2022).

Bütün makinelerin çalışır durumda bulunması, endüstriyel yapıların %70'i iyi, %25'i orta ve %5'i kötü durumda, endüstriyel olmayan yapıların ise %88'i iyi ve %12'sinin kötü durumda olarak tespit edilmesi raporlanmıştır. Bölgede 1990 yılından beri kalıcı bir şekilde yaşayan olmadığından alanın bir müze-kente dönüştürülmesi ve yapıların aktivitelerini ziyaretçilere aktaracak şekilde yeniden kullanımı kararlaştırılmıştır (URL17, 2023: 4).

Alanda açık hava müzesi gibi kullanılan bir meydan, ziyaretçiler için bir resepsiyon merkezi, restoran, konferans alanları, kafeterya, bowling, ve kilise bulunmaktadır. Bunlara ek olarak endüstriyel eğitim veren bir okulun kullanıldığı 758 m2 büyüklüğündeki iki katlı yapının dönüştürüldüğü müze, bakır madenciliğini ziyaretçilere tanıtmaktadır. Madenin içi ise kısmen gezilebilmektedir.



Görsel 7. Sewell Madenci Kasabası

Kaynak: (URL2 adresinden alınmıştır)

Yerleşke, 1970'li yıllarda terkedilmiş ve 2006 yılında UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır (URL2, 2022). UNESCO tarafından belirlenen dünya miras listesine alınma kriterlerinden (ii), (iii), ve (v) numaralı kriterleri sağlamıştır. Söz konusu kriterler şu şekildedir;

"Kriter (ii): Bir zaman zarfı içinde veya dünyanın bir kültürel alanında, mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı alanlarındaki gelişmeler ile ilgili insani değerler arasında önemli bir alışverişi sergilemeli.

Kriter (iii): Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa yönelik ünik veya en azından istisnai bir tanıklık üstlenmeli.

Kriter (v): Özellikle geri döndürülemez değişimin etkisi altında hassas hale geldiği zaman, bir kültürün (veya kültürlerin) veya insanın çevresiyle etkileşiminin temsilcisi olan geleneksel insan yerleşiminin, arazi kullanımının veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olmalı." (URL18)

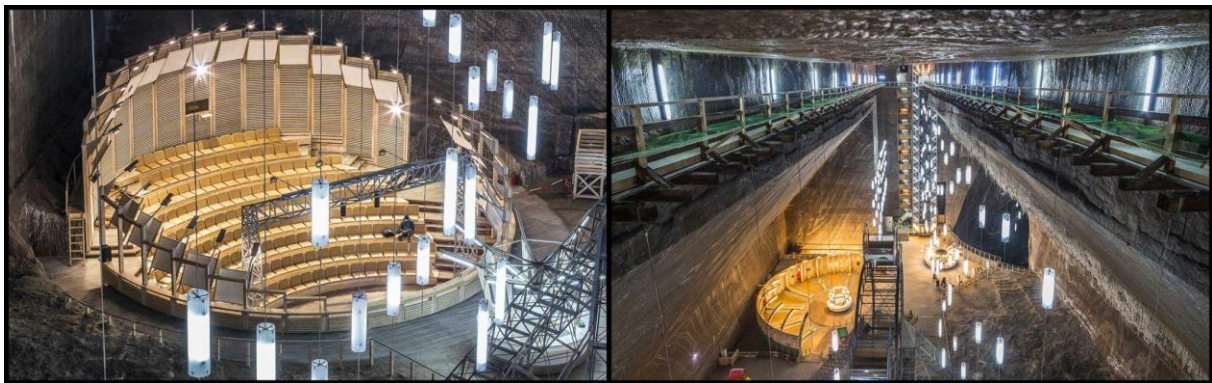
Sewell kasabası, madencilik teknolojisinin yayılmasına katkıda bulunmuş, bu alanda bölgede bir örnek olmuştur. Dolayısıyla madencilik teknolojisi konusunda önem taşıyan bir örnektir. Ayrıca bölgede yabancı teknisyenler yerel işçilerle birlikte çalışmıştır. Bu durum yabancı şirket ve hükümetler ölçeğinde de etkileşimlere sebep olmuştur. Bu sebepler bölgenin (ii) ve (iii) numaralı kriterlere uygunluğunu sağlamıştır. Bunlara ek olarak bölgenin And Dağları'nın dik yamaçlarına

kurulması, yerleşmenin konut, sosyal faaliyetler ve üretim faaliyetlerini ayıran bir planlamaya sahip olması gibi etkenler bölgenin istisnai bir örnek olduğunu göstermektedir. Bu sayede bölge (v) numaralı kritere de uymaktadır. Bunların sonucunda alan, 2006 yılında UNESCO tarafından korunmaya değer bulunmuştur.

3.3.2. Turda Tuz Madeni

Romanya'da bulunan çok sayıda tuz madeni özellikle 2008 yılından sonra yapılan müdahaleler ile önemli turistik noktalar haline gelmişlerdir. Tuz madenlerinde terapi ve spa hizmetleri veren sağlık tesisleri, müzeler ve sanatsal aktiviteler için tesisler gibi kültürel alanlar, dini tesisler ve bilardo, bowling, mini golf, masa tenisi, takım oyunları gibi eğlence aktiviteleri sağlayan spor tesisleri olmak üzere çok sayıda yer altı ve yer üstü tesisleri bulunmaktadır. Madenlerin %70'i aşan yüksek neme sahip tuzlu havası, yaz kış 11 – 16 derece arasında olan sabit sıcaklığı astım, bronşit gibi solunum yolu hastalıklarına iyi gelmektedir. Bu nedenle başta sağlık sebepleri ile gelen turistler olmak üzere çok sayıda insan bölgeyi ziyaret etmekte ve alanın diğer ünlü turistik noktalara da yakın olması bölge için avantaj sağlamaktadır (Sorcaru, 2021: 27-30, Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 11). Bölgede bulunan madenlerden turistlere kapılarını açmış en ünlüleri Praid, Slănic-Prahova, Ocnele Mari, Cacica, Tg. Ocna ve Turda olarak sıralanabilir (Sorcaru, 2021: 27). Çalışma kapsamında ele alınmak üzere yeniden işlev kazandırılan madenlerden ilki ve en sık ziyaret edilenlerden biri olması sebebiyle Turda madeni seçilmiştir.

Turda Tuz Madeni, Romanya'nın kuzeybatısında, Cluj bölgesinin en büyük kentlerinden olan Turda şehrinin 6 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Bölgeye ulaşım otoyollara yakınlığı sebebiyle kolaydır (Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 11). Turda madeninin üretim geçmişinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Bölgede tuz çıkarma faaliyetleri Roma döneminde başlamış, bölgenin isminin ilk kez 1075 yılına ait Transilvanya ile ilgili bir belgede geçmiştir. Ancak alan ile ilgili ilk resmi belge 1 Mayıs 1271 tarihli'dir. Faaliyete başladığı yıllarda bölgenin en önemli kaynağı olan Turda Tuz Madeni'nin önemi 1840'tan sonra Ocna Mureş madeninin faaliyete girmesi ile azalmaya başlamış ve Turda, 1932 yılında kapatılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında sığınak olarak kullanılan madenin daha sonrasında peynir deposu olarak da kullanıldığı bilinmektedir. 2008 yılında yenilenmesi çalışmalarına başlanan maden, 2010 yılında turistik alan olarak hizmet vermektedir (URL3, 2023).



Görsel 8. Salina Turda Tuz Madeni

Kaynak: (URL 3, 2023 adresinden alınmıştır)

45 km² alan kaplayan Turda Tuz Madeni 112 metre derinliğinde ve 400 metre kalınlığında tuz tabakasına sahiptir. Maden, galeriler ile bağlanan çeşitli odalardan oluşmaktadır. Maden, yeniden işlev kazandırma çalışmaları kapsamında tuzun içine oyulmuş devasa alanlar bir yer altı evrenine dönüştürülmüştür. Madenin içinde üzerinde botlar ile gezilebilen bir göl, ziyaretçilere bütün madeni gösteren panoramik bir asansör, mini golf, amfityatro, iki bowling oyun alanı, ayrıca çocuklar için oyun alanları, spa ve tuz terapileri, spor alanları ve hatta dönme dolap bulunmaktadır

(Görsel 8). Madenin bir bölümü ise müze olarak korunmaktadır (Sorcaru, 2021: 27; Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 12).

3.3.3. Falun Bakır Madeni

Falun Bakır Madeni, İsveç'in en eski ve en önemli bakır madenidir. Alanla ilgili en eski belge 1288 yılına dayanmakta olsa da araştırmalar madenin geçmişinin sekizinci ya da dokuzuncu yüzyıllara kadar uzandığını göstermektedir. 16 ve 17. yüzyıllarda ülke ekonomisine büyük katkısı olan maden, 17. yüzyılın ortalarında dünyanın bakır ihtiyacının üçte ikisini karşılamış, Paris'te bulunan Versailles Sarayı gibi önemli yapılara kadar ulaşmış ve yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Madenin en aktif zamanlarında alanda çalışanların 1000 kişiye kadar ulaşmış olduğu bilinmektedir (URL5, 2023). Bu büyük maden, Falun kentine ve çevresine önemli izler bırakmış, bu sebeple İsveç'in miras yönetimi ile ilgilenen kurumları tarafından korunmuş, 2001 yılında ise UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır. Falun kenti, özel bir kentsel dokuya sahiptir. Yapıların inşasında büyük oranda ahşap kullanılmış ve bölge Avrupa Mimari Miras Yılı olan 1975 yılında pilot proje olmuştur. Alanda madencilik faaliyetleri 8 Aralık 1992 tarihinde durdurulduğu, madenin bir bölümünün 1970'lerden beri ziyaretçilere açık olduğu, bölge ile ilgili turistlerden bahsedilen ilk belge ise 1824 tarihlidir (URL4, 2023). Dolayısıyla alan, çok eski bir turistik noktadır.

Alanda 1687 yılında yaşanan bir çöküntü 350 x 300 metre büyüklüğünde ve 90 metre derinliğinde bir çukur oluşumuna sebep olmuş, bu alan Great Pit olarak adlandırılmıştır (Görsel 9). Günümüzde bu çukurun etrafında 1.6 kilometrelik bir yürüyüş yolu bulunmakta ve bu yer şekli turistler tarafından bölgenin en dikkat çekici özelliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Alanın tamamı adeta bir açık hava müzesi gibidir. 1970 yılından bu yana ziyaretçilere açık bir maden, müze, restoran ve park alanları bulunmaktadır. Bugüne kadar yaklaşık bir buçuk milyon kişi bölgeyi ziyaret etmiştir. Madenin eski bölümleri rehberli tur eşliğinde ziyaret edilmekte ve yaklaşık bir saat sürmekte, tur kapsamında bir asansör ziyaretçileri 55 metre indirmekte ve buradan başlayan gezi güzergahı yaklaşık 600 metre yürüyüş ile tamamlanmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere turizm amaçlı bir ziyaretçi planına sahiptir. Müzede bulunan koleksiyon ise Falun Bakır Madeni'nin yıllar boyu değişim ve gelişimini göstermektedir. Ayrıca müzeye bitişik, daha önce madendeki üst düzey yetkililerden birinin evi olarak kullanılmış eski bir yapı, 200 kişilik bir konferans salonu ve restorana dönüştürülmüştür.

Ayrıca alanda bakır üretimi sırasında ortaya çıkan atık çamurdan 'Falu Kırmızısı' olarak isimlendirilen koyu kırmızı bir boya üretilmektedir. Bölgedeki evlerin de rengi olan kırmızının bu tonu, İskandinav ülkelerinin neredeyse imza rengi olmuştur (URL4, 2023). Müze ve restoran tesislerinin yanında, madencilerin yaşam alanı olan bölgede de bu özel boya ile boyanmış ahşap yapılardan oluşan mahalle bulunmaktadır.



Görsel 9. Falun Bakır Madeni ve "Great Pit"

Kaynak: (URL19, 2023 adresinden alınmıştır)

2001 yılında dünya miras listesine dahil edilen Falun Bakır Madeni, Sewell Madenci Kasabası gibi UNESCO tarafından belirlenen kriterlerden (ii), (iii), ve (v) numaralı kriterlere uymaktadır. Falun'daki madencilik alanı bakır madenciliğinin ve madenci halkının ekonomik ve sosyal gelişimini göstermesi açısından önemlidir. Alanda bulunan madenci yerleşimleri 19. Yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'daki madenciliğin sosyo-ekonomik çerçevesini çizmekte (URL4, 2023), günümüzde aktifliği azalan madencilik faaliyetlerinin nasıl gerçekleştirilmiş olduğu konusunda adeta bir açık hava müzesi niteliği taşımaktadır. Sahip olduğu özellikler nedeniyle bölge, UNESCO tarafından dünya miras listesine dahil edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Zonguldak ili, tarihi boyunca kömüre bağlı olarak gelişerek, büyük oranda kömür madenleri sayesinde aldığı göçler ile şehirleşmiş bir kenttir. Kentteki kömür madenlerinin geçmişi incelendiğinde çok sayıda yabancı şirketin, özellikle Fransız ve İtalyan şirketlerinin burada faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Kömür ocakları, yeraltı ve yerüstünde yaşam alanlarına sahiptir. Yer üstündeki yerleşim alanları, çalışanların pek çok ihtiyacını karşılamaktadır. Dolayısıyla bölgede kömür ocaklarındaki işçiler, mühendisler, teknik elemanlar ve yöneticilerin ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda özgün yapı inşa edilmiştir. Bu yapıların bir kısmı yıkılmış olsa da bazıları günümüzde hala ayakta. Bir dönemin izlerini taşıyan, ayrıca bir kısmı yabancı şirketler tarafından yapıldığı için farklı ülkelerin mimari özelliklerini de yansıttığı görülen yapılar ülkemizin endüstriyel geçmişini aydınlatma konusunda çok önemlidir. Ancak Zonguldak'ta özgün endüstri mirasının gerektiği gibi değerlendirilmediği ve korunmadığı görülmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan Zonguldak Ereğli İlçesi, Armutçuk Beldesi, Aşağı Kandilli Bölgesi'nde yer alan ve endüstri mirası kapsamında değerlendirilebilecek olan çok sayıda yapının âtil durumda bulunduğu, bazılarının da yıkılma tehlikesi arz ettiği görülmüştür.

Zonguldak'ta yer alan endüstriyel yapı stoku için bir takım işlev kazandırma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Üzülmüş Kültür Vadisi olarak anılan alanda yer alan Lavuar binasının en az müdahale ile Zonguldak Jeopark Ziyaretçi Merkezi adında bir sergi alanına dönüştürülmesi, Atölye Binası'nın ise olabildiğince az müdahale ile onararak kömürün ve kömüre bağlı yapıların tarihsel süreçlerini anlatacak bir müze ve etkinlik alanı olarak kullanılması projesidir (Pelenk & Pelenk, 2020; URL20 2022). 2020 yılında ihale edilen ve 2022 yılı sonunda tamamlanması planlanan proje ile ilgili çalışmalar hala devam etmektedir (URL11, 2022). Bu proje dışında Çaydamar Tesisleri'nin madencilik müzesine dönüştürülmesi bir ara gündeme gelmiş fakat hayata geçmemiştir. Fener Varagel Tüneli için ise ışıklandırma gibi çeşitli çalışmalar yapılmış fakat bu küçük müdahaleler tüneli aktifleştirmek için yeterli olmamıştır.

Çalışmamıza konu olan Aşağı Kandilli bölgesi için de bir projelendirme çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda alan, alt ve üst platformlar olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda aspiratör, gümrük ev, varagel hattının bulunduğu yamaçlar, varagel vinci, yazıhane, lambahane ve sinema yapılarının olduğu alan değerlendirilmiştir. Ayrıca proje ile alana bir kumsal yapılması ve otel, müze, lokanta, su sporları merkezi gibi işlevler kazandırılması amaçlanmıştır (URL21, 2022). Bu bölge ile ilgili çalışmalar yapılmış olsa da üretilen projeler uygulamaya konulamamıştır (URL22, 2022). Dolayısıyla Zonguldak'ta bulunan endüstri mirasının korunması için zaman zaman çeşitli adımlar atılmış olsa da il geneline bakıldığında bu yapılar için bütüncül bir koruma yaklaşımı olmadığı, projeler yapılması gündeme gelse de hayata geçirilme noktasında sorunlar yaşandığı söylenebilir.

Dünyada özel bir alan olarak ziyaretçilerin son yıllarda endüstriyel turizme ilgisi artmaktadır. Sayısız endüstriyel alanın yanında, bir madenin nasıl turizme kazandırıldığı konusunda çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Bu çalışma kapsamında Sewell Madenci Kasabası, Turda Tuz Madeni

ve Falun Bakır Madeni örnekleri ele alınmıştır. Bu örneklerde görüldüğü üzere bir endüstriyel miras alanı yeniden işlevlendirme yoluyla aktifleştirilerek kullanıma kazandırılmış, korunması ve sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Bu alanların turizm amaçlı kullanılmasıyla bölge kalkınmasına katkı sağladığı görülmektedir. Özellikle turizmle ilgili olarak belli bir ziyaretçi yönetim planı oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Sewell Madenci Kasabası ve Falun Bakır Madeni örnekleri belli kriterleri (ii, iii ve v) sağlamaları sebebiyle UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmişlerdir.

Çalışma kapsamında ele alınan Zonguldak ili, uzun yıllar boyunca sosyal, ekonomik ve fiziki gelişimini madencilik ile şekillendirmiş bir kenttir. Bölgede kömüre bağlı endüstri Osmanlı Dönemi'ne dayanmakta ve kömür işletmeciliği amacıyla yurt dışından ilgili kişilerin burada görev yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla ele alınan yurtdışı örneklerinde olduğu gibi bu bölge de önemli teknolojik gelişmelere ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca belli bir dönemin tanıklığını yaparak ekonomik olduğu kadar sosyo-kültürel açıdan da etkileşime sebep olmuştur. Bu sayede, ele alınan yurtdışı örneklerinde olduğu gibi Aşağı Kandilli Bölgesi de (ii) ve (iii) numaralı kriterleri sağlamaktadır. Ayrıca bölge, deniz kıyısında olması ve kayalık bir yamaca yerleşmesi gibi özel arazi koşulları sebebiyle UNESCO tarafından belirlenen (v) numaralı kritere de uymaktadır.

Bu açıdan bölgeye ait geliştirilen projelerin hayata geçirilmesiyle UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesi konusunda ivme kazandırılmalıdır. Günümüzde âtlı durumdaki yapılarıyla dikkat çeken alan, özellikle endüstriyel turizm açısından cazibe merkezi haline gelme potansiyeli taşımaktadır. Korunarak gelecek nesillere aktarılan bir endüstriyel miras alanı, hem bölgenin endüstriyel geçmişine ışık tutması hem de endüstriyel aktivite ile kimlik kazanan kentlerin kent kimliklerini kaybetmemeleri açısından kentsel hafızada yer alan değerlerin korunması bağlamında önem taşımaktadır. Bu sebeple ülkemizin endüstriyel geçmişini aydınlatma konusunda büyük öneme sahip, kömüre bağlı gelişmiş Zonguldak ilinin kent kimliğinde önemli bir yeri olan endüstriyel yapı stokunun bir an önce ele alınması gerekmektedir. Aşağı Kandilli Bölgesinde madencilik faaliyetleri sona erdiği için yapılar gün geçtikçe özgün durumlarından uzaklaşmaktadırlar. Bölge kalkınmasına olan katkısı da göz önünde bulundurulduğunda, yapıların özgünlüğü korunarak alanın endüstriyel turizm potansiyeli kapsamında değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, O., & Yüksel, H. (2011). Tarihsel Süreçte Çalışma Kavramı ve Bir Kırılma Noktası Olarak Sanayi Devrimi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 69-81.
- Alpan, A. (2012). Eski Sanayi Alanlarının Yazındaki Yerine ve Endüstri Arkeolojisinin Tarihçesine Kısa Bir Bakış. *Planlama*, 21-28.
- Apaydın, A. (2020). Zonguldak Şehrinin Kömüre Bağlı Tarihi ve Talihi Üzerine Bir İnceleme. *MT Bilimsel*, 1-20.
- Apaydın, A., & Durmaz, M. (2021). Zonguldak'ta Madencilik Tarihine Işık Tutan Anıt Yapılar. *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 1-12.
- Aydemir, Ç. E. (2022). Conservation of Complex Cultural Landscapes of Extraction as Heritage Places: The Case of Kandilli/Armutçuk Coal Mining Region in Zonguldak. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Ayyıldız, K. (2018, 03 07). Ben Zonguldak'ı Küçük Bir Türkiye Örneği Olarak Görüyorum. (T. Aydın, Röportaj Yapan) Arkitera. <https://www.arkitera.com/soylesi/ben-zonguldaki-kucuk-bir-turkiye-ornegi-olarak-goruyorum/> adresinden alındı
- BAKKA. (2017). *Kömüre Giden Demiryolu Proje Raporu*. Ankara: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- BAKKA. (2018). *"Kozlu Zonguldak Üzülmüş Demiryolu Hattı Fizibilite Raporu ve Konsept Geliştirme Çalışması*. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.

- BAKKA. (2019). *Batı Karadeniz Turizm Yatırım Rehberleri Zonguldak*. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- BAKKA. (2021). *TR81 Batı Karadeniz Bölgesi Endüstri Mirası Ögelerinin Araştırılması*. Zonguldak: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- Buitrago, J., & Cànoves, G. (2022). Potentiality of Industrial Tourism and Its Civil Society In Two Cases of Andean Destinations: Evolutive Analysis of Samacà Factories (Colombia) and Sewell Camp (Chile). *Cuadernos de Turismo*, 21-43.
- Buitrago, J., & Cànoves, G. (2022). Potentiality of Industrial Tourism and Its Civil Society in Two Cases of Andean Range Destinations: Evolutive Analysis of Samacà Factories (Colombia) and Sewell Camp (Chile). *Cuadernos de Turismo*, 21-43.
- Can, M. V., Manisa, K., & Arabacıoğlu, B. C. (2022). Ruhr Bölgesi'ndeki Dönüşümlerin Üzülmez Taşkömürü Müessesesi İçin Değerlendirilmesi. *TÜBA-KED*, 185-214.
- Cengizkan, N. M. (2002). Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terk Ettiği Alanlarda "Yeniden Mimari". *Mimarlık*, 40-41.
- Çalışkan, T. (2021). Zonguldak Saint Genevieve Kız ve Saint Barbe Erkek Fransız Okulları. *Selçuk Türkiyat*, 365-388.
- Çatma, E. (2006). *Zonguldak Kömür Havzası Tarihi (1840-1865)*. Sistem Ofset Yayıncılık.
- Çelikoğlu, Ş. (2016, 01). Çatalağzı Yöresi'nde (Zonguldak) Termik Enerji Yatırımları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 510-533.
- Çetinkaya, M. (2021). Sürdürülebilir Bir Turizm Modeli Olarak Zonguldak Kömür Jeopark Projesi. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, 1. Filyos Kongresi.
- Çoban, Z., & Halaç, H. H. (2023). Kültürel Miras ve Bellek Üzerine Sistematik Bir Literatür Analizi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 571-586.
- Erdem, E. (2016). Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17-44.
- Falay, N., & Eliçok, R. E. (2014). Zonguldak Kömür Havzası'nın Cumhuriyet Öncesi ve Sonrasında Yönetimi, Yabancı Sermayesi ve Devletleştirilmesi. *İnsan, Kimlik ve Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri* (229-244). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Fidan, F., & Ömür, S. (2021). Analysis of the Industrial Heritage in Zonguldak and Recommendations for Its Reutilization. *International Journal of Conservation Science*, 177-194.
- Garcés, E. (2003). Las ciudades del cobre. Del campamento de montaña al hotel minero como variaciones de la company town. *EURE*, 131-148.
- Genç, H. (2010). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Zonguldak'ta Nüfus, Ticaret ve Sanayi (1920-1932). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 137-152.
- Gündoğdu, S., & Fidan, F. (2022). The Effect of Industrial Landscape on the Urban Identity in Zonguldak. *Planlama*, 424-441.
- Güney, M. (1967). Zonguldak Kömür Ocaklarında Yeraltı Madencilik Faaliyetleri. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 106-143.
- Kalay, G., & Bölükbaşı Ertürk, E. (2023). Irmak – Zonguldak Demiryolu Hattı: Karabük (İsmetpaşa) – Zonguldak Arası Demiryolu Mimari Yapılanması. *Sanat Tarihi Dergisi*, 169-203.
- Karadeniz, V., & Çelikoğlu, Ş. (2010). Kömür Üretimine Bağlı Olarak Kurulmuş Bir Liman: Zonguldak Limanı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 157-176.
- Kekeç, İ. (2013, 04 13). *Yarım Kalan Demiryolu Hikayeleri*. 09 03, 2023 tarihinde Kdz. Ereğli Sayfası (Yerel Tarih): <https://kdzereglifutbol.blogspot.com/2013/04/yarim-kalan-demiryolu-hikayeleri.html> adresinden alındı

- Kimic, K., Costa, C. S., & Negulescu, M. (2021). Creating Tourism Destinations of Underground Built Heritage—The Cases of Salt Mines in Poland, Portugal, and Romania. *Sustainability*, 1-23.
- Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Özdemir, Ü., & Deniz, T. (2014). Zonguldak Limanı'nda Ro-Ro Taşımacılığı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18-30.
- Palmer, M. (2008). Industrial Archaeology. D. M. Pearsall içinde, *Encyclopedia of Archaeology* (1511-1521). New York: Academic Press.
- Pelenk, E. Y., & Pelenk, B. (2020). Dosya: 2020/ XVII. Ulusal Mimarlık Ödülleri. *Mimarlık 416* (60-61). içinde Mimarlar Odası.
- Ravinet, F., Gómez, L., Cabeza, A., Simonetti, S., Treck, P. V., Torres, L., . . . Solminihac, E. d. (2004). *Nomination of the Sewell Mining Town for Its Inscription on the World Heritage List of the Unesco*. MIDIA Comunicaci6n.
- Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar. *Planlama*, 53-66.
- Severcan, Y. C. (2012). Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar. *Planlama*, 40-46.
- Sezer, S. (2013). *Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Sürecinde Aydınlatma Tasarımı: Ankara Cer Modern Örneği*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Solminihac, E. d. (2003). Sewell, historia y cultura en un asentamiento humano organizacional. *Revista de Urbanismo*, 85-123.
- Sorcaru, I. A. (2021). Industrial Tourism Attractions. The Case of the Salt Mines in Romania. *Annals of Dunarea de Jos University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics*, 24-31.
- Sweden. (2001). *Mining Area of the Great Copper Mountain in Falun UNESCO Nomination File*. UNESCO.
- Şahin, R. (2019, 09 06). Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Neden Başlamadı? *Business Economics and Management Research Journal*, 1-16.
- TICCIH. (2003). *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH).
- Tuna, S. (2009). *Dünya Ekonomik Krizine Bir Cevap mı? Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932 - 1939)*. İstanbul: Derlem Yayınları.
- Uysal, M. (2018). Endüstriyel Miras ve Turizm İlişkisinin Türkiye Turizm Planlaması Kapsamında Değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı Bildiriler Kitabı* (324-338). Karabük: Karabük Üniversitesi.
- Yüksel, B. (2017). Çalışma İlişkilerine Yönelik İlk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Çalışma Hayatına Etkileri. *İş ve Hayat*, 155-178.
- Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. *Kültür Envanteri Antik Yerleşim*. (2010).
- URL1. (2022, 06 15). T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. Maden ve Taş Ocakları İşletmelerinde ve Tünel Yapımında Alınacak İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Önlemlerine İlişkin Tüzük: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.848428.pdf> adresinden alındı
- URL2. (2022, 06 15). *Sewell Mining Town*. UNESCO World Heritage Convention: <https://whc.unesco.org/en/list/1214> adresinden alındı
- URL3. (2023, 08 31). *Journey into the Past*. Salina Turda: <https://www.salinaturda.eu/en/journey-into-the-past/> adresinden alındı
- URL4. (2023, 08 31). "Mining Area of the Great Copper Mountain in Falun." UNESCO World Heritage Centre, 16 December 2001, <https://whc.unesco.org/uploads/nominations/1027.pdf>. Adresinden alındı
- URL5. (2023, 10 08). *Mining Area of the Great Copper Mountain in Falun*. UNESCO: <https://whc.unesco.org/en/list/1027/> adresinden alındı

Zonguldak Kandilli Bölgesi Endüstriyel Mirasının Korunması ve Turizme Kazandırılması Bağlamında Bir Öneri

- URL6. (2022, 11 17). *Visit Zonguldak*. Şarjömen Rapid İskeleyi: <https://www.visitzonguldak.com/place/sarjomen-rapid-iskeleyi> adresinden alındı
- URL7. (2021, 12 21). *Ereğli - Armutçuk Demiryolu*. 09 03, 2023 tarihinde https://www.wikipedia.tr-tr.nina.az/Ere%C4%9Fli-Armut%C3%A7uk_demiryolu.html adresinden alındı
- URL8. (2022, 08 18). *Z Haber*. 09 03, 2023 tarihinde "Kararınızdan Vazgeçin!": <https://www.zhaber.com.tr/kararinizdan-vazgecin> adresinden alındı
- URL9. (2022, 11 29). *GazetEreğli*. 09 03, 2023 tarihinde Göz Göre Göre Bir Tarihi Yıkıp Yok Edecekler!: <http://www.gazeteregli.com/eregli-haber/gazete-eregli/?id=6242> adresinden alındı
- URL10. (2022, 04 30). *Üzülmez Kültür Vadisi*. Visit Zonguldak: <https://www.visitzonguldak.com/place/uzulmez-kultur-vadisi> adresinden alındı
- URL11. (2022, 11 17). *Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası*. Üzülmez Kültür Vadisi Projesi: <https://www.ztso.org.tr/proje/uzulmez-kultur-vadisi-projesi> adresinden alındı
- URL12. (2020, 05 15). *Üzülmez Kültür Vadisi Güdümlü Proje Desteği Sözleşmesi İmzalandı*. 09 09, 2023 tarihinde BAKKA: bakka.gov.tr/haber/uzulmez-kultur-vadisi-gudumlu-proje-destegi-sozlesmesi-imzalandi/1102 adresinden alındı
- URL13. (2022, 04 29). *Fener Mahallesi*. Batı Karadeniz Turizm Master Planı: <http://batikaradeniz.gov.tr/?p=3062> adresinden alındı
- URL14. (2022, 04 29). *Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı*. Zonguldak Fener Mahallesi Tescil İlanı: <https://tvk.csb.gov.tr/zonguldak-fener-mahallesi-tescil-ilani-duyuru-411882> adresinden alındı
- URL15. (2023, 09 08). *İmza Gazetesi*. 11 17, 2023 tarihinde Tarihi Kandilli Varageli unutulmaya yüz tuttu! Ne gelen var ne giden...: <https://www.imzagazetesi.com/tarihi-kandilli-varageli-unutulmaya-yuz-tuttu-ne-gelen-var-ne-giden> adresinden alındı
- URL16. (2022, 11 16). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- URL17. (2023, 08 31) "Sewell Mining Town (Chile)." UNESCO World Heritage Centre, 24 January 2005, <https://whc.unesco.org/uploads/nominations/1214.pdf>. Adresinden alındı
- URL18. (2023, 06 20) "Dünya Miras Listesi'ne Alınma Kriterleri." *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html>. Adresinden alındı.
- URL19. (2023, 11 17). FaluGruva: <https://www.falugruva.se/en/see-and-do/the-great-pit/> adresinden alındı
- URL20. (2022, 04 30). *Üzülmez Kültür Vadisi, Lavuar ve Atölye Binaları Koruma ve Yeniden İşlevlendirme Projeler*. Arkiv: <https://www.arkiv.com.tr/proje/uzulmez-kultur-vadisi-lavuar-ve-atolye-binalari-koruma-ve-yeniden-islevlendirme-projeler/10158> adresinden alındı
- URL21. (2022, 11 17). *Arkiv*. Kandilli Varagel Mimari Konsept Projesi: <https://www.arkiv.com.tr/proje/kandilli-varagel-mimari-konsept-projesi-proje-kunyesi/9717> adresinden alındı
- URL22. (2022, 04 13). *Ereğli Önder Gazetesi*. 11 17, 2023 tarihinde Aşağı Kandilli Soygunculara Terk Edildi: <https://www.ereglionder.com.tr/asagi-kandilli-soygunculara-terk-edildi> adresinden alındı



Dönüştürücü Liderliğin İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Zonguldak İli Örneği

The Effect of Transformational Leadership on Work Performance: The Example of Zonguldak Province

Emre DURMAZ¹, Sinan YILMAZ²

Özet

Çalışan performansı bireysel ve örgütsel faktörlere bağlı olarak çeşitli boyutlarda gerçekleşebilmektedir. Örgütsel faktörlerden biri yöneticilerin liderlik özellikleridir. Bu düşünceden hareketle takipçilerinin çıkarlarını koruyan, onlara örnek olan, grup amaçlarına bağlılığı sağlayan ve genel refah için çalışma konusunda teşvik edici bir rol üstlenen dönüştürücü liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma Zonguldak ilinde farklı alanlarda faaliyet gösteren Gökçebey Seramik Fabrikası, Çaycuma Elcap Kablo Fabrikası ve Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Yüzyüze anket tekniğinin kullanıldığı çalışmaya toplam 358 çalışan katılmıştır. Çalışma sonucunda; Gökçebey Seramik Fabrikası ve Çaycuma Elcap Kablo Fabrikalarında çalışan kişilerin dönüştürücü liderlik algıları ve iş performansları orta düzeyde çıkmıştır. Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasında çalışanların dönüştürücü liderlik algıları orta düzeyde olmakla birlikte performans düzeylerinin kabul edilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her üç fabrikadaki yöneticilerin dönüştürücü liderlik özelliklerinin, çalışanların performans düzeylerini etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Dönüştürücü Liderlik, Performans, Zonguldak

Abstract

Employee performance can occur in various dimensions depending on individual and organizational factors. One of the organizational factors is the leadership characteristics of managers. Based on this idea, the effect of transformational leadership, which protects the interests of its followers, sets an example for them, ensures commitment to team goals and plays an encouraging role in working for general welfare, on business performance was examined. The study was carried out at Gökçebey Ceramic Factory, Çaycuma Elcap Cable Factory and Devrek Cilas Rubber Factory, which operate in different areas in Zonguldak province. A total of 358 employees participated in the study using face-to-face survey technique. In the results of working; transformational leadership perceptions and job performances of people working at Gökçebey Ceramic Factory and Çaycuma Elcap Cable Factories were found to be at a medium level. It has been determined that the transformational leadership perceptions of the employees at Devrek Cilas Rubber Factory are at a medium level, but their performance levels are at an acceptable level. In addition, it was determined that transformational leadership characteristics affected the performance levels of employees in all three factories.

Keywords: Leadership, Transformational Leadership, Performance, Zonguldak

¹Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Gökçebey Mithat-Mehmet Çanakçı MYO, Zonguldak

²Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Zonguldak

ORCID:

E.D.: 0000-0002-7647-526X

S.Y.: 0000-0002-8576-9913

Corresponding Author:

Emre DURMAZ

Email:

emre.durmaz@beun.edu.tr

Citation: Durmaz, E. ve Yılmaz, S. (2024). Dönüştürücü liderliğin iş performansı üzerindeki etkisi: zonguldak ili örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 166-182.

Submitted: 30.04.2024

Accepted: 27.05.2024

1. GİRİŞ

Liderlik kavramı, tarihsel olarak din adamları ve devlet idareleriyle özdeşleştirilse de, günümüzde daha çok işletmeler veya örgütler bağlamında ele alınmaktadır (Şahne ve Şar, 2015, s.110). Liderlik, insanların bir araya gelerek topluluklar ve gruplar oluşturmasından bu yana var olan bir olgudur. Ancak liderlik, bilimsel bir disiplin olarak literatürde 1900'lerden itibaren incelenmeye başlanmıştır. Bu kavramın ilk ele alındığı dönemlerde, liderliği kişinin sahip olduğu belirli özelliklerle ilişkilendirme eğilimindeydi. Daha sonra, liderin sergilediği davranışların etkili liderliği belirlemede önemli olduğu düşünülmeye başlandı. Günümüze geldiğimizde ise farklı koşullar altında aynı liderlik tarzının kullanılamayacağı tartışılmaktadır ve modern yönetim anlayışında liderden beklenen daha yenilikçi bir bakış açısı ve değişimi yakalama yeteneğidir (Kaya, 2019, s.3).

Liderlik kavramının literatüre girişinden bu yana bir yüzyıl geçmiş olsa da bu süre zarfında kavramın tanımı birçok kez değişmiş ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Liderliği evrensel olarak tanımlamak neredeyse imkansızdır, çünkü liderlik karmaşık bir olgudur. Bu karmaşıklık, zaman içinde geliştirilen liderlik teorilerine paralel olarak, literatürde çeşitli tanımlamalara yol açmıştır. Liderlik tanımları, liderin kişisel özellikleri, davranışları, etkileşim biçimleri, rol ilişkileri, takipçi algıları ve örgütsel kültür üzerindeki etkileri gibi birçok açıdan ele alınmıştır. Ancak liderlik, temelde etki sürecini içeren bir süreçtir ve lider, bir topluluğu etkileyerek ortak amaçları gerçekleştiren kişidir (Northouse, 2016, s.6). Liderlik, dört ana boyutu içerir: liderin kendisi, liderin çevresindeki bireyler, gruplar veya örgüt, örgütü etkileyen iç veya dış çevre şartları ve tüm bunların zamansal yansımaları. Bu boyutlar, liderliği karmaşık bir yapıya sahip ve iç içe geçmiş hale getirmiştir. Bu da liderlik konusunda sürekli olarak yeni türlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Keçecioğlu, 2003, s.9).

Bu liderlik türlerinden biri olan karizmatik liderlik, kişilerin doğuştan gelen karizmatik özelliklerine vurgu yapmaktadır (Gül, 2003, s.20). Otokratik liderlik, liderin baskın ve tek taraflı bir karar alma sürecine sahip olduğu, astlara sınırlı katılım olanağı tanıyan bir liderlik tarzını ifade eder (Dengiz, 2000, s.216). Bürokratik liderlik, kamu kurumları liderlerinin toplumdaki etkileşim süreçlerini yönlendiren bir liderlik türüdür (İslam, 2010, s.133). Demokratik liderlik, katılımı ön planda tutan bir liderlik türüdür (Yetim, 2000, s.86). Laissez-faire liderlik, liderin pasif bir tutum sergileyerek anlaşmalar yapmaktan, beklentileri netleştirmekten ve takipçilerin hedeflere ulaşmasına rehberlik etmekten kaçındığı bir liderlik tarzını temsil eder (Bass vd., 2003, s.208). Birey-odaklı liderlik, destekleyici ve düşünceli lider davranışlarını yansıtan ve aynı zamanda şefkati ve cömertliği içeren bir liderlik tarzını ifade eder (Wanasika vd., 2011, s.238). İş-odaklı liderlik, otoriter bir tutumu benimseyen liderleri ifade eder (Khan vd., 2015, s.48). Hizmetkâr liderlik, çalışanları dinleyen, anlayan ve destekleyen bir güce sahip olmaya dayanır (Greenleaf, 1977, s.22). Etkileşimsel liderlik, astların lideri izlemesini teşvik eden ve özellikle ödül ve ceza aracılığıyla çalışanları yönlendiren bir liderlik yaklaşımıdır (Bass ve Steidlmeier, 1999, s.183). Konumuz açısından önemli olan dönüştürücü liderlik ise örgüt üyelerinin tutum ve varsayımlarında önemli değişikliklere yol açan, örgütün misyonu, amaçları ve stratejilerine bağlılık göstermelerini sağlayan bir liderlik biçimidir (Eraslan, 2006, s.2).

Hangi türde olursa olsun liderlik yalnızca formel örgütlenmelerde değil, aynı zamanda alt, orta veya üst kademeler gibi farklı düzeylerde de ortaya çıkabilir (Koçel, 2015, s.671). Liderlik, liderin karakteri, tavırları, inançları, değerleri ve becerileri arasındaki farklılıklar nedeniyle kişisel özellikler veya sahip olunan becerilerle ölçülemeyen bir kavram (Drucker, 2018, s.37) olmakla birlikte etkili liderler, çevrelerindeki değişimleri anlama, etkileme sürecini yönetme, vizyon oluşturma ve farklı yollar önerme becerilerine sahiptir. Bu liderler, belirli prensipleri takip ederek, örgütleri için başarıya ulaşmada önemli bir rol oynamaktadırlar (Bass ve Avolio, 1995, s.464).

Liderlerin başarıya ulaşmalarının temelinde ise insan kaynağı, güvenilirlik, iç ve dış çevreye uyum ve iş performansının sağlanması yer almaktadır (Yukl, 2008, s.709). Nitekim bu çalışmada da dönüştürücü liderliğin, çalışanların iş performansında belirleyici bir rolü olup olmadığı bir alan çalışmasıyla ortaya konulması hedeflenmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dönüştürücü Liderlik

Tarih boyunca liderlik kavramı, çeşitli çalışmalarda incelenmiş ve liderin sahip olması gereken özellikler üzerinde farklı perspektifler ortaya konulmuştur (Burak, 2016, s.19). Bu liderlik türlerinden biri olan dönüştürücü liderlik, ilk defa Downton'un (1973) "İsyan Liderliği" adlı kitabında ortaya çıkmış ve Burns (1978) tarafından liderlik teorisi olarak ele alınmıştır. Daha sonra, Bass (1985) bu kavramın gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Dönüştürücü liderler, takipçilerini yüksek motivasyon düzeylerine çıkararak, ortak değer ve amaçlar etrafında bir araya getiren ve liderlik etme konusunda onları dönüştüren bireylerdir. Örgüt üyelerinin tutum ve varsayımlarında önemli değişikliklere yol açan, örgütün misyonu, amaçları ve stratejilerine bağlılık göstermelerini sağlayan bir liderlik biçimidir (Eraslan, 2006, s.2). Antonakis (2012, s.259) dönüştürücü liderliği, toplumsal değişimlerin hayata geçirilmesinde kilit rol oynayan güçlü liderlik tarzı olarak değerlendirmektedir. Dönüştürücü liderler, hata yapma konusunda takipçilerine öğrenme fırsatları sunarak, değişim süreçlerine adaptasyonu kolaylaştırabilirler. Yukl ve Fleet (1992), dönüştürücü liderliği değişim hareketliliği ile ilişkilendirerek, liderin değişim sürecindeki önemli rolünü vurgulamışlardır (Akt. Kaya, 2019, s.26). Örgüt üyelerinin tutumlarında, varsayımlarında ve değer yargılarında meydana gelen değişikliklere liderlik edebilen dönüştürücü lider, değişimi hızlandırabilen ve takipçileriyle sağlam bir güven ilişkisi kurabilen liderlik tarzıdır (Genç, 2007, s.50).

Bass ve Avolio'ya (1995) göre, dönüştürücü lider, takipçilerini eğitir ve onları liderlik pozisyonuna getirmeye çabalar. Takipçilerinin ihtiyaçlarını, Maslow'un (1954) ihtiyaçlar hiyerarşisinde güvenlik ve asayiş ihtiyacından başarı ve kendini gerçekleştirme düzeyine yükseltmeye çalışır. Gerçekten önemli olanın farkına varmalarına, farkındalıklarını artırmalarına ve örgütlerinin gelişimi için kendi çıkarlarının ötesine geçmelerine rehberlik eder. Dönüştürücü lider, takipçilerini harekete geçirecek hedefler sunan bir liderdir. Mhatre and Riggio'nun (2014, s.218) iddiasına göre, dönüştürücü liderlik, takipçilerin ahlaki bilincini yükseltmeyi ve etik standartlara ilgi duymayı hedefler. Dönüştürücü liderlik tanımlarına baktığımızda, liderin örgüt üyeleriyle olumlu etkileşimden, örgütsel ve bireysel gelişime katkı sağlama odaklı olduğunu görüyoruz. Dönüştürücü liderin amacı, değişimi başlatmak ve bu değişimi örgüt geneline yayarak bireylerin vizyonunu şekillendirmektir. Dönüştürücü liderlik, bireylerde ve toplumsal sistemlerde köklü bir değişim ve dönüşüm dalgası yaratan bir yaklaşımdır. Lider, bu dönüşüm sürecinde yaratıcılığı ve inovasyonu teşvik eden bir çalışma ortamı oluşturur (Chen vd., 2015, s.439).

Dönüştürücü liderler, yönetici pozisyonlarında duygusal ve ilham verici etkileşim taktikleri kullanarak kişisel, örgütsel ve çalışan refahını güçlendirmeyi amaçlarlar (Hoffman ve Frost, 2006). Bu liderler, değişimi vurgular, gelecekteki hedeflere yönelik bir vizyon geliştirir ve takipçilerini üstün sonuçlar elde etmeye teşvik ederler (Spreitzer vd., 2005, s.205). Dönüştürücü liderler, takipçilere farklı bir perspektif kazandıran, değerleri ve hedefleri çeşitlendiren, başarıya ve gelişime yönlendiren, yeni fikirlerin ortaya çıkmasını destekleyen örgüt ortamları yaratırlar. Hedefleri, sürekli rehberliğe değil, kendi kararlarını verebilen, olaylara çeşitli bakış açıları getirebilen ve örgüte üst düzeyde katkı sağlayabilen bireyler yetiştirmektedir (Crawford vd., 2003). Dönüştürücü liderlik, örgütlerde gelişimi ve öğrenmeyi destekleyerek aracılık rolü oynayabilir (Dvir vd., 2002, s.735).

2.2. İş Performansı

Performans kelimesi, Fransızca “performance” kavramından türetilerek “kapasitenin kullanım derecesi” şeklinde ifade edilir. Performans, örgütün hedeflerine uygun olarak gerçekleştirilen işlerin nitelik ve nicelik bakımından ne kadar başarılı olduğunu yansıtır (Çiçeklioğlu ve Taşlıyan, 2019, s.95). Performans; çalışanın yeteneklerini kullanarak görevleri başarıyla yerine getirmesidir (Çiçeklioğlu ve Taşlıyan, 2019, s.97), Örgüt hedeflerini gerçekleştiren ve ölçülebilen çıktıları ifade eder (Yıldız, 2021, s.59). Örgüt içindeki verimlilik düzeyi ve karşılaştırmalarda görülen performans (Anaç, 2021, s.42); ödül ve kuralların örgüt üyeleri tarafından nasıl uygulandığını yansıtır (Demirel, 2022, s.269). Çalışan davranışlarının örgütün değeriyle bağlantılı olarak ölçülebilme şeklidir (İnce-Ayaydın, 2021, s.18). Çalışanların ölçülebilir eylem, davranış ve sonuçlarıyla örgüt hedeflerine katkısıdır (Pandey, 2018, s.1).

İş performansı örgütlerde gözle görülebilir veya gözle görülmeyen şekillerde kendini gösterebilir (Begenirbaş ve Çalışkan, 2014, s.112). Bu yönüyle performans, planlanan iş veya görevin ölçülen sonuçlarını nitel veya nicel olarak değerlendirmeyi içerir. Nitel performans, denetleme ve kontrol fonksiyonunu içerir. Performans hedefleri belirlenir, gerçekleştirenler ile hedeflenenler arasında karşılaştırma yapılır ve ortaya çıkan farkın analiziyle gelişim sağlanır (Yıldız, 2011, s.107). Nicel performans ise, işletmelerde sayısal olarak ölçülebilen verimlilik, üretim ve kalite gibi faktörlere dayanan performans kriterlerini ifade eder. Bu, bütçe harcamaları, ekonomik etki, üretim miktarı ve verimlilik gibi nicel yönleri içerir. Nitel performans ise genellikle “operasyonel kaliteyi” ve stratejik kapasiteyi, örneğin inovasyon ve uzun vadeli etkinlik gibi, içerir. Operasyonel kalite, rutin işlerin düzgün ve zamanında yapılması gibi kalite göstergelerini içerir (Çeçe, 2023, s.129).

İş performansının temelde görev ve bağlamsal performans olmak üzere iki temel boyutu vardır (Anaç, 2021, s.45). Son yıllarda ise adaptif ve yıkıcı performans boyutlarının da olduğu ileri sürülmüştür (Bayraktar-Gülsevgi ve Bayraktar, 2021, s.27). Buna göre *görev performansı*; temel iş gereksinimlerini yerine getirme yeteneğiyle ilgilidir ve organizasyonun temel iş fonksiyonlarına katkı sağlar. Yaratıcı davranışlar ve problem çözme görev performansını artırabilir. Teknik-idari ve liderlik-boyutlarından oluşur. Teknik-idari, yöneticilik dışı görevleri kapsarken liderlik-boyutu yönetim ve iletişim süreçlerini içerir (Ünlü ve Yürür, 2011, s.184). *Baglamsal performans*; örgütsel işleyişi geliştirme, iş arkadaşlarını destekleme, etkili iletişim, zorlu durumlarla başa çıkma ve kurumsal imaj oluşturma yeteneklerini içerir. Campbell, iş performansını sekiz boyuta ayırarak farklı mesleklerdeki başarıları sınıflandırmıştır (Anaç, 2021, s.45). *Adaptif performans*; hızla değişen çalışma koşullarına uyum sağlama yeteneğini ifade eder. İşle ilgili değişikliklere hızlı yanıt verme, problem çözme, belirsizlik kontrolü, yeni öğrenme ve kültürel uyum gibi esnek çalışma davranışları adaptif performansa örnek olarak verilebilir (Park ve Park, 2021, s.3). Yıkıcı performans; örgütsel normları ihlal eden ve örgütün refahını tehdit eden gönüllü davranışları ifade eder. Bu davranış antisosyal, yaramazlık ve verimsiz işyeri davranışlarından oluşur. Gönüllülük ve norm ihlali bu davranışın temel özelliklerindedir (Yıldız ve Alpan, 2015, s.331).

Çalışanların performansları genellikle bireysel yetenekleri ve çabalarıyla ilişkilendirilse de, dış etkenler bu süreçte önemli bir rol oynar. Performansın sadece bireyler tarafından değil, aynı zamanda çevresel faktörlerle birlikte şekillendiği gözlemlenebilir (Mercanlioğlu, 2012, s.42). Performansın kendi kendine oluşması mümkün değildir ve birden fazla faktörle ilişkilidir (Beğenirbaş ve Turgut, 2014, s.134). Performansın ilişkili olduğu ve etkilendiği faktörler bireysel, örgütsel ve çevresel faktörler olmaktadır (Yıldız, 2021, s.61). Performansın seviyesini ve sürdürülebilirliğini etkileyen bu faktörler, performansın başarısını oluştururken, eksik olduğu durumlarda sorunlara yol açabilir. Performansın temel unsurları, bireyin kendi yetenekleri, besleyici performans ve kurumsal/çevresel destek olmadan başarı elde etmesini sağlar (İhsanoğlu,

2010, s.73). Dolayısıyla bireyin yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum gibi demografik özellikleri, yetenekleri, hobileri, algıları ve talepleri performansı etkiler. Kişilik özellikleri ve başarı arzusu da rol oynar. Kişilik özellikleri sektör ve işe bağlı olarak değişir. Kişilik özellikleri uygunsa performans artar; ruhsal sorunlar ve fiziksel sağlık ise olumsuz etkiler (Yıldız, 2021, s.61). Çalışanlar örgütsel faktörlerden etkilenecek davranışlar sergileyebilmektedir. Kişisel yetkinlikler önemli olsa da örgüt süreçleri genel performansı şekillendirir. Çalışanların değer görmesi performansı olumlu etkiler. Örgütsel faktörler; yapı, kültür, politikalar, şartlar, kariyer planlaması, iletişim ve yöneticilerin liderlik özellikleri gibi birçok etkenle ilişkilendirilir. İş talepleri fiziksel, bilişsel ve duygusal talepleri içerir. Fiziksel çaba bağlamsal performansı etkilerken, bilişsel talepler zihinsel yetileri gerektirir. Duygusal talepler ise duygusal emek ve gösterimleri içerir (Anaç, 2021, s.59; Pandey, 2018, s.5). Örgüt dışındaki çevresel faktörler de iş performansını etkiler. Aile, ekonomi, eğitim ve kültürel faktörler performansa etki eder. Hane halkı yapısı, ekonomik koşullar ve eğitim düzeyi, çalışanın performansını şekillendirir. Aynı şekilde, dini inançlar ve toplum kültürü de iş performansına etki eden çevresel faktörlerdir. Bu faktörler, çalışanın örgüt içi ve dışındaki etkileşimlerini ve yaşam koşullarını yansıtarak performansı etkiler (Yıldız, 2021, s.62).

Sonuç olarak bir çalışanın potansiyelini kullanma derecesini ve gerçekleştirdiği işle ilgili bilgi, beceri ve çabanın belirlenen veya hedeflenen beklentilere ulaşma noktasındaki etkinliğini ifade eden bir kavram olan performans, işletmeler için kritik bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Şehitoğlu, 2010, s.97). Performans, çalışanların emeklerinin kalitesi, elde edilen sonuçların beklentilerle karşılaştırılması ve sürecin kendisi olarak çeşitli boyutlarda gerçekleşebilmektedir. Hangi boyutta olursa olsun çalışanların performansı, örgütün genel performansı ile paraleldir ve yüksek performans, örgütün olumlu etkilenmesine yol açar. Bu nedenle yöneticilerin, çalışanların performansını artırmak gibi bir sorumluluğu bulunmaktadır.

2.3. Dönüştürücü Liderlik ve İş Performansı İlişkisi

Çalışanlar, liderlerinde dört temel becerinin olmasını arzu etmektedir. Bunlar; içinde bulunan çevredeki değişimleri sezebilme, etkileme sürecini yönetme becerisi, izleyicilere harekete geçmeleri için vizyon oluşturma becerisi ve işlerin yapılışında farklı yollar önererek yüksek iş performansını sağlama yeteneğidir (Ancona vd., 2007, s.93). İşte dönüştürücü liderlik, takipçilerinin çıkarlarını koruma, grup amaçlarına bağlılık gösterme ve genel refah için çalışma konusunda teşvik eden bir liderlik olarak küreselleşen pazar şartlarında rekabet avantajı ve değişime uyumu sağlayabilen bir tarz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dönüştürücü liderliğin iş performansını etkilediğini ortaya koyan pek çok çalışma yapılmıştır. Örneğin; Miao ve arkadaşları (2012) dönüştürücü liderlik davranışının performans üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Güneydoğu Çin'de faaliyet gösteren büyük ölçekli bir giysi imalat işletmesinde bir alan çalışması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada dönüştürücü liderliğin iş performansını olumlu yönde etki ettiği tespit edilmiştir. Alper-Ay ve Keleş (2017), sağlık yöneticilerine yönelik olarak yaptıkları çalışmada; dönüştürücü liderliğin işten ayrılma niyetini azalttığı ve iş performansını artırdığı saptanmıştır. Burawat (2017) Tayland'ta imalat sektörünün faaliyet gösteren KOBİ'ler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada dönüştürücü liderlik ile sürdürülebilir performans arasında olumlu bir ilişki olduğunu bulmuştur. Baysak ve Bozkurt (2020) İstanbul, Ankara ve İzmir'deki teknopark firmalarının kurucuları/sahipleri ve üst düzey yöneticileri üzerinde yaptıkları çalışmada dönüştürücü liderliğin firma performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişler. Fırat ve Yeşil (2020), Kahramanmaraş ilinde metal mutfak eşyaları sektöründe yer alan bir işletmede gerçekleştirdikleri çalışmada; dönüştürücü liderlik özelliklerinin çalışanların performansını olumlu yönde etkilediğini bulmuşlar. İraz ve Canpolat (2021), Karaman ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerindeki çalışanların dönüştürücü liderlik algıları ile yenilik performansları arasındaki ilişkiyi incelemişler.

Sonuçlar; dönüştürücü liderlik algısı ile çalışanların yenilik performansı arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Doğan ve arkadaşları (2022) tarafından, çalışanların dönüştürücü liderlik algılarının çalışma yaşam kalitesi ve iş performansı düzeylerine etkisini belirlemek için yapılan çalışmada; dönüştürücü liderliğin çalışanların çalışma yaşam kalitesini artırdığı ve buna bağlı olarak da iş performanslarında artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Adil ve Vapur (2023), Ankara'da faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşlarında farklı kademelerde çalışan kişiler üzerinde yaptıkları çalışmada dönüştürücü liderlik uygulamalarının iş performansına olumlu yönde etki ettiğini tespit etmişler.

Sonuç olarak bir işi veya görevi yapmak, gerçekleştirmek, çalışmak ve işlemek; bir işi yapan bireyin o işle hedeflediği hedefler doğrultusunda neler başarabileceğinin ve neler başarabileceğinin niceliksel ve niteliksel ifadesidir (Akal, 2003:1; Öncer, 2000:134). Bu başarı bir işi nicelik, nitelik, zaman ve maliyet etkinliğini dikkate alarak yapmaktan geçmektedir (Smith ve Goddard, 2002, s.250). Bu noktada dönüştürücü liderlik davranışları, çalışanların potansiyellerini ortaya çıkararak performanslarını önemli ölçüde etkileyerek başarılı olmalarında kilit rol oynamaktadır. Bu etki dolaylı olarak kuruluşlara yapılan yatırımın geri dönüşünün artmasına da katkıda bulunmaktadır (Birasnav vd., 2010, s.1039).

3. YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Performans, çalışanların emeklerinin kalitesi, elde edilen sonuçların beklentilerle karşılaştırılması ve sürecin kendisi olarak çeşitli boyutlarda gerçekleşebilmektedir. Bu süreç çeşitli bireysel ve örgütsel faktörlere bağlı olarak şekillenebilmektedir. Çalışanların yaşı, cinsiyeti, eğitim ve medeni durumu ile kişilik özellikleri performanslarını etkileyebildiği gibi işletmenin yapısı, kültürü, politikaları, çalışma şartları, kariyer olanakları, iletişim düzeyi ve yöneticilerin liderlik özellikleri gibi birçok örgütsel faktör de etkileyebilmektedir. Bu gerçeklikten yola çıkarak çalışmada, dönüştürücü liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Literatürde dönüşücü liderlik ve performans konusunda pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen Zonguldak ilinde farklı alanlarda faaliyet gösteren Gökçebey Seramik Fabrikası, Çaycuma Elcap Kablo Fabrikası ve Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasına yönelik olarak herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması çalışmanın gerçekleştirilmesinde büyük etken olmuştur. Dolayısıyla çalışma, literatürdeki açığı kapatması açısından önem taşımaktadır.

3.2. Çalışmanın Evreni ve Örnekleme

Bu çalışmanın evreni; Gökçebey Seramik Fabrikası, Çaycuma Elcap Kablo Fabrikası ve Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasında çalışan kişileri kapsamaktadır. Araştırmanın yapıldığı dönemde Gökçebey Seramik Fabrikasında 985 Çaycuma Elcap Kablo Fabrikasında 282 kişi ve Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasında 387 Kişi olmak üzere toplam 1654 çalışanın olduğu fabrika yönetimlerinden öğrenilmiştir. Ancak zaman, maliyet, cevap alma oranı gibi nedenlerden dolayı araştırmada örnekleme başvurulmuştur. Bu çerçevede kolayda örnekleme yöntemi ve %95 güven aralığı dikkate alınarak 358 kişiden veriler toplanmıştır.

3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Analizi

Zonguldak ilinde faaliyet gösteren fabrikalar üzerinde yapılan çalışmada veri toplama aracı olarak yüzyüze anket tekniği kullanılmıştır. Veriler 29.05.2014 Tarih ve 2014/08-13 karar doğrultusunda toplanmıştır. Uygulanan ankette demografik bilgilerin yanı sıra çalışanların dönüştürücü liderlik algıları ve iş performanslarını ölçmeye yönelik ifadeler yer almıştır. Fabrikalardaki yöneticilerin dönüştürücü liderlik özelliklerini ortaya koymak için ise "Dönüştürücü Liderlik Ölçeği" tercih edilmiştir. Ölçek, Avolio ve Bass (2004)'ın geliştirdiği liderlik ölçeğinin tamamı ve Podsakoff ve ark. (1996)'nın geliştirdiği liderlik ölçeği kısmen alınarak yeni

bir liderlik ölçeği Casida (2007) tarafından oluşturulmuştur. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmasını ise Koç (2023) yapmıştır. Geliştirilen yeni ölçek 26 madde ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Fabrikalardaki çalışanların performans düzeyini belirlemek için Koopmans ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen, Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Köroğlu-Kaba ve Öztürk (2021) tarafından yapılan “Bireysel İş Performansı Ölçeği” kullanılacaktır. Ölçek 11 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Fabrika çalışanlarından toplanan veriler SPSS 20 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle araştırmaya katılan kişilerin demografik özellikleri tespit edilmiştir. İkinci aşamada verilerin yapısal yönden geçerliliğine ve güvenilirliğine bakılmıştır. Yapısal geçerlilik için Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Verilerin güvenilirliği için Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Üçüncü aşamada; doğrusal regresyon analizi ile dönüştürücü liderlik algısının iş performansı üzerindeki etkisi fabrikalar açısından tek tek analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında; Gökçebey Seramik Fabrikası, Çaycuma Elcap Kablo Fabrikası ve Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasında çalışmakta olup araştırmaya katılan kişilerin tanımlayıcı bilgileri analiz edilmiştir. Bulgular Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Çalışanların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gökçebey Seramik Fabrikası		Elcap Kablo Fabrikası		Cilas Kauçuk Fabrikası	
	n	%	n	%	n	%
Cinsiyet						
Erkek	85	66,4	70	69,3	77	59,7
Kadın	43	33,6	31	30,7	52	40,3
Yaş						
30 Yaş ve Altı	12	9,4	6	5,9	17	13,2
31-35 Yaş	23	18,0	15	14,9	21	16,3
36-40 Yaş	30	23,4	26	25,7	32	24,8
41-45 Yaş	27	21,1	23	22,8	24	18,6
46 Yaş ve Üstü	36	28,1	31	30,7	35	27,1
Gelir Durumu						
Gelir Giderden Az	66	51,6	51	50,5	62	48,1
Gelir Gidere Denk	41	32,0	28	27,7	44	34,1
Gelir Giderden Fazla	21	16,4	22	21,8	23	17,8
Eğitim Durumu						
İlköğretim	38	29,7	24	23,8	26	20,2
Lise	32	25,0	22	21,8	33	25,6
Üniversite	37	28,9	37	36,6	49	38,0
Lisansüstü	21	16,4	18	17,8	21	16,3
Hizmet Süresi						
5 Yıl Altı	29	22,7	20	19,8	28	21,7
5-10 Yıl	23	18,0	26	25,7	26	20,2
11-15 Yıl	23	18,0	24	23,8	34	26,4
16 Yıl ve Üstü	53	41,4	31	30,7	41	31,8
Toplam	128	100	101	100	129	100

Araştırmaya toplam 358 çalışan katılmıştır. Gökçebey Seramik Fabrikasından araştırmaya katılan 128 çalışanın %66,4’ü erkek ve %33,6’sı kadındır. Çalışanların %9,4’ü 30 yaş ve altında, %18’i 31-35 yaşlarında, %23,4’ü 36-40 yaşlarında, %21,1’i 41-45 yaşlarında, %28,1’i 46 yaş ve

üzerindedir. Çalışanlardan %51,6'sının geliri giderden azdır, %32'sinin geliri gidere denktir, %16,4'ünün geliri giderinden fazladır. Çalışanların %29,7'si ilköğretim, %25'i lise, %28,9'u üniversite ve %16,4'ü lisansüstü mezuniyete sahiptir. Çalışanların %22,7'si 5 yıl altı, %18'i 5-10 yıl, %18'i 11-15 yıl, %41,4'ü 16 ve üzeri yıllık deneyime sahiptir.

Çaycuma Elcap Kablo Fabrikasından araştırmaya katılan 101 kişinin %69,3'ü erkek ve %30,7'si kadındır. Çalışanların %5,9'u 30 yaş ve altında, %14,9'u 31-35 yaşlarında, %25,7'si 36-40 yaşlarında, %22,8'i 41-45 yaşlarında, %30,7'si 46 yaş ve üzerindedir. Çalışanlardan %50,5'inin geliri giderinden az, %27,2'sinin geliri giderine denk ve %21,8'inin geliri giderinden fazladır. Çalışanların %23,8'i ilköğretim, %21,8'i lise, %36,6'sı üniversite ve %17,8'i lisansüstü mezuniyete sahiptir. Çalışanların %19,8'i 5 yıl altı, %25,7'si 5-10 yıl, %23,8'i 11-15 yıl, %30,7'si 16 ve üzeri yıldır fabrikada çalışmaktadır.

Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasından 129 kişi katılmış olup bunların %59,7'si erkek ve %40,3'ü kadındır. Çalışanların %13,2'si 30 yaş ve altında, %16,3'ü 31-35 yaşlarında, %24,8'i 36-40 yaşlarında, %18,6'sı 41-45 yaşlarında, %27,1'i 46 yaş ve üzerindedir. Çalışanlardan %48,1'inin geliri giderinden az, %34,1'sinin geliri giderine denk ve %17,8'inin geliri giderinden fazladır. Çalışanların %20,2'si ilköğretim, %25,6'i lise, %38'i üniversite ve %16,3'ü lisansüstü mezuniyete sahiptir. Çalışanların %21,7'si 5 yıl altı, %20,2'si 5-10 yıl, %26,4'ü 11-15 yıl, %31,8'i 16 ve üzeri yıldır fabrikada çalışmaktadır.

4.2. Ölçeklere İlişkin Geçerlilik ve Güvenirlik Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında; Dönüştürücü Liderlik ve İş Performansı ölçeklerinin geçerlilik ve güvenirlilik düzeyleri analiz edilmiştir. Bu çerçevede 26 maddelik Dönüştürücü Liderlik ölçeğine ilişkin AFA ve güvenirlilik sonuçları Tablo 2'te sunulmuştur.

Tablo 2. Dönüştürücü Liderlik Ölçeğinin AFA ve Güvenirlik Sonuçları

Boyutlar	Maddeler	Faktör Yükü	α
İdealleştirilmiş Etki	L3	0,954	0,975
	L1	0,943	
	L6	0,943	
	L2	0,942	
	L4	0,939	
	L5	0,935	
Entelektüel Uyarım ve Uygun Bir Model Olma	L15	0,883	0,929
	L18	0,857	
	L14	0,848	
	L13	0,823	
	L12	0,808	
	L17	0,798	
	L16	0,797	
İlham Vererek Güdüleme	L10	0,969	0,978
	L8	0,967	
	L9	0,963	
	L7	0,960	
	L11	0,947	
Grup Amaçlarının Kabul Edilmesini Sağlama	L25	0,872	0,880
	L23	0,857	
	L26	0,851	
	L24	0,847	
Bireysel İlgi	L20	0,815	0,800
	L22	0,785	
	L21	0,774	
	L19	0,743	
Toplam Varyans Açıklama Oranı		78,620	0,824
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,859	
Bartlett testi:χ^2		9523,235	

Fabrika çalışanlarından toplanan veriler üzerinden AFA yapılmıştır. 26 maddelik Dönüştürücü Liderlik ölçeği için toplanan verilerin faktör analizi için yeterli olduğu tespit edilmiştir (KMO=0,859; Bartlett: $p < 0,01$). Ölçek orijinalinde olduğu gibi 5 boyutlu bir yapı göstermiştir. Çok faktörlü ölçeklerde varyans açıklama oranının en az 0,50 olması gerektiği belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu çalışmada varyans açıklama oranı %78,620 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla verilerin araştırma problemine cevap verecek yeterlilikte olduğuna karar verilmiştir (Yaşlıoğlu, 2017). Ölçek maddelerine ilişkin faktör yükleri incelendiğinde; 0,74-0,96 arasında değiştiği ve en az 0,35 olması gereken oranın üzerinde olduğu belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2007). Ayrıca ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,824$ olarak belirlenmiş olup $>0,70$ kuralına göre ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğu tespit edilmiştir (Kalaycı, 2010).

Zonguldak ilinde faaliyet gösteren 3 farklı fabrika çalışanlarından toplanan İş Performansı Ölçeğine AFA uygulanmış ve elde edilen yapının güvenilir olup olmadığına bakılmıştır. Sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İş Performansı Ölçeğinin AFA ve Güvenirlik Sonuçları

Boyutlar	Maddeler	Faktör Yükü	α
Bağlamsal Performans	P7	0,944	0,963
	P8	0,935	
	P6	0,932	
	P9	0,924	
	P10	0,912	
	P11	0,884	
Görev Performansı	P3	0,969	0,969
	P1	0,948	
	P4	0,938	
	P2	0,933	
	P5	0,925	
Üretkenlik Karşıtı Davranışlar	P14	0,926	0,851
	P13	0,905	
	P12	0,797	
Toplam Varyans Açıklama Oranı		84,913	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,872	0,819
Bartlett testi:χ^2		5731,682	0,000

İş performansı için çalışanlardan toplanan verilere AFA uygulanmıştır. Analiz sonucunda iş performansı ölçeğinin KMO değeri 0,872 ve Bartlett değeri de anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$). 3 boyutlu bir yapı gösteren ölçeğin %84,913 varyans açıklama oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Toplam varyans oranının en az %50 kuralı için önemli bir değere sahip olduğu söylenebilir (Yaşlıoğlu, 2017). Ölçek ifadelerinin faktör yüklerine genel olarak bakıldığında (0,79-0,96) $\geq 0,35$ kuralını sağladığı görülebilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Ölçeğinin güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,819$ olarak tespit edilmiş olup katsayının 0,70'ten fazla olması ölçeğin güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Akgül ve Çevik, 2003).

4.3. Dönüştürücü Liderlik ve İş Performansına İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında, fabrika çalışanlarının dönüştürücü liderlik özelliklerine ilişkin algılarını ve iş performans düzeylerini belirlemek için betimsel analizlerden biri olan aritmetik ortalama değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Dönüştürücü Liderlik ve İş Performansına İlişkin Bulgular

	Değişkenler	n	X̄	SS
Gökçebeş Seramik Fabrikası	Dönüştürücü Liderlik Algısı	128	2,792	0,615
	İdealleştirilmiş Etki	128	2,488	1,550
	Entelektüel Uyarım ve Uygun Bir Model Olma	128	1,938	1,024
	İlham Vererek Güdüleme	128	3,534	1,334
	Grup Amaçlarının Kabul Edilmesini Sağlama	128	4,332	0,844
	Bireysel İlgi	128	2,277	0,923
	İş Performansı	128	3,032	0,838
	Bağlamsal Performans	128	2,696	1,451
	Görev Performansı	128	3,323	1,375
	Üretkenlik Karşıtı Davranışlar	128	3,221	1,147
Çaycuma Elcap Kablo Fabrikası	Dönüştürücü Liderlik Algısı	101	2,700	0,481
	İdealleştirilmiş Etki	101	2,674	1,200
	Entelektüel Uyarım ve Uygun Bir Model Olma	101	1,908	0,972
	İlham Vererek Güdüleme	101	3,200	1,344
	Grup Amaçlarının Kabul Edilmesini Sağlama	101	4,084	1,063
	Bireysel İlgi	101	2,118	0,862
	İş Performansı	101	2,976	0,671
	Bağlamsal Performans	101	2,935	1,137
	Görev Performansı	101	2,926	1,393
	Üretkenlik Karşıtı Davranışlar	101	3,141	1,044
Devrek Cilas Kauçuk Fabrikası	Dönüştürücü Liderlik Algısı	129	3,056	0,465
	İdealleştirilmiş Etki	129	4,049	0,593
	Entelektüel Uyarım ve Uygun Bir Model Olma	129	1,868	0,917
	İlham Vererek Güdüleme	129	3,356	1,332
	Grup Amaçlarının Kabul Edilmesini Sağlama	129	4,081	0,960
	Bireysel İlgi	129	2,246	0,923
	İş Performansı	129	3,506	0,651
	Bağlamsal Performans	129	4,036	0,616
	Görev Performansı	129	3,167	1,414
	Üretkenlik Karşıtı Davranışlar	129	3,010	1,206

Tablo 4'te görüldüğü üzere; Gökçebeş Seramik Fabrikası ve Çaycuma Elcap Kablo Fabrikalarında çalışan kişilerin dönüştürücü liderlik ve iş performansları orta düzeyde çıkmıştır. Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasında çalışanların dönüştürücü liderlik algıları orta düzeyde olmakla birlikte performans düzeylerinin kabul edilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Dönüştürücü Liderlik Algısının İş Performansı Üzerindeki Etkisi

Çalışmanın bu kısmında dönüştürücü liderlik algısının iş performansı üzerindeki etkisi fabrikalar açısından ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu çerçevede Gökçebeş Seramik Fabrikasında çalışan kişilerin dönüştürücü liderlik algılarının performans düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5. Gökçebey Seramik Fabrikasında Çalışan Kişilerin Dönüştürücü Liderlik Algılarının Performans Düzeyleri Üzerindeki Etkisi

Model	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış	t	p
	Katsayılar		Katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	1,072	0,020		1,361	0,020*
Dönüştürücü Liderlik Algısı	0,992	0,070	0,816	15,870	0,000*
R			0,816		
R ²			0,667		
Düzeltilmiş R ²			0,664		
Standart Hata			0,486		
F			251,865		0,000*

Not: *p<0,05

Dönüştürücü liderlik algısı ile iş performansına yönelik olarak kurulan model anlamlı çıkmıştır [F=251,865; p<0,05]. Modeldeki sonuçlara göre; Gökçebey Seramik Fabrikasında çalışan kişilerin dönüştürücü liderlik algısı, iş performanslarını %66,4 oranında etkilemektedir.

Çaycuma Elcap Kablo Fabrikasında çalışan kişilerin dönüştürücü liderlik algılarının performans düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6. Çaycuma Elcap Kablo Fabrikasında Çalışan Kişilerin Dönüştürücü Liderlik Algılarının Performans Düzeyleri Üzerindeki Etkisi

Model	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış	t	p
	Katsayılar		Katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	1,305	0,027		1,127	0,023*
Dönüştürücü Liderlik Algısı	0,989	0,099	0,710	10,042	0,000*
R			0,710		
R ²			0,505		
Düzeltilmiş R ²			0,500		
Standart Hata			0,474		
F			100,839		0,000*

Not: *p<0,05

Dönüştürücü liderlik algısı ve iş performansı için kurulan model anlamlı çıkmıştır [F=100,839; p<0,05]. Modeldeki sonuçlara göre; Çaycuma Elcap Kablo Fabrikasında çalışan kişilerin dönüştürücü liderlik algısının, iş performanslarını %50 oranında etkilediği görülmektedir.

Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasında çalışan kişilerin dönüştürücü liderlik algılarının performans düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 7'de belirtilmiştir.

Tablo 7. Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasında Çalışan Kişilerin Dönüştürücü Liderlik Algılarının Performans Düzeyleri Üzerindeki Etkisi

Model	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış	t	p
	Katsayılar		Katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	1,488	0,022		1,127	0,007*
Dönüştürücü Liderlik Algısı	0,987	0,088	0,705	11,206	0,000*
R			0,705		
R ²			0,497		
Düzeltilmiş R ²			0,493		
Standart Hata			0,463		
F			125,581		0,000*

Not: *p<0,05

Dönüştürücü liderlik algısı ve iş performansı için kurulan model anlamlı bulunmuştur [F=125,581; p<0,05]. Buna göre; Devrek Cilas Kauçuk Fabrikasında çalışan kişilerin dönüştürücü liderlik algısının, iş performanslarını %49,3 oranında etkilediği tespit edilmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Dönüştürücü liderler, yönetici pozisyonlarında duygusal ve ilham verici etkileşim taktikleri kullanarak kişisel, örgütsel ve çalışan refahını güçlendirmeyi amaçlarlar. Bu liderler, değişimi vurgular, gelecekteki hedeflere yönelik bir vizyon geliştirir ve takipçilerini üstün sonuçlar elde etmeye teşvik ederler. Dönüştürücü liderler, takipçilere farklı bir perspektif kazandıran, değerleri ve hedefleri çeşitlendiren, başarıya ve gelişime yönlendiren, yeni fikirlerin ortaya çıkmasını destekleyen örgüt ortamları yaratırlar. Hedefleri, sürekli rehberliğe değil, kendi kararlarını verebilen, olaylara çeşitli bakış açıları getirebilen ve örgüte üst düzeyde katkı sağlayabilen bireyler yetiştirmektir. Dönüştürücü liderlerin bu niteliklerinden hareketle çalışmada; Gökçebey Seramik Fabrikası, Çaycuma Elcap Kablo Fabrikası ve Devrek Cilas Kauçuk Fabrikası çalışanları üzerinde bir alan çalışması yapılmıştır. Çalışmada, çalışanların dönüştürücü liderlik algılarının performans düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmada, Gökçebey Seramik Fabrikası yöneticilerinin entelektüel ve uygun bir model olma ile bireysel ilgi düzeyleri düşük olmakla birlikte ilham vererek güdüleyebildikleri ve grup amaçlarının kabul edilmesini sağlayabildikleri, ancak idelalleştirilen etiklerinin orta düzeyde olduğu ve buna bağlı olarak iş performanslarının da orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Çaycuma Elcap Kablo Fabrikası yöneticilerinin entelektüel ve uygun bir model olma ile bireysel ilgi düzeyleri düşük çıkmıştır. Yöneticilerin idealleştirilen etki düzeylerinin ve ilham vererek güdüleyebilme düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ancak grup amaçlarının kabul edilmesini sağlayabildikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu fabrikadaki çalışanların da iş performansları orta düzeyde çıkmıştır. Devrek Cilas Kauçuk Fabrikası yöneticilerinin idealleştirilen etkilerinin ve grup amaçlarının kabul edilmesini sağlayabilme düzeylerinin kabul edilir düzeyde olduğu görülmüştür. Entelektüel ve uygun bir model olma ile bireysel ilgi düzeyleri düşük olan yöneticilerin kısmen de olsa ilham vererek çalışanları güdüleyebildikleri ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak çalışanların da performans düzeylerinin kabul edilir düzeyde olduğu söylenebilir.

Çalışmada her üç fabrikadaki yöneticilerin dönüştürücü liderlik özelliklerinin, çalışanların iş performansını çeşitli düzeylerde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuç literatürdeki farklı çalışma (Miao vd., 2012; Alper-Ay ve Keleş, 2017; Burawat, 2017; Baysak ve Bozkurt, 2020; Fırat ve Yeşil, 2020; İraz ve Canpolat, 2021; Doğan vd., 2022; Adil ve Vapur, 2023) sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu

noktada dönüştürücü liderlik davranışlarının, çalışanların potansiyellerini ortaya çıkararak performanslarını önemli ölçüde etkileyerek başarılı olmalarında kilit bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Her üç fabrikadaki yöneticilerin dönüştürücü liderlik özellikleri ile ilgili olumlu algının korunması, olumsuz algıya sahip olan özelliklerin geliştirilmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak özellikle Gökçebeş Seramik Fabrikası ve Çaycuma Elcap Kablo Fabrikasındaki çalışanların iş performansını artırıcı faktörlerin belirlenmesi ve buna yönelik olarak gerekli önlemlerin alınması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu işletmelerde iş performansının geliştirilmesinin olumlu geri dönüşler sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adil, B. ve Vapur, M. (2023). The effects of transformational leadership practices in organizations on family-work conflict, work-family conflict, and job performance. *International Journal of Management Economics and Business*, 19 (4), 805-821.
- Akal, Z. (2003). *Performans kavram ve performans yönetimi*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayını.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel analiz teknikleri, SPSS'te işletme yönetimi uygulamaları*. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Alper-Ay, F. ve Keleş, K. (2017). Etkileşimci ve dönüşümcü liderlik tarzlarının işten ayrılma niyeti ve iş performansı üzerinde etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (4), 193-203.
- Anaç, A. (2021). *İşe Bağlılığın İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Duygusal Emegin Aracılık Rolü*. (Doktora Tezi). Tokat: T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Ancona, D., Malone, T. W., Orlikowski, W. J. ve Senge, P. M. (2007). In praise of the incomplete leader. *Harvard Business Review*, 85 (2), 92-100.
- Antonakis, J. (2012). *Transformational and charismatic leadership*. D. V. Day ve J. Antonakis (Eds.), *The nature of leadership* (2nd Ed., s. 256-288) içinde. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bass, B. M. ve Avolio, B. J. (1995). *The multifactor leadership questionnaire for research*. Palo Alto, CA: Mind Garden.
- Bass, B. M., Avolio, B. J., Jung, D. I. and Berson, Y. (2003). Predicting Unit Performance by Assessing Transformational and Transactional Leadership. *Journal of Applied Psychology*, 88 (2), 207-218.
- Bass, B.M. ve P. Steidlmeier. (1999). Ethics, Character and Authentic Transformational Leadership Behavior. *Leadership Quarterly*. 10(2), 181-217.
- Bayraktar-Gülsevgi, E., ve Bayraktar, D. (2021). Duygusal Emegin Bireysel Performans Algısına Etkisi. *Working Paper Series*, 2, 23-31.
- Baysak, B. ve Bozkurt, S. (2020). The relationship between transformational leadership, firm performance and the role of entrepreneurship orientation. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 353-371.
- Begenirbaş, M., ve Çalışkan, A. (2014). Duygusal emegin iş performansı ve işten ayrılma niyetine etkisinde kişilerarası çarpıklığın aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 5, 109-127.
- Beğenirbaş, D., ve Turgut, D. (2014). İş performansının sağlanmasında çalışanın duygusal emeginin ve örgütte güven algısının etkileri. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16, 131-149.
- Birasnav, M., Rangnekar, S. ve Dalpati, A. (2010). Transformational leadership, interim leadership, and employee human capital benefits: An empirical study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1037-1042.
- Burak, A. (2016). *Örgütsel bağlılığın oluşumunda paternalist liderliğin rolü: gemiadamlarının kaptanları değerlendirmeleri üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

- Burawat, P. (2017). The mediate effect of lean manufacturing on the relationship between transaformational leadership and sustainability performance in thai sMEs. *International Journal of Applied Engineering Research*, 12 (21), 11647-11657.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Casida, J. M. (2007). *The relationship of nurse managers' leadership styles and nursing unit organizational culture in acute care hospitals in New Jersey* (Doctorial thesis). ProQuest Dissertations ve Theses Global.
- Chen, A. S., Bian, M. ve Hou, Y.H. (2015). Impact of transformational leadership on subordinate's EI and work performance. *Personnel Review*, 44(4), 438-453.
- Crawford, C. B., Gould, L. V. ve Scott, R. F. (2003). Transformational leader as champion and techie: Implications for leadership educators. *Journal of Leadership Education*, 2 (1), 57-73.
- Çeçe, F. (2023). *Örgütsel öğrenmenin iş performansı üzerindeki etkisinde örgütsel destek ve yüksek performanslı insan kaynakları uygulamalarının aracılık rolleri: tekstil sektöründe bir araştırma* (Doktora Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul:
- Çiçeklioğlu, H., ve Taşlıyan, M. (2019). Eğitim kurumu çalışanlarının presenteeism (işte var olamama) algılarının performanslarına olan etkisi ve sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14 (20), 22-53.
- Demirel, Z. (2022). Duygusal emek algısının iş performansı üzerindeki etkisinde iş stresinin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14 (1), 266-283.
- Dengiz, G. M. (2000). *Takım çalışması teknikleri*. Ankara: Academyplus.
- Doğan, S., Bayır, M. ve Cinnioğlu, H. (2022). Otel çalışanlarının algıladıkları dönüşümcü liderlik davranışının çalışma yaşam kalitesi ve iş performansı düzeylerine etkisi: İstanbul örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 210-226.
- Drucker, P. F. (2018). Etkin yöneticiyi etkin yapan nedir?. *Liderlik: Hbr's 10 Must Reads* (s. 35-51) içinde, (Çev.: Melis İnan). İstanbul: Optimist.
- Dvir, T., Eden, D., Avolio B. J. ve Shamir, B. (2002). Impact of transformational leadership on follower development and performance: A field experiment. *Academy of Management Journal*, 45 (4), 735-744.
- Eraslan, L. (2006). Liderlikte post-modern bir paradigma: Dönüşümcü liderlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-32.
- Fırat, İ. ve Yeşil, S. (2020). Dönüşümcü liderlik özelliklerinin işletmenin yenilik yeteneği ve performansı üzerindeki etkisi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 40-57.
- Genç, N. (2007). *Yönetim ve organizasyon çağdaş sistemler ve yaklaşımlar* (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Greenleaf, R.K.. (1977). *Servant leadership-a journey into the nature of legitimate power and greatness*, Paulist Press, www.greenleaf.org
- Gül, H. (2003). *Karizmatik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine aksaray ve karaman emniyet müdürlüklerinde yapılan bir araştırma* (Doktora tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Iraz, R. ve Canbolat, M. A. (2021). Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik algısının yenilik performansı algısına etkisi: Konaklama işletmeleri örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 327-345.
- Islam, K. N. (2010). Good governance and bureaucratic leadership: Can 'builders and titans' approach be applicable in public agency leadership? A Case of Bureaucracy in Bangladesh. *Studies on Asia*, (1), 132-156.
- İhsanoğlu, S. (2010). *Performans yönetimi*. Eskişehir: İlke Yayınevi.

- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kaya, C. (2019). *Dönüştürücü liderlik ile duygusal zekâ arasındaki ilişki: perakende sektöründe çalışanlar üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Keçecioglu, T. (2003). *Lider ve liderlik*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları
- Khan, M. L., Langove, N., Shah, F. A., ve Javid, M. U. (2015). The modes of conflicts and managerial leadership styles of managers. *Global Business ve Management Research*, 7 (2), 44-52.
- Koç, Ö. (2023). Dönüştürücü liderlik ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12 (2), 396-407.
- Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları
- Koopmans, L., Bernaards, C., Hildebrandt, V., van Buuren, S., Van der Beek, A. J. ve de Vet, H. C. (2013). Development of an individual work performance questionnaire. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 62(1), 6-28.
- Koroğlu-Kaba, N. ve Öztürk, H. (2021). Bireysel iş performansı ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 8 (3), 293-301.
- Mercanlıoğlu, Ç. (2012). Örgütlerde Performans Yönetimi İle İşgörenlerin Motivasyonu Arasındaki İlişki. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 41-52.
- Mhatre, K. H. ve Riggio, R. E. (2014). Charismatic and transformational leadership: Past, present, and future. D. V. Day (Ed.), *The Oxford Handbook of Leadership and Organizations* (s. 221-240) içinde. New York, NY: Oxford University Press.
- Miao, Q., Newman, A. ve Lamb, P. (2012). Transformational leadership and the work outcomes of Chinese migrant workers: The mediating effects of identification with leader. *Leadership*, 8 (4), 377-395.
- Northouse, P. G. (2016). *Leadership: Theory and practice*. Los Angeles, CA: Sage.
- Öncer, M. (2000). İşyeri ortamında çalışanların performanslarını etkileyen fiziksel çevre koşulları. *Verimlilik Dergisi*, 3, 133-152.
- Pandey, J. (2018). Factors affecting job performance: an integrative review of literature. *Management Research Review*, 1-27.
- Park S, ve Park S. (2021) How can employees adapt to change? Clarifying the adaptive performance concepts. *Human Resource Development Quarterly*, 32.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B. ve Bommer, W. H. (1996). Transformational leader behaviors and substitutes for leadership as determinants of employee satisfaction, commitment, trust, and organizational citizenship behaviors. *Journal of Management*, 22(2), 259-298.
- Simith, P. C. ve Goddard, M. (2002). Performance management and operational research: A marriage made in heaven?. *The Journal of the Operational Research Society*, 53 (3), 247-255.
- Spreitzer, G. M., Perttula, K. H. ve Xin, K. (2005). Traditionality matters: An examination of the effectiveness of transformational leadership in the United States and Taiwan. *Journal of Organizational Behavior*, 26(3), 205-227.
- Şahne, B. S. ve Şar, S. (2015). Liderlik kavramının tarihçesi ve Türkiye’de ilaç endüstrisinde liderliğin önemi. *Marmara Pharmaceutical Journal*, 2(19), 109-115.
- Şehitoğlu, Y. (2010). *Örgütsel sessizlik örgütsel vatandaşlık davranışı ve algılanan çalışan performansı ilişkisi* (Doktora Tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Tabachnick, B. G. ve Fidel, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. USA: Pearson Education Limited
- Ünlü, O., ve Yürür, S. (2011). Duygusal emek, duygusal tükenme ve görev/ bağlamsal performans ilişkisi: yalova’da hizmet sektörü çalışanları ile bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (37), 183-207.

Dönüştürücü Liderliğin İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Zonguldak İli Örneği

- Wanasika, I., Howell, J. P., Littrell, R., ve Dorfman, P. (2011). Managerial leadership and culture in sub-Saharan Africa. *Journal of World Business*, 46 (2), 234-241.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46 (Özel Sayı) 74-85.
- Yetim, A. (2000). *Sosyoloji ve spor*. Ankara: Top kar Matbaacılık.
- Yıldız, A. (2021). *Sağlık işletmelerinde etik liderliğin dile getirme davranışları aracılığıyla iş performansına etkisi: örgütsel aidiyetin düzenleyici rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kayseri.
- Yıldız, B. ve Alphan, L. (2015). A theoretical model on the proposed predictors of destructive deviant workplace behaviors and the mediator role of alienation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 210, 330-338.
- Yıldız, S. (2011). Entelektül sermayenin işletme performansına etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11-28.
- Yukl, G. (2008). How leaders influence organizational effectiveness. *The Leadership Quarterly*, 19 (1), 708-722.



Korumada Yeni İşlev ile Yaşatma Yaklaşımı: Niğde Göncü Konağı*

Survival Approach with Adaptive Reuse in Conservation: Niğde Göncü Mansion

Emel EFE YAVAŞCAN¹

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Niğde

ORCID:

E.F.Y.: 0000-0002-7652-528X

Corresponding Author:

Emel EFE YAVAŞCAN

Email:

emelefe@ohu.edu.tr

Citation: Efe-Yavaşcan, E. (2024). Korumada yeni işlev ile yaşatma yaklaşımı: Niğde Göncü Konağı. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 183-206.

Submitted: 21.02.2024

Accepted: 28.05.2024

Özet

Zamanla işlevini kaybeden günümüz ihtiyaçlarına cevap veremeyen Geleneksel Niğde Evleri tarihi ve kültürel değerlere sahip korunması gereken önemli varlıklardır. Tarihi yapılara uygun işlevin verilerek yaşatılması bir koruma yöntemidir. Göncü Konağı; geleneksel Niğde Evlerinin sıralandığı günümüze ulaşan önemli bir sokak dokusu olan Cullaz Sokak'ta yer alması, kent merkezinde işlevlendirilen ve verilen işlevin sürdürülebildiği konut olarak ilk örnek olması, işlevlendirilmesi ile bulunduğu sokağın yeniden kullanım aracılığı ile korunmasını başlatması gibi nedenlerle çalışma konusu olarak seçilmiştir. Niğde Merkezde işlevsiz kalan geleneksel konutlar çoğunlukta olup yok olma sürecindedirler. Göncü Konağı kentteki diğer geleneksel konutlara örnek olarak korunmalarını sağlayabilir. Uzun yıllar işlevsiz kalan Göncü Konağı 2007 yılında sokak sağlıklılaştırılması çalışmaları ile restore edilmiştir. Restorasyon sonrası da yaklaşık sekiz yıl işlevsiz kalan konak bulunduğu sokağın kimsesiz olması sebebiyle yakılmış, zarar görmüştür. Konak 2016 yılında butik otel olarak yeniden kullanıma açılmıştır. Bu çalışmanın amacı özgünde konak olan yapının yeni işlev ile uyumunun araştırılması ve yeniden kullanımda tarihi yapılara verilecek işlevin önemini ortaya koymaktır. Araştırmada yapının özgün işlevi ile verilen yeni işlevin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesine dayanan bir metot izlenerek, yapının yeni işlevi nitel gözlem ve mekânsal analiz yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Yeniden işlevlendirilmenin sosyal kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağladığı ancak verilecek işlevin titizlikle uyumunun araştırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Geleneksel Niğde Evleri, Tarihi Göncü Konağı, Yeniden İşlevlendirme, Kültürel Miras, Sürdürülebilir Koruma

Abstract

Traditional Niğde Houses, which have lost their function over time and cannot meet today's needs, are important assets with historical and cultural values that need to be conserved. Giving the appropriate function to historical buildings and keeping them alive is a conservation method. Göncü Mansion is located on Cullaz Street, which is an important street texture that has reached decay, where traditional Niğde Houses are lined up. In Niğde Center, traditional houses that are dysfunctional are the majority and are in the process of disappearing. Göncü Mansion can provide protection for traditional houses as an example for other traditional houses in the city. Göncü Mansion, which remained dysfunctional for many years, was restored

*Bu çalışma 12-14 Ekim 2023 tarihleri arasında, Safranbolu'da düzenlenen 4. Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

in 2007 with street rehabilitation works. The mansion, which remained dysfunctional for about eight years after the restoration, was burned and damaged because the street on which it was located was deserted. The mansion was adaptively reused as a boutique hotel in 2016. The aim of this study is to investigate the harmony of the building, which was originally a mansion, with its new function and to reveal the importance of the function to be given to historical buildings in reuse. In the research, a method based on comparative analysis of the original function of the building and the new function given to it was followed, and the new function of the building was evaluated with qualitative observation and spatial analysis methods. It turns out that refunctioning contributes to social and cultural sustainability, but the harmony of the function to be given must be carefully investigated. It turns out that adaptive reusing contributes to social and cultural sustainability, but the harmony of the function to be given must be carefully investigated.

Keywords: Traditional Niğde Houses, Historical Göncü Mansion, Adaptive Reuse, Cultural Heritage, Sustainable Conservation

1. GİRİŞ

Kültür varlıklarının özgün durumları ile korunması ve onların çağdaş gereksinimler doğrultusunda kullanılması koruma işlevinin vazgeçilmez bir ögesidir (Tapan, 2007). Tarihi yapıların yeniden kullanımı Dünya mirası için yerel ve ulusal yönetimler tarafından onaylanan önemli bir konu haline gelmiştir (Wang, Zeng, 2012). Zamanla toplumun değişen ihtiyaçları nedeniyle, özgün işlevini sürdüremeyen yapılara, yapım işlevinden farklı amaca hizmet edebilmesi için yapılan işlev değişikliğine “yeniden işlevlendirme” denmektedir (Eraybat, 2011). Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi yöntemi tarihi yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarımı için bir araçtır (Ahunbay, 2009; Pehlivan, 2018). Dünyanın birçok yerinde tarihi yapıların yeniden kullanılması, işlevlendirilmesi sürdürülebilir kalkınmada hükümetlerin esas politikaları olmuştur (Langston vd., 2008).

Binaların yeniden kullanımı tarihsel alanların geliştirilmesini sağlayan ve tarihi dokunun ömrünü uzatan bir yaklaşımdır. Kültürel ve tarihi yapıların sürdürülebilirliğini sağlarken yapıların görecekları zararları sınırlandırmaktadır (Yıldırım, Turan 2012). Kültür varlıklarının yeniden kullanımı koruma kavramının ve rehabilitasyon sürecinin bir alt bileşeni konumundadır (Aydın ve Okuyucu, 2009).

Uygun işlevin verilerek yaşatılması bir koruma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatürde de bu konuda çalışmalar bulunmaktadır. Bilimsel olarak ele alınması gereken yeniden kullanım süreci, daha iyi korumaya destek olmakta (Özen ve Sert, 2006), etkin ve sürekli bir koruma, özgün işlevlerini yitiren yapıların günümüz koşullarına uygun yeniden kullanımla yaşatılması ile mümkün olmaktadır (Oral ve Ahunbay, 2005). Tarihi yapılara verilecek yeni işlevde sahip oldukları kültürel değerlerin dikkate alınması, onların gelecek nesillere aktarımı, özgünlüğü ve kültürel değerlerinin korunumu için önem taşımaktadır (Yaldız ve Asatekin, 2016). Yeniden kullanıma adaptasyon başarılı olduğunda yapılara tanımlanan yeni işlev ile yaşamlarına devam etmiş olacak ve kentsel/toplumsal bir gereksinim karşılanmış olacaktır Böylece verilecek doğru işlevle ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel anlamda yarar sağlanmış olacaktır (Aydın ve Okuyucu, 2009). Dolayısı ile yeniden kullanım kavramı sürdürülebilir gelişim hedeflerine katkıda bulunabilecek önemli bir koruma yaklaşımıdır (Ijla ve Broström, 2015)

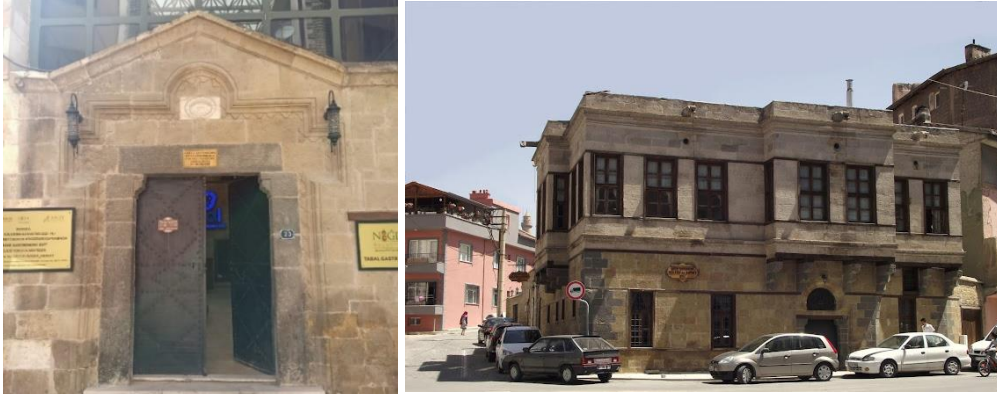
Tarihi yapıların yeniden kullanımına karar verme sürecinde pek çok faktörün dikkate alınması gereken çok yönlü ve karmaşık bir durumdur. Kültürel önemin korunması bağlamında verilecek uygun işlevin bulunması büyük önem taşımaktadır. Yeniden kullanıma adaptasyonda farklı boyutları dikkate alarak yapılara uygun işlevin bulunması sürdürülebilir korumayı sağlayacaktır (Mısırlısoy ve Günçe, 2016). Uyarlanabilir yeniden kullanım projelerindeki temel sorun, tarihi yapılar için yeni işlevin derinlemesine analiz yapılmadan rastgele seçilmesidir. Uyarlanabilir yeniden kullanım projesi için en uygun stratejinin bulunabilmesi için yeni kullanıma ilişkin kararın analitik ve bilimsel bir yöntemle dayandırılması gerekmektedir. Aksi halde bir süre sonra sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle kültür varlıkları kullanılmaz hale gelebilir veya yeni

kullanımlar tarihi yapının özgünlüğüne zarar verebilir. Tarihi yapıların korunması için büyük miktarda fon harcanmaktadır, bu nedenle başarılı bir uyarlanabilir yeniden kullanım girişimi için kültür varlıklarının ekonomik, sosyal ve fiziksel olarak sürdürülebilir olması gereklidir. Yeniden kullanım sürdürülebilir gelişimye birçok yönden fayda sağlayabilmektedir (Orhan ve Yıldız, 2021). Ne yazık ki, tarihi yapıların uyarlanabilir yeniden kullanımına ilişkin karar verme konusunda net bir metodoloji eksikliği bulunmaktadır. Çoğunlukla tarihi yapıların çevresel, fiziksel ve işlevsel yönlerine odaklanılmaktadır ve kültür varlıklarının sosyo-kültürel yönlerine daha az destek verilmektedir. (Mısırlısoy ve Günçe, 2016)

Niğde Kent'inde yeniden işlevlendirilen yapı sayısı çok azdır (Şekil 1). Uzun yıllar işlevlendirilemeyen anıtsal yapılar da bulunmaktadır. İşlevlendirilip, verilen işlevin devam edemediği örneklerde bulunmaktadır. Örneğin kent merkezindeki Resul Özkul Evi, Kültür ve Sanat Evi Olarak 2012 'de yeniden kullanıma açılmıştır. Ancak bu işlev ile uzun yıllar kullanıcı bulamamıştır. Yapı 2023 yılında Niğde Belediyesi tarafından gastronomi evi olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 2). Dolayısı ile seçilen işlevin önemli bir bileşen olduğu Niğde Kenti örnekleminde görülmektedir.



Şekil 1. Kent merkezinde kullanım dışı kalan yok olma sürecine girmiş ve yok olmuş Geleneksel Niğde Evleri (Efe Yavaşcan, 2015)



Şekil 2. Kent merkezindeki Resul Özkul Evi Örneği (Efe Yavaşcan, 2023)

Niğde Kenti'ndeki geleneksel konutlar kentin geçmişini ve kültürünü yansıtan değerlere sahiptir. Bu çalışmada Göncü Konağı incelenmiştir. Cullaz Sokak'ta yer alan Göncü Konağı kentteki işlevlendirilen ender örneklerdendir. Zira Niğde Merkezde işlevsiz kalan geleneksel konutlar çoğunluktadır. Geçmişten günümüze konut olarak kullanılan yapı 2015 yılından beri verilen işlev ile yaşatılmaktadır. Çalışmada Göncü Konağı'nın yeniden işlevlendirme süreci ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde elde edilen bilgilere göre değerlendirmeler yapılmış ve sonuçlar tartışılmıştır.

2. METERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın konusu Niğde, Cullaz Sokak'ta yer alan Göncü Konağı'dır. Göncü Konağı; kent merkezinde işlevlendirilen ve verilen işlevin sürdürülebildiği konut olarak ilk örnek olması, bulunduğu tarihi sokakta domino etkisi yaratarak sokağın işlevlendirilmesine katkı sağlaması, sebepleri ile çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Çalışmanın amacı özgünde konak olan yapının yeni işlev ile uyumunun araştırılması ve yeniden kullanımda tarihi yapılara verilecek işlevin önemini ortaya koymaktır. Araştırmada yapının özgün işlevi ile verilen yeni işlevin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesine dayanan bir metot izlenerek, yapının yeni işlevi nitel gözlem, mekânsal analiz yöntemleriyle değerlendirilmiş ve üç aşamalı metodoloji-yöntem geliştirilmiştir (Tablo 1). Yapının restorasyon öncesi, sonrası ve yeniden işlevlendirme sonrası durumları incelenmiştir. Yapıya ilişkin rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri, Cullaz Sokak ile ilgili yapılan araştırma ve çalışmalar, yapı ile ilgili eski ve güncel fotoğraflar araştırmanın materyallerini oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışmanın Metodolojisi ve Yöntemi

Birinci Aşama: Analiz Çalışmaları	<ul style="list-style-type: none"> • Problemin tespiti: Geleneksel Niğde Evleri'nin korunamaması, yok olan geleneksel konut sayısının artması, yeniden işlevlendirilen yapı sayısının azlığı • Niğde kent merkezinde işlevlendirilen ve verilen işlevin sürdürülebildiği konut olarak ilk örnek olması, işlevlendirilmesi ile bulunduğu sokağın yeniden kullanım aracılığı ile korunmasını başlatan Göncü Konağı'nın seçilmesi, kentteki diğer geleneksel konutlara örnek olarak geleneksel konutların korunmasının sağlanması • Korumada araç: yeniden işlevlendirme/yeniden kullanım (adaptive reuse) ulusal ve uluslararası literatür araştırması
İkinci Aşama: Sentez	<ul style="list-style-type: none"> • Göncü Konağı'nın mevcut durumu: tanımı, konumu, tarihçesi, mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniği • Yapıya ait verilere ulaşma (Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi, Niğde Müze Müdürlüğü Arşivi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Yapı İşleri Daire Başkanlığındaki veriler, Alper Lütfü Göncü Arşivi) • Işık Proje'ye ait sokak sağlıklılaştırma çalışmalarının incelenmesi • Çağ Restorasyon Mimarlık'a ait rölöve, restitüsyon ve restorasyon proje ve raporlarının incelenmesi • Alan çalışmaları (yerinde gözlem ve inceleme, fotoğraflama), Cullaz Sokak'ın ve Göncü Konağı'nın 2012 yılından beri yapılan çalışmaların yerinde görülmesi incelenmesi, fotoğraflanması, takip edilmesi
Üçüncü Aşama: Değerlendirme ve Sonuç	<ul style="list-style-type: none"> • Göncü Konağı'nın özgün işlevi ile verilen yeni işlevin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi, eklenen, değiştirilen ve yok edilenlerin plan, kesit, cephe düzeninde tespiti ve ortaya konması • Sosyal kültürel ve toplumsal sürdürülebilirlik, yapı ve yeni işleve adaptasyon kriterlerine göre sonucun değerlendirilmesi

3. BULGULAR

3.1. Yapının Tanımı ve Konumu

Göncü Konağı Niğde İli Merkez Sungurbey Mahallesi'nde, Cullaz Sokak'ta, 32 pafta, 357 ada 19 parselde yer almakta ve 335 m2 alana oturmaktadır. (Şekil 3). Cullaz Sokak, Niğde Kenti'nin en merkezi yerinde bulunan, birbirine bitişik yapıların oluşturduğu özgün tarihi dokunun okunabildiği sokaktır (Urak ve Efe Yavaşcan, 2015), (Şekil 4). Sokakta 18. Yüzyıl sonlarına tarihlenen Cullaz Mescidi, Cullaz Çeşmesi ve 19. Yüzyıla ve 20. Yüzyıla ait geleneksel konutlar bulunmaktadır (Şekil 5). Göncü Konağının avlu kapısı üzerindeki kitabede Rumi 1327 tarihi bulunmaktadır. Dolayısı ile yapının 1911 yılına ait olduğu söylenebilir (Şekil 6). Göncü Ailesine ait konak uzun yıllar konut işlevinde kullanılmıştır. Göncü Ailesi Niğde'nin tanınmış, köklü ailelerinden olup, ailenin üst yönetici görevlerinde (belediye başkanı, milletvekili, senatör) buldukları bilinmektedir (Uğurlu, 2023). Göncü Konağı zaman içinde konut, elma ambarı olarak kullanılmış, 1995 yılından itibaren işlevsiz kalmıştır ¹(Tablo 2). 2008 yılında Kültür Bakanlığı tarafından bulunduğu Cullaz Sokak Sağlıklılaştırma Projesi kapsamında sokak sağlıklılaştırma projesinde öngörülen şekilde onarılmıştır.

¹ Bu bilgiler Göncü Ailesine mensup Alper Lütfü Göncü'den alınmıştır.



Şekil 5. Cullaz Sokak'taki Cullaz Mescidi, Cullaz Çeşmesi ve sokaktaki geleneksel konutlar sokak sağlıklılaştırma sonrası (Efe Yavaşcan, 2014).



Şekil 6. Göncü Konağı (Efe Yavaşcan, 2014)

Tablo 2. Yapının Zamana Bağlı Kullanımı

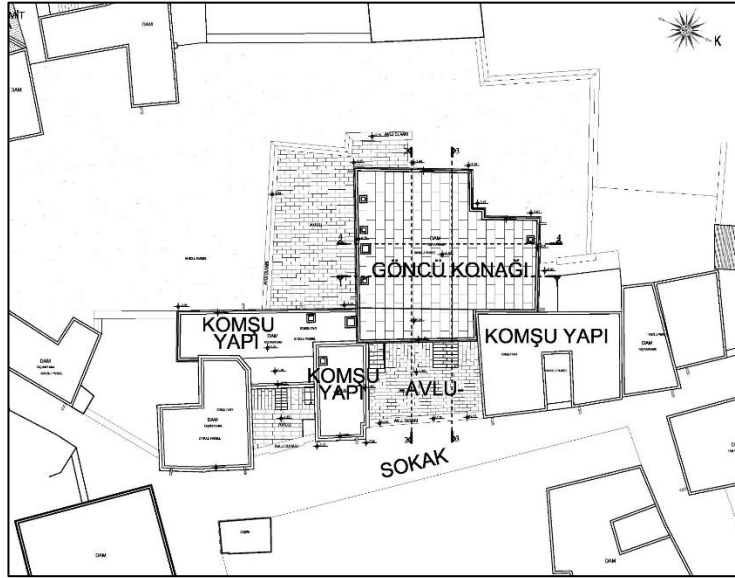
1911	İnşa edildi
1911-1966	Konut
1970-1980	Elma Ambarı
1995-2014	İşlevsiz
○ 2007	Sokak Sağlıklılaştırma Çalışmaları
○ 2012	Yangına Maruz Kalma
2012	Mülkiyetinin Niğde Üniversitesine Geçmesi
2012-2015	Restorasyon Uygulamaları
2016-Halen	NÖHÜ Konuk Evi



Şekil 7. Göncü Konağı Yangın Sonrası (Efe Yavaşcan, 2012)

3.2. Yapının Mimari Özellikleri

Göncü Konağı, Cullaz Sokak üzerinde yer almakta, güneydoğusunda Cullaz Çeşmesi ve Cullaz Mescidi bulunmaktadır. Kuzey ve güneydoğusunun bazı bölümleri komşu yapılara bitişiktir (Şekil 8). Yapı bodrum ve zemin kattan oluşmaktadır. Konak, yörenin konut mimarisinin avlulu, dış sofalı plan tipinin bir örneğidir. Avlu duvarları mahremiyet anlayışı ile yüksek tutulmuştur. Kuzey doğudaki üçgen alınlıklı, geometrik formlu niş üzerine oturtulmuş avlu kapısı ile avluya girilmektedir. Özgün halinde avlu kapısının kartal başlı kapı tokmağı bulunmaktadır (Şekil 9). Avluda günümüze ulaşmayan hela bulunmaktadır. Avludan zemin kattaki revaklı bölüme (hanaya) 8 basamaklı taş merdivenle ulaşılmaktadır. Üç tarafı kapalı, ön tarafı üç sivri kemerlerle vurgulanan revaklı bölüme hanay denilmektedir (Şekil 10), (Tablo, 4).

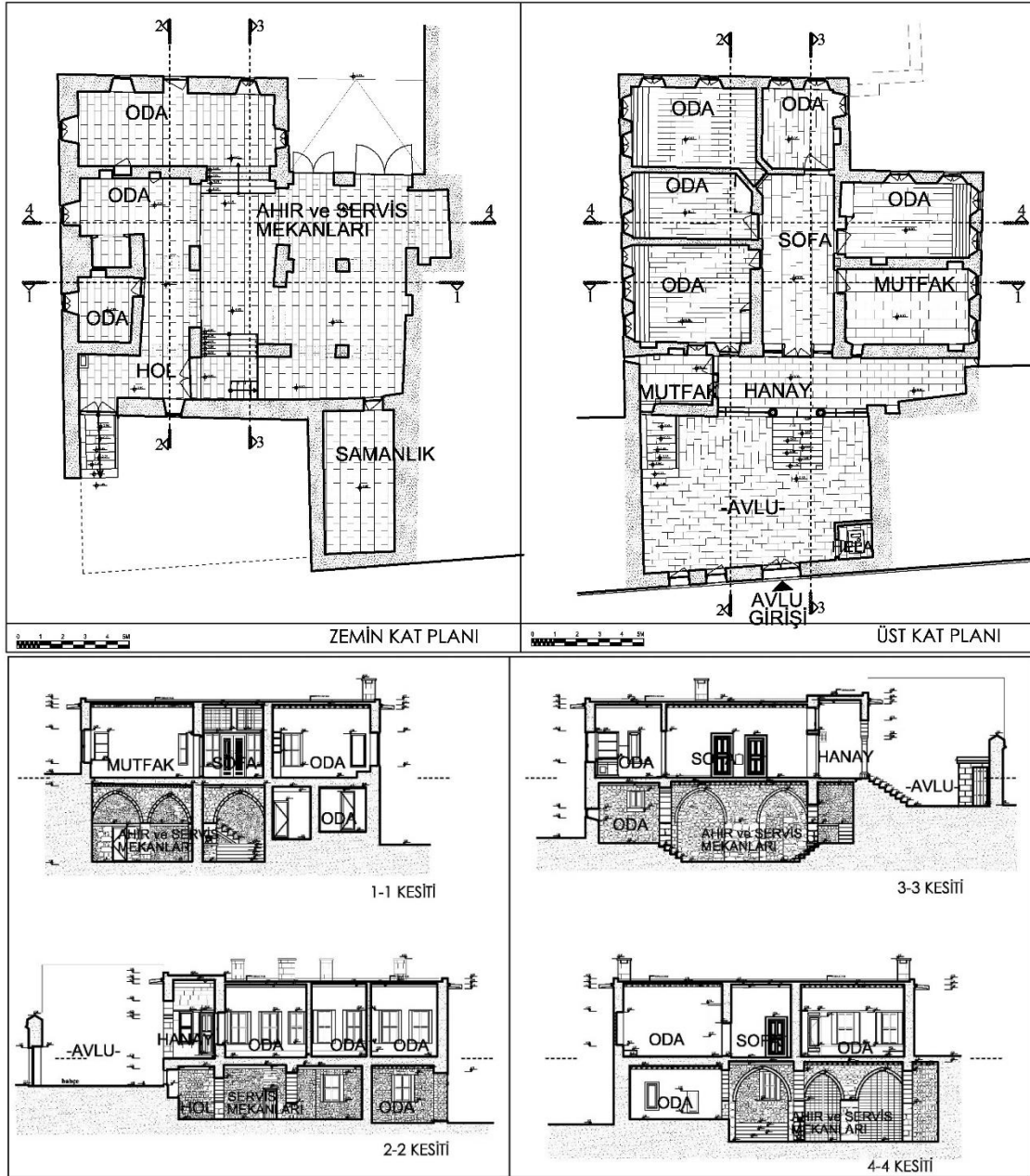


Şekil 8. Göncü Konağı Vaziyet Planı Rölöve Çizimi (Çağ Mimarlık Restorasyon, 2012)



Şekil 9. Solda Göncü Konağı Avlu Kapısı (Efe Yavaşcan, 2023), Sağda Günümüzde Kapı Üzerinde Olmayan Özgün Kartal Başlı Kapı Tokmağı (Alper Lütfü Göncü Arşivi)

Kottan yararlanılarak çözülen yapının zemin katı avludan yarım kat aşağı kotta bulunmaktadır. Zemin katta servis mekanları yer alırken üst katta yaşama mekanları bulunmaktadır. Üst katta hanaydan geçilerek ulaşılan sofadan odalara dağılım sağlanmaktadır. Sofa merkezi aksta yer almaktadır. Odalar ahşap sedirli, duvar dolaplı ve nişli tefriş edilmiş, ahşap bordürlerle kuşatılmıştır. Mazgal tipi pencerelerle odalar aydınlatılmıştır (Şekil 10). Ahşap özgün çift kanatlı giriş kapısı günümüze ulaşmıştır (Şekil 13).



Şekil 10. Göncü Konağı Kat Planları ve Kesitleri Restitüsyon Çizimleri (Çağ Restorasyon Mimarlık, 2012)

Yapının avlu kapısının yer aldığı sokak cephesinde (doğu sokak cephesi) özenli düzgün kesme taş kullanılmıştır (Şekil 11, Şekil 12). Avluya bakan yapının revakların olduğu giriş cephesinin (doğu cephe) bir bölümünde kesme taş kullanılmıştır. Diğer cephelerinde (batı, kuzey, güney cepheleri) moloz örgü özenli bir şekilde uygulanmıştır. Niğde yöresine ait sarı tüfler ve koyu renkli andezitler kullanılmıştır. Cepheler 5-15 cm arasında değişen ahşap hatıllar ile çevrelenmiştir. Dikdörtgen pencere biçimi kullanılmış, önlerinde demir parmaklıklar bulunmaktadır. Yapı düzgün kesme taşlı saçak parapeti ile nihayetlenmiş ve sade biçimde taş profilli saçak silmesi ile süslenmiştir. Düz dam çatı kullanılmış ve taş çörtlenler ile sudan arınım sağlanmıştır. Taş bacalar yer almaktadır (Şekil 11, Şekil 12).



Göncü Konağı Sokak (Doğu)Cephesi



Göncü Konağı Güney Cephesi



Göncü Konağı İç Avlu Cephesi



Göncü Konağı İç Avlu Cephesi



Göncü Konağı Batı Cephesi



Göncü Konağı Batı Cephesi Devamı

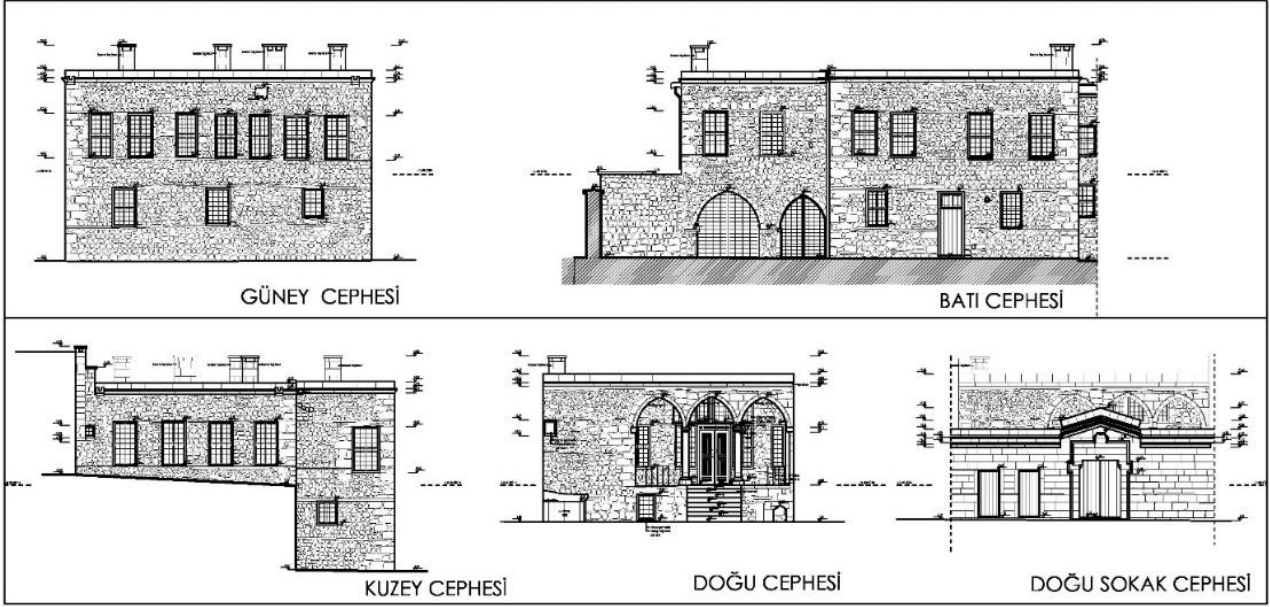


Göncü Konağı Batı Cephesi Devamı



Göncü Konağı Kuzey Cephesi

Şekil 11. Göncü Konağı Cepheleri, 2014



Şekil 12. Göncü Konağı Cephe Restitüsyon Çizimleri (Çağ Restorasyon Mimarlık, 2012)

Yapının mimari elemanları; taş ve ahşap merdiven, çift ve tek kanatlı ahşap kapılar, ahşap dolap ve nişler, ahşap pencereler, ahşap sedir, demir parmaklık, çörten, baca, saçak silmesi olarak tespit edilmiştir (Şekil 13).



Şekil 13. Göncü Konağı Mimari Elemanları (Niğde Göncü Konağı Fotoğraf Albümü, Çağ Restorasyon Mimarlık, 2012; Niğde Müze Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi, 2012)

3.3. Malzeme ve Yapım Tekniği

Göncü Konağı taş yığma sisteminde inşa edilmiştir. 50-90 cm arasında değişen taş duvarlar kullanılmış, Pencere alt ve üst hizalarında bina duvarlarının tamamını dolaşan 5-15 cm kalınlığında ahşap hatıllar bulunmaktadır. Niğde Bölgesine özgü kaynağı sarı tuf olan kesme taş ve moloz örgü kullanılmıştır. Revak kemerlerini taşıyan taş sütunlarda, taş basamaklarda, cephe köşelerinde koyu renkli andezit kullanılmıştır. Ahır ve servis mekanlarının olduğu mekanlarda sivri kemerler kullanılmıştır. Avlu, hanay ve sofa taş kaplama zemine sahiptirler, odalarda ise ahşap kaplamalı döşeme görülmektedir. Zemin ve üst katların tavanlarında ahşap kirişlemeli örtü kullanılmıştır (Şekil 14).



Şekil 14. Göncü Konağı'nda Malzeme ve Yapım Tekniği

Ahşap malzeme; Geleneksel Niğde evlerinde olduğu gibi Göncü Konağı'nda da hatılarda, döşemelerde, tavanlarda, taşıyıcı ve kaplama malzemesi olarak, pencere ve kapıların kasa ve doğramalarında, dolap ve sedirlerde kullanılmıştır (Şekil 13).

Konak düz damla örtülmüştür. Ahşap kirişleme (hezen) sistemi ile örtülen tavanların üzerine hasır serilmiş, tahta kaplama ve üzerine sıkıştırılmış kil döşenmiştir (Şekil 14). Damlar dış duvar hizasında 30 cm kalınlığında parapet ile çevrilmiştir. Sade biçimli taş saçak silmeleri çıkıntılı olarak damı sınırlandırmıştır. Yağmur suyunun akışı ise taş çörtenler vasıtasıyla sağlanmıştır (Şekil 14).

3.4. Göncü Konağı'nın Yeniden Kullanımı-Yeniden İşlevlendirilmesi

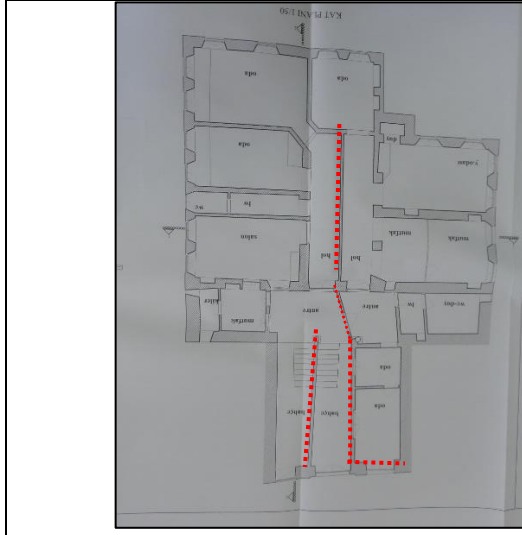
Uzun yıllar işlevsiz kalan Göncü Konağı, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'ne ait turizm otel işletmeciliği uygulama oteli olarak restorasyon uygulamaları tamamlanarak, 2016 yılında yeniden kullanıma açılmıştır (Şekil 15).



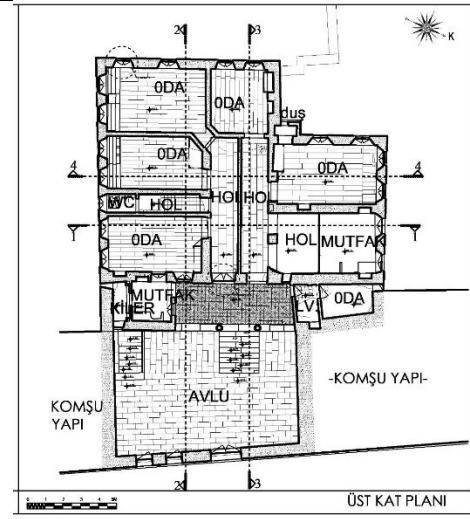
Şekil 15. Göncü Konağı Restorasyon Çalışmaları (Efe Yavaşcan, 2014).

Konağın özgün planı incelendiğinde planda; avluya duvar eklenerek ikiye bölünmüş, avlunun kuzeyine mekanlar eklenerek bu mekânın havalandırması ve ışıklandırması için sokak cephesine pencere eklenmiştir. Avludaki taş merdivenin, hanayın da ortasına duvar örülerek ikiye bölünmüştür. Aynı şekilde sofada da duvar eklenerek ikiye bölündüğü görülmektedir (Şekil 16). Bu değişiklikler muhtemelen birden fazla kullanıcının konaktan yararlanabilmesi için zamanla yapılmıştır. Cephe özellikleri incelendiğinde yapılan en büyük değişiklik sokak cephesine açılan pencere, batı cephesine eklenen ıslak hacim mahallidir. 2007 yılında Cullaz Sokak Sağlıklaştırma Çalışmaları kapsamında sokak cephesindeki ekleme pencere kaldırılmış duvar özgüne uygun tamamlanmıştır. Avludaki ekleme duvar ve mekanlar kaldırılmıştır (Şekil 16).

Korumada Yeni İşlev ile Yaşatma Yaklaşımı: Niğde Göncü Konağı



Sokak Sağıklaştırma öncesi rölöve çizimleri sofadaki ekleme duvar, avluda, hanayda ekleme bölümler kırmızı çizgi ile gösterilmiştir (Işık Proje, 2007)



Göncü Konağı Zemin Kat Planı Rölöve Çizimi, sokak sağıklaştırma sonrası avludaki ekleme bölmelerin ve cephedeki ekleme pencerenin kaldırılması (Çağ Restorasyon Mimarlık, 2012)



Göncü Konağı Sokak Cephesi, 2006



Göncü Konağı Sokak Cephesi, 2016



Göncü Konağı Sokak Cephesi, 2006

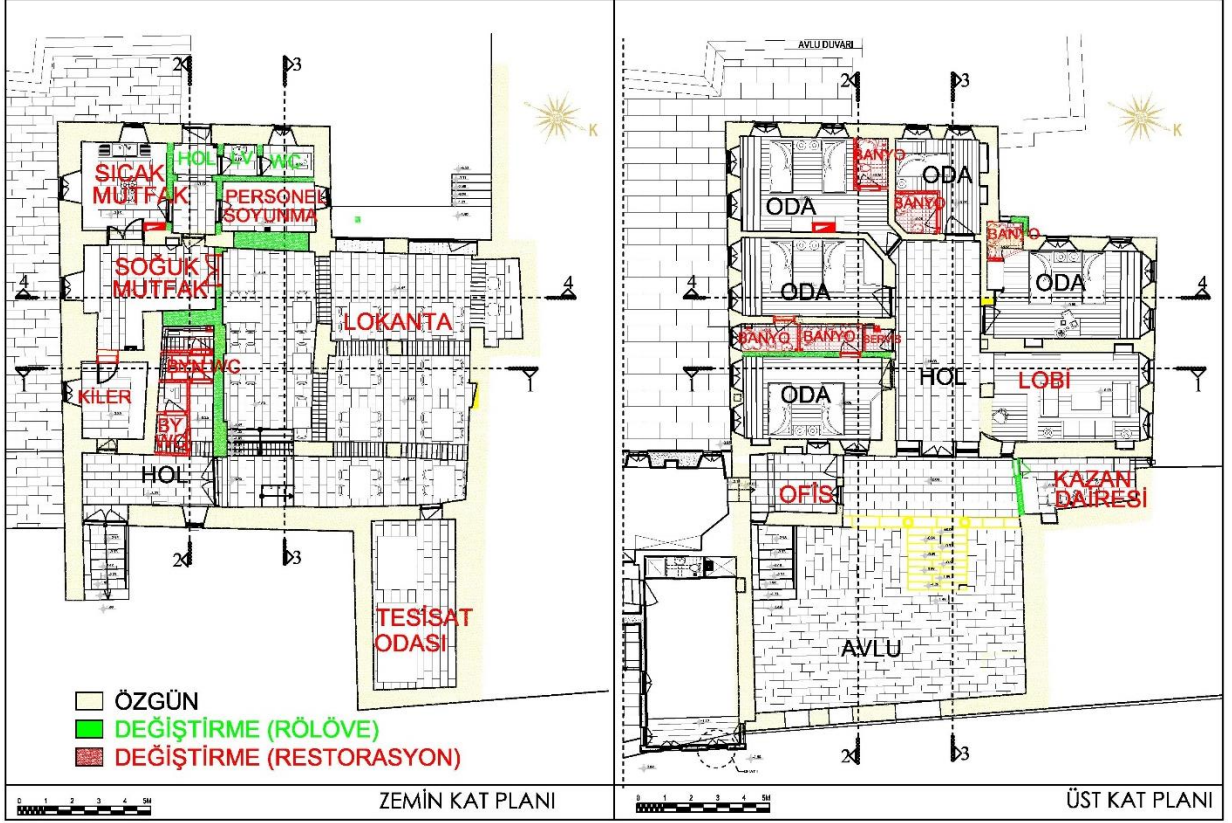


Göncü Konağı Sokak Cephesi, 2023

Şekil 16. Göncü Konağı Avluya Eklenen Mekanlar, Avlunun, Sofanın İkiye Bölünmesi, Bu Durumun Cepheye Yansıması ve Restorasyon Sonrası

Zemin kat planına zamanla duvarlar eklenerek mekanlar oluşturulmuştur. Restorasyonda bu duvarlar korunarak özgündeki servis mekanları (odalar, ahır ve servis mekanları, samanlık) butik otelin mutfak, yemek bölümü, kiler, tesisat odası olarak işlevlendirilmiş ve ıslak hacimler eklenmiştir (Şekil 17, Tablo 3, Tablo 4). Üst kat planında ise özgün olmayan ekleme duvarlar restorasyon kararlarında korunmuştur. Özgünde mutfak olan mekân lobiye dönüştürülürken, hanaya bağlı ekleme mekân ise kazan dairesine dönüştürülmüştür. Sofadaki ekleme duvar

kaldırılarak özgüne dönülmüştür. Böylece değiştirilen giriş kapısının iki tarafında yer alan özgündeki pencerelerin de sofaya eklenerek özgüne dönüldüğü görülmektedir (Şekil 17, Şekil 18, Tablo 4). Özgünde konut işlevindeki konağın mevcut odaları, butik otele ait yatma ünitelerine dönüştürülmüş olup, eski işlevle yeni işlevin bu açıdan örtüştüğü görülmektedir. Odalara banyo hacimleri eklenerek yatma mekanları düzenlenmiştir (Şekil 17, Şekil 18, Tablo 3, Tablo 4). Hanayın konağın terası işlevinde özgünlüğünü koruduğu görülmektedir. Özetle zemin kat butik otel kullanıcılarının ortak kullanacağı mekanlar olarak düzenlenmiştir. Plan oluşumunda ekleme mekanların bazılarının (zemindeki oda, üst kattaki duş, hol+wc, lv+oda) yeni işlevde duvarların korunarak işlevlendirildiği görülmektedir (Şekil 17, Şekil 18, Tablo 3, Tablo 4).

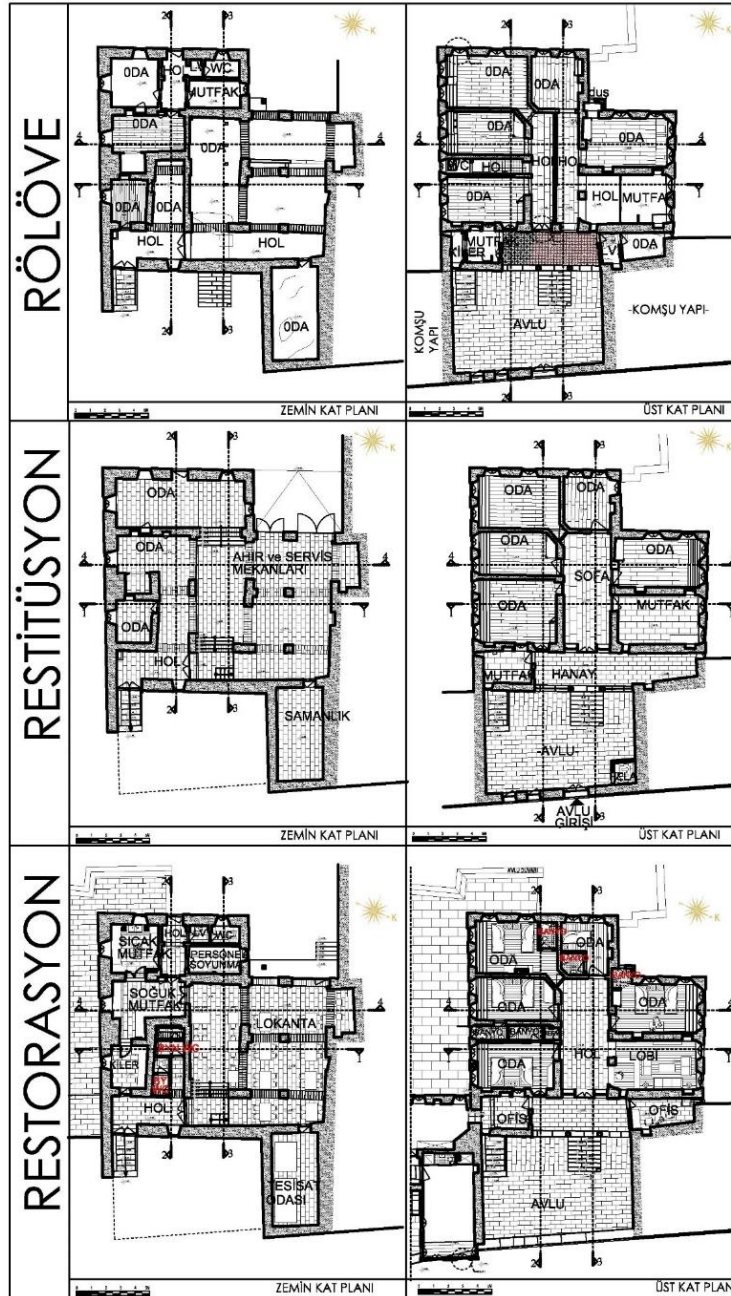


Şekil 17. Göncü Konağı Kat Planları Özgün Plan Üzerindeki Değişimlerin Tespiti

Korumada Yeni İşlev ile Yaşatma Yaklaşımı: Niğde Göncü Konağı

Tablo 3. Göncü Konağını Oluşturan Mekanların Mevcut Durumları, Özgün ve Yeni İşlevleri

	MEVCUT DURUM	ÖZGÜN İŞLEV	YENİ İŞLEV
AVLU	Avlu	Avlu	Avlu
	Günümüze ulaşmamış	Hela	-
ZEMİN KAT	Oda, hol, lv-wc, mutfak (Ekleme mekân)	Oda	Sıcak Mutfak, hol, lv-wc, personel soyunma
	Oda	Oda	Soğuk Mutfak
	Hanay	Hanay	Hanay (Teras)
	Oda	Ahır ve Servis Mekanları	Lokanta (yemek bölümü)
	Oda	Oda	Kiler
	Oda (Ekleme mekân)	-	Bay-bayan wc
	Hol	Hol	Hol
	Oda	Samanlık	Tesisat Odası
	ÜST KAT	Oda	Oda
Oda		Oda	Yatma birimi+banyo
Oda		Oda	Yatma birimi+banyo
Oda		Oda	Yatma birimi
Oda		Oda	Yatma birimi
Mutfak		Mutfak	Lobi
Hol		Sofa	Hol (ekleme duvar kaldırılmış)
Duş (Ekleme mekân)		-	Banyo
Hol+wc (Ekleme mekân)		-	Banyo+banyo
Hanay		Hanay	Hanay
Mutfak+kiler		Mutfak	Ofis
Lv+oda (Ekleme mekân)		-	Ofis



Şekil 18. Göncü Konağı Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Kat Planları Çizimleri (Çağ Mimarlık Restorasyon, 2012).

Yapıdaki iç mekandaki en büyük değişiklik olarak ıslak hacimlerin odalara eklenmesi müdahalesi kesitlerin karşılaştırılmasında ortaya çıkmaktadır (Şekil 19). Cephelerde ise üst katta batı cephesindeki ekleme ıslak hacmin yapının restorasyonunda korunduğu görülmektedir (Tablo 4). Kuzey cephesinde kapatılmış pencerenin restorasyonda açılmadığı görülmektedir (Tablo 4). İç avlu cephesinde hanayda sütunlar arasına ve merdivene ferforje korkuluk yapılmıştır (Şekil 19, Tablo 4). Bunun dışında cephe düzeninde değişiklik bulunmamaktadır (Şekil 19, Tablo 4).

Korumada Yeni İşlev ile Yaşatma Yaklaşımı: Niğde Göncü Konağı



Şekil 19. Kesit ve Görünüşlerin Karşılaştırılması, Özgün Yapıdaki Değişimlerin Tespiti

Tablo 4. Restorasyon Öncesi ve Yeniden İşlevlendirme Sonrası Göncü Konağına Ait Görşeller





Solda restorasyon çalışmaları öncesi zemin kat (Niğde Müze Müdürlüğü, 2012), sağda restorasyon çalışmaları sonrası zemin kattaki servis mekanlarının yemek bölümüne dönüşümü (Efe Yavaşcan, 2023).



İşlevlendirme sonrası zemin kattaki mutfak bölümleri (Efe Yavaşcan, 2023)

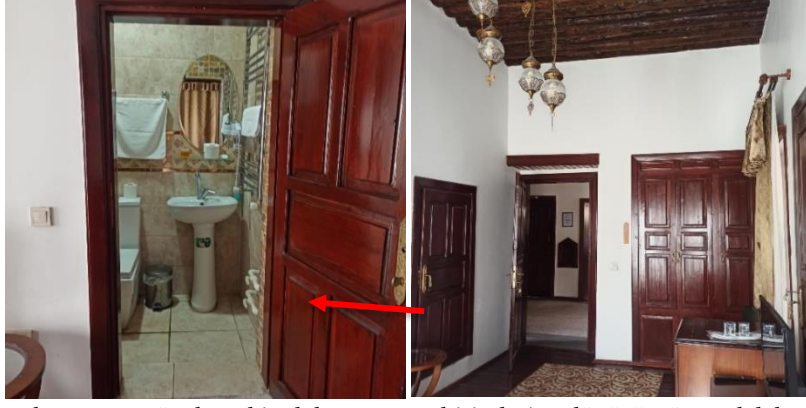


Solda restorasyon çalışmaları öncesi giriş kapısı (Niğde Müze Müdürlüğü, 2012), sağda restorasyon sonrası giriş kapısı (Efe Yavaşcan, 2023)



Solda restorasyon çalışmaları öncesi üst kattaki oda (Niğde Müze Müdürlüğü, 2012), sağda restorasyon çalışmaları sonrası üst kattaki odanın yatma birimlerine dönüşümü (Efe Yavaşcan, 2023)

Korumada Yeni İşlev ile Yaşatma Yaklaşımı: Niğde Göncü Konağı



Restorasyon çalışmaları sonrası üst kattaki odaların yatma birimlerine dönüşümü ve ıslak hacmi (Efe Yavaşcan, 2023).



Solda restorasyon çalışmaları sonrası sofa, sağda lobi olarak işlevlendirilen mutfak mekânı (Efe Yavaşcan, 2023).



Restorasyon çalışmaları sonrası sağda güney cephe-bahçe (Efe Yavaşcan, 2023), sağda batı cephesi-bahçe (URL-1, 2016).



Restorasyon çalışmaları sonrası sokak cephesi ve iç avlu komşu yapıya ait cephe (Efe Yavaşcan, 2023).

SONUÇ

Bulgular sonucunda yeniden kullanıma açılan Göncü Konağı sosyo-kültürel sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesine ilişkin ölçütler altında sosyal, kültürel, toplumsal bileşenler ile yapı ve yeni işleve adaptasyona ilişkin bileşenler başlıklarında değerlendirilmiştir (Aydın ve Okuyucu, 2009).

Sosyal Kültürel ve Toplumsal Bileşenler

- Uzun dönem sahipsiz ve boş kalan yapılarla beraber Göncü Konağı ve bulunduğu Cullaz Sokak yok olma tehlikesi altında kalmıştır. Yeniden kullanım aracılığı ile sokaktaki yapılar ile Göncü Konağı'nın harabe görünümünden kurtulmaları sağlanmıştır.
- İşlevsiz kalan bir sokakta ilk işlevlendirilen yapı olarak sokağa canlılık katmıştır. Kente gelenlerin konaklamak istedikleri yapı şüphesiz kentin tanıtımına katkı sağlamaktadır. Kentteki tek tarihi butik otel olma özelliğini taşımasıyla kentin ihtiyaçlarının karşılanmasını da sağlamaktadır.
- Aynı zamanda üniversitenin Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı öğrencilerinin uygulama merkezi konumu özeliği taşımaktadır. Böylece yapının ekonomik yararlar sağladığı söylenebilmektedir.

Bütün bu değerlendirmeler ile Göncü Konağı'nın *Göncü Konağı Konuk Evi* adıyla butik otel işleviyle yaşaması sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağladığı görülmektedir.

Yapı ve Yeni İşleve Adaptasyona İlişkin Bileşenler

- Konak yeni işlevi ile bulunduğu sokakta çevre ile görsel bir bütünlüğe sahiptir.
- Mekânsal analize bakıldığında koruma yaklaşımı olarak tamamen restitüsyona dönüşmeyen yapının mevcut durumu esas alınarak butik otel işlevinin çözümü sunulmaya çalışılmıştır.
- Yapıya eklenen ve değiştirilen mekanlar özellikle ıslak hacimlerin odalara eklenmesi ile yapının özgün plan şeması bu anlamda bozulmuştur. Konağın komşu yapılar ile beraber kullanılması nedeniyle de geçişler açılmak zorunda kalındığı görülmektedir. Odalardaki ahşap sedirlerin restorasyon çizimlerinde korunduğu ancak yerinde olmadığı tespit edilmiştir.
- Kalorifer ve sıhhi tesisat sistemi, radyotörler mekanlara eklenmiştir. Islak hacimlerde seramik kaplamalar ve çağdaş tefrişler ve aydınlatma elemanları eklenmiştir. Tüm mekanlara günümüz koşullarına uygun çağdaş tefriş ve donatılar eklenmiştir.

Bu sonuçlardan yeniden işlevlendirmenin sosyal kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağladığı ancak verilecek işlevin titizlikle uyumunun araştırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yapının özgün işlevine benzer bir işlevin seçilmesi en az müdahale ile günümüz konfor koşullarını karşılayabilecek ve sağlıklı bir koruma girişimi gerçekleşmiş olacaktır. Ve bu girişimlerde restorasyon proje ve uygulamalarının alanında uzman kişiler tarafından yapılması büyük önem taşımaktadır. (Örn: Proje raporunda yapının avlu kapısında inşa tarihi olduğu halde yapım yılının belli olmadığı belirtilmiş, yapım tarihi vb. araştırmalara yer verilmemiş, restitüsyon çizimleri için gerekli araştırmalar vb. yer almamaktadır). Doğru işlevin doğru yapıya uyarlanabilmesi emek ve zaman gerektirmekte, çevre özellikleri açısından ve mekânsal kurgu açısından değerlendirmelerin baştan yapılması önem taşımaktadır. Göncü Konağı kentteki diğer geleneksel konutlara örnek olarak geleneksel konutların korunmasının sağlanmasını sağlayabilir. Yok olmuş geleneksel konutların tespit edildiği kentte uyarlanabilir yeniden kullanım çalışmaları aracılığı ile en uygun stratejinin tespit edilmesi için yeni kullanıma ilişkin kararların analitik ve bilimsel bir yöntemle dayandırılarak, alanında uzman kişiler tarafından gerçekleştirilecek çalışmalar ile tarihi yapıların yeniden kullanımı ile korumanın sağlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Aydın, D. ve Okuyucu Ş. E. (2009). Yeniden kullanıma adaptasyon ve sosyo-kültürel sürdürülebilirlik bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının değerlendirilmesi, *Megaron*, (4)1, 1-14.
- Eraybat, F. G. (2011). *Tarihi konaklama yapılarının doğuşu, gelişimi ve günümüzde çağdaş işlevle değerlendirilmesi: Edirne Rüstempaşa Kervansarayı örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ijla, A. ve Broström, T. (2015). The sustainable viability of adaptive reuse of historic buildings: the experiences of two world heritage old cities; Bethlehem in Palestine and Visby in Sweden. *International Journal of Arts and Social Science*, 2(4), 52-66.
- Langston, C., Wong, F.K.W., Hui, E.C.M., Shen, L.-Y. (2008). Strategic assessment of building adaptive reuse opportunities in Hong Kong, *Building and Environment*, 43, 1709-1718.
- Mısırlısoy, D. ve Günçe, K. (2016). Adaptive reuse strategies for heritage buildings: a holistic approach, *Sustainable Cities and Society*, 26, 91-98.
- Oral, E.Ü ve Ahunbay, Z. (2005) Bursa'nın ipekçilikle ilgili endüstri mirasının korunması, *İTÜ/a Dergisi*, 4(2), 37-46.
- Orhan, B. ve Yıldız, E. (2021). Koruma kavramının bileşeni olarak yeniden kullanımın sürdürülebilirliğe katkıları, *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 44-63.
- Özen, H. ve Sert, A. (2006). Karadeniz'de unutulmuş endüstri mirası, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(3), 499-508.
- Pehlivan, G. F. (2018). Anıtsal Türk mimarlık örneklerinden Deveci Han'ın yeniden işlevlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (43), 537-559.
- Tapan, M. (2007). Soru ve cevaplarla koruma, *TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayını*, İstanbul.
- Uğurlu, K. (2023). Geçti Bor'un pazarı. Niğde Şehrengizi, *Şehir ve Kültür Dergisi*, 111, 14-17.
- Urak G. ve Efe Yavaşcan E. (2015). Niğde Cullaz Sokak koruma uygulamasının kullanımda değerlendirilmesi, *2. Ulusal Yapı Kongresi ve Sergisi Yapı Üretimi, Kullanımı ve Koruma Süreçleri*, 281-293.
- Wang, H.-J. ve Zeng, Z. T. (2010). A multi-objective decision-making process for reuse selection of historic buildings, *Expert Systems with Applications*, 37, 1241-1249.
- Yıldız, E. ve Asatekin, N. G., (2016). Anıtsal yapıların yeniden kullanımında işlevsel adaptasyonun, mekânsal analiz yolu ile değerlendirilmesi, Kayseri Sahabiye Medresesi. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 89-112.
- Yıldırım, M. ve Turan G. (2012). Sustainable development in historic areas: adaptive re-use challenges in traditional houses in Şanlıurfa, Turkey, *Habitat International*, 36, 493-503.



Ebeveynlerin Sosyal Becerileri ile Okul Öncesi Çocukların Zorba-Kurban Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

Examination of the Relationship Between Parents' Social Skills and Preschool Children's Bully-Victim Behaviors

Feyzanur ONAT¹, Arzu ÖZYÜREK²

Özet

Bu çalışmada, ebeveynlerin sosyal becerileri ile okul öncesi çocukların zorba-kurban davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma grubunu okul öncesi eğitime devam eden 3-6 yaş aralığındaki 113 çocuk ile bu çocukların ebeveynleri (n=113) oluşturmaktadır. Veri toplamada Zorba-Kurban Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Formu ve Sosyal Beceri Envanteri kullanılmıştır. Çocukların zorba-kurban davranışları, okul öncesi sınıf öğretmenleri tarafından değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmış, değişkenlerin normallik dağılımına göre t Testi, ANOVA, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis H Testi ile Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Çocuklarda zorba-kurban-pasif zorba olma durumunun çocuğun yaşı, kardeş sayısı, ebeveynin yaşı, ebeveynin öğrenim durumu göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Çalışmada ebeveynlerin yaşı ile duygularını yönetme becerileri arasında anlamlı fark bulunmuştur. Yaşı 31-35 ve üstü ebeveynlerin duyguları yönetme becerisinin yaşı 41 ve üzeri olan ebeveynlerden daha fazla olduğu, ilköğretim mezunu ebeveynlerin duyguları yönetme becerilerinin lisansüstü mezunlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Çalışmada ebeveynlerin sosyal becerileri ile çocukların zorba-kurban-pasif zorba davranışları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Gelişim, Sosyal Beceriler, Okul Öncesi Dönem, Zorbalık, Zorba-Kurban Davranışları

Abstract

In this study, it was examined the relationship between parents' social skills and their preschool children's bully-victim behaviors. The study group consists of 113 children between the ages of 3 and 6 who attend pre-school education and their parents (n=113). Bully-Victim Child Behaviors Evaluation Form and Social Skills Inventory were used to collect data. The bully-victim behaviors of the children were evaluated by their preschool teachers. Descriptive analysis was used in the analysis of the data, t-Test, ANOVA, Mann Whitney U Test, Kruskal Wallis H Test and Spearman Brown Correlation Coefficient were used according to the normality distribution of the variables. It was found that the status of being a bully-victim-passive bully in children did not differ according to the age of the child, the number of siblings, the age of the parent, the education level of the parent. In the study, a significant relationship was found between the age of the parents and their ability to manage their emotions. It was seen that the ability of parents aged 31-35 and

¹Milli Eğitim Bakanlığı

²Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Karabük

ORCID:

F.O.: 0000-0002-0225-8721

A.Ö.: 0000-0002-3083-7202

Corresponding Author:

Feyzanur ONAT

Email:

feyzanuronat@gmail.com

Citation: Onat, F. ve Özyürek, A. (2024). Ebeveynlerin sosyal becerileri ile okul öncesi çocukların zorba-kurban davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 207-223.

Submitted: 02.01.2024

Accepted: 13.06.2024

over to manage emotions was higher than parents aged 41 and over, and parents who were primary school graduates had higher ability to manage emotions than those with graduate degrees. In the study, it was determined that there was no significant relationship between parents' social skills and children's bully-victim-passive bully behaviors.

Keywords: Social Development, Social Skills, Preschool Period, Bullying, Bully-Victim Behaviors

1. GİRİŞ

Çocukların sosyal gelişimlerinin büyük kısmını, akran ilişkileri oluşturmaktadır. Okul öncesi dönemde çocukların yaşlılarıyla orantılı ve paralel sosyal kazanımlar edinmesi beklenir. Okul öncesi dönemde gelişim oldukça hızlıdır ve bu zaman diliminde akran zorbalığıyla karşılaşmak, çocukların sosyal ve duygusal gelişim açısından olumsuz etkilenmelerine sebep olabilmektedir. Zorbalık davranışı birçok çocuğun okuldan uzaklaşmasına, uyum problemlerini göstermelerine ve okulda olumsuz duygular beslemelerine sebep olabilmektedir. Erken yaşlarda bu tür olumsuz davranışlarla karşılaşan çocuklarda, uzun süreli istenmeyen etkiler bırakabilmektedir (Korkut ve Özyürek, 2022).

Sosyalleşme, kişinin sosyal yaşama hazırlanma, bütünleşme ve uyum gösterme süreçlerini içerisinde bulundurmaktadır. Bu süreç dahilinde kişi kendini toplumun ondan beklentilerine hazırlar. Bununla birlikte sosyalleşme, kişinin toplum yaşamında ihtiyacı olan eğilim, bilgi, beceri, benlik algılarının gelişimi ve özümlemesini içermektedir (Ceylan, 2017). Akran ilişkileri, aynı yaşta ve benzer gelişimde, olgunluk seviyesinde, değer, yaşantı, hayat stili ve sosyal bağları paylaşanlar arasındaki süreklilik gösteren etkileşimlerdir (Gülay, 2009). Duyuşsal ve sosyal yeterlilikler, okul öncesi dönemde çocukların akran ilişkilerini etkilemektedir. Duyuşsal ve sosyal yeterliliklerle akran ilişkileri, çocukların okula uyumları ve performanslarıyla bağlantılı bulunmaktadır (Dunsmore vd., 2008). Çocukların yaşlılarıyla ve büyükleriyle pozitif ilişkiler oluşturabilmesi için prososyal davranışları kavramaları ve uygulamaları önemlidir. Prososyal davranışlar ortaya koyan çocukların sosyal yeterlilik düzeylerinin, dışlanan çocuklara nazaran daha iyi olduğu keşfedilmiştir (Dinçer vd., 2019).

Zorbalık herhangi bir kışkırtma durumu olmadan, sistematik tekrarlayan ve yoğun olarak bir bireyin kendinden daha az güçlü olan birine şiddet uyguladığı saldırganlık biçimi olarak tanımlanmaktadır (Gülay Ogelman, 2016). Akran zorbalığı sürecinde bireylerin üstlendikleri farklı roller bulunmaktadır. Bunlar zorba, pasif zorba, seyirci, kurban gibi rollerdir. Zorba, gücüne güvenerek hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan kimse olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Zorbalığı destekleyen, fakat bire bir zorbalığı yapmayan ve aktif olarak zorbalığa dahil olmayanlar "destekleyici-pasif zorba" şeklinde adlandırılmaktadır (Koçer ve Akduman, 2019). Saldırganlığa maruz kalanlar, "kurban" olarak tanımlanırken zorbalık gördüklerinde buna karşı koymayıp pasif kalarak içe kapananlar "pasif zorba" olarak tanımlanmaktadırlar. "Aktif kurbanlar" ise hem zorba hem kurban rolünde olabilmekte, saldırgan davranışlar gösterebilmekte ve kışkırtıcı davranarak daha güçlü kişilerin şiddetine maruz kalabilmektedirler (Gülay Ogelman, 2016). Zorbalıkla ilgili çalışmalarda, genel olarak zorba ve mağdurların bireysel özelliklerine odaklanılmıştır. Fakat bunlar zorbalığın yalnızca bir parçasıdır. 1990'lı yılların bitimine doğru yapılan çalışmalarda zorbalığın, zorba ve mağdur dışında daha büyük grup fenomenlerinden oluştuğuna değinilmiştir (Saarento ve Salmivalli, 2015).

Çocuklar, aile ilişkilerinden ve ev ortamından etkilenmektedirler. Zorba çocukların genel olarak zayıf aile ilişkilerine, olumsuz bağlanma stiline, olumsuz ebeveyn algısına sahip olmaları muhtemeldir. Ev ortamında şiddet gösteren ebeveynini örnek alan çocuk aynı davranışı gösterebilir veya şiddet gören ebeveyni gibi içe dönük olup zorbalığa maruz kalabilir (Uysal ve Dinçer, 2012). Çocuklar ailelerinden öğrendikleri çeşitli deneyim ve davranışlarla problemlerini

çözümleme yoluna giderler. Öz düzenleme yetileri gelişmemiş çocukların akran ilişkilerinde sıkıntılar meydana geldiği gözlemlenmiştir (Mercan ve Yükselen, 2022).

Zorbalığın çocuk ve ergenlerin gelişiminde ciddi risk faktörü oluşturduğu ve yaşamı olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmiştir (Repo ve Sajaniemi, 2015). Yapılan araştırmalar akran zorbalığının okul öncesi çocuklarda bile meydana geldiğini ve bunun anaokulu ortamında ciddi sorunlar teşkil ettiğini göstermiştir. Okulda zorbalık ve saldırganlık davranışları, çocuklar üzerinde fiziksel ve psikolojik olarak çeşitli sorunlara sebep olmaktadır. Baş ağrısı, mide bulantısı, uyku problemleri, yeme güçlükleri, dikkat problemleri, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, sosyal kaygı, saldırganlığın artması gibi belirtiler gözlemlenebilmektedir (Totan ve Yöndem, 2007). Zorbalık sürecine dahil olan öğrencilerin sosyal becerileri üzerinde yapılan çalışmalarda, zorba-kurbanların duygu düzenleme ve öz kontrol becerilerinde özellikle kişilerarası problem çözme becerilerinde, sosyal bakım konusunda yeterli beceriye sahip olmadıkları gözlemlenmiştir. Çocukların grup kabulünde, antisosyal ve prososyal davranışların bir arada bulunmasıyla bağlantılı olduğu ve çekici kişisel özelliklerde baskın olduklarına değinilmiştir. Ayrıca bu özellikleri saldırganlıkla bir arada kullanan öğrencilerin daha popüler olma yöneliminde olduklarına vurgu yapılmıştır (Postigo vd., 2012). Okul öncesi yıllardan itibaren çocuklarda akran zorbalığı kişisel veya çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Akran zorbalığının önlenmesinde ise olası nedenlerin önüne geçecek uygulamalar, özellikle sosyal beceriler ve arkadaşlık becerilerinin geliştirilmesi hem zorba hem de zorbalık mağduru çocukların korunmasında önemli görülmektedir.

Zorbalıkla ilgili araştırmalarda aile nitelikleri, ev ve akranlarla ilişkiler önemli unsurlardandır. Ailedeki çocuk yetiştirme tutumları, aile içi şiddet, bağlanma davranışları gibi unsurlar zorbalık davranışlarını açıklayan etkenler arasındadır. Ayrıca ailenin çocuk üzerindeki kontrolü, denetimci tutumları, ilgisi ve çocukla iletişimi de zorba veya kurban durumlarıyla ilişkilendirilmiştir (Totan ve Yöndem, 2007). Zorbalık davranışında davranışın ortaya çıkmadan önce gerekli tedbirlerin alınması ve önlenmesi, risk faktörlerinin belirlenmesi önemlidir. Gelişimin kritik olduğu erken çocukluk döneminden itibaren müdahalenin yapılması gerekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların çoğunlukla ergenlik dönemini ve daha büyük yaş gruplarını kapsadığı görülmektedir. Ergenlerde sosyal medyanın da etkisiyle zorbalık, okuldan eve taşınmaktadır ve kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. Akranlarla olumlu etkileşim çocuklarda birçok gelişim alanında fayda sağlarken zıt yönde etkileşim de pek çok soruna sebep olabilmektedir (Özyürek ve Kurnaz, 2019).

Yaşamın ilk zamanlarında çocuğun ailesi ve çevresiyle olumlu sosyal ilişkiler kurabilmesi, yaşamın sonraki yıllarında da bunun devam etmesinde etkili olacak olumlu ilişkiler kurmada ve sosyalleşmede çocuğa katkı sağlayacaktır. Çocukların davranış problemlerinin altında yatan temel sebep etkili iletişimin yeterince kurulmamış olmasıdır. Çocukların davranışlarını ve davranış bozukluklarını tanımış ve öğrenmiş olan ebeveynler, çocuklarıyla daha sağlıklı bir ilişki içinde olabilir ve çocukların gelişimine fayda sağlayabilecek hareket ve durumlarda bulunabilirler. Ebeveynlerin aralarındaki olumsuz iletişim, çocukları da etkilemektedir. Çocukların sosyal becerilerini geliştirme ve sosyal duygusal gelişimleriyle ilgili ebeveynlerin iletişim becerilerinin gelişmiş olması önem teşkil etmektedir (Köyceğiz ve Özbey, 2019). Çocukların sosyal gelişim sürecinde aileler ve akranlar önemli etkilere sahiptir. Aile ve akranlar çocuğun sosyal gelişim sürecinde birbirlerini karşılıklı etkilediği vurgulanmıştır. Ebeveyn çocuk etkileşimi ve ebeveyn disiplin uygulamaları gibi akran ilişkilerin ailesel öncülleriyle ilgili birçok bilgi bulunsa da ailede öğrenilen davranışların akran ortamına aktarımıyla ilgili bilginin az olduğu söylenmiştir (McDowell vd., 2002). Bu verilerden yola çıkarak bu çalışmanın önemli olduğu ve literatürde daha sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, nicel bir araştırma türü olup genel tarama modellerinden ilişki tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. İlişki tarama modeli çalışmanın evreninden seçilmiş örneklemin nicel olarak incelenmesini ve en az iki olmak üzere değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesini sağlayan tarama modelidir (Yetgin, 2020).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Ankara İli Keçiören ilçesindeki, resmi okul öncesi eğitim kurumlarından 113 çocuk ve 113 çocuğun ebeveynleri oluşturmuştur. Kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen okul öncesi eğitim kurumlarında, çalışmaya katılmaya gönüllü ebeveynlerle çalışmaya ilgili onam verdikleri çocukları çalışma grubunda yer almıştır. Kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminde zaman ve çabadan tasarruf sağlamak, amaçlı rastgele örnekleme ise rastgele seçilen durum örneklerini araştırmanın amacına göre tasnif etmek söz konusudur (Baltacı, 2018).

Çalışma grubundaki ebeveynlerin %92,9'u kadın ve %7,1'i erkek, %19,5'i 25-30 yaş, %38,9'u 31-35 yaş, %29,2'si 36-40 yaş ve %12,4'ü 41 yaş ve üzeri yaş grubunda; %10,6'sı ilköğretim, %33,6'sı lise, %42,5'i lisans ve %13,3'ü lisansüstü mezunu olup %44,2'si herhangi bir işte çalışmamakta, %23'ü öğretmen, mühendis ve hemşire gibi profesyonel mesleğe sahip, %13,3'ü memur ve %19,5'i serbest meslek sahibidir. Çalışma grubundaki ebeveynlerin okul öncesi dönem çocukları %49,6 kız ve %50,4 erkektir; %35,4'ü 4 yaş, %51,3'ü 5 yaş ve %13,3'ü 6 yaşındadır. Çekirdek aileye sahip olma oranı %91,2, geniş aile %5,3 ve tek ebeveynli aile %3,5'tir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplamada çocuk ve aileye ilişkin bilgilerin sorgulandığı bir kişisel bilgi formu, Zorba ve Kurban Davranışları Değerlendirme Formu (ZKDF) ve Sosyal Beceri Envanteri (SOBE) kullanılmıştır. ZKDF, Kurnaz ve Özyürek (2018) tarafından zorba-kurban çocuk davranışlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş, "Zorba-Çocuk Davranışları", "Kurban-Çocuk Davranışları" ve "Pasif Zorba-Çocuk Davranışları" olmak üzere üç alt boyuttan ve 32 maddeden oluşan bir ölçektir. Evet (1 puan) /Hayır (0 puan) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçek öğretmenler tarafından doldurulmaktadır. Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları için okul öncesi ve ilkokulda bulunan 176 çocuğun verisi kullanılmış, KR-20 iç tutarlılık katsayısı alt boyutlar için sırasıyla 0,86, 0,88 ve 0,71 bulunmuştur. Ölçekten 0-32 arası puan alınmakta, alt boyutlardan alınan yüksek puan, çocuğun zorba-kurban-pasif zorba olma eğiliminin hangisinin daha baskın olduğu hakkında fikir vermektedir. Puanlar artması zorba, kurban ve pasif zorbalığın arttığını göstermektedir. Bu çalışmada ise ZKDÖ için yapılan KR-20 analizi sonucunda güvenirlik katsayıları alt boyutlar için sırasıyla 0,89, 0,86 ve 0,70 bulunmuştur.

SOBE, Aydoğan ve Özyürek (2016) tarafından, 14 yaş ve üzerinde olan bireyler için sosyal becerilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Tanışma, Dinleme, Konuşma, Nezaket, Duyguları Yönetme, İş Birliği Becerileri olmak üzere altı alt boyut ve 60 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipi (1. Hiçbir zaman, 2. Nadiren, 3. Bazen/Ara sıra, 4. Sık sık, 5. Her zaman) derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin Cronbach Alpha değerleri alt boyutlar için sırasıyla 0,85, 0,82, 0,88, 0,90, 0,92, 0,94 ve 0,98 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin test-tekrar test korelasyonu $r=0,550$ ($p<0,01$) olarak hesaplanmıştır. Ölçekten 60-300 arası puan alınmakta, yüksek puan ilgili alt boyutla ilgili sosyal beceri düzeyini göstermektedir. Bu çalışmada ise SOBE için yapılan Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları alt boyutlar için sırasıyla 0,54, 0,70, 0,78, 0,86, 0,84, 0,87 ve toplam ölçek için 0,94 bulunmuştur. SOBE Tanışma Becerileri alt boyutu için güvenirlik düzeyi düşük görünse

de ölçeğin toplamı dikkate alındığında güvenilirliğin kabul edilebilir düzeyde olduğuna ve genel yapının korunması amacıyla tüm alt boyutların kullanılmasına karar verilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Ölçek izinleri, etik ve resim izinlerin alınmasının ardından, SOBE ebeveynlere gönderilerek doldurmaları istenmiş, ZKDF ise çocuklar için okul öncesi sınıf öğretmenleri tarafından doldurulmuştur. Veriler bilgisayar ortamına girilerek analize hazırlanmıştır. Verilerin normallik dağılımı Kolmogorov Smirnov, çarpıklık ve basıklık değerleriyle histogram grafiklerine göre incelenmiştir. ZKDF alt boyut puanları Kolmogorov Smirnov anlamlılık değerinin 0,05'in altındadır. Ayrıca çarpıklık (Zorba: 8,62; Kurban: 10,61; Pasif Zorba: 7,40) ve basıklık değerlerinin (Zorba: 3,45; Kurban: 14,73; Pasif Zorba: 5,19) +3 ve üzerinde olduğu, histogram grafiklerinin ise tek tepeli bir yapı oluşturmadığı görülmüştür. Buna göre ZKDF puanlarının normal dağılmadığına ve verilerin analizinde parametrik olmayan testlerin kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. SOBE İş birliği Becerileri alt boyutu ve toplam puanları Kolmogorov Smirnov anlamlılık değeri 0,05'in üzerinde, diğerlerinde ise 0,05'in altında; alt boyut ve toplam puanları çarpıklık (Tanışma: 1,90, Dinleme: 1,92; Konuşma: 1,49; Nezaket: 1,85; Duyguları Yönetme: 0,09; İş Birliği Becerileri: 0,56; toplam: 1,59) ve basıklık değerlerinin (Tanışma: 0,90; Dinleme: 1,99; Konuşma: 0,39; Nezaket: 0,28; Duyguları Yönetme: 1,41; İş Birliği Becerileri: 1,42; toplam: 0,53) ± 2 aralığında olduğu, histogram grafiklerinin ise tek tepeli bir yapı oluşturduğu görülmüştür. Buna göre SOBE puanlarının normal dağıldığına ve verilerin analizinde parametrik testlerin kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. ZKDF verilerinin normal dağılıma uygun olmadığı görüldüğünden parametrik olmayan analizlerden, SOBE veriler normal dağıldığından parametrik analizlerden yararlanılmıştır. Ölçek puanları betimsel analizleri verilmiş, ZKDF için ikili değişkenlerde Mann Whitney U, üç ve üzeri değişkenlerde Kruskal Wallis H testi, SOBE analizlerinde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve iki ölçek puanı arasındaki ilişkinin incelenmesinde Spearman Brown Korelasyon katsayısı kullanılmıştır. ANOVA sonuçlarının anlamlı çıkması durumunda farkın kaynağının belirlenmesinde Scheffe Testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1'de çocukların ZKDF ve ebeveynlerin SOBE betimsel analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 1. Çocukların ZKDF ve Ebeveynlerin SOBE Puanları Betimsel İstatistik Sonuçları

ZKDF	n	En düşük	En yüksek	Ortalama	S
Zorba	113	0,00	11,00	1,63	2,85
Kurban	113	0,00	14,00	1,55	2,57
Pasif Zorba	113	0,00	5,00	0,76	1,19
SOBE					
Tanışma	113	15,00	25,00	21,95	2,41
Dinleme	113	18,00	30,00	26,60	2,66
Konuşma	113	26,00	45,00	37,28	4,16
Nezaket	113	24,00	40,00	36,40	3,83
Duyguları Yönetme	113	49,00	85,00	68,69	7,55
İş birliği	113	45,00	75,00	62,13	7,11
Toplam	113	194,00	293,00	253,07	21,78

Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubundaki okul öncesi çocukların ZKDF Zorba alt boyut ortalama puanlarının $1,63 \pm 2,85$, Kurban alt boyut ortalama puanlarının $1,55 \pm 2,57$ ve Pasif Zorba alt boyut ortalama puanlarının $0,76 \pm 1,19$ olduğu; ebeveynlerinin SOBE Tanışma alt boyut ortalama puanlarının $21,95 \pm 2,41$, Dinleme alt boyut ortalama puanlarının $26,60 \pm 2,66$, Konuşma alt boyut ortalama puanlarının $37,28 \pm 4,16$, Nezaket alt boyut ortalama puanlarının $36,40 \pm 3,83$, Duyguları

Ebeveynlerin Sosyal Becerileri ile Okul Öncesi Çocukların Zorba-Kurban Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yönetme alt boyut ortalama puanlarının $68,69 \pm 7,55$, İş Birliği alt boyut ortalama puanlarının $62,13 \pm 7,11$ ve toplam puanlarının $253,07 \pm 21,78$ olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışma grubundaki çocukların zorba, kurban ve pasif zorba olma düzeylerinin oldukça düşük olduğu; ebeveynlerin tanışma, dinleme, konuşma, nezaket, duyguları yönetme, İş Birliği ve genel olarak sosyal beceri düzeylerinin ortanın üzerinde olduğu söylenebilir.

Tablo 2’de çocukların cinsiyetine, Tablo 2’te yaşlarına ve Tablo 3’te kardeş sayılarına göre ZKDF puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Çocukların Cinsiyetine Göre ZKDF Puanları Mann Whitney U Testi Sonuçları

ZKDF	Cinsiyet	n	\bar{x}	S	U	p
Zorba	Kız	56	1,37	2,91	1324,00	0,075
	Erkek	57	1,89	2,78		
Kurban	Kız	56	1,51	2,57	1517,50	0,628
	Erkek	57	1,59	2,58		
Pasif Zorba	Kız	56	0,76	1,11	1521,00	0,620
	Erkek	57	0,75	1,28		

Tablo 2 incelendiğinde, çalışma grubundaki çocukların cinsiyeti ile ZKDF alt boyutları puanları arasındaki fark anlamlı değildir ($p > 0,05$). Yani çocukların zorba, kurban veya pasif zorba olma durumları cinsiyete göre değişmemektedir.

Tablo 3. Çocukların Yaşına Göre ZKDF Puanları Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

ZKDF	Yaş	n	\bar{x}	S	χ^2	p
Zorba	4 yaş	40	1,40	2,10	0,392	0,822
	5 yaş	58	1,86	3,25		
	6 yaş	15	1,40	3,01		
Kurban	4 yaş	40	2,00	3,33	0,249	0,883
	5 yaş	58	1,34	2,10		
	6 yaş	15	1,20	1,69		
Pasif Zorba	4 yaş	40	0,82	1,41	0,048	0,976
	5 yaş	58	0,72	1,05		
	6 yaş	15	0,73	1,16		

Tablo 3 incelendiğinde, çalışma grubundaki çocukların yaşı ile ZKDF alt boyutları puanları arasındaki fark anlamlı değildir ($p > 0,05$). Yani çocukların zorba, kurban veya pasif zorba olma durumları yaşlarına göre değişmemektedir.

Tablo 4. Çocukların Kardeş Sayısına Göre ZKDF Puanları Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

ZKDF	Kardeş Sayısı	n	\bar{x}	S	χ^2	p
Zorba	Tek çocuk	35	1,37	2,31	2,943	0,230
	İki kardeş	52	2,05	3,29		
	Üç ve üzeri kardeş	26	1,15	2,49		
Kurban	Tek çocuk	35	0,91	1,46	1,747	0,418
	İki kardeş	52	1,82	2,79		
	Üç ve üzeri kardeş	26	1,88	3,15		
Pasif Zorba	Tek çocuk	35	0,57	1,19	3,029	0,220
	İki kardeş	52	0,90	1,17		
	Üç ve üzeri kardeş	26	0,73	1,25		

Tablo 4 incelendiğinde, çalışma grubundaki çocukların kardeş sayısı ile ZKDF alt boyutları puanları arasındaki fark anlamlı değildir ($p>0,05$). Yani çocukların zorba, kurban veya pasif zorba olma durumları onların kardeş sayısına göre değişmemektedir.

Tablo 5'te ebeveynlerin yaşına, Tablo 6'da öğrenim durumlarına göre SOBE puanları ANOVA Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Ebeveynin Yaşına Göre SOBE Puanları ANOVA Sonuçları

SOBE	Yaş	n	\bar{x}	S	F	p
Tanışma Becerileri	25-30 yaş	22	21,72	2,39	0,131	0,942
	31-35 yaş	44	21,90	2,82		
	36-40 yaş	33	22,12	1,98		
	41 yaş ve üzeri	14	22,07	2,12		
Dinleme Becerileri	25-30 yaş	22	26,72	2,33	0,607	0,612
	31-35 yaş	44	26,65	2,72		
	36-40 yaş	33	26,81	2,55		
	41 yaş ve üzeri	14	25,71	3,26		
Konuşma Becerileri	25-30 yaş	22	37,50	4,78	0,770	0,513
	31-35 yaş	44	37,86	4,51		
	36-40 yaş	33	36,84	3,79		
	41 yaş ve üzeri	14	36,14	2,53		
Nezaket Becerileri	25-30 yaş	22	36,90	3,58	0,711	0,547
	31-35 yaş	44	36,45	4,22		
	36-40 yaş	33	36,57	3,56		
	41 yaş ve üzeri	14	35,07	3,60		
Duyguları Yönetme Becerileri	25-30 yaş	22	69,50	7,92	4,493	0,005*
	31-35 yaş	44	70,52	7,14		
	36-40 yaş	33	68,33	7,89		
	41 yaş ve üzeri	14	62,50	3,63		
İş Birliği Becerileri	25-30 yaş	22	64,22	6,91	1,043	0,377
	31-35 yaş	44	62,29	7,04		
	36-40 yaş	33	61,06	7,47		
	41 yaş ve üzeri	14	60,85	6,76		
Toplam	25-30 yaş	22	256,59	22,12	1,599	0,194
	31-35 yaş	44	255,70	22,29		
	36-40 yaş	33	251,75	22,42		
	41 yaş ve üzeri	14	242,35	15,63		

* $p<0,05$

Tablo 5 incelendiğinde, çalışma grubundaki ebeveynlerin yaşı ile SOBE Duyguları Yönetme alt boyutu arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$), diğer alt boyutları ve toplam puanları arasındaki fark anlamlı değildir ($p>0,05$). Farkın kaynağının belirlenmesine yönelik yapılan Scheffe Testi sonucuna göre 31-35 yaş grubundaki ebeveynlerin SOBE Duyguları Yönetme alt boyut puanı ($\bar{x}=70,52$) 41 ve üzeri yaşta ebeveynlerin puanından ($\bar{x}=62,50$) anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Yani 31-35 yaşındaki ebeveynlerin duygularını yönetme becerileri 41 yaş ve daha büyük ebeveynlerden daha fazladır.

Ebeveynlerin Sosyal Becerileri ile Okul Öncesi Çocukların Zorba-Kurban Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 6. Ebeveynin Öğrenim Durumuna Göre SOBE Puanları ANOVA Sonuçları

SOBE	Öğrenim	n	\bar{x}	S	F	p
Tanışma Becerileri	İlköğretim	12	21,33	1,87	1,622	0,188
	Lise	38	22,15	2,17		
	Lisans	48	21,62	2,81		
	Lisansüstü	15	23,00	1,60		
Dinleme Becerileri	İlköğretim	12	26,91	1,83	0,213	0,887
	Lise	38	26,78	2,34		
	Lisans	48	26,39	2,95		
	Lisansüstü	15	26,53	3,13		
Konuşma Becerileri	İlköğretim	12	37,66	4,07	0,485	0,693
	Lise	38	37,84	3,68		
	Lisans	48	36,79	4,70		
	Lisansüstü	15	37,13	3,27		
Nezaket Becerileri	İlköğretim	12	38,41	2,02	1,252	0,295
	Lise	38	36,21	3,97		
	Lisans	48	36,18	4,17		
	Lisansüstü	15	36,00	3,16		
Duyguları Yönetme Becerileri	İlköğretim	12	74,58	5,91	3,757	0,013
	Lise	38	68,97	8,16		
	Lisans	48	68,00	7,34		
	Lisansüstü	15	65,46	5,37		
İş Birliği Becerileri	İlköğretim	12	65,50	7,70	1,671	0,177
	Lise	38	62,81	7,31		
	Lisans	48	61,43	6,71		
	Lisansüstü	15	59,93	6,94		
Toplam	İlköğretim	12	264,41	16,60	1,692	0,173
	Lise	38	254,78	21,31		
	Lisans	48	250,43	24,07		
	Lisansüstü	15	248,06	16,28		

*p<0,05

Tablo 6 incelendiğinde çalışma grubundaki ebeveynlerin öğrenim durumu ile SOBE Duyguları Yönetme alt boyutu arasındaki fark anlamlıdır (p<0,05), diğer alt boyutları ve toplam puanları arasındaki fark anlamlı değildir (p>0,05). Farkın kaynağının belirlenmesine yönelik yapılan Scheffe Testi sonucuna göre ilköğretim mezunu ebeveynlerin SOBE Duyguları Yönetme alt boyut puanı (\bar{x} =74,58) lisansüstü mezunu ebeveynlerin puanından (\bar{x} =65,46) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yani ilköğretim mezunu ebeveynlerin duygularını yönetme becerileri lisansüstü ebeveynlerden daha fazladır.

Tablo 7'de çocukların ZKDF ve ebeveynlerin SOBE puanları arasındaki ilişkiye dair Spearman Brown Korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. ZKDF ve SOBE Puanları Spearman Brown Korelasyon Analizi Sonuçları

SOBE		ZKÇDF		
		Zorba	Kurban	Pasif zorba
Tanışma	r	-0,064	0,145	0,154
	p	0,503	0,125	0,103
Dinleme	r	0,134	0,179	0,091
	p	0,157	0,058	0,336
Konuşma	r	-0,142	0,034	0,053
	p	0,133	0,721	0,576
Nezaket	r	0,153	0,072	0,076
	p	0,106	0,446	0,424
Duyguları Yönetme	r	0,033	0,067	0,092
	p	0,728	0,481	0,335
İş birliği	r	-0,032	-0,004	0,067
	p	0,738	0,966	0,479
Toplam	r	0,001	0,078	0,105
	P	0,995	0,409	0,266

Tablo 7'ye göre çalışma grubundaki çocukları ZKÇDF alt boyut puanları ile ebeveynlerin SOBE alt boyut ve toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$). Yani çocukların zorba, kurban veya pasif zorba olma durumları ile ebeveynlerinin sosyal becerilerinin ilişkili olmadığı görülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Okul öncesi çocukların zorba-kurban davranışlarıyla ebeveynlerinin sosyal becerilerinin kişisel bazı değişkenlere göre ve ikisi arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, elde edilen sonuçlar aşağıda verilerek tartışılmıştır.

Çalışmada genel olarak çocukların zorba-kurban çocuk davranışlarının düşük, ebeveynlerinin sosyal becerilerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Kişisel değişkenlere göre incelendiğinde çocukların zorbalık davranışlarının cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Korkut ve Özyürek (2022) ile Özyürek (2023) çalışmalarında kız çocukların zorbalık davranışlarının erkek çocuklardan daha fazla olduğunu, fakat kurban ve pasif zorba durumlarında cinsiyete göre bir fark olmadığını saptamışlardır. Camodeca vd. (2014), Belacchi ve Farina (2010), Özözen-Danacı ve Çetin (2019), Camodeca ve Capolla (2019), Salı (2014), Tepetaş vd. (2010) çalışmalarında erkeklerin kızlardan daha yüksek oranda zorbalık davranışı sergilediğini saptamışlardır. Hanish vd. (2010) çalışmalarında, benzer şekilde erkeklerin kızlardan daha saldırgan olduğunu belirtmiş ve ek olarak erkeklerden oluşan gruplarda saldırganlığın fazla olduğunu, fakat kızlardan oluşan veya kız-erkek karışık oluşan gruplarda saldırganlığın gözlemlenmediğini belirtmişlerdir. Egbochuku (2007) ise çalışmasında, erkek çocuklarında kız çocuklarına göre hem zorba hem kurban olma durumunun daha fazla görüldüğünü belirtmiştir. Gillies-Rezo ve Bosacki (2003) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmada, diğer çalışmalardan farklı olarak kızlarda ve erkeklerde fiziksel zorbalık davranışı gözlemlendiğini belirtmişlerdir. Özyürek (2023) çalışmasında, mizaç ve ebeveyn tutumları gibi faktörlerin zorbalığı etkilediğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi çocuklarda zorba-kurban davranışlarına yönelik olarak alan yazında farklı bulgular yer almaktadır. Yapılan tüm çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmesinin nedenleri çalışılan grubun yaşadığı bölge, içinde bulunduğu topluma ait kültürel farklılıklar, çocukların mizacı veya ebeveyn tutumları gibi değişkenler olabilir. Çocukların zorba ve kurban davranışlarının akran ilişkilerine göre değerlendirildiği düşünüldüğünde, akranlara ilişkin özelliklerin veya sınıf ortamında öğretmenin çocuklara yönelik tutumları ve sınıf yönetimine ilişkin davranışlarının da etkisi olacağı düşünülebilir.

Çalışmada okul öncesi çocuklarının zorba-kurban-pasif zorba olma durumlarının yaşlarına göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Ural vd. (2020), Ural vd. (2022), okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmalarda Şahbaz benzer olarak zorba veya kurban olmanın yaşa bağlı olmadığını bulmuşlardır. Zorbalık davranışları akranlarla en fazla birlikte olma imkânı sunan okul ortamında gerçekleşmekte veya öğrenilmektedir (Şener vd., 2015). Buna bağlı olarak yaşın ve sınıf düzeyinin artışı daha fazla akran etkileşimi ve dolayısıyla daha fazla zorbalık davranışı anlamına gelebilir. Tanrikulu vd. (2021) 36-48 aylık çocukların sözel zorbalık davranışlarının 49-60 ve 61-70 aylık çocuklardan anlamlı şekilde arttığını saptamışlardır. Okul öncesi çocuklarda zorbalığın incelendiği bir çalışmada, okul öncesinde fiziksel saldırganlığın iki ile üç yaş arasında daha belirgin olduğu, iki ile üç yaşındaki erkek çocuklarında bu durumun üç ile dört yaş arasındaki erkek çocuklarından daha yüksek olduğu, kızlarda ise üç-dört yaş arasında fiziksel saldırganlığın neredeyse olmadığı belirtilmiştir (Douvlos, 2019). Yapılan diğer çalışmalarda da benzer olarak okul öncesinde daha küçük yaştaki çocuklarda daha büyük çocuklara göre fiziksel saldırganlığın daha fazla görüldüğü bulgusu elde edilmiştir (Perren ve Alsaker, 2006; Jenkins vd., 2017). Jia vd. (2014) çalışmalarında yaş arttıkça saldırganlık düzeyinin arttığını saptamışlardır. Okul öncesinde daha küçük yaşlardaki çocukların, büyük çocuklara göre zorbalık davranışının daha fazla görüldüğü çalışmalar da mevcuttur (Özözen-Danacı ve Çetin, 2019). Okul öncesi yıllar, çocukların okulla ilk tanıştığı ve akranlarıyla belki de ilk kez bir arada olduğu ortam sunmaktadır. Çalışma grubundaki çocukların zorbalık davranışlarının yaşa göre farklılık göstermemesi yaş aralıklarının birbirine yakın olması, gelişimsel özelliklerin benzer olması, 4-6 yaş grubundaki çocuklarda benmerkezciliğin (Atmaca vd., 2021) ve dürtüsellüğün görülmesi (Oral, 2016), çocukların benzer sosyokültürel çevrede bulunmalarından kaynaklanabilir. Ayrıca örneklem sayısının az olması yaş ile zorbalık değişkeni arasında ilişki bulunmamasının nedeni olarak düşünülebilir.

Çalışmada okul öncesi çocukların zorba-kurban-pasif zorba olma durumunun kardeş sayısına göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Alan yazında çalışma bulgularına benzer olarak Dinçer ve Uysal (2013), Eslea ve Smith (2000) tarafından okul öncesi çocuklarla yapılan çalışmalarda zorba-kurban olma durumu ile kardeş sayısı değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgular çalışma bulgularını desteklemektedir. Bu bulguların zıttı bir olarak Ostrov vd. (2006) çalışmalarında kardeşe sahip olmanın fiziksel ve ilişkisel saldırganlığı etkilediğini belirtmişlerdir. Tremblay vd. (1999) kardeşe sahip olmanın saldırgan davranışları arttırdığını, Dunn ve Munn (1986) büyük kardeşin saldırgan davranışlarının olmasının küçük kardeşte de saldırgan davranışların görülmesine yol açtığını belirtmişlerdir. Stauffacher ve DeHart (2005) yaptıkları çalışmada kardeşe sahip olmanın akranlara karşı ilişkisel saldırganlığı arttırdığı saptamışlardır. Olumlu kardeş ilişkileri, çocukların sosyal becerilerini de olumlu etkileyeceğinden (Gülay Ogelman ve Sarıkaya, 2014) zorbalık davranışları üzerinde etkili olabilir. Metin Aslan ve Tuğrul (2013) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmalarında kardeşi olmayan çocukların kardeşi olan çocuklara göre daha fazla ilişkisel zorbalık davranışı gösterdiğini saptamışlardır ve çalışmada kardeşi olmayan çocukların kardeşi olanlara göre akran ilişkilerinde daha az avantaj sahibi olduklarına değinmişlerdir. Arkadaş, aile ve kardeşlerle iyi ilişkilerin çocukların zorba veya kurban olma durumlarını azalttığı, bu çocukların kendini ve duygularını ifade edebilmeyi etkileyen atılganlık davranışının da daha iyi olduğu belirlenmiştir (Ayaz Alkaya ve Avşar, 2017). Yapılan çalışmalarda farklı bulguların ortaya çıkması, zorbalık davranışlarını etkileyen sosyokültürel çevre, aile ortamı ve çocuklara yönelik ebeveyn tutumları, çocuklara ve sınıf öğretmenlerine ilişkin özelliklerle açıklanabilir.

Çalışmada ebeveynlerin genel olarak sosyal beceri düzeylerinin ortanın üzerinde yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışma grubunun sosyal becerileri, katılımcıların öz bildirimine dayalı olarak belirlenmiştir. Yaşam koşulları ve aile yapısı gibi çeşitli nedenlerle, bireyler sosyal yönden

kendilerini orta düzeyde iyi hissettiklerinden değerlendirmelerinde ortanın biraz üzerinde düzeyde sosyal becerilere sahip olduklarını belirtmiş olabilirler.

Çalışmada ebeveynlerin yaşı ile sosyal becerilerden duyguları yönetme becerileri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yaşı 31-35 ve üstü ebeveynlerin duyguları yönetme becerisi 41 yaş ve daha büyük ebeveynlerden yüksek bulunmuştur. Alan yazında Bozkurt (2017) duygusal okuryazarlık ile ebeveynlerin yaşları arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Tatar vd. (2018) yaptıkları çalışmada yetişkinlerin sosyal becerilerinin yaşa göre farklılık göstermediğini saptamışlardır. Bu bulguların çalışma bulgularını desteklediği söylenebilir. Sullivan ve Ruffman (2004) yaptıkları çalışmada genç yetişkinlerin sosyal anlayış düzeyinin yaşlı yetişkinlerden daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bailey ve Henry (2008) yaşın artmasıyla empati düzeyinin azaldığını, McKinnon ve Moscovitch (2007) ise yaşlı yetişkinlerin genç yetişkinlere göre sosyal akıl yürütmelerinin daha az olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulguların çalışma bulgularıyla paralel olduğu söylenebilir. Sosyal becerilerin ilk öğrenildiği ortam aile ortamıdır ve yaşam boyu kurulan sosyal ilişkilerle sosyal beceri düzeylerinde değişiklikler görülebilir. Yaşın ilerlemesi ebeveynlik rolleri yanında bireylerin diğer yaşam olaylarına yönelik duygu, tutum ve davranışlarını da etkileyebilir. Yeung vd., (2011) yaptıkları çalışmada, duygu düzenleme becerisinin yaşlılarda genç yetişkinlerden daha iyi olduğunu belirlemişlerdir. Bireyin kendini anlaması ve tanınması, çevreden gelen uyaranlarla şekillenir (Erdoğan, 2008). Yaşları daha ileri olanların genç ve orta yaşta yetişkinlere göre fiziksel sorunları veya hayatları üzerinde daha az kontrol duygusuna sahip olmaları depresyona sebep olan etkenlerdendir (Ross ve Mirowsky, 2008). Buna göre yaşın ilerlemesiyle fiziksel ve duygusal olarak yıpranma olasılığının artması, genç yetişkinlerin duyguları yönetme konusunda daha iyi olmalarının sebebi olarak düşünülmektedir.

Çalışmada ilköğretim mezunu ebeveynlerin duyguları yönetme becerilerinin lisansüstü mezunu ebeveynlerden daha iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Alan yazında yapılan çalışmalarda yetişkinlerin sosyal becerilerin değerlendirilmesinde üniversite mezunlarının sosyal beceri düzeyinin diğer eğitim gruplarından yüksek olduğu (Tatar vd., 2018), anne ve babaların üniversite mezunu olanların ilköğretim birinci kademe mezunu olanlara göre sosyal becerileri daha iyi olduğu (Girgin vd., 2011) belirlenmiştir. Fox vd. (1995), Cousins vd. (1993) çalışmalarında eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin sosyal becerilerinin daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Seven (2007), Pettit vd. (1991), Fletcher vd. (1995) çalışmalarında sosyal davranış ile anne öğrenim düzeyi arasında ilişki olmadığını saptamışlardır. Bu çalışmada ise öğrenim düzeyi düşük olan grubun duygularını yönetme becerileri daha yüksek bulunmuştur. Bunun nedeni olarak sosyal beceri kavramının formal olduğu kadar informal durumlardan da etkilenmesi, okulun bunda tek etken olmaması olarak düşünülebilir. Sosyal becerilerin ilk öğrenildiği yerin aile olduğu ve ileriki dönemlerde sosyal davranışların yapı taşını oluşturduğu (Altıntaş, 2019) göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin aldığı eğitim dışında yetiştikleri ortam, kültür ve yaşam stillerinin sosyal beceri düzeylerini etkilediği söylenebilir. Bununla birlikte öğrenim düzeyi daha düşük kişilerin iş yükümlülüğü ve stresine daha az maruz kalmış olabilecekleri düşünülmüştür.

Çalışmada çocukların zorba kurban davranışları ile ebeveynlerinin sosyal becerileri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Okul öncesi dönem çocuklarda sözel, ilişkisel, dolaylı zorbalık gibi çeşitli zorbalık çeşitlerinin görüldüğü ve çocukların zorba, kurban, seyirci gibi rollerde olabildikleri görülmektedir (Uysal ve Dinçer, 2012). Zorba ve kurban olma durumlarının sosyal becerilerden etkilendiği ve zayıf sosyal becerilerin kurban ve zorba olmakla ilişkili olduğu bulguları elde edilen çalışmalar bulunmaktadır. Sosyal becerilerin geliştirilmesiyle de kurban durumunda azalmalar olduğu belirtilmiştir (Fox ve Boulton, 2005; Postigo vd., 2012). McGoey vd. (2023) çalışmalarında okul öncesi çocuklara yönelik hazırlanmış sosyal beceri geliştirme programı ile çocuklardaki davranışsal değişiklik ve zorbalık durumu gözlemlemişlerdir. Prososyal

davranışlarda artma, problem davranışlarda azalma görülürken zorba-kurban veya pasif zorba olma durumunda anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir. Zorbalık bireysel ve çevresel etmenlerden etkilenabilmektedir. Çevresel etmenlerden aile ele alındığında çocuğun aile içi zorbalığa tanıklık etmesi veya buna maruz kalması ile zorbalık davranışlarını model alarak zorba veya kurban rolünde bulunabilir (Özada ve Duyan, 2018; Uysal ve Dinçer, 2012). Nordhagen vd. (2005) okul öncesi çocuklarda zorbalığın yaygın olarak görüldüğünü ve zorbalığın sosyal eşitsizliğe bağlı sebeplerinde etkili olduğunu vurgulamışlardır. Çocuklarda saldırgan davranışlar, sosyal öğrenme ve bağlanma kuramları çerçevesinde zorbalığa yönelik ebeveyn-çocuk iletişimi, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve ebeveyn tutumları konuları üzerinden ele alınmaktadır (Özada ve Duyan, 2018). Nation vd. (2008) ebeveyni ile daha az iş birliği içinde bulunan çocuklarda zorbalık davranışının daha yaygın görüldüğünü, Healy vd. (2015) pozitif ebeveyn davranışlarının zorbalık üzerinde anlamlı şekilde zorbalığı azalttığını belirtmişlerdir. Yu vd. (2019) yaptıkları çalışmada ise annenin sevgisini geri çekmesi ile okul öncesi çocuklarda zorbalık davranışları arasında anlamlı ilişki bulmuşlardır. Kim vd. (2011) yaptıkları çalışmada saldırgan davranış sergileyen okul öncesi çocuklara sosyal beceri eğitimi vermek ve ebeveynleri de bu eğitime dahil ederek eğitim sonrası sonuçları değerlendirmişlerdir. Olumlu ebeveynlik davranışlarının bu saldırgan davranışların azalmasında oldukça etkili olduğunu söylemişlerdir. Smith ve Myron-Wilson (1998) çalışmalarında sert ebeveyn tarzının ve şiddet içeren ebeveyn davranışlarının çocuklarda zorbalıkla ilgili olduğunu öne sürerken aşırı koruyucu ebeveynlerin çocuklarında ise mağdur olma durumlarının gözlemlendiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenin sınıfta oluşturduğu ortam ve zorbalık karşısında sergilediği tutum, çocukların mizacı, aileye ve akranlara ait özellikler (Tatiani, 2021), aile ortamında sıcak ilişkilerin bulunmayışı, ebeveynin zorba davranışlar sergilemesi ve zorba davranışlara karşı tepkileri, çocukların aksiyon vb. temalı oyun ve çizgi filmlere maruz kalması (Danacı ve Çetin, 2016) gibi çok sayıda faktör zorbalık davranışları üzerinde etkili olabilmektedir.

Bu çalışmada ebeveynlerin sosyal becerileri ile çocuklarının zorbalık davranışları arasında ilişki olabileceği hipotezi doğrulanmamış gibi gözükse de bu durumun çalışma grubunun özelliklerine bağlı olduğu açıktır. Çalışma grubundaki ebeveynlerin sosyal becerileri ortanın üzerinde iyi düzeyde olduğundan okul öncesi çocuklarının zorbalık davranışlarının düşük düzeyde olması beklenen bir sonuçtur. Yani ebeveynlerin sosyal becerileri iyi olduğu için çocukların zorbalık davranışlarının düşük olduğu söylenebilir. Bunun yanında çocukların okul öncesi eğitime başlamalarıyla akranlarıyla daha fazla birlikte olmaları, akran ilişkileri üzerinde ise sınıf öğretmeninin etkili bir faktör olması söz konusudur. Öğretmenlerin sınıf yönetimi konusunda başarılı olması, sınıf içinde akran ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceğinden çocuklarda zorbalık davranışlarının daha düşük olması beklenir. Sonuç olarak okul öncesi çocukların zorbalık davranışlarının tek başına ebeveynin sosyal beceriyle değil aynı zamanda olumlu sınıf atmosferiyle de ilgili olduğu söylenebilir. Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ve alan yazındaki bilgilere dayanılarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Zorbalığın önlenmesi için zorbalık davranışları ortaya çıkmadan önce, okul öncesi yıllardan itibaren çocukların sosyal ve duygusal öğrenmelerini destekleyecek etkinliklere yer verilmesi; iş birliği, yardımlaşma, paylaşma, arkadaşlık, nezaket gibi değerlerin oluşması veya pekiştirilmesine yönelik özel çaba gösterilmesi önerilebilir.
- Bireylerin duygularını yönetme konusunda bilinçli çaba göstermeleri, başkalarının duygularını anlama yanında kendi duygularını da anlama ve doğru ifade etme konusunda deneyim elde edecek etkinliklere dahil olmaları önerilebilir. Ebeveynler, çocuklarında

istenmeyen herhangi bir durum oluşmadan önce bilgi ve deneyimlerini artırmaya çalışabilirler. Çocuklarıyla ilgili iyi birer gözlemci olmaları, olumlu aile iklimi oluşturmaya özen göstermeleri, çocuklarının arkadaşlık ilişkilerinde de destek olmaları önerilebilir.

- Bu çalışmada, çocukların zorbalık davranışları oldukça düşük ve ebeveynlerin sosyal becerilerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. İki değişken arasındaki ilişkinin ortaya konmasında öncelikle çocukların zorba ve kurban olarak belirlenmesi, ebeveynlerin sosyal becerilerinin düşük ve yüksek olarak belirlenmesi gibi kriterlerin sağlanması, daha sonra iki değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi önerilebilir. Veriler gözlem ve görüşme gibi nitel verilerle desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, T. (2019). *Algılanan Ebeveyn Tutumlarının Koşullu Öz-Değer ve Depresyondaki Yeri*. İstanbul: Hiperlink.
- Atmaca, R. N., Akduman, G. G., & Sarıbaş, M. Ş. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri düzeylerinin annelerinin empati becerileri ile ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(77), 134-151.
- Ayaz Alkaya, S., & Avşar, F. (2017). Okul çağı çocuklarının akran zorbalığı durumları ile atılganlık düzeyleri ve ilişkili faktörlerin incelenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(3), 185-191.
- Aydoğan, Y., & Özyürek, A. (2016). Sosyal beceri envanteri (SOBE): geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *ACED Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, 9, 44-56.
- Bailey, P. E., & Henry, J. D. (2008). Growing less empathic with age: Disinhibition of the self-perspective. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 63(4), 219-226.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Belacchi, C., & Farina, E. (2010). Prosocial/hostile roles and emotion comprehension in preschoolers. *Aggressive Behavior*, 36(6), 371-389.
- Bozkurt Yükcü, Ş. (2017). Bağımsız anaokullarına devam eden çocukların duygu düzenleme ve sosyal problem çözme becerileri ile ebeveynlerinin duygusal okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Camodeca, M., & Coppola, G. (2019). Participant roles in preschool bullying: The impact of emotion regulation, social preference, and quality of the teacher-child relationship. *Social Development*, 28(1), 3-21.
- Camodeca, M., Caravita, S. C., & Coppola, G. (2014). Bullying in preschool: The associations between participant roles, social competence, and social preference. *Aggressive Behavior*, 41(4), 310-321.
- Ceylan, Ö. (2017). Anne baba tutumları ile çocuğun sosyalleşme süreci arasındaki ilişki: okul öncesi örneği (Yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cousins, J. H., Power, T. G., & Olvera-Ezzell, N. (1993). Mexican-american mothers' socialization strategies: effects of education, acculturation, and health locus of control. *Journal of Experimental Child Psychology*, 55(2), 258-276.
- Dinçer, Ç., Baş, T., Teke, N., Aydın, E., İpek, S., & Gökteş, İ. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının kişiler arası problem çözme ve sosyal becerileri ile akran ilişkilerinin değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 882-900.
- Douvlos, C. (2019). Bullying in preschool children. *Psychological Thought*, 12(1).

Ebeveynlerin Sosyal Becerileri ile Okul Öncesi Çocukların Zorba-Kurban Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

- Dunn, J., & Munn, P. (1986). Sibling quarrels and maternal intervention: Individual differences in understanding and aggression. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 27(5), 583-595.
- Dunsmore, J. C., Noguchi, R. J., Garner, P. W., Casey, E. C., & Bhullar, N. (2008). Gender-specific linkages of affective social competence with peer relations in preschool children. *Early Education and Development*, 19(2), 211-237.
- Egbochuku, E. O. (2007). Bullying in Nigerian schools: Prevalence study and implications for counselling. *Journal of Social Sciences*, 14(1), 65-71.
- Erdoğan, M. Y. (2008). Duygusal zekanın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 62-76.
- Eslea, M., & Smith, P. K. (2000). Pupil and parent attitudes towards bullying in primary schools. *European Journal of Psychology of Education*, 15, 207-219.
- Fletcher, A. C., Darling, N. E., Steinberg, L., & Dornbusch, S. (1995). The company they keep: Relation of adolescents' adjustment and behavior to their friends' perceptions of authoritative parenting in the social network. *Developmental Psychology*, 31(2), 300.
- Fox, C. L., & Boulton, M. J. (2005). The social skills problems of victims of bullying: Self, peer and teacher perceptions. *British Journal of Educational Psychology*, 75(2), 313-328.
- Fox, R. A., Platz, D. L., & Bentley, K. S. (1995). Maternal factors related to parenting practices, developmental expectations, and perceptions of child behavior problems. *The Journal of Genetic Psychology*, 156(4), 431-441.
- Gillies-Rezo, S., & Bosacki, S. (2003). Invisible Bruises: Kindergartners' perceptions of bullying. *International Journal of Children's Spirituality*, 8(2), 163-177.
- Girgin, G., Çetingöz, D., & Vural, D. E. (2011). Öğretmen adaylarının sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 38-49.
- Gülşay Ogelman, H. (2016). *Okul Öncesi Dönemde Akran İlişkileri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gülşay Ogelman, H., & Sarıkaya, H. E. (2014). 5-6 Yaş çocukların sosyal beceri, akran ilişkileri ve okula uyum düzeyleri ile kardeş değişkenleri arasındaki ilişkiler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 1-11.
- Gülşay, H. (2009). Okul öncesi dönemde akran ilişkiler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), 82-93.
- Hanish, L. D., Hill, A., Gosney, S., & Fabes, R. A. (2010). Girls, boys, and bullying in preschool: the role of gender in the development of bullying. In *Bullying in North American Schools* (pp. 152-166). Routledge.
- Healy, K. L., Sanders, M. R., & Iyer, A. (2015). Parenting practices, children's peer relationships and being bullied at school. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 127-140.
- Jenkins, L. N., Mulvey, N., & Floress, M. T. (2017). Social and language skills as predictors of bullying roles in early childhood: A narrative summary of the literature. *Education and Treatment of Children*, 40(3), 401-417.
- Jia, S., Wang, L., & Shi, Y. (2014). Relationship between parenting and proactive versus reactive aggression among Chinese preschool children. *Archives of Psychiatric Nursing*, 28(2), 152-157.
- Kim, M. J., Doh, H. S., Hong, J. S., & Choi, M. K. (2011). Social skills training and parent education programs for aggressive preschoolers and their parents in South Korea. *Children and Youth Services Review*, 33(6), 838-845.
- Korkut, E.S., & Özyürek, A. (2022). Okul öncesi çocuklarda zorba-kurban davranışları ve sosyal beceriler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(58), 157- 177.

- Köyceğiz, M., & Özbey, S. (2019). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin iletişim becerileri ile çocuklarının sosyal becerileri ve problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 1707-1734.
- McDowell, D. J., Parke, R. D., & Spitzer, S. (2002). Parent and child cognitive representations of social situations and children's social competence. *Social Development*, 11(4), 469-486.
- McGoey, K. M., Aberson, A., Green, B., & Bandi Stewart, S. (2023). Building foundations for friendship: Preventing bullying behavior in preschool. *Perspectives on Early Childhood Psychology and Education*, 7(1), 186-205.
- McKinnon, M. C., & Moscovitch, M. (2007). Domain-general contributions to social reasoning: Theory of mind and deontic reasoning re-explored. *Cognition*, 102(2), 179-218.
- Mercan, H., & Yükselen, A. (2022). 60-72 aylık çocukların öz düzenleme becerileri ile zorbalıkla baş etme stratejilerinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20(2), 587-609.
- Metin-Aslan, Ö., & Tuğrul, B. (2013). Anaokuluna devam eden çocukların oyun davranışları ve oyunlarında ortaya çıkan zorbalık davranışlarının incelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13, 27-41.
- Nation, M., Vieno, A., Perkins, D. D., & Santinello, M. (2008). Bullying in school and adolescent sense of empowerment: An analysis of relationships with parents, friends, and teachers. *Journal of community & applied social psychology*, 18(3), 211-232.
- Nordhagen, R., Nielsen, A., Stigum, H., & Köhler, L. (2005). Parental reported bullying among nordic children: a population-based study. *Child: Care, Health and Development*, 31(6), 693-701.
- Ostrov, J. M., Crick, N. R., & Stauffacher, K. (2006). Relational aggression in sibling and peer relationships during early childhood. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27(3), 241-253.
- Özada, A., & Duyan, V. (2018). Parent-child relationship and bullying. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 12(1), 49-55.
- Özözen Danacı, M., & Çetin, Z. (2019). 48-60 aylık çocukların okul zorbalığına yönelim düzeyleri. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 8(2), 21-29.
- Özyürek, A. (2023). Okul öncesi çocuklarda mizaç-zorbalık ilişkisi ve mizaç özelliklerinin zorbalık davranışlarına etkisi. *Asya Studies*, 7(23), 1-14.
- Özyürek, A. ve Kurnaz, F. B. (2019). Zorba ve Kurban Davranışlarını Değerlendirme Formu: Güvenilirliği ve Geçerliliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 246-261.
- Perren, S., & Alsaker, F. D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(1), 45-57.
- Pettit, G. S., Harrist, A. W., Bates, J. E., & Dodge, K. A. (1991). Family interaction, social cognition and children's subsequent relations with peers at kindergarten. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8(3), 383-402.
- Postigo, S., González, R., Mateu, C., & Montoya, I. (2012). Predicting bullying: maladjustment, social skills and popularity. *Educational Psychology*, 32(5), 627-639.
- Repo, L., & Sajaniemi, N. (2015). Prevention of bullying in early educational settings: Pedagogical and organisational factors related to bullying. *European Early Childhood Education Research Journal*, 23(4), 461-475.
- Ross, C. E., & Mirowsky, J. (2008). Age and the balance of emotions. *Social Science & Medicine*, 66(12), 2391-2400.
- Saarento, S., & Salmivalli, C. (2015). The role of classroom peer ecology and bystanders' responses in bullying. *Child Development Perspectives*, 9(4), 201-205.

Ebeveynlerin Sosyal Becerileri ile Okul Öncesi Çocukların Zorba-Kurban Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

- Salı, G. (2014). Okulöncesi dönem çocuklarında akran ilişkilerinin ve akran şiddetine maruz kalmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova University. Faculty of Education Journal*, 43(2), 195-216.
- Seven, S. (2007). Ailesel faktörlerin altı yaş çocuklarının sosyal davranış problemlerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 51(51), 477-499.
- Smith, P. K., & Myron-Wilson, R. (1998). Parenting and school bullying. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3(3), 405-417.
- Stauffacher, K., & DeHart, G. B. (2005). Preschoolers' relational aggression with siblings and with friends. *Early Education & Development*, 16(2), 185-206.
- Sullivan, S., & Ruffman, T. (2004). Social understanding: How does it fare with advancing years? *British Journal of Psychology*, 95(1), 1-18.
- Şener, N. Ü., Başar, M., Buket, Ş. E. N., & Göncü, A. (2015). Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin zorba davranışlara başvurma düzeyleri ve öğrenme ortamlarının incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 41(41), 157-173.
- Tanrıkulu, İ., Özdiç, N. K., & Besnili, Z. N. (2021). Okul öncesi dönemde akran zorbalığı ve okul yapısı ile ilgili değişkenlerin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 857-873.
- Tatar, A., Özdemir, H., Haşlak, F. D., Atsızelti, Ş., Özüdoğru, M. T., Çavuşoğlu, F., & Saltukoğlu, G. (2018). Yetişkinler için A Sosyal Beceri Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(68), 69-88.
- Tatar, A., Özdemir, H., Haşlak, F. D., Atsızelti, Ş., Özüdoğru, M. T., Çavuşoğlu, F., & Saltukoğlu, G. (2018). Yetişkinler için A Sosyal Beceri Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(68), 69-88.
- Tatiani, G. (2021). The influence of parental style and socioeconomic circumstances on school bullying: a systematic review. *Journal of Educational Research and Reviews*, 9(1), 1-5.
- Tepetaş, G. Ş., Akgun, E., & Altun, S. A. (2010). Identifying preschool teachers' opinion about peer bullying. *Procedia-social and behavioral sciences*, 2(2), 1675-1679.
- Totan, T., & Yöndem, Z. D. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 53-68.
- Tremblay, R. E., Japel, C., Perusse, D., McDuff, P., Boivin, M., Zoccolillo, M., & Montplaisir, J. (1999). The search for the age of 'onset' of physical aggression: Rousseau and Bandura revisited. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9(1), 8-23.
- Ural, G., Gültekin Akduman, G., & Şepitci Sarıbaş, M. (2020). Okul öncesi dönem çocukların öz düzenleme becerileri ile akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 13(70), 845-856.
- Ural, G., Gülümser Gültekin, G., & Şepitci Sarıbaş, M. (2022). Okul öncesi çocuklarının akran zorbalığına maruz kalma düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 12(1), 313-337.
- Uysal, H., & Dinçer, Ç. (2012). Peer bullying during early childhood. *Journal of Theoretical Educational Science*, 5(4), 468-483.
- Uysal, H., & Dinçer, Ç. (2013). Okul öncesi dönemde karşılaşılan fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 328-345.
- Yetgin, A. (2020). İlkokulda okuduğunu anlama yaratıcı okuma eleştirel düşünme ve üstbilişsel farkındalık: İlişkisel tarama modelinde bir araştırma (Yüksek lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

- Yeung, D. Y., Wong, C. K., & Lok, D. P. (2011). Emotion regulation mediates age differences in emotions. *Aging & Mental Health, 15*(3), 414-418.
- Yu, J., Cheah, C. S., Hart, C. H., Yang, C., & Olsen, J. A. (2019). Longitudinal effects of maternal love withdrawal and guilt induction on Chinese American preschoolers' bullying aggressive behavior. *Development and Psychopathology, 31*(4), 1467-1475.



Relationships between Work Alienation, Job Stress, Burnout and Intention Leave from Job among Tourism Industry Employees

Turizm Sektörü Çalışanlarında İşe Yabancılaşma, İş Stresi, Tükenmişlik Ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler

Saffet KARAYAMAN¹

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi Meslek Yüksekokulu, Artvin

ORCID:

S.K.: 0000-0001-5624-4678

Corresponding Author:

Saffet KARAYAMAN

Email:

saffetkarayaman@gmail.com

Citation: Karayaman, S. (2024). Relationships between work alienation, job stress, burnout and intention leave from job among tourism industry employees. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 224-237.

Submitted: 06.05.2024

Accepted: 13.06.2024

Abstract

In today's business world expectations such as providing better quality service, reaching goals in a shorter time, serving more people in a short time, put pressure on employees in the tourism sector, as in all sectors, and increase the workload of employees. In the tourism sector, which is one of the labor-intensive service sectors, customer satisfaction has become perhaps the most important data for the survival of the business, which may cause sector employees to experience intense stress, burnout, alienation from work and intention to leave from job. This study investigates the effects of job stress, burnout and job alienation on intention leave from jobs a result of increasing workloads of tourism sector employees. For the research, data were collected from 417 participants working in tourism enterprises in Beyoğlu district of Istanbul Province in the April 2024. In this study, which was carried out in the relational survey model from the quantitative study type, the selective sampling method was used. It was found that job alienation, job stress and burnout have effects on the employee's intention to quit. The results of the study were analysed in the light of the literature and some explanations were made.

Keywords: Job Stress, Burnout, Job Alienation, Intention Leave from job, Tourism

Özet

Günümüz iş hayatında daha kaliteli hizmet vermek, hedeflere daha kısa sürede ulaşmak, kısa sürede daha fazla kişiye hizmet vermek gibi beklentiler, tüm sektörlerde olduğu gibi turizm sektörü çalışanları üzerinde de baskı unsuru oluşturmakta ve çalışanların iş yükünü artırmaktadır. Yoğun emek gerektiren hizmet sektörlerinden biri olan turizm sektöründe, müşteri memnuniyetinin işletmenin varlığını sürdürmesinde belki de en önemli veri haline gelmesi, sektör çalışanlarının yoğun stres yaşamalarına, tükenmişlik yaşamalarına, işe yabancılaşmalarına ve işten ayrılma niyetine girmelerine neden olabilmektedir. Bu çalışma, turizm sektörü çalışanlarının artan iş yükleri sonucunda iş stresi, tükenmişlik ve işe yabancılaşmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Araştırma için İstanbul ili Beyoğlu ilçesindeki turizm işletmelerinde çalışan 417 katılımcıdan Nisan 2024 tarihinde veriler toplanmıştır. Nicel çalışma türünden ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilen bu çalışmada seçici örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İşe yabancılaşma, iş stresi ve tükenmişliğin çalışanın işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları literatür ışığında analiz edilmiş ve bazı açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İş Stresi, Tükenmişlik, İşe Yabancılaşma, İşten Ayrılma Niyeti, Turizm

1. INTRODUCTION

Tourism in Turkey is an important sector for the country's economy. Tourism activities in the country are under the responsibility of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey. There are many touristic places in Turkey that reflect the history and culture of the country, and touristic activities are also carried out on the shores of the Mediterranean and Aegean Seas. In recent years, the country has become popular in health tourism. Istanbul, Turkey's largest city, hosts many ancient buildings as it is the capital of the Byzantine and Ottoman Empires. Sultan Ahmet Mosque, Hagia Sophia and Topkapı Palace are a few of them.

This research aims to investigate the relationship between job stress, burnout, work alienation, and intention to quit among tourism sector employees. This research will provide valuable information about the factors that cause employees in the tourism sector to experience burnout, intention to leave and work alienation, and will help employees develop effective strategies. It is an issue that needs to be investigated that one of the main factors that causes tourism employees to become alienated from work, feel burnout and, as a result, have the intention of leaving their job is job stress. The findings of this research will provide valuable insights into the factors that contribute to employee burnout the tourism sector and help organizations develop effective strategies to retain their employees. A study on the tourism sector has been found that job stress, burnout, and job alienation have effects on employee intention to leave from job. Factors such as workload, job security, organizational justice, organisational commitment, lack of organizational support, workplace conditions, workplace culture, and workplace policies can cause job alienation. Stress is the harmful physical and emotional reactions that occur due to the mismatch between employee job requirements and resources or needs. All these negativities do not cause employees to quit their jobs.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

In this section, conceptual explanations regarding job stress, work alienation, burnout and intention to leave from job are included.

2.1. Work Alienation

As a result of the beginning of mass life and branching out in business, the mechanised organisational structure, such as the division of jobs for efficiency purposes, has led to the emergence of negative attitudes such as monotony, fatigue, burnout and stress in employees. This new situation has resulted in the alienation of employees from work (Oruç, 2020). The concept of job alienation is a situation that arises as a result of the negative feelings of employees towards their jobs (Kirman & Atak, 2020). Job alienation can be defined as the state of indifference that the employee develops unconsciously towards his/her work for reasons arising from the general characteristics of the work or the work environment (Hirschfeld & Feild, 2000; Michaels et al., 1988). According to the literature, factors such as workload, job security, organisational justice, organisational commitment, lack of organisational support, organisational changes, relationships with colleagues and managers, workplace conditions, workplace culture and workplace policies can cause job alienation (Vinokurov & Kozhina, 2020; Öztürk Çiftçi, 2021; Canpolat & Sünkür Çakmak, 2023; Çağlar, 2012; Akkuş, 2016; Güğercin & Aksay, 2017; Burbach, 1971; Dean, 1961; Kohn, 1976; Lang, 1985; Mottaz, 1981). In short, the general state of apathy towards work can be defined as alienation from work. The concept of job alienation causes significant problems both at individual and organisational levels. "Negative attitudes such as silence, burnout, dissatisfaction and insecurity emerge in employees who are alienated from work, and as a result, employees' commitment to the organisation and job performance generally decreases" (Oruç, 2020).

The relationships between the variables can be explained by the alienation-control model. The job alienation-control model was developed by Karasek (1979, p. 291) to measure the psychological stress factors involved in the fulfilment of job alienation, stress factors related to unexpected tasks and stress factors that may arise from personal conflicts related to work. Job alienation in the model is related to characteristics such as work speed, the power required by the work and the intensity of the work. Job control, on the other hand, is related to the skills, abilities, resources, time, autonomy, etc. related to the job (Peterson, 1994, p. 496; Demiral et al., 2007, p. 12). According to the model, the level of job stress is determined by the interaction of job alienation and job control. Jobs with high job alienation and low job control are defined as high-stress jobs; jobs with low job alienation and high job control are defined as low-stress jobs. Jobs with low job alienation and low job control are defined as passive jobs (Karasek, 1981, p. 695; Demiral et al., 2007, p. 12). when job alienation is high and job control is low, employees do not have job control (knowledge, skill, authority, ability, resource, time, etc.) to cope with job alienation. In this case, employees start to experience anxiety and over time this anxiety may cause employees to experience job stress and burnout (Bolat, 2011, p. 90).

2.2. Job Stress

Job stress is the harmful physical and emotional reactions that occur due to the mismatch between the employee's job requirements and resources or needs (Yunita & Saputra, 2019). It is stated that the concept of stress, which is derived from the Latin word "restricted", initially expressed meanings such as calamity, disaster, trouble, sorrow and distress (Güçlü, 2001, p. 92). Later, it is understood from the sources that it means the power, pressure and compulsion to which objects, individuals, organs and mental structures are exposed (Erdur, 2019). The Turkish Language Association (TDK) defines the concept of stress as "mental tension" (TDK, 2024).

According to another definition, stress is the psychological and physiological reaction of individuals when they encounter a request above the standard that they can do (Eren & Ece, 2022). Şimşek et al. (2001, p. 215); It is the psychological and physiological reactions of individuals to a threat or stimulus that will negatively affect their happiness and peace of mind. Stress causes negative physiological changes in the organism. In our age, competitive approach in every field and heavy working conditions cause stress in employees (Cartwright & Cooper, 1997, p. 3). This situation poses a great danger to the Tourism of employees and the productivity of organisations (Cartwright & Cooper, 1997, p. 39). Job stress causes negative effects on the productivity of organisations and the mental and physical tourism of employees (Cartwright & Cooper, 1997, p. 3). Mental symptoms of job stress include anxiety, depression, sleep disorders, lack of concentration and forgetfulness (Karatopçu et al., 2023).

People spend a large part of the day in the organisations where they work. Factors such length and/or intensity of working hours, fittings of the workplace, responsibility burden of the job, excessive supervision, stressful events at the workplace, injustices within the organisation are the main factors that cause job stress. These factors are examined by Luthans (1992, p. 405) in four categories organisational policies, structural characteristics of the organisation, physical conditions and organisational processes.

When the literature is analysed, it is stated that job stress can have positive results. Job stress at an acceptable level can be encouraging and can increase the employee's motivation, ambition and energy for success (Ailen, 1983; Voluck & Abramson, 1987, pp. 96-98). Managers need to be aware of the variables related to these four factors in the work environment and to keep work stress at an acceptable level.

2.3. Burnout

The concept of burnout is a frequently encountered situation, especially in business world. There are three different types of burnout: organisational burnout, individual burnout and professional burnout. Organisational burnout is the desensitisation of employees towards their jobs due to reasons such as insufficient resources at the workplace, excessive workload, and job dissatisfaction. Individual burnout is a situation arising from personal reasons. Occupational burnout, on the other hand, is a situation that arises due to reasons such as insufficiency of professional activities, job dissatisfaction, and excessive workload (Avcı et al., 2022).

American social psychologist Christina Maslach (1976) was an important name who conducted the first studies in the literature on the concept of burnout (Chan et al., 2007, p. 34). It is stated that Graham Greene's novel "A Burnout Event" published in 1961 was effective in the emergence of the concept (Başak, 2015, p. 1).

Freudenberger (1974, pp. 159-160), on the other hand, defined burnout as "the inability of employees to fulfil their responsibilities as a result of failure, wear and tear and loss of energy due to unforeseen excessive demands and alienation from work".

In the literature, Freudenberger (1974, p. 160) considered burnout as physical exhaustion and behavioural exhaustion. Physical exhaustion refers to feeling weak and tired due to excessive alienation from work and not feeling well in terms of bodily functions; behavioural exhaustion refers to the employee's difficulty in controlling his/her emotions and sudden changes in emotions as a result of alienation from work. Maslach & Jackson (1981, p. 101) have analysed burnout in three dimensions: emotional exhaustion, depersonalisation and lack of personal accomplishment. Emotional exhaustion is feeling emotionally restless and exhausted due to excessive alienation from work. Depersonalisation is the development of negative reactions to one's job and insensitive behaviour towards other people and customers. Finally, lack of personal accomplishment is the feeling that the employee is more unsuccessful than other employees.

According to this information, it can be said that when the initial stage of burnout is at the level of emotional exhaustion, the issue should be focused on and its causes should be analysed. If necessary measures are not taken, an increase in negative organisational behaviours is inevitable (Maslach & Goldberg, 1998, p. 65).

2.4. Intention Leave from Job

In today's business world, due to increasing competition and rapidly changing economic, technological, etc. conditions, using the labour force efficiently and preventing turnover has become one of the main objectives (cited from the source (Altaş & Çekmecelioğlu, 2007). Intention leave from job has been a much-studied concept in the organisational behaviour literature. It refers to a psychological orientation of the employee towards the conditions of the organisation, which implies organisational withdrawal that may result in quitting the job (Kraut, 1975, p. 233). Intention leave from job can be expressed as the thoughts of the employee during the period from the beginning of the tendency to leave the job until the complete separation (Cuskelly & Boag, 2001, pp. 70-71). There are two groups of reasons, voluntary and compulsory, that push the employee to intend to leave the job;

Voluntary reasons are those that develop against the employee's own will (such as the desire to move to another job, or workplace and to have better personal rights), while compulsory reasons are those that develop against the employee's will (illness, marriage, retirement, etc.) (Muchinsky & Tuttle, 1979, p. 4445; Dess & Shaw, 2001, p. 446). Some studies classify intention leave from job

depending on environmental, organisational and individual factors (Cotton & Tuttle, 1986, pp. 55-60; Fong & Mahfar, 2013).

Employees who are dissatisfied with their jobs based on the stated reasons tend to leave their jobs and start to develop new alternatives (Mobley et al., 1979, pp. 517-518; Bolat et al., 2017, p. 165). Organisations do not want to incur costs such as searching, selecting and placing new employees, preparing them for work, and providing them with experience (Dick et al., 2004, p. 351; Holtom et al., 2008). Therefore, the concept of intention leave from job is an issue that should be emphasised and measures should be taken in organisations (Findikli, 2014, p. 138).

3. AIM OF THE RESEARCH

The aims of this research are to reveal the relationships between work alienation, job stress, burnout and intention leave from job among tourism sector employees. The tourism sector includes factors that may cause work stress, burnout and intention to leave job such as irregular working hours, long shifts, anxiety about making mistakes (Aydın, 2020, p. 72-73). Many tourism workers have faced situations such as prolonged working hours, inability to take leave, insomnia, risk of disease transmission, staying away from family and social environments, and being exposed to intense emotional demands. This situation may cause employees whose alienation from work increases to increase work stress, to experience burnout and to consider leaving the job. Based on this information and empirical studies in the literature, it is possible to develop the following hypotheses;

- Hypothesis 1: Work alienation has a statistically significant and positive effect on intention leave from job.
- Hypothesis 2: Work alienation has a statistically significant and positive effect on work stress.
- Hypothesis 3: Job stress has a statistically significant and positive effect on intention leave from job.
- Hypothesis 4: Job stress has a mediating effect on the effect of Work alienation on intention leave from job.
- Hypothesis 5: Work alienation has a statistically significant and positive effect on burnout.
- Hypothesis 6: Burnout has a statistically significant and positive effect on intention leave from job.
- Hypothesis 7: Burnout has a mediating effect on the effect of Work alienation on intention to leave job.

4. METHODOLOGY

In the method section, firstly, the model of the research is given. Then, information about the population and sample of the study, data collection tools and methods, descriptive statistics, correlation analysis, and regression analyses are given.

4.1. Research Model

A figure was created to reveal the variables of the research and their relationships with each other, and the dependent or independent status of the variables was shown with the directional sign. The research model is shown in Figure 1 below:

Relationships Between Work Alienation, Job Stress, Burnout And Intention Leave From Job Among Tourism Industry Employees

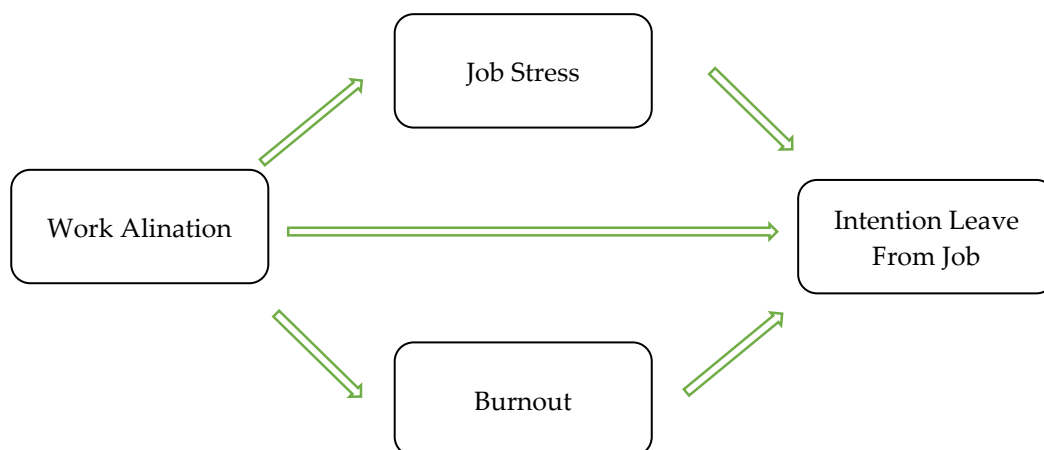


Figure 1. Research Model

4.2. Sample

The population of the study consists of tourism personnel working in at least three-star hotels serving in Beyoğlu District of Istanbul Province. There are many hotels in Beyoğlu district of Istanbul due to its location and historical texture. These hotels are in demand in every season. For this reason, it was useful to choose the Beyoğlu district sample for the research. According to 2023 data of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey (2023), the number of hotels providing accommodation services with only 3 stars and above is around 600. In hotels of three stars and above, the number of employees must be a certain number. In this respect, it is possible to talk about a crowded employee mass. To determine the sample size, Cohen et.al. (2007) sample size tables were used (Baltacı, 2020). The field application was carried out on April 2024 based on confidentiality policy and voluntariness within the framework of survey link sharing and consent forms. In this context, 750 questionnaires were sent to the sample group. 567 people responded to the survey link. After the incorrect and incomplete scales, data editing and cleaning processes, the sample group was determined as 417. The average age of the sample group, 169 of whom are female, 248 of whom are male and 56% of whom are single, is 32.6 years. The average professional seniority is 4 years and 62% of them are high school graduates.

4.3. Data Collection Tools and Methods

In the study, the "alienation from work scale" developed by Elma (2003) was used to measure alienation from work, which was previously used in the literature to collect data. In his study, Elma determined the internal consistency coefficient of the scale as 0.78. The internal consistency coefficient is 0,83 in this study.

The scale developed by Parasuraman et al. (1992) and adapted into Turkish by Karabay (2015) was used to measure job stress. Parasuraman et al. (1992) determined the internal consistency coefficient of the scale as 0.86 and Karabay (2015) determined it as 0.91. The internal consistency coefficient was found to be 0.82 in this study.

The scale developed by Maslach and Jackson (1981) was used to measure burnout. Turkish adaptation of the scale was made by Ergin (1992). The internal consistency coefficient was found to be 0.87 in this study.

The scale developed by Mobley et al. (1979) was used to measure intention leave from job. The internal consistency coefficient was found to be 0.77 in this study.

4.4. Analysing the Data

To determine whether the data set was normally distributed, kurtosis and skewness values of the data set and histogram graph (Tabachnick & Fidell, 2007) were analysed. In the study, it was determined that the kurtosis and skewness values of the job alienation scale (kurtosis 1.34, skewness 1.12), job stress scale (kurtosis 0.41, skewness -0.75), burnout scale (kurtosis -0.21, skewness -0.17) and intention leave from job scale (kurtosis -0.68, skewness 0.46) were within the normal value range and the histogram graphs were found to be suitable for normal distribution. In addition, to determine whether there is a common method bias in the study, Harman's single factor test was performed in which all variables were loaded on a single factor and it was seen that there was no common method bias. Hayes Process Method was used in the SPSS program for confirmatory factor analysis.

In the research, confirmatory factor analysis, which is used to test the factors that have been tested and used in previous studies, was used (Pallant, 2007:179). The results of confirmatory factor analysis are shown in Table 1. Since the scale used to measure intention leave from job consists of three items, the degree of freedom is 0. Therefore, confirmatory factor analysis was not performed for this scale.

4.5. Results

To determine the mediation effect, regression analysis was performed for the three-stage causality approach proposed by Baron and Kenny (1986:1174) and frequently used in the literature. According to this approach, to talk about the mediation effect, firstly, the independent variable should significantly affect the dependent variable; then, the independent variable should significantly affect the mediator variable; and finally, when the independent variable and the mediator variable are included in the regression analysis together, the mediator variable should significantly affect the dependent variable. Accordingly, if there is no significant relationship between the independent variable and the dependent variable, we can talk about full mediation; if there is a decrease in the relationship between the independent variable and the dependent variable, we can talk about the partial mediation effect. In light of these explanations, to test the mediation effect in the study, firstly, it was examined whether there is a significant relationship between job alienation and intention leave from job. However, no significant ($\beta=0.22$, $P>0.05$) relationship was found between job alienation and intention leave from job. Therefore, it can be said that job stress and burnout do not mediate the relationship between job alienation and intention leave from job. According to these results, hypothesis 4 and hypothesis 7 are rejected. It is stated that there is a relationship between job stress and performance (Yunita & Saputra, 2019).

Table 1. Comfirmatory Factor Analysis Results

Variables	X ²	df	X ² /df	RMSEA	CFI	NFI	GFI
Work Alienation	25,52	17	1,51	0,04	0,97	0,96	0,96
Job Stress	67,47	46	1,46	0,07	0,94	0,93	0,91
Burnout	101,5	59	1,72	0,03	0,96	0,95	0,90
Intention to Leave From Job	68,34	44	1,55	0,06	0,89	0,92	0,91

Table 2. Means, Standard Deviations, Reliability Coefficients and Correlation Coefficients For the Variables

Variables		SS	1	2	3	4
Work Alienation	4,27	0,62	0,85			
Job Stress	3,66	0,79	0,36**	0,88		
Burnout	3,55	0,88	0,25**	0,84	0,82	
Intention to Leave from Job	3,29	1,05	0,12	0,63	0,67**	0,86**

Relationships Between Work Alienation, Job Stress, Burnout And Intention Leave From Job Among Tourism Industry Employees

The relationships between job alienation, job stress, burnout and intention leave from job and the means, standard deviations and reliability values of these variables are shown in Table 2. According to Table 2, significant and positive relationships were found between work alienation and job stress ($r=0,36$, $P<0,01$) and burnout ($r=0,25$, $P<0,01$); between job stress and burnout ($r=0,84$, $P<0,01$) and intention leave from job ($r=0,63$, $P<0,01$); between burnout and intention leave from job ($r=0,67$, $P<0,01$). Plus significant relationship was found between work alienation and intention leave from job ($r=0,86$, $P<0,05$).

Table 3. Regression Analysis

Variables		β	t	F	R	R2
Work Alienation	Intention to Leave From Job	0,12	1,86	3,46	0,12	0,01
Work Alienation	Job Stress	0,36**	5,73	32,83	0,36	0,13
Job Stress	Intention to Leave From Job	0,63**	12,11	146,59	0,63	0,39
Work Alienation	Burnout	0,25**	3,89	15,16	0,25	0,06
Burnout	Intention to Leave From Job	0,67**	13,71	188,11	0,67	0,45

Note: Standardised beta (B) values are considered, $N=248$, ** $P<0.01$

The results of the regression analysis between job alienation, job stress, burnout and intention leave from job are shown in Table 3. According to the regression analysis results, it was not found that there was a statistically significant effect between work alienation and intention leave from job ($\beta=0,12$, $P>0,05$). Job alienation had a statistically significant and positive effect on job stress ($\beta=0,36$, $P<0,01$) and burnout ($\beta=0,25$, $P<0,01$). In addition, job stress had a statistically significant and positive effect on intention leave from job ($\beta=0,63$, $P<0,01$) and burnout had a statistically significant and positive effect on intention leave from job ($\beta=0,67$, $P<0,01$). In the light of this information, hypothesis 2, hypothesis 3, hypothesis 5 and hypothesis 6 are accepted; hypothesis 1 is rejected.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The tourism sector is a sector that is labour-intensive and emotionally intensive by nature. In this framework, the study investigated the effect of workloads of Tourism workers on their intention leave from jobs, job stress and burnout, and the mediating effect of job stress and burnout on the effect of alienation on intention leave from job. In other words, the objectives of this study are to determine the effect of job alienation on intention leave from job, job stress and burnout, to determine the effect of job stress and burnout on intention leave from job, to determine the mediating effect of job stress and burnout on the relationship between job alienation and intention leave from job.

According to the results of the study, no statistically significant relationship was found between job alienation and intention leave from job. This result does not coincide with the studies of Hamzah et al. (2011, s. 8), Çelik and Çıra (2013, p. 17) and Qureshi et al., 2013, p. 767). The fact that leaving work is seen as a negative situation in terms of social pressure and business ethics in this process may have caused this result.

In the study, a statistically significant and positive effect of alienation from work on job stress was found. This result supports the studies in the literature (Bolino & Turnley, 2005; Yongkang et al., 2014; Karimi et al., 2014; Sheraz et al., 2014; Parvaiz et al., 2015; Choi et al., 2018).

In the study, a statistically significant and positive effect of job alienation on burnout was determined. Accordingly, this result is similar to the studies in the literature (Moore, 2000; Surana & Singh, 2013; Beer et al., 2015).

According to another result of the study, job stress has a statistically significant and positive effect on intention leave from job. This result supports the results of Cordero et al., 2009; Qureshi et al., 2013; Arshadi & Damiri, 2013; Sheraz et al., 2014; Bingöl et al., 2018 and Taş & Özkara, 2018.

In addition, the study found a statistically significant and positive effect of burnout on intention leave from job. This result is similar to the studies of Koeske and Koeske (1993), Janssen et al. (1999), Huang et al. (2003), Kim and Stoner (2008), Moore (2000) and Bingöl et al. (2018). However, the mediating effect of job stress and burnout on the effect of job alienation on intention leave from job was not found.

On the other hand, from the employee's point of view, the personal goals and expectations of the employees may determine whether they stay or leave the organisation; if they cannot reach their personal goals and their expectations are not met, they may want to leave the organisation (Altaş & Çekmecelioğlu, 2007).

Within the framework of empirical studies in the literature and this study, it was concluded that excessive job alienation causes job stress and burnout, and job stress and burnout cause intention leave from job. Eliminating the shortage of Tourism personnel can reduce workloads and long working hours.

It can prevent the deterioration of the psychological and physiological Tourism of Tourism workers due to job stress and burnout. In addition, training that will benefit job performance can be organised to control job stress. Including social activities in organisations, sharing alienation from work fairly among employees, enabling employees to communicate their expectations to senior management, establishing a trust-based and Tourism communication network, etc. can provide benefits in reducing, eliminating or managing the effects of job stress and prevent employees from experiencing burnout. In addition to these, the factors that can motivate Tourism workers should be reviewed. In other words, improving their personal rights and working conditions (such as reducing working hours) may prevent them from experiencing job stress, which may enable Tourism workers to adapt their work and pay more attention to it. Accordingly, burnout of Tourism care workers may be prevented and their intention to quit their jobs may decrease.

REFERENCES

- Ailen, R. (1983). *Human stress: It's nature and control*. New York: McMilan Pub.
- Akkuş, Z. (2016). Social alienation scale: Turkish adaptation, validity and reliability study. 7th International Congress on New Trends in Education, 13- 15 May, Antalya.
- Altaş, S. S. & Çekmecelioğlu, H. G. (2007). İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışının İş Performansı Üzerindeki Etkileri: Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 7(28), 47-57.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. and Yıldırım, E. (2010), *Research Methods in Social Sciences: SPSS Applied*. Sakarya: Sakarya Publishing.
- Antoniou, A.S., Polychroni, F., Vlachakis, A.N. (2006). Gender and age differences in occupational stress and professional burnout between primary and high-school teachers in Greece. *Journal of Managerial Psychology*. 21(7), 682-690.
- Arshadi, N., Damiri, H. (2013). The relationship of job stress with Intention Quit from Job and job performance: moderating role of OBSE. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 84, 706-710.
- Avcı, Y. E., Kaya, İ. & Sürgüvenç, N. (2022). Evaluation of organisational burnout research. *Electronic Journal of Educational Sciences*, 11(21), 11-24. <https://doi.org/10.55605/ejedus.1015877>
- Aydın, İ. (2020). *Stress in business life*. 5th Edition, Pegem Academy: Ankara.

Relationships Between Work Alienation, Job Stress, Burnout And Intention Leave From Job Among Tourism Industry Employees

- Baltacı, A. (2018). Din görevlilerinin iş doyumu, iş stresi, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiler: Çok örneklemlili bir çalışma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(3), 1509-1536.
- Baron, Reuben M. & David A. Kenny (1986). The moderator-mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Başak, O. (2015). Tükenmişlik. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 19(1), 1-2.
doi: 10.15511/tahd.15.01001
- Baştürk, S., Taştepe, M. (2013). *Universe and Sampling*. In S. Baştürk (Ed.), Scientific Research Methods (pp. 129-159). Vize Publishing: Ankara.
- Beer, L.T., Pienaar, J. & Rothmann J.S. (2015). Work overload, burnout, and psychological ill-tourism symptoms: A threewave mediation model of the employee tourism impairment process. *Anxiety, Stress, and Coping*, 29(4), 387-399.
- Bekmezci, M., Çalışkan, A., Eroğluer, K. (2018). The role of job satisfaction and life satisfaction in the effect of extreme job alienation on Intention Quit from Job, the case of tourism institution employees. 6th Organisational Behaviour Congress Proceedings Book, Isparta, 217-228.
- Bingöl, D., Filizöz, B., Erdirençelebi, M. & Ertürk, E. (2018). The effect of organisational stress perception on Intention Quit from Job through burnout syndrome: The case of participation bank call centre employees. 6th Organisational Behaviour Congress Proceedings Book, Isparta, 422-435.
- Bolat, O. İ., Bolat, T., Seymen, O., Katı, Y. (2017). The Relationship between Nepotism (Nepotism) and Intention Quit from Job in Hotels: Mediating Effect of Career Flattening. *Manas Journal of Social Research*, 6(3), 157-180.
- Bolat, O.İ. (2011). Job alienation, job control and burnout relationship. *Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 25(2), 87-101.
- Bolino, M.C., Turnley, W.H. (2005). The personal costs of citizenship behaviour: the relationship between individual initiative and role overload, job stress, and work-family conflict. *Journal of Applied Psychology*, 90(4), 740-748.
- Burbach, H. J. (1971). The development of a contextual measure of alienation. *The Pacific Sociological Review*, 15(2), 225-234.
- Canpolat, S., & Sünkür Çakmak, M. (2023). Being a Special Education Teacher in a General Education School: Effect of Working Conditions on Work Alienation. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 24(2), 323-339. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.999414>
- Cartwright, S. & Cooper, C.L. (1997). *Managing workplace stress*. London: Sage Publications.
- Chan, D. W. (2007). Burnout, self-efficacy, and successful intelligence among chinese prospective and in-service school teachers in Hong Kong. *Educational Psychology*, 27(1), 33-49. <https://doi.org/10.1080/01443410601061397>
- Choi, Y.J., Noh, J.W., Boo, Y.K. (2018). The effects of the electronic tourism record system on work overload and stress moderation of hospital employees. *The Journal of Industrial Distribution and Business*, 9(9), 35-44.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6. Baskı). London: Routledge.
- Cordero, J.A.B. (2009). The relationship between organisational role stress of project managers and voluntary turnover, job satisfaction and intention to leave. Doctoral Dissertation, Nova Southeastern University.
- Cotton, J.L., Tuttle, J.M. (1986). Employee turnover: a meta-analysis and review with implications for research. *Academy of Management Review*, 11(1), 55-70.

- Cuskelly, G., Boag, A. (2001). Organisational commitment as a predictor of committee member turnover among volunteer sport administrators: results of a time-lagged study. *Sport Management Review*, 4(1), 65-86.
- Çağlar, Ç. (2012). Development of student alienation scale. *Education and Science*, 37(166), 195-205.
- Çelik, M., Çıra, A. (2013). The mediating role of extreme job alienation in the effect of organisational citizenship behaviour on job performance and intention quit from job. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 11-20.
- Dean, G. D. (1961). Alienation: Its Meaning and Measurement. *American Sociological Review*, 26(5), 753-758.
- Demiral, Y., Ünal, B., Kılıç, B., Soysal, A., Bilgin, A.C., Uçku, R., Theorell, T. (2007). Investigation of the validity and reliability of the work stress scale in male workers working in Izmir Konak Municipality. *Bulletin of Community Medicine*, 26(1), 11-18.
- Demirel, E.T. (2020). Job stress. in guide to organisational behaviour scales with institutional foundations (Edt. Polatçı, S.). (pp. 209-218). Nobel Academic Publishing, Ankara.
- Dess, G.G. & Shaw, J.D. (2001). Voluntary turnover, social capital, and organisational performance. *Academy of Management Review*, 26(3), 446-456.
- Dick, R.V., Christ, O., Stellmacher, J., Wagner U., Ahlsvede, O., Grubba, C., Hauptmeier, M., Höhfeld, C., Moltzen, K. & Tissington, P.A. (2004). Should I stay or should I go? Explaining Intention Quit from Jobs with organisational identification and job satisfaction. *British Journal of Management*, 15, 351-360.
- Elma, C. (2003). Primary school teachers' alienation to work (Ankara province example). Unpublished Doctoral Thesis. Ankara University Institute of Educational Sciences, Ankara.
- Erdur. O.B. (2019). The Relationship Between Job Stress, Depression Level and Intention Quit from Job of Employees: An Application with the Participation of Bank Employees. (Master's Thesis). Bahçeşehir University.
- Eren, G. & Ece, Ş. (2022). İş Stresinin İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisi: Örgütsel Destek Algısının Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 1502-1514.
- Fındıklı, M.A. (2014). Mediating role of organisational identification in the relationship between perceived leader support and perceived organisational support and Intention Quit from Job: a research on public employees in İstanbul. *Journal of Istanbul University Institute of Business Economics*, 25(77), 136-157.
- Fong, Y.L., Mahfar, M. (2013). Relationship between occupational stress and Intention Quit from Job among employees in a furniture manufacturing company in Selangor. *Jurnal Teknologi*, 64(1), 33-39.
- Freudenberger, H.J. (1974). Staff burn-out. *Journal of Social Issues*, 30(1), 159-165.
- Hegel, G. W. F. (1967). *Hegel's philosophy of right* (T. M. Knox, trans.). London: Oxford University Press.
- Grunau, G. (2007). Mobbing and Burnout: Are They Linked? Doctoral dissertation, Walden University, School of Psychology.
- Güçlü, N. (2001). Stress Management. *G.Ü. Gazi Education Faculty Journal*, 21(1), 91-109.
- Güğercin, U. & Aksay, B. (2017). Turkish adaptation of Dean's alienation scale: validity and reliability analysis. *International Journal of Management Economics and Business*, 13(1), 137-154.
- Gürbüz, S. (2019). *Mediating, regulatory and situational impact analyses in social sciences*. Seçkin Academic and Professional Publications, 1st Edition, Ankara.
- Hair, J., Black, W., Babin, B., Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis*. (7th Bs.). Pearson Education, New Jersey.
- Hamzah, M.I., Hashim, N., Rashid, M.H.A. (2011). Relationship between stress factors and Intention Quit from Job among customer service employees of a Malaysian Multinational Company. *International Journal of Customer Service Management*, 1(1), 1-14.

Relationships Between Work Alienation, Job Stress, Burnout And Intention Leave From Job Among Tourism Industry Employees

- Hirschfeld, R. R. & Feild, H. S. (2000). Work centrality and work alienation: Distinct aspects of a general commitment to work. *Journal of Organisational Behavior*, 21(7), 789-800.
- Holtom, B.C., Mitchell, T.R., Lee, T.W., Eberly, M.B. (2008). Turnover and retention research: a glance at the past, a closer review of the present, and a venture into the future. *Academy of Management Annals*, 2(1), 231-274.
- Huang, I.C., Chuang, C.H.J., Lin, H.C. (2003). The role of burnout in the relationship between perceptions of organisational politics and Intention Quit from Jobs. *Public Personnel Management*, 32(4), 519-531.
- Janssen, P.P., De Jonge, J., Bakker, A.B. (1999). Specific determinants of intrinsic work motivation, burnout and Intention Quit from Jobs: a study among nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 29(6), 1360-1369.
- Karabay, M. E. (2015). Sağlık Personelinin İş Stresi, İş- Aile Çatışması Ve İş-Aile-Hayat Tatminlerine Yönelik Algılarının İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(26), 113-134.
- Karasek, R., Baker, D., Marxer, F., Ahlbom, A. & Theorell, T. (1981). Job decision latitude, job demands, and cardiovascular disease: a prospective study of Swedish men. *American Journal of Public Health*, 71(7), 694-705.
- Karasek, R.A. (1979). Job demands, job decision latitude, and mental strain: implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*, 24(2), 285- 308.
- Karatopçu, C., Sağlam, A., Özbek, Y., Akalın, H., & Kazancı, H. (2023). Investigation of the concept of stress and coping with stress in educational institutions and educators. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 10(95), 1129-1138.
- Karimi, R. ., Omar, Z. B. ., Alipour, F. ., & Karimi, Z. . (2014). The Influence of Role Overload, Role Conflict and Role Ambiguity on Occupational Stress among Nurses in Selected Iranian Hospitals. *International Journal of Asian Social Science*, 4(1), 34-40. Retrieved from <https://archive.aessweb.com/index.php/5007/article/view/2601>
- Kırman, T. & Atak, H. (2020). Alienation: A conceptual and theoretical evaluation. *Kırıkkale University Journal Of Social Sciences*, 10(2), 279-295.
- Kim, H., Stoner, M. (2008). Burnout and Intention Quit from Job among Social Workers: Effects of Role Stress, Job Autonomy and Social Support. *Administration in Social Work*, 32(3), 5-25.
- Kim, Y.H., Choi, J.H., Kim, K.E. (2009). The Impact of Job Overload, Relationship with Senior on Nurses' Intention to Quit Their Jobs-Mediating Role of Emotional Exhaust. *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, 15(3), 372-381.
- Koeske, G.F. & Koeske, R.D. (1993). A preliminary test of a stress-strain-outcome model for reconceptualising the burnout phenomenon. *Journal of Social Service Research*, 17(3-4), 107-135.
- Kohn, M. L. (1976). Occupational structure and alienation. *American Journal of Sociology*, 82(1), 111-130.
- Kraut, A.I. (1975). Predicting turnover of employees from measured job attitudes. *Organisational Behaviour and Human Performance*, 13(2), 233-243.
- Lang, D. (1985). Preconditions of three types of alienation in young managers and professionals. *Journal of Organisational Behaviour*, 6(3), 171-182.
- Luthans, F. (1992). *Organisational behaviour*. New York: McGraw Hill. Inc.
- Maslach, C. (1978). The client role in staff burn-out. *Journal of Social Issues*, 34(4), 111-124.
- Maslach, C. & Goldberg, J. (1998). Prevention of burnout: new perspectives. *Applied and Preventive Psychology*, 7(1), 63-74.
- Maslach, C. & Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Organisational Behavior*, 2(2), 99-113.

- Michaels, R. E., Cron, W. L., Dubinsky, A. J. & Joachimsthaler, E. A. (1988). Influence of formalisation on the organisational commitment and work alienation of salespeople and industrial buyers. *Journal of Marketing Research*, 25(4), 376-383.
- Mobley, W.H., Griffeth, R.W., Hand, H.H., Meglino, B.M. (1979). Review and conceptual analysis of the employee turnover process. *Psychological Bulletin*, 86(3), 493-522.
- Moore, J.E. (2000). One road to turnover: An examination of work exhaustion in technology professionals. *MIS Quarterly*, 24(1), 141-168.
- Mottaz, C. J. (1981). Some determinants of work alienation. *The Sociological Quarterly*, 22(4), 515-529.
- Muchinsky, P.M., Tuttle, M.L. (1979). Employee turnover: an empirical and methodological assessment. *Journal of Vocational Behaviour*, 14(1), 43-77.
- Oruç, E. (2020). A descriptive review of work alienation literature in Turkey. *Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences*, 18(4), 327-351. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.685816>
- Öztürk Çiftçi D. (2021). Emotional exhaustion as a mediator among workplace loneliness, work alienation and Intention Quit from Job. *International Journal of Organization Theory & Behavior*, 24(2), 93-106.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual: A step-by-step guide to data analysis using SPSS for Windows*. (3rd Bs.). McGraw-Hill Education, England.
- Parasuraman, S., Greenhaus, J. H., & Granrose, C. S. (1992). Role stressors, social support, and well-being among two-career couples. *Journal of Organizational behavior*, 13(4), 339-356.
- Parvaiz, L., Batool, S., Khalid, A., AftabFarooqi, Y. (2015). Impact of stressors (role conflict, role overload, leadership support and organisational politics) on job stress and its subsequent impact on intention quit from Job. *International Journal of Business and Management Invention*, 4(10), 52-63.
- Peterson, C.L. (1994). Work factors and stress: a critical review. *International Journal of Tourism Services*, 24(3), 495-519.
- Qureshi, M. I., Iftikhar, M., Abbas, S. G., Hassan, U., Khan, K., & Zaman, K. (2013). Relationship between job stress, workload, environment and employees Intention Quit from Jobs: What we know, what should we know. *World Applied Sciences Journal*, 23(6), 764-770. <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2013.23.06.313>
- Surana, S.J. & Singh, A.K. (2013). The Impact of Role Stressors and Work Overload on Job Burnout. *International Journal of Intelligent Enterprise*, 2(1), 64-83.
- Şimşek, M.Ş., Akgemci, T., Çelik, A. (2001). *Introduction to Behavioural Sciences and Behaviour in Organisations*, 2nd Edition, Ankara: Nobel Publication Distribution.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2007). *Using multivariate statistics*. 5th Edition. Pearson Education.
- Taş, A., Özkara, Z.U. (2018). The mediating role of job stress in the relationship between perceived manager support and Intention Quit from Job. 6th Organisational Behaviour Congress Proceedings Book, Isparta, 510-519.
- Thompson, B.M., Kirk, A., Brown, D.F. (2005). Work based support, emotional exhaustion, and spillover of work stress to the family environment: A study of policewomen. *Stress and Tourism*, 21(3), 199-207.
- Turkish Language Association Dictionary (TDK), Retrieved from (20 May 2024) <https://www.tdk.gov.tr>
- Vinokurov, L. V. & Kozhina, A. A. (2020). The contribution of individual psychological features to the determination of the phenomenon of work alienation. *Behavioural Sciences*, 10(1), 34.
- Voluck, P.R., Abramson, H. (1987). The work environment-how to avoid stress-related disability claims. *Personal Journal* (May).
- Yongkang, Z., Weixi, Z., Yalin, H., Yipeng, X., Liu, T. (2014). The relationship among role conflict, role ambiguity, role overload and job stress of Chinese Middle-level Cadres. *Chinese Studies*, 3(01), 8-11.

Relationships Between Work Alienation, Job Stress, Burnout And Intention Leave From Job Among Tourism Industry Employees

Yunita, P. I., & Saputra, I. (2019). Millennial generation in accepting mutations: Impact on work stress and employee performance. *International journal of social sciences and humanities*, 3(1), 102-114.

İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu, February 2023. p.13.



Dini Başa Çıkma Stratejilerinin Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar, Makyavelizm ve İfşa Üzerindeki Etkisi

The Effect of Religious Coping Strategies on Unethical Pro-Organizational Behaviors, Machiavellianism, and Whistleblowing

Ferda ALPER AY¹, Abdullah KARAKAYA²

Özet

Bu çalışmanın amacı dini başa çıkma stratejilerinin etik dışı organizasyon yanlısı davranışlar, Makyavelizm ve ifşa etme eğilimi üzerindeki etkisini incelemektir. Veriler, tesadüfi örnekleme yöntemiyle Türkiye’de kamu ve özel sektörde çalışan 371 kişiden çevrimiçi anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, faktör analizi, bağımsız örneklem t testi, ANOVA, Pearson korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularında, olumlu dini başa çıkmanın Makyavelizm ve etik dışı organizasyon yanlısı davranışlarda negatif etkisi olduğu, olumsuz dini başa çıkmanın ise Makyavelizm ve etik dışı organizasyon yanlısı davranışlarda pozitif etkisi olduğu saptanmıştır. İfşa etme niyeti ile etik dışı organizasyon yanlısı davranışlar arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Dini başa çıkma stratejilerinin ifşa etme niyetini etkilemediği belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum ve çalışılan sektör özelliklerine göre değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçları, olumlu dini başa çıkma stratejilerinin örgüt içinde etik dışı organizasyon yanlısı davranışların ve Makyavelist davranışların azaltılmasında katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Olumlu Dini Başa Çıkma, Olumsuz Dini Başa Çıkma, Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar, Makyavelizm, İfşa Etme Eğilimi

Abstract

This study aims to examine the impact of religious coping strategies on unethical pro-organizational behavior, Machiavellianism, and whistleblowing. Data was collected using an online survey technique from 371 people working in Turkey’s public and private sectors by random sampling method. Descriptive statistics, factor analysis, independent samples t-test, ANOVA, Pearson correlation analysis, and multiple regression analysis were used to analyze the data. In the findings of the study, it was determined that positive religious coping had a negative effect on Machiavellianism and unethical pro-organizational behaviors, while negative religious coping had a positive effect on Machiavellianism and unethical pro-organizational behaviors. A negative relationship was found between the intention to whistleblowing and unethical pro-organizational behavior. It was determined that religious coping strategies did not affect the intention to whistleblowing. In addition, statistically significant differences were determined between the variables according to the participant’s age, gender, education, marital status, and sector

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sivas
²Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Karabük

ORCID:

F.A.A.:0000-0002-6170-1578

A.K.: 0000-0002-3214-6771

Corresponding Author:

Ferda ALPER AY

Email:

ferdaalperay@gmail.com

Citation: Alper Ay, F. ve Karakaya, A. (2024). Dini başa çıkma stratejilerinin etik dışı organizasyon yanlısı davranışlar, makyavelizm ve ifşa üzerindeki etkisi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 238-261.

Submitted: 08.05.2024

Accepted: 23.06.2024

characteristics. The study results show that positive religious coping strategies can contribute to reducing unethical pro-organizational behaviors and Machiavellian behaviors within the organization.

Keywords: *Positive Religious Coping, Negative Religious Coping, Unethical Pro-Organizational Behavior (UPB), Machiavellianism, and Tendency to Whistleblowing*

1. GİRİŞ

Yönetimde etik ve kurumsal sosyal sorumluluk konuları en çok tartışılan güncel konuların başında gelmektedir (Hosain, 2019). Etik dışı davranışlardan biri olan etik dışı organizasyon yanlısı davranışlar (EDOYD), çalışma arkadaşlarına veya örgüte yarar sağlamak amacıyla sergilenen ve etik dışı davranışlardır (Umphress vd., 2010). Amaca ulaşmak için her yolu meşru gören yüksek Makyavelist kişilik özelliklerine sahip bireylerin, daha fazla etik dışı davranışlar sergiledikleri bilinmektedir (Ang ve Leong, 2000). Örgütlerde etik dışı uygulamalara bazı çalışanlar sessiz kalmamakta ve etik olmayan uygulamaları örgüt içine veya dışına ifşa ederek, örgütlerde etik davranışların sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır (Alper Ay, 2018b: 210).

Din ve ahlak kurallarının bireyin davranışlarının altında yatan mekanizmalardan ve etik davranışlar üzerinde etkili olan faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Din zihinsel bir şema olarak bireylerin olayları algulamasını ve değerlendirmesini etkileyerek bir çerçeve sunar (Demir, 2013). Karar verme sürecinde birey karşılaşılan bir durumu deontolojik ve teleolojik olarak değerlendirdikten sonra etik yargılamaya gidebilir ve buna göre karar verebilir ve eyleme geçebilir. İnanç, din, değer sistemi, kültür ve örgütsel çevre gibi özellikler karar verirken etkili olan faktörlerden bazılarıdır (Kıral, 2015). Bireyler stresli zor durumlar ve yaşam olayları ile mücadelede spor yapmak, müzik dinlemek gibi farklı başa çıkma yöntemlerinden yararlanmaktadır. Bu başa çıkma yönetimlerinden birisi de dini başa çıkmadır. Dini başa çıkma, bireyin hayatında karşılaştığı sorunlar ve stresle başa çıkma sürecinde inancını kullanma şekli olarak tanımlanmaktadır (Karakaş ve Koç, 2014: 90). Dindar bir kişi ile dindar olmayan bir kişinin olayları değerlendirmesi ve hayata bakış açısı farklılık gösterebilir. Din, birey için önemliyse sorunların çözümünde yardımcı bir unsur olarak dini görebilir (Demir, 2013). Tanrı algısı seven ve şefkat eden tarzında olan bireyler, Allah'a güvenle bağlanan, iyi işler yaparak başa çıkma eğilimindedirler. Bu kişiler manevi/dini fikir ve aktivitelere yönelmeyi tercih etmekte, karşılaşılan problemlerde Allah'ı ve diğer insanları daha az suçlamakta ve yaşama uyumlarını kaybetmemektedirler (Eryücel, 2013: 133). Örneğin İslam dini bireyin öfkelenmesi durumunda, Allah'ın rızasını düşünerek öfkelenmemeyi, bireyin arzu etmediği bir durumla karşılaşması halinde sabırlı olmayı, yumuşak huylu olmanın mükâfatlandırılacağını tavsiye eder (Yeğin, 2010). Olumlu veya olumsuz dini başa çıkma stratejileri, hayatın tüm alanlarına yansiyabilir (Pargament vd.,1998; Korkmaz, 2021). Dolayısıyla iş yaşamında bireylerin dini başa çıkma stratejileri bireylerin davranışlarını etkileyen faktörlerden biri olabilir.

Bu çalışmanın amacı, dini başa çıkma stratejilerinin EDOYD, Makyavelizm, ifşa niyeti üzerindeki etkisini belirlemektir. Dindarlık veya maneviyatla ilgili literatürde iş yaşamına ilişkin çalışmalar olsa da dini başa çıkma stratejilerine yönelik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak dini başa çıkma tercihlerinin etik olmayan organizasyon yanlısı davranışlar, Makyavelist davranışlar ve ifşa etme eğilimi üzerindeki etkisini inceleyerek, örgütsel psikoloji ve davranış açısından bilgiler sağması açısından önemlidir. Çalışmada öncelikle etik dışı organizasyon yanlısı davranışlar, Makyavelizm, ifşa niyeti ve dini başa çıkma kavramları açıklanmış ve sonrasında araştırmamızın yöntem, bulgu ve sonuçlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar (EDOYD)

Güncel konulardan biri olan EDOYD, etik dışı davranışların ayrı bir türüdür (Umphress vd., 2010). Elizabeth Umphress doktora tezinde bu kavramı ilk kez incelemiş ve günümüzde bu konuda araştırmalarda artış olduğu görülmektedir (Coşkun, 2017). Umphress ve Bingham (2011), EDOYD'yi, örgütün veya üyelerinin etkin işleyişini teşvik etmeyi ve gelenekleri, temel toplumsal değerleri, uygun davranış standartlarını veya yasaları ihlal etmeyi amaçlayan eylemler olarak tanımlamaktadır. Bu tür davranışlar çalışanın kendi bireysel çıkarı için değil aksine özgecil güdülerle örgüte katkı sağlamak amacıyla yapılmaktadır ve bu yönüyle bencil etik dışı davranışlardan ayrılmaktadır (Shaw vd, 2020). Örneğin çalışanların sattıkları ürünler hakkında kusurlarını müşterilerden gizlemeleri veya örgütlerini korumak adına finansal açıdan muhasebecilerin yanlış bilgi v ermesi gibi davranışlar, etik dışı organizasyon yanlısı davranışları arasındadır (Umphress vd., 2010; Castille vd., 2018).

EDOYD'nin öncüllerine ilişkin yapılan çalışmalarda, örgütüyle özdeşleşen, örgütsel bağlılığı ve psikolojik sahiplenmesi yüksek olan çalışanların EDOYD'yi daha çok sergilediği belirlenmiştir (Umphress vd., 2010; Karadal ve Akyazı, 2015; Grabowski vd., 2019). Örgütlerde amirlerine yardım etmek veya destek olmak için çalışanlar EDOYD'yi daha çok sergilerken, yüksek düzeyde ahlaki kimliğe sahip olanlarda bu olumlu ilişkinin zayıfladığı belirlenmiştir (Johnson ve Umphress, 2018). Örgütte bazı çalışanlar yöneticilerin ödülleri ile karşılaştıklarında bu davranışları gerçekleştirmek için daha fazla harekete geçebilirler (Shu, 2015). Bununla birlikte EDOYD sergileyen çalışanların kendilerini suçlu hissetme olasılıkları daha yüksektir ve bunun sonucunda etik dışı davranışlarını olumlu davranışlarla telafi etmeye çalışırlar (Tang vd., 2020). Ayrıca EDOYD çalışanların kaygısını daha da şiddetlendirebilir ve bu da iş-aile çatışmasına yol açabilir (Liu vd., 2021). Örgüte veya amirlerine katkı sağlamayı amaçlayan EDOYD'yi ortadan kaldırmak kolay değildir. Çalışanlar bu davranışları yapmaları gerektiğini veya bu davranışları yapmamaları durumunda yöneticileri tarafından hoş karşılanmama riskini düşünebilirler (Alper Ay, 2021). EDOYD yalnızca kişisel ve kurumsal değil, aynı zamanda daha büyük toplumsal yönlerle de ilgilidir. EDOYD'yi tamamen ortadan kaldırmak her zaman mümkün olmasa da güçlü bir etik liderliğe ve örgütsel etkiye sahip daha titiz, işbirlikçi ve sürdürülebilir bir örgüt kültürü aracılığıyla ve örgütte etik eğitimler düzenlenerek bu tür davranışlar caydırabilir (Hosain, 2019).

2.2. Makyavelizm

Machiavelli, *The Prince* (1513) adlı eserinde devletin güvenlik ve refahını sağlamak amacıyla hükümdarların nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda örnekler vermiş, dinsel, ahlaki veya hukuki bir sınırlandırma olmadan "amaca ulaşmak için kullanılacak her türlü araç mübahtır" düşüncesini savunmuştur (Mansfield, 1998). Kavramı ilk olarak Christie ve Geis (1970) detaylı bir şekilde ele almış (Bitlisli ve Dinç, 2015: 922) ve kişilikle ilgili bir kavram olduğunu vurgulayarak, Makyavelizm kavramını "amaçlara ulaşmak için güç, politika ve etkili davranışların kullanımını öneren sosyal bir etki süreci" olarak tanımlamıştır (Güney ve Mandacı, 2009: 84).

Makyavelciler hileye başvurma, önemli insanlarla ilişkilerde yağcılık yapma, insanları daha iyi yönetebilmek için gerçeği değil onların duymak istediklerini söyleme (Özsoy ve Ardıç, 2017), kişisel ve örgütsel amaçlara ulaşmada başkalarını manipüle etme, sömürü ve hile yapma gibi özelliklere sahiptirler (Ang ve Leong, 2000). Makyavelciler iyi yalancılardır ve arzu edilen bir imaj yaratmakta beceriklidirler. Her zaman aldatma ve manipülasyonla uğraşmazlar, iş birlikçi tavır sergileyebilirler, izlenim yönetimiyle meşgul olurlar ve organizasyon yanlısı faaliyetlerle uğraşabilirler (Den Hartog ve Belschak, 2012). Araştırmalarda Makyavelizm özelliği yüksek olanların, düşük olanlardan daha az etik davranışa sahip oldukları belirlenmiştir (McHoskey vd.,1999; Ang ve Leong, 2000; Güney ve Mandacı, 2009).

2.3. İfşa Etme Eğilimi

Son yıllarda yaşanan etik skandallar sonrasında yaşanan olumsuzluklar nedeniyle etik davranışları destekleyecek kurumsal mekanizmalar önem kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle modern yönetim düşünürleri arasında sorun bildirenler (ifşacılar) iş güvenliği açısından kendilerini feda eden ve çok değerli bireyler olarak görülmektedir (Demirtaş ve Bickes, 2014). İfşa veya ihbarcılık (whistleblowing) kavram olarak “örgüt içinde yasadışı veya etik dışı uygulamaların, örgüt üyeleri tarafından, olayı etkileyebilecek kişilere veya örgütlere bildirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Near ve Miceli, 1985: 2).

İfşa kararında kişisel, örgütsel ve durumsal faktörler etkili olan faktörler arasındadır. Bireysel faktörler arasında, ifşa eylemini gerçekleştiren kişilerde ahlaki gelişim düzeyi, iç kontrol odaklı olma, yüksek benlik saygısı ve cinsiyet gibi faktörlerin etkili olduğu bildirilmektedir (Near ve Miceli, 1985). Planlı davranış teorisine (Ajzen, 1991) dayandırılan ifşa niyetinde, birey örgüt ile ilgili bir uygulamanın kendisi ve başkaları tarafından etik algılandığını ve bu davranış üzerinde kontrolü olduğunu düşünürse ifşa eylemini gerçekleştirme olasılığı yüksektir (Kelekçioğlu ve Alper Ay, 2022). Yapılan çalışmalar ifşa eyleminde algılanan örgütsel adaletin önemli olduğunu göstermektedir. Örgütsel adaletin yüksek algılanması çalışanların ifşa niyetini olumlu etkilemektedir (Waytz vd., 2013; Yürür ve Nart, 2016; Alper Ay, 2018a).

İfşa etme eyleminde yanlış algılamaların olması, ahlaki çatışmalarla yüz yüze gelinmesine neden olabilir. Bu nedenle potansiyel ifşacılar (whistleblower) harekete geçmeden önce ifşanın yıkıcı yan etkilerini dikkate almalıdırlar. Çünkü ifşa eden kişi bir yandan işini kaybetme, iş yaşamında dışlanma, kötü muameleye uğrama ve tehdit alma gibi olumsuz birtakım riskleri göze alırken, diğer yandan psikolojik ve vicdani rahatlık açısından bir değerlendirme yaparak ifşa etme konusunda bir karar almaktadır (Alper Ay, 2018b: 210). Dolayısıyla yanlış davranışları ihbar etme kararı ahlaki ve psikolojik boyutun yanında büyük risk faktörü içerir (Kaplan ve Güven, 2017). Bununla birlikte ifşa eylemi riskleri göze alarak yapıldığından ödüllendirilmesi gereken bir davranıştır (Givati, 2016).

2.4. Dini Başa Çıkma

Yaşam olaylarının yorumlanmasında din referans kaynak olarak kabul edilmektedir. Din insanların olayları tahmin etmelerinde ve kontrol etmelerinde benlik saygılarını sürdürmelerine yardımcı olabilir. Din, sorunlara alternatif çözümler üretmede veya karar vermede işlev görmektedir. Örneğin Mukaddes Kitap bir dizi kabulü tanımlayan yol gösterici bir çerçeveyi temsil eder. Bireyin dini inançları onun eylemlerini ve çabalarını etkileyebilir. Sorunla karşılaşan birey dini açıdan kendi kendini yönetebilir (Newman ve Pargament, 1990). Ayrıca dinin duygu düzenlemede önemli bir rolü söz konusudur. Örneğin din arzu edilen duygu durumlarını şekillendirir (Vishkin vd., 2014). Suçluluk ve öfke gibi belirli duyguların düzenlenmesinde dinin duygu düzenlemedeki rolünün daha fazla olduğu belirtilmektedir (Watts, 2007).

Dini başa çıkma, “kutsal olanla ilgili olumsuz yaşam olaylarını anlama ve bunlarla baş etme yolları” olarak tanımlanmaktadır (Pargament ve Raiya, 2007: 743). Dini başa çıkma, bireyin hayatında karşılaştığı sorunlar ve stresle başa çıkma sürecinde inancını kullanma şeklidir (Karakas ve Koç, 2014). Bu konuda öncü çalışmaları olan Pargament (1997), dini başa çıkmanın bireyin genel dini yönelimi ile önemli yaşam olaylarının sonuçları arasındaki ilişkilere aracılık ettiğini vurgulamıştır. Stresli yaşam olayları karşısında genel dini inançların ve uygulamaların belirli başa çıkma stratejilerine dönüştürüldüğünü savunmuştur. Bireylerin dini başa çıkma tercihleri olumlu ve olumsuz dini başa çıkma olarak ikiye ayrılır. Olumlu dini başa çıkma, Allah ile güvenli bir ilişki, iş birliği ve olumsuz durumlarla karşılaşıldığında iyi bir bakış açısı içeren bir inancı yansıtır. Olumsuz dini başa çıkma ise, Allah ile zayıf bir ilişkiyi, durumu Allah’ın bir cezası olarak görmeyi,

dünyaya kötü bir bakış açısıyla bakmayı ve hayatın anlamını bulmak ve korumak için dini bir mücadeleyi yansıtır (Pargament ve Raiya, 2007). Dini başa çıkma sürecinde, bireyin dindarlık düzeyi ve niteliği belirleyici bir rol oynar. Bu süreçte, olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma stratejileri, bireyin hayat memnuniyetini, iyi oluşunu, mutluluğunu, ruhsal ve fiziksel sağlığını artırıcı veya azaltıcı rol oynar (Ayten ve Yıldız, 2016).

Kaynakların Korunması Teorisi'ne göre (Hobfoll, 1989), çalışanlar stresli durumlarla başa çıkmada kaynakları elde tutmaya ve korumaya çalışırlar. Stres kaynaklar tehdit edildiğinde veya kaybolduğunda ortaya çıkar. Buradaki kaynaklar, kişinin değer verdiği her şey olabilir (Carver ve Connor-Smith, 2010). Javed ve arkadaşları (2019), dini kaynakların çalışanlar için sapkın işyeri davranışları sergilemelerini engelleyen bir başa çıkma mekanizması sağladığını belirlemişlerdir. İslam iş ahlakı yüksek olan çalışanlar, yaptıkları iyi işlerin karşılığını er ya da geç alacaklarına dair güçlü bir inanç sergilerler. Yüksek bir İslam iş ahlakı, çalışanların sapkın işyeri davranışına girmesini önler ve bu da istismarcı yönetimin sapkın işyeri davranışı üzerindeki etkisini azaltır. (Javed vd., 2019). Dolayısıyla İslam iş ahlakına sahip olan çalışanlar, iş yerindeki davranışlarını dinî öğretilere uygun olarak şekillendirebilirler.

Dini başa çıkma, dini kaynakların anlam arayışı sürecine katılmasıdır (Ekşi, 2001). Din kurallarının belirgin bir özelliği yere ve zamana göre değişmeyen kalıcı kurallar koymasındadır. Kutsal kitaplarda yer alan kurallar itaat edilmesi gereken buyruklardır. Bireyler eylem ve davranışlarında kutsal kitaplar ve dini kaynakların sınırlandırmalarından etkilenirler (Özgener, 2009). Aspinwall ve Taylor (1997), başa çıkmanın sadece geçmiş veya şimdiki olaylarla ilgili olmadığını, "proaktif başa çıkma" ile potansiyel stres faktörlerinin tahmin edilebileceğini öne sürmüştür. Proaktif birey, yaşamı iyileştirmek için çabalar ve ilerlemeyi ve işlevsellik kalitesini sağlayan kaynakları oluşturmaya çalışır (Schwarzer ve Knoll, 2003). Bireyin Allah'a yönelmesi Allah'tan dua ve ibadetlerle yardım dilemesi, Allah'ın sevgi ve rahmetinden ümit kesmemesini içeren etkinlikler olumlu dinî başa çıkmayı kapsamaktadır. Bireyin Allah'tan ümidini kesme, zorlukları cezalandırma olarak yorumlama, Allah'ın terk ettiğini düşünme ve din kardeşlerinden ümit kesme gibi etkinlikler ise olumsuz dinî başa çıkma etkinliklerini kapsamaktadır (Ayten ve Sağır, 2014). Manevi ihtiyaçları karşılamada ve içsel huzur bulmada olumlu dini başa çıkma sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin yapılan bir araştırmada dini mekanları ziyaret eden turistlerin temel motivasyonlarının Tanrı'ya yakın olmak, huzur bulmak, dua etmek, kültürel mekanları ziyaret etmek ve günahlarının bağışlanmasını dilemek olduğu belirlenmiştir (Türker, vd., 2019).

2.5. Literatür Taraması

2.5.1. Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlarla İlgili Çalışmalar

Liderlerin etik dışı organizasyon yanlısı davranışları astların etik dışı davranışlarını artırabilir. Yüksek Makyavelci liderler, EDOYD'yi izlenim yönetimi ve kişisel çıkar tatmini için bir yöntem olarak ele alma eğilimindedirler (Wen vd., 2020). Makyavelistlerin EDOYD'ye katılmaya daha istekli oldukları belirlenmiştir (Coşkun,2017; Castille vd., 2018; Toirova ve Baek, 2021). Liderlerin etik değerlere bağlılığı etik dışı organizasyon yanlısı davranışların azalmasında katkı sağlayabilir Nitekim bir araştırmada, liderin algılanan etik inancının bağlamsal performansta artışa neden olurken, EDOYD'nin ise azalmasına neden olduğu belirlenmiştir (Karagöz ve Özgener, 2018).

Çin geleneksel kültüründe EDOYD'nin organizasyonlarda çok popüler olduğunu belirten Zhang (2020), Çin'deki çeşitli kuruluşlarda yürüttüğü çalışmada, işyeri maneviyatının EDOYD ile olumlu bir ilişkiye sahip olduğunu belirlemiştir. Dolayısıyla bu sonuç Çin geleneksel kültürü açısından örgüt yanlısı ama etik dışı davranışlara yöneliyor olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, bu çalışmada iş yeri maneviyatının iş tatmini ile anlamlı ve pozitif bir ilişkisi olduğu ve iş yeri maneviyatı boyutları ile EDOYD arasındaki ilişkide iş tatmininin aracılık etkisinin bulunduğu

doğrulanmıştır. Luan vd. (2023), EDOYD'nin öncüllerine ilişkin meta analizine dayalı araştırmalarında; cinsiyet, ahlaki ayrılma, örgütsel özdeşleşme, amirlerle özdeşleşme, liderin etik dışı organizasyon yanlısı davranışları, etik yargular, dönüşümcü liderlik, psikolojik yetki ve iş tatmininin EDOYD ile pozitif olarak ilişkili olduğu belirlenmiştir. Türkiye'de banka çalışanlarına yönelik bir araştırmada ise ahlaki çözümlenin etik dışı organizasyon yanlısı davranış üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (Mumcu, 2022).

2.5.2. Makyavelizm ile İlgili Çalışmalar

Makyavelizm ile etik algı arasında güçlü bir negatif ilişki olduğu ve yüksek Makyavelci bireylerin daha fazla etik dışı davranışlar sergilediği belirlenmiştir (Ang ve Leong, 2000: 128). Örgüt politikalarına uymanın çok az dikkate alındığı etik olmayan bir psikolojik çalışma ortamının, Makyavelci özelliği harekete geçirebileceği ve Makyavelist liderin, liderin istismarcı denetimiyle olumlu bir ilişki içinde olduğu belirlenmiştir (De Hoogh vd, 2021). Makyavelizm ile etik olmayan davranış eğilimi, kaynakların kötüye kullanılması, hırsızlık, dolandırıcılık ve sessiz kalma eğilimleri arasında olumlu yönde ilişki bulunmuştur (Vezir, 2017: 10).

Araştırmalarda Makyavelizm ile dindarlık arasında negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Dalton ve Radtke, 2013; Aghababaei vd., 2014; Güven, 2019). Korkmaz (2020), çalışmasında dindarlığın "dini ibadet boyutu" ile narsisizm arasında negatif yönlü ilişki olduğu, kişi ibadete yöneldikçe narsistlik puanlarının düştüğünü saptamıştır. Narsisizm ile dini başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiye dair bir başka araştırmada (Zondag, 2010), narsisizmin iki boyutu olan açık ve gizli narsisizm ile dört farklı dini başa çıkma tarzı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma, gizli narsisizm ile dini başa çıkmanın işbirlikçi, erteleyici ve alıcı tarzları arasında pozitif bir korelasyon olduğunu ve gizli narsisizm ile kendini yönetme tarzı arasında negatif bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Aminnuddin'in (2020) çalışmasında, karanlık üçlü kişilik özellikleri olan Makyavelizm, narsisizm ve psikopati ile etik dışı davranışlar arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Aynı araştırmada, yaşamdan memnuniyet ve psikolojik iyi olma ile narsisizm arasında pozitif bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, karanlık kişilik özelliklerinin ve psikolojik iyilik hallerinin, etik dışı davranışlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Malezyalı Müslüman lisans öğrencileri üzerinde yapılan bir başka araştırmada (Aminnuddin vd., al., 2024), çeşitli kişilik özellikleri ile dini başa çıkma tarzları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Dışadönüklük, vicdanlılık ve uyumluluk boyutlarının, olumlu dini başa çıkma tarzının kullanımı ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, dürüstlük-tevazu ile dışadönüklük ve uyumluluk boyutlarının, olumsuz dini başa çıkma tarzının kullanımını ters yönde yordadığı bulunmuştur.

2.5.3. İfşa Etme Niyetiyle İlgili Çalışmalar

İfşa etme niyetiyle EDOYD arasında negatif bir ilişki olabileceği söylenebilir. İfşa etme eyleminin amacı etik olmayan davranışı önlemek ve örgüte veya topluma zarar verilmesini engellemektir, ancak EDOYD ise toplumsal normlar ihlal edilmekte, çalışanlar tarafından gönüllü olarak örgüt veya yönetimin korunması amacıyla etik dışı durumlar saklanmaya çalışılmaktadır (Alper Ay, 2021). İfşa niyeti ile dindarlık arasındaki bazı çalışmalarda ilişki bulunamazken (Martin, 2011; Karlina vd., 2021, Hakim vd., 2022), bazı çalışmalarda pozitif ilişki bulunmuştur (Toker Gökçe, 2015). İfşa etme eğimi ile Makyavelizm arasında negatif ilişki saptanmıştır (Dalton, 2021). Buna karşın Makyavelizm'in ifşa niyeti üzerinde etkisi olmadığını belirleyen çalışmalar mevcuttur (Toker Gökçe, 2015; Hakim vd., 2022). Mansor ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında, dindarlık faktörünün Müslüman denetçilerin algıladığı kontrol, öz yeterlilik ve dışsal ihbar niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Khodakarami ve arkadaşlarına göre (2024), dindar çalışanlar, dini ve ahlaki değerlerinden dolayı örgüt içindeki ihlalleri ifşa etme olasılıkları daha yüksektir, çünkü çalışanlar bunun dini bir görev olduğuna inanırlar. Bu inanç, çalışanlar arasında bir ihbar kültürünün oluşmasına ve böylece şirketteki suiistimallerin ve

ihlallerin azalmasına katkı sağlar. Dolayısıyla, bu normlar altında hareket eden şirketlerin, aynı zamanda iyi kurumsal sosyal sorumluluk prosedürlerini izleyecekleri beklenir.

2.5.4. Dini Başa Çıkma ile İlgili Çalışmalar

Literatürde dindarlık ile makyavelizm (Dalton ve Radtke, 2013; Aghababaei vd.,2014; Güven, 2019) ve ifşa eğilimi (Martin, 2011; Toker Gökçe, 2015; Karlina vd., 2021), dini başa çıkma ve psikolojik sağlamlık (Angın, 2021) gibi çalışmalar mevcuttur. Literatürdeki çalışmalar, dindarlık ve maneviyatın işyerindeki önemini ve bu faktörlerin çalışanların refahı ve performansı üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Örneğin Fry (2003) manevi liderlik teorisini içsel motivasyon modelinde incelemiş ve manevi liderliğin örgütsel verimliliği desteklediğini vurgulamıştır. Ona göre günümüz modern iş hayatının yarattığı zorluklar ve güvensizlik işyeri maneviyatı kavramını doğurmuştur. Fry, liderlerin ve izleyenlerin beş önemli spiritüel uygulamayı kullandıklarını ileri sürmüştür. Bu uygulamalar “güvenilir bir birey olma, başkalarına nazik davranma, kendini bilme, başkalarının inançlarına saygı duyma, sıkça spiritüel aktivitelerde bulunma (meditasyon, dua, yoga, doğa ile iç içe olma, günlük tutma, kendini dinleme gibi) şeklinde sıralanabilir (Baykal Narcıkara, 2018).

Karakaş ve Koç (2014), bireylerin dinî başa çıkma biçimleri/stratejileri ile stresle başa çıkma biçimleri arasında anlamlı bir ilişki belirlemiştir. Park ve arkadaşları (2018) ise, bireyin iyi oluşuyla dini başa çıkma stratejilerinin ilişkisini araştırmış ve olumlu bir dini başa çıkma stratejisinin refahı olumlu yönde etkilediğini, olumsuz dini başa çıkmanın ise refahı olumsuz yönde etkilediğini bulmuştur. Karakaş (2010) araştırmasında, maneviyatın çalışanların performanslarını ve örgütsel etkililiğini nasıl geliştirdiğini araştırmıştır. Mevcut literatüre dayanarak maneviyatın çalışanlara nasıl fayda sağladığı ve organizasyonel performansı nasıl desteklediği konusunda üç farklı bakış açısı sunulmuştur: (a) Maneviyat çalışanların refahını ve yaşam kalitesini artırır; (b) Maneviyat, çalışanlara işyerinde bir amaç ve anlam duygusu sağlar; (c) Maneviyat, çalışanlara birbirine bağlılık ve topluluk duygusu sağlar. Ayrıca maneviyatın çalışan refahını artırdığını ve çalışanların stresini, tükenmişliğini ve işkolikliğini azalttığını belirtmiştir.

Dini başa çıkma sürecinde, bireyin dindarlık düzeyi ve niteliği belirleyici bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu süreçte, olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma stratejileri, bireyin hayat memnuniyetini, iyi oluşunu, mutluluğunu, ruhsal ve fiziksel sağlığını artırıcı veya azaltıcı rol oynayabilir (Ayten ve Yıldız, 2016). Duygusal deneyim ve psikolojik uyumun doğasında farklı bağlanma stillerine sahip kişilerin olumsuz duygularla başa çıktıklarını veya bunları düzenleyebildiklerini ileri sürülmektedir (Cooper vd., 2009). Dinin bireyin tüm davranışlarını etkileyebilme gücüne sahip olduğu söylenebilir (Topuz, 2013). Dindarlığı yüksek olan bireyler, problemlerini çözmede dinî başa çıkma yöntemlerine sıklıkla başvurumaktadırlar (Korkmaz, 2021). Bazı kişilerin dini başa çıkma yöntemlerine başvurmaları günlük yaşamlarının diğer alanlarına da yansımaktadır (Pargament vd., 1998; Korkmaz, 2021). İşletmelerde çalışanlar farklı konularda stresle karşı karşıya kalırlar. Örneğin sorumluluk alanının geniş tutulmasına rağmen yetkinin yetersiz olması çalışanları stresini artırabilir (Karakaya ve Gürel, 2015). Stresle başa çıkmada din ve maneviyat farklı bir araç olabilir. Zhang’a (2020) göre işyeri maneviyatı, stresli çalışma koşullarıyla başa çıkmanın bir yolu olarak görülebilir, insanlar işyerlerinde psikolojik iyilik hallerini korumaya çalışırlar. Din ve maneviyat, insanların stresli yaşamları ve yoğun iş baskısıyla başa çıkmalarına destek olabilir (Zhang, 2020).

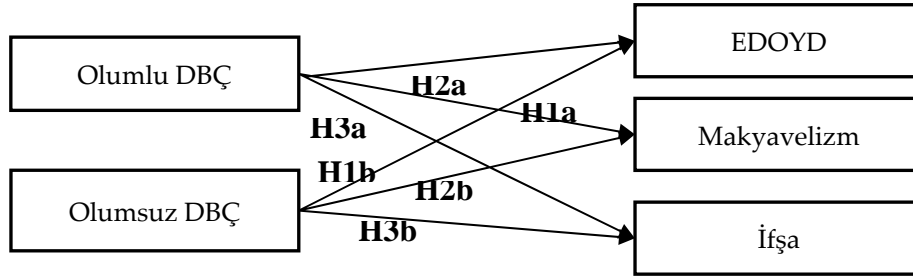
Miller (2020), manevi ve dini muhakeme geleneklerinin yönetime ve organizasyonlara nasıl katkıda bulunduğunu incelemiştir. Angın (2021) çalışmasında sağlık çalışanlarında olumlu dini başa çıkmanın psikolojik sağlamlığı pozitif bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Türkiye’de yürütülen araştırmalar, insanların dini başa çıkma stratejilerinin dindarlık, hayat memnuniyeti, şükür, ruh sağlığı, stres, öfke, depresyon gibi faktörlerle ilişkilerini incelediği ortaya koymuştur.

Bu çalışmalarda olumlu dinî başa çıkma stratejilerinin olumlu özelliklerle pozitif bir ilişki içinde olduğu, ancak olumsuz özelliklerle ise negatif bir ilişki gözlemlendiği belirlenmiştir (Abanoz, 2020). Örgütsel bağlamın dini kimliğin belirginliği üzerindeki etkisini ve örgütlerde din ve etik davranış üzerine yenilikçi ve disiplinler arası ampirik araştırmalara ihtiyaç vardır (Weaver ve Agle, 2002). Dolayısıyla bu araştırmalar, dini başa çıkma stratejilerinin bireylerin davranışları ile ilişkili olduğunu, olumlu dini başa çıkma stratejilerinin (Allah ile güvenli bir ilişkiyi sürdürme gibi) pozitif davranışları teşvik ettiği, negatif davranışları azaltabileceğini göstermektedir. Olumsuz dini başa çıkma stratejilerinin ise negatif davranışları artırabileceği görülmektedir. Dolayısıyla, bireylerin dini başa çıkma stratejileri, davranışlarını, kararlarını ve psikolojik durumlarını etkileyebilir. Bu çalışma, olumlu ve olumsuz dini başa çıkma stratejilerinin makyavelizm, etik dışı örgüt yanlısı davranışlar ve ifşa etme eğilimi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Model Önerisi ve Hipotezleri

Bu çalışmanın amacı, dini başa çıkma stratejilerinin etik dışı örgüt yanlısı davranışlar, makyavelizm ve örgütteki etik dışı durumları ifşa etme eğilimi üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu amaçla araştırmanın modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.



Şekil 1. Araştırma Model Önerisi

Araştırmanın amacına göre araştırmanın hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

- H1: Olumlu dini başa çıkmanın EDOYD üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır.
- H2: Olumsuz dini başa çıkmanın EDOYD üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır
- H3: Olumlu dini başa çıkmanın Makyavelizm üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır.
- H4: Olumsuz dini başa çıkmanın Makyavelizm üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır
- H5: Olumlu dini başa çıkmanın ifşa niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.
- H6: Olumsuz dini başa çıkmanın ifşa niyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışma tanımlayıcı ve kesitsel bir çalışmadır. Kesitsel çalışmalarda neden sonuç ilişkisi aynı zaman kesitinde birlikte incelenmektedir (Yazar ve Özutku, 2019). Bu araştırmanın evrenini 01.03.2022- 30.06.2022 tarihleri arasında tesadüfi örnekleme yöntemiyle Türkiye'deki kamu ve özel sektör çalışanları oluşturmuştur. Anket sosyal ağlardan çevrimiçi olarak uygulanmıştır. 373 kişi ankete cevap vermiş, ancak rastgele cevaplandığı belirlenen 2 anket değerlendirilmeye alınmamıştır. Sonuçta 371 kişiden alınan cevaplar araştırmanın örneklemini oluşturmuş ve analiz için değerlendirmeye alınmıştır.

3.3. Veri Toplam Araçları

Çalışmada EDOYD, Makyavelizm, ifşa ve dini başa çıkma ölçekleri kullanılmıştır. Ölçeklere ilişkin bilgiler aşağıda açıklanmıştır.

Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar Ölçeği: Örgüt yanlısı etik dışı davranışların belirlenmesi amacıyla Umphress ve arkadaşları (2010) tarafından geliştirilen ölçek, 6 maddedir ve

tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçek kesinlikle katılmıyorum (1) ile kesinlikle katılıyorum (5) arasında 5'li Likert tipinde cevaplanmaktadır. Orijinal ölçeğin güvenilirlik sonucu 0,900 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,819 olarak belirlenmiştir. Ölçek daha önce Türkiye'de birçok araştırmada kullanılmıştır (Karadal ve Akyazı, 2015; Karagöz ve Özgener, 2018).

Makyavelizm Ölçeği: Makyavelist davranışları ölçmek amacıyla geliştirilen Makyavelizm Ölçeği Dahling, Whitaker ve Levy (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Ülbeği (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 16 madde ve ahlaki yoksunluk, statü arzusu, diğerlerine güvensizlik ve kontrol arzusu olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddeleri katılımcılar tarafından "1=Hiçbir zaman", "2=Nadiren", "3=Bazen", "4=Çoğunlukla" ve "5=Her zaman" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirme ile yanıtlanmaktadır. Ülbeği'nin (2016) çalışmasında Cronbach's Alpha değerleri 0,80 ile 0,86 arasında değişmektedir. Bu çalışmada ise ölçeğin geneline ilişkin güvenilirlik değeri 0,878 olarak belirlenmiştir. Boyutlara ilişkin güvenilirlik değerleri ise 0,735 ile 0,833 arasında değiştiği belirlenmiştir.

İfşa (Whistleblowing) Eğilimi Ölçeği: Ölçek, örgütlerdeki illegal durumların açığa çıkarılmasına yönelik niyetleri belirlemek amacıyla Park ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması Yılmaz (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek 9 maddeden oluşmakta ve "5'li Likert tipi 1=Kesinlikle Katılmıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yanıtlanmaktadır. Ölçek dışsal ifşa, içsel ifşa ve kayıtsızlık olarak 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Orijinal ölçekteki Cronbach's Alpha değerleri 0,72 ile 0,85 arasında değişmektedir. Bu çalışmada ise ölçeğin toplam Cronbach's Alpha değeri 0,816 olarak saptanmıştır. Boyutlara ilişkin güvenilirlik değerleri ise 0,876 ve 0,628 olarak belirlenmiştir.

Dini Başa Çıkma Ölçeği: Ölçek, Abu-Raiya vd. (2008) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasını Ekşi ve Sayın (2016) gerçekleştirmiştir. Ölçek olumlu dini başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma olmak üzere iki alt boyuttan ve dörtlü Likert tipinde (1: hiçbir zaman, 2: nadiren, 3: bazen, 4: sıklıkla) ve toplam 10 maddeden oluşmaktadır. Olumlu dini başa çıkma boyutunda "Hayatta bir sorunla karşılaştığımda Allah'a daha yakın olmaya çalışırım"; Olumsuz dini başa çıkma boyutunda "Hayatta bir sorunla karşılaştığımda, işlediğim günahlardan dolayı Allah tarafından cezalandırıldığıma inanırım" gibi maddeler yer almaktadır. Ölçekte toplam dini başa çıkma puanı elde edilememektedir, bu nedenle olumlu ve olumsuz dini başa çıkma puanları ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Ekşi ve Sayın'ın (2016) çalışmasında ölçeğin Cronbach's Alpha değeri olumlu dini başa çıkma için 0,91, olumsuz dini başa çıkma için 0,86 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach's Alpha değeri olumlu dini başa çıkma için 0,911, olumsuz dini başa çıkma için 0,905 olarak belirlenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada veriler SPSS 23 programı aracılığıyla analiz edilmiş, ölçeklerin geçerliliğini belirlemek amacıyla tüm ölçekler için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde betimsel istatistikler, Pearson korelasyon ve çoklu regresyon analizleri kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olup olmadığı bağımsız örneklem t testi ve ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nden 24.02.2022 tarih ve 136503 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular (n=371)

Değişken	Değişkenin Alt Kategorileri	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	195	52,6
	Erkek	176	47,4
Medeni Hal	Evli	219	59,0
	Bekar	152	41,0
Yaş	≤ 30	131	35,3
	31-40	110	29,6
	41-50	97	26,1
	51≥	33	8,9
Eğitim	İlköğretim	6	1,6
	Lise	32	8,6
	Önlisans	26	7,0
	Lisans	211	56,9
	Lisansüstü	96	25,9
Sektör	Kamu	211	56,9
	Özel	160	43,1

Tablo 1’e göre araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu dikkate alındığında %35,3’ünün 30 yaşından küçük, %52,6’sının kadın, %59’unun evli, %56,9’unun lisans mezunu olduğu ve %56,9’unun kamuda çalıştığı belirlenmiştir.

Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin geçerliliğini belirlemek için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Makyavelizm ölçeğinde 9. madde birden fazla faktöre yüklenebildiği görüldüğünden bu madde çıkarılmış tekrar faktör analizi yapılmıştır. Ölçeklere ilişkin faktör analizi ile ilgili istatistikler Tablo 2,3,4 ve 5’te gösterilmiştir.

Tablo 2. Makyavelizm Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Makyavelizm Ölçeği	Faktör 1	Faktör 2	Faktör3	Faktör 4
4.Diğerlerine karşı rekabet avantajını sürdürmek için yalan söylemenin gerekli olduğuna inanırım.	0,846			
3.Yakalanma Şansım düşükse hile yaparım.	0,824			
2.Hedeflerime engel oluşturursa, diğerlerinin çabalarını sabote etmeye hazırım.	0,760			
5.Diğerleriyle konuşmanın tek iyi sebebi, kendi yararına kullanabilecek bilgi almaktır.	0,747			
1.Başarıya ulaşmamda yardımcı olacağına inanırsam etik davranmamaya istekliyimdir.	0,544			
13.Diğer insanlar her zaman benim aleyhime olan durumlardan istifade etmeyi planlar.		0,795		
11.Takım üyeleri ilerlemek için her zaman birbirlerini arkadan bıçaklar.		0,779		
10.Gruplara katılmaktan hoşlanmam çünkü diğerlerine güvenmem.		0,774		
12.İşyerinde herhangi bir zayıflık gösterirsem diğer insanlar bundan faydalanır.		0,738		
8. Günün birinde zengin ve güçlü olmak isterim.			0,774	
7. Servet biriktirmek benim için önemli bir hedeftir.			0,773	
6. Statü hayatta başarının iyi bir göstergesidir.			0,717	
16.Diğer insanlar üzerinde kontrol sahibi olmaktan hoşlanırım.				0,816
15.Durumu kontrol altında tutmaktan hoşlanırım.				0,758
14.Kişiler arası durumlarda emir vermek hoşuma gider.				0,583
Faktör özdeğeri	5,666	1,970	1,458	1,019
Faktörün Açıkladığı Varyans Yüzdesi	37,776	13,131	9,720	6,792
Toplam Varyans (%) : 67,419	Çıkarım Yöntemi : Temel Bileşenler			
Döndürme Yöntemi : Varimax	İterasyon Sayısı : 25			
KMO Örneklem Yeterliliği : 0,864	Barlett Küresellik Testi χ^2 : 2483,954 ($P < 0,000$)			

Tablo 2’de Makyavelizm Ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları gösterilmiştir. Faktör analizi yapılırken temel bileşenler çıkarım yöntemi kullanılmış, iterasyon sayısı 25 olarak seçilmiş, Varimax rotasyonu yöntemi seçilmiştir. KMO Örneklem Yeterliliği 0,864 ve Barlett Küresellik Testi χ^2 değeri 2483,954 ($P < 0,000$) olarak bulunmuştur. Açıklanan toplam varyans % 67,419’dur. Analizde 0,30’dan büyük faktör yükleri dikkate alınmıştır. Makyavelizm ölçeğinde öz değeri 1’in üzerinde 4 boyut belirlenmiştir.

Tablo 3. Dini Başa Çıkma Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Dini Başa Çıkma Ölçeği	Faktör 1	Faktör 2
1. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'a daha yakın olmaya çalışırım.	0,884	
3. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın sevgisini ve himayesini isterim.	0,877	
6. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın sabırlı olmayı emrettiğini kendime hatırlatırım.	0,809	
2. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, bunun imanımı derinleştirmek için Allah'tan gelen bir imtihan olduğunu düşünürüm.	0,802	
5. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'tan bağışlanma dilerim.	0,776	
7. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, elimden geleni yapar, gerisini Allah'ın takdirine bırakırım.	0,775	
4. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, teselli bulmak için Kuran-ı Kerim okurum.	0,647	
9. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın beni cezalandırmasına neden olacak ne yaptığımı merak ederim.		0,903
10. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, yeterince sadık bir kul olmadığım için Allah'ın beni cezalandırdığını düşünürüm.		0,896
8. Hayatta bir problemle karşılaştığımda, işlediğim günahlardan dolayı Allah tarafından cezalandırıldığımı inanırım.		0,895
Faktör özdeğeri	5,409	1,867
Faktörün Açıkladığı Varyans Yüzdesi	54,087	18,673
Toplam Varyans (%) : 72,760	Çıkarım Yöntemi : Temel Bileşenler	
Döndürme Yöntemi : Varimax	İterasyon Sayısı : 25	
KMO Örneklem Yeterliliği : 0,884	Barlett Küresellik Testi x^2 : 2667,803 ($P<0,000$)	

Tablo 3'te Dini Başa Çıkma Ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları gösterilmiştir. Faktör analizi yapılırken temel bileşenler çıkarım yöntemi kullanılmış, iterasyon sayısı 25 olarak seçilmiş, Varimax rotasyonu yöntemi seçilmiştir. KMO Örneklem Yeterliliği 0,884 ve Barlett Küresellik Testi x^2 değeri 2667,803 ($P<0,000$) olarak bulunmuştur. Açıklanan toplam varyans %72,760'dır. Analizde 0,30'dan büyük faktör yükleri dikkate alınmıştır. Ölçekte öz değeri 1'in üzerinde 2 boyut belirlenmiş ve orijinal ölçekle uyumlu bulunmuştur.

Tablo 4. Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar Ölçeği	Faktör 1
1.Çalıştığım işletmeye yararı olacaksa, işletmeyi iyi göstermek için gerçekleri saptırırım.	0,822
2.Çalıştığım işletmeye faydası olacaksa, müşteriler ve alıcılar nezdinde işletmenin ürün ve hizmetleri hakkında gerçekleri abartarak anlatırım.	0,821
3.Çalıştığım işletmenin menfaatine olacaksa, işletme ya da ürün/hizmetleri hakkında müşteriler ve alıcılardan olumsuz bilgileri saklarım.	0,796
4.Çalıştığım işletme talep ederse, işletmemde problem yaratmasındansa başka bir işletmenin sorunu haline gelmesi ümidiyle yeteneksiz bir çalışan için iyi bir referans verebilirim.	0,719
6.Çalıştığım işletme açısından zararlı olabilecek olan bilgiyi gerekirse kamuoyundan saklarım.	0,677
5.Çalıştığım işletmenin ihtiyaç duyması halinde, bir alıcı veya müşteriden yanlışlıkla alınan fazla parayı geri vermekten sakınırım.	0,517
Faktör özdeğeri	3,226
Faktörün Açıkladığı Varyans Yüzdesi	53,767
Toplam Varyans (%) : 53,767	Çıkarım Yöntemi : Temel Bileşenler
Döndürme Yöntemi : Varimax	İterasyon Sayısı : 25
KMO Örneklem Yeterliliği : 0,825	Barlett Küresellik Testi x^2 : 799,276 ($P<0,000$)

Tablo 4'te Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar Ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları gösterilmiştir. Faktör analizi yapılırken temel bileşenler çıkarım yöntemi kullanılmış, iterasyon sayısı 25 olarak seçilmiş, Varimax rotasyonu yöntemi seçilmiştir. KMO Örneklem Yeterliliği 0,825 ve Barlett Küresellik Testi χ^2 değeri 799,276 $P<0,000$) olarak bulunmuştur. Açıklanan toplam varyans % 53,767'dir. Analizde 0,30'dan büyük faktör yükleri dikkate alınmıştır. Ölçekte öz değeri 1'in üzerinde tek boyut belirlenmiş ve orijinal ölçekle uyumlu çıkmıştır.

Tablo 5. İfşa Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

İfşa Ölçeği	Faktör 1	Faktör 2
4. Kurumda gerçekleşen ahlaki değerlere uygun olmayan bir olayı üst yönetime iletirdim.	0,868	
7. Kurum içindeki yetkili makamlara durumu bildirirdim.	0,864	
5. Kurumda gerçekleşen ahlaki değerlere uygun olmayan bir olayı tepe yöneticime bildirirdim.	0,841	
6. Kurum içerisinde bu gibi durumlarla ilgilenen kişiler vasıtasıyla durumu bildirirdim	0,745	
8. Sessiz kalırdım.	0,730	
9. Görmezden gelirdim.	0,669	
2. Kurumda gerçekleşen ahlaki değerlere uygun olmayan bir olayı ilgili yasal mercilere bildirirdim	0,615	
1. Kurumda gerçekleşen ahlaki değerlere uygun olmayan bir olayı kurum dışındaki kişilerle paylaşırdım.		0,804
3. Kurumda gerçekleşen ahlaki değerlere uygun olmayan bir olayı kamuoyuna açıklardım		0,707
Faktör özdeğeri	4,262	1,736
Faktörün Açıkladığı Varyans Yüzdesi	47,358	19,285
Toplam Varyans (%) : 66,643	Çıkarım Yöntemi : Temel Bileşenler	
Döndürme Yöntemi : Varimax	İterasyon Sayısı : 25	
KMO Örneklem Yeterliliği : 0,811	Barlett Küresellik Testi χ^2 : 1899,443 ($P<0,000$)	

Tablo 5'te İfşa Ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları gösterilmiştir. Faktör analizi yapılırken temel bileşenler çıkarım yöntemi kullanılmış, iterasyon sayısı 25 olarak seçilmiş, Varimax rotasyonu yöntemi seçilmiştir. KMO Örneklem Yeterliliği 0,811 ve Barlett Küresellik Testi χ^2 değeri 1899,443 $P<0,000$) olarak bulunmuştur. Açıklanan toplam varyans % 66,643'tür. Analizde 0,30'dan büyük faktör yükleri dikkate alınmıştır. Ölçekte öz değeri 1'in üzerinde iki boyut belirlenmiştir.

Faktör analizi sonucunda tüm ölçeklerde faktörlerin %50'nin üzerinde açıkladığı belirlenmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçeklerin geçerli olduğu belirlenmiştir. Bulgular, verilerin faktörlenebilir (Bartlett's Test of Sphericity $p<0,000$) ve yeterli ($KMO>0,811-0,884$ değerleri ile) olduğunu göstermiştir (Koenig ve Al Zaben, 2020). Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizlerine ilişkin bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ölçeklere İlişkin Puan Ortalamaları ve Güvenilirlik Bulguları (n=371)

Ölçekler	Güvenilirlik	Çarpıklık	Basıklık	Ortalama \pm Std. Sapma.
Olumlu dini başa çıkma	0,911	-1,196	1,182	3,20 \pm 0,72
Olumsuz dini başa çıkma	0,905	-0,055	-1,020	2,55 \pm 0,95
Makyavelizm	0,878	0,289	-0,114	2,49 \pm 0,68
EDOYD	0,819	0,686	0,149	1,96 \pm 0,75
İfşa Etme eğilimi	0,816	-0,265	0,338	3,58 \pm 0,63

Tablo 6'da görüldüğü gibi araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin güvenilirlik değerlerinin yüksek olduğu belirlenmiştir ($>0,70$). Katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeyleri (3,20 \pm 0,72) yüksek düzeyde bulunmuştur. Olumsuz dini başa çıkma düzeyleri (2,55 \pm 0,95) orta düzeydedir.

Makyavelizm düzeyleri orta ($2,49 \pm 0,68$), EDOYD düzeyleri düşük ($1,96 \pm 0,75$) ve ifşa etme eğilimi düzeyleri yüksek ($3,58 \pm 0,63$) bulunmuştur. Ölçeklerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde +3 ile -3 arasındaki değerlerden düşüktür ve bu değerler ölçeklerin normal dağılım göstermesi açısından yeterli görüldüğünden (Groeneveld ve Meeden, 1984) analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Tablo 7’de dini başa çıkma stratejileri, EDOYD, Makyavelizm ve ifşa etme niyeti arasındaki ilişkilere yönelik Pearson korelasyon analizi bulguları gösterilmiştir.

Tablo 7. Değişkenlere İlişkin Pearson Korelasyon Analizi Bulguları (n=371)

Değişkenler	1.Yaş	2.Cinsiyet	3.Medeni Durum	4.Eğitim	5.Sektör	6.EDOYD	7.Makyavelizm	8.İfşa	9.Olumlu DBÇ	10. Olumsuz DBÇ
1.Yaş	1									
2.Cinsiyet	,072	1								
3.Medeni durum	-,564**	-,001	1							
4.Eğitim	,161**	-,044	-,128*	1						
5.Sektör	-,356**	,143**	,304**	-,270**	1					
6.EDOYD	-,175**	,088	,204**	-,144**	,267**	1				
7.Makyavelizm	-,287**	,180**	,246**	-,206**	,332**	,592**	1			
8.İfşa	-,003	-,047	-,005	,037	,009	-,192**	,023	1		
9.Olumlu DBÇ	,108*	-,174**	-,121*	,020	-,113*	-,107*	-,127*	,062	1	
10.Olumsuz DBÇ	-,051	,089	-,008	-,134**	,151**	,209**	,291**	-,026	,406**	1

*p<0,05; **p<0,01.

Tablo 7’de değişkenler arasındaki korelasyon bulguları incelendiğinde olumlu dini başa çıkma ile Makyavelizm ($r=-0,125$) ve olumlu dini başa çıkma ile EDOYD ($r=-0,107$) arasında negatif yönde bir zayıf ilişki belirlenmiştir ($p<0,05$). Olumsuz dini başa çıkma ile Makyavelizm ($r=0,297$) ve olumsuz dini başa çıkma ile EDOYD ($r=0,209$) arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki bulunmuştur ($p<0,01$).

Olumlu ve olumsuz dini başa çıkma ile ifşa etme niyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. EDOYD ile İfşa etme niyeti arasında negatif yönde zayıf bir ilişki bulunmuştur ($r=-0,192$) ($p<0,01$). Makyavelizm ile EDOYD arasında pozitif yönde orta düzeyde ilişki saptanmıştır ($r=0,598$) ($p<0,01$). Ayrıca yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum ve sektör değişkenleri ile ölçekler arasında ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8. Dini Başa Çıkmanın Etik Dışı Organizasyon Yanlısı Davranışlar Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Modelin özeti		ANOVA		Regresyon katsayıları		
		R	R ²	F	p	Beta	t	p
Olumlu dini başa çıkma	EDOYD	0,296	0,088	17,662	0,000	-0,229	-4,207	0,000
Olumsuz dini başa çıkma						0,302	5,544	0,000

Durbin-Watson: 1,812

Dini başa çıkma boyutlarının EDOYD üzerindeki etkisi Tablo 8’de gösterilmiştir. Çoklu regresyon analizi bulguları istatistiksel olarak anlamlıdır (F= 17,662; p<0,05). Dini başa çıkma boyutlarının EDOYD’ye ilişkin varyansın yaklaşık %9’unu (R²=0,088) açıklamaktadır. Olumlu dini başa çıkmanın EDOYD üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi saptanmıştır ($\beta=-0,229$; t=-4,207; p<0,05). Olumsuz dini başa çıkmanın ise EDOYD üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi saptanmıştır ($\beta= 0,302$; t=5,544; p<0,05). Dolayısıyla H1 ve H2 hipotezleri kabul edilmiştir. Buna göre olumlu dini başa çıkmanın EDOYD üzerinde pozitif etkisi varken, olumsuz dini başa çıkmanın EDOYD üzerinde negatif etkisi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9. Dini Başa Çıkmanın Makyavelizm Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Modelin özeti		ANOVA		Regresyon katsayıları		
		R	R ²	F	P	Beta	t	P
Olumlu dini başa çıkma	Makyavelizm	0,396	0,157	34,203	0,000	-0,294	-5,610	0,000
Olumsuz dini başa çıkma						0,410	7,830	0,000

Durbin-Watson: 1,628

Dini başa çıkma boyutlarının Makyavelizm üzerindeki etkisi Tablo 9’da gösterilmiştir. Çoklu regresyon analizi bulguları istatistiksel olarak anlamlıdır (F=34,203; p<0,05). Dini başa çıkma boyutlarının Makyavelizme ilişkin varyansın yaklaşık %16’sını (R²=0,157) açıklamaktadır. Olumlu dini başa çıkmanın Makyavelizm üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi saptanmıştır ($\beta=-0,294$; t=-5,610; p<0,05). Olumsuz dini başa çıkmanın ise Makyavelizm üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi saptanmıştır ($\beta= 0,410$; t=7,830; p<0,05). Dolayısıyla H3 ve H4 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 10. Dini Başa Çıkmanın İfşa Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Modelin özeti		ANOVA		Regresyon katsayıları		
		R	R ²	F	P	Beta	t	P
Olumlu dini başa çıkma	İfşa Etme Niyeti	0,083	0,007	1,284	,278 ^b	0,086	1,522	0,129
Olumsuz dini başa çıkma						-0,061	-1,077	0,282

Durbin-Watson: 2,036

Dini başa çıkma boyutlarının ifşa etme niyeti üzerindeki etkisi Tablo 10’da gösterilmiştir. Çoklu regresyon analizi bulguları istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (F=1,284; p>0,05). Tablo incelendiğinde olumlu ve olumsuz dini başa çıkmanın ifşa etme niyeti üzerindeki etkisinin olmadığı saptanmıştır (p>0,05). Dolayısıyla H5 ve H6 hipotezleri reddedilmiştir.

Çalışmada ayrıca katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile EDOYD, dini başa çıkma stratejileri, Makyavelizm ve ifşa etme niyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olup olmadığı analiz edilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Demografik Özellikleri ile Ölçeklere ilişkin Fark Analizi

Değişkenler		Olumlu DBC	Olumsuz DBC	Makyavelizm	EDOYD	İfşa
		Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Or Ort±SS
Yaş	30 ve küçük	3,10±0,71	2,62±0,90	2,72±0,71	2,13±0,76	3,57±0,61
	31-40	3,16±0,77	2,54±0,99	2,54±0,62	2,00±0,77	3,51±0,60
	41-50	3,38±0,68	2,46±0,95	2,19±0,64	1,72±0,67	3,66±0,66
	51>	3,16±0,66	2,62±1,04	2,33±0,56	1,89±0,66	3,55±0,69
	Sonuçlar	F=2,999 p=0,031*	F=0,583 p=0,626	F=12,632 p=0,000**	F=5,908 p=0,001**	F=1,039 p=0,375
Eğitim	İlköğretim	3,35±0,75	2,94±1,18	2,58±1,06	2,38±0,91	3,27±0,75
	Lise	3,22±0,71	2,88±0,90	2,92±0,58	2,27±0,83	3,52±0,67
	Ön lisans	3,17±0,97	2,76±1,10	2,73±0,75	1,89±0,76	3,65±0,62
	Lisans	3,15±0,76	2,51±0,98	2,45±0,69	1,97±0,69	3,58±0,63
	Lisansüstü	3,29±0,56	2,45±0,82	2,37±0,61	1,85±0,81	3,58±0,61
	Sonuçlar	F=0,634 p=0,639	F=1,879 p=0,113	F=5,001 p=0,001**	F=2,446 p=0,046*	F=0,505 p=0,732
Cinsiyet	Kadın	3,32±0,65	2,47±0,93	2,38±0,68	1,90±0,71	3,60±0,60
	Erkek	3,06±0,78	2,64±0,97	2,62±0,68	2,03±0,79	3,54±0,65
	Sonuçlar	t=3,392 P=0,001**	t=-1,724 p=0,086	t=-3,458 p=0,001**	t=-1,698 p=0,090	t=0,901 p=0,368
Medeni durum	Evliler	3,27±0,69	2,56±0,94	2,35±0,64	1,84±0,68	3,58±0,61
	Bekarlar	3,09±0,76	2,54±0,96	2,69±0,70	2,15±0,81	3,57±0,66
	Sonuçlar	t=2,334 p=0,020*	t=0,163 p=0,871	t=-4,791 p=0,000**	t=-4,003 p=0,000**	t=0,093 p=0,926
Sektör	Kamu	3,27±0,66	2,43±0,93	2,30±0,60	1,79±0,69	3,57±0,64
	Özel	3,10±0,79	2,72±0,96	2,75±0,71	2,19±0,77	3,58±0,61
	Sonuçlar	t=2,178 p=0,030*	t=-2,925 p=0,004**	t=-6,563 p=0,000**	t=-5,324 p=0,000**	t=-0,169 p=0,866

Tablo 11’de gösterildiği gibi araştırmada demografik özellikler ile ölçek puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular aşağıda verilmiştir:

Yaş: Katılımcıların 41-50 yaş arasında olumlu dini başa çıkma düzeyleri 30 yaş ve altı olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (F=2,999, p<0,05). Makyavelizm düzeyi 40 yaş ve altı grubunda daha yüksek olduğu bulunmuştur (F=5,908, p<0,01). 40 yaş ve altı grupta EDOYD 41-50 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (F=12,632, p<0,001).

Eğitim durumu: Lise mezunlarının Makyavelizm düzeyi, lisans ve lisansüstü mezunlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (F=5,001, p<0,01). Lise mezunlarında EDOYD düzeyi lisansüstü mezunlara göre daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir (F=2,446, p<0,05). Diğer bir ifadeyle eğitim seviyesi düşük olanlarda Makyavelizm ve EDOYD düzeyi daha yüksektir.

Cinsiyet: Kadınlarda olumlu dini başa çıkma düzeyi istatistiksel olarak daha yüksek bulunmuştur (t=3,392, p<0,01). Erkeklerde Makyavelizm düzeyi istatistiksel olarak daha yüksek bulunmuştur (t=3,458, p<0,01).

Medeni durum: Evlilerde olumlu dini başa çıkma düzeyi istatistiksel olarak daha yüksek bulunmuştur (t=2,334, p<0,05). Bekârlarda Makyavelizm (t=-4,791, p<0,001) ve EDOYD (t=-4,003, p<0,001) düzeyi istatistiksel olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çalışılan sektör: Kamu sektöründe çalışanlarda olumlu dini başa çıkma düzeyi istatistiksel olarak yüksek (t=2,178, p<0,05) olduğu belirlenmiştir. Özel sektörde çalışanlarda ise olumsuz dini

başına çıkma ($t=-2,925$, $p<0,01$), Makyavelizm ($t=-6,563$, $p<0,001$) ve EDOYD ($t=-5,324$, $p<0,001$) düzeyi istatistiksel olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada dini başına çıkma stratejilerinin etik dışı örgüt yanlısı davranışlar, Makyavelizm ve örgütteki etik dışı durumları ifşa etme eğilimine etkisi araştırılmıştır. Çalışma bulgularında katılımcıların ifşa eğiliminin yüksek, Makyavelizm düzeyi orta ve EDOYD düzeyleri düşük bulunmuştur. Katılımcıların olumlu dini başına çıkmayı olumsuz dini başına çıkmadan daha fazla tercih ettikleri belirlenmiştir. Bu sonuçlar, Türkiye'deki yapılan önceki çalışmalarla uyumludur (Eryücel, 2013; Ayten ve Sağır, 2014; Murat, 2017; Korkmaz vd., 2023; Hacikeleşoğlu vd., 2024).

Çalışmada katılımcıların demografik özellikleri ile EDOYD, Makyavelizm, ifşa etme niyetleri ve dini başına çıkma stratejileri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olup olmadığı da analiz edilmiştir. Bu bulgularda: Olumlu dini başına çıkma; 41-50 yaş grubunda, kadınlarda, evlilerde, kamu sektöründe çalışanlarda daha yüksek bulunmuştur. Olumsuz dini başına çıkma, özel sektörde çalışanlarda daha yüksek bulunmuştur. Makyavelizm; 30 yaş altında; eğitim düzeyi düşük olanlarda, kadınlarda, bekarlarda ve özel sektör çalışanlarında daha yüksek olduğu belirlenmiştir. EDOYD; 30 yaş altında; eğitim düzeyi düşük olanlarda, bekarlarda ve özel sektör çalışanlarında daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İfşa etme niyetiyle demografik özellikler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmamıştır. Bu bulgularda özel sektörde çalışanların olumsuz dini başına çıkma düzeylerinin daha yüksek olması dikkat çekicidir. Bu durum özel sektörde çalışanların iş ortamının zorluklarından ve memnuniyetsizlik durumlarından kaynaklanabilir. Bu bulgular bazı çalışmalar tarafından desteklenirken bazı çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Ayten ve Sağır, 2014; Erkol, 2015; Kalshoven vd., 2016; Tian ve Peterson, 2016; Murat, 2017; Coşkun, 2017; Altıntaş, 2019).

Korelasyon analizi bulgularında ifşa etme eğilimi ile EDOYD arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu çalışmalar tarafından desteklenmiştir (Alper Ay, 2021). Çalışmada Makyavelizm ve ifşa etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgu bazı çalışmalar tarafından desteklenmiştir (Toker Gökçe, 2015; Hakim vd, 2022). Ancak bazı araştırmalarda Makyavelizm'in ifşa niyetini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Demirtaş ve Bickes, 2014; Ülkü ve Döven, 2021; Dalton, 2021). Çalışmada Makyavelizm ile EDOYD arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç Makyavelistlerin EDOYD'ye katılmaya daha istekli oldukları belirleyen önceki çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Coşkun, 2017; Castille vd., 2018; Toirova ve Baek, 2021).

Regresyon analizi bulgularında, olumlu ve olumsuz dini başına çıkma, EDOYD ve Makyavelizm için anlamlı yordayıcılar iken, ifşa niyeti için anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Bulgulardaki beta katsayıları, olumsuz dini başına çıkmanın EDOYD ve Makyavelizm için daha etkili bir değişken olduğunu göstermiştir (Tablo 8 ve 9). Çalışma bulgularında, olumlu dini başına çıkmanın EDOYD'de ve Makyavelizm'de bir azalmaya neden olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, Allah ile iş birliği içinde, Allah'ın sevgisini ve ilgisini aramaya yönelik olumlu dini başına çıkma stratejilerini tercih etmenin, EDOYD'yi azalttığını ve Makyavelizm'e ilişkin davranışlardan kaçındıklarını göstermektedir. Araştırmalarda, dinin etik inançları ve karar vermeyi etkileyen bireysel inançların kişisel köklerinden biri olduğu belirtilmektedir (Weaver ve Agle, 2002; Toker Gökçe, 2015; Sulaiman vd., 2022). Woiceshyn'un (2011) belirttiği gibi, bireysel, örgütsel ve durumsal faktörler dahil olmak üzere çok sayıda faktör bir bireyin etik karar vermesini etkiler. Dolayısıyla olumlu dini başına çıkma stratejileri EDOYD'de ve Makyavelist davranışlarda azalmaya yol açan faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Araştırmanın bu bulgusu, olumlu dini başına çıkma tercihinin sahip bireylerin etik karar verme yollarını tercih edeceklerini düşündürmektedir.

Çalışmada, olumsuz dini başa çıkmanın EDOYD’de ve Makyavelizm’de artışa yol açtığını bulunmuştur. Bu bulgu bireylerin manevi hoşnutsuzluk ve Allah ile zayıf ilişki gibi olumsuz dini başa çıkma stratejilerine başvurmalarının, EDOYD ve Makyavelizm davranışlarında artışa neden olduğunu göstermektedir. Bu sonuç da yukarıdaki bulguyu desteklemektedir. Şöyle ki bulgular, “olumlu dini başa çıkma” arttıkça EDOYD’de ve Makyavelizm’de azalışa yol açarken; “olumsuz dini başa çıkma” arttıkça EDOYD’de ve Makyavelizm’de artışa yol açmaktadır. Bu nedenle bu sonuçlar olumlu dini başa çıkma stratejilerini kullananların etik dışı davranışlardan (EDOYD ve Makyavelizm gibi) uzaklaştığını, olumsuz dini başa çıkma yöntemini tercih eden bireylerin ise etik dışı davranışlara (EDOYD ve Makyavelizm gibi) yönelebileceğini göstermektedir. Öğrencilerin akademik tükenmişliğine yönelik bir çalışmada, olumlu dini başa çıkmanın akademik tükenmişlik üzerindeki baskılayıcı etkisinin negatif olduğu saptanırken, olumsuz dini başa çıkmanın akademik tükenmişlik üzerindeki baskılayıcı etkisinin pozitif olduğu belirlenmiştir (Noh vd., 2016). Buna göre olumlu dini başa çıkma stratejileri bireylerin tükenmişliklerinin azalmasında katkı sağlayabilir. Weaver ve Agle’e göre (2002) dini bir özkimlik olarak içselleştiren “dini rol beklentileri” etik davranışları etkileyebilir. Ayrıca çalışmalarında dini rol beklentilerinin davranışla olan ilişkileri, dini kimliğin belirginliği ve dini motivasyonel yönelim tarafından düzenlendiğini vurguladılar (Weaver ve Agle, 2002). Örneğin Vveinhardt ve Deikus (2023), mobbing vakalarında şiddet içermeyen, inatçı ve yıkıcı mücadele yerine, dini başa çıkma uygulamalarından yola çıkarak mobbing saldırılarına yanıt verilebileceğini önerdiler. Yazarlar başka bir araştırmalarında ise mobbing vakalarında dini başa çıkmadan yararlanarak, dini danışmanlar aracılığıyla Kutsal Kitaplardan manevi destek alınabileceğini önerdiler (Vveinhardt ve Deikus, 2023).

Bu çalışmada ifşa niyeti üzerinde dini başa çıkma stratejilerinin anlamlı bir etkisi saptanmamıştır. Literatürde ifşa eğilimleri ile dini başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dindarlıkla ilgili yapılan çalışmalarda ise bulgularımızla benzer sonuçlara ulaşıldığı belirlenmiştir. Örneğin Martin’in (2011) araştırmasında dindarlık ile ifşa eğilimi arasında herhangi bir ilişki bulunmazken, ifşa ile maneviyat arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki, dürüstlük ile ifşa arasında ise daha güçlü pozitif bir ilişki bulunmuştur. Çalışmamıza benzer şekilde, dindarlığın bireylerin ifşa niyetlerini etkilemediğini belirlenmiştir (Karlina vd., 2021; Hakim vd., 2022). Toker Gökçe (2015) ise farklı olarak dindarlık ile içsel ifşa arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.

Sonuç olarak bu çalışmanın bulguları, iş yaşamında bireylerin davranış ve kararlarını etkileyen faktörlerden birinin dini başa çıkma stratejileri olabileceğini, olumsuz dini başa çıkmanın, (EDOYD ve Makyavelizm gibi) etik dışı davranışları artırabileceğini göstermektedir. Ayrıca bireylerin olumlu dini başa çıkma stratejileri örgüt içinde etik davranışların artmasında katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmanın bulguları söz konusu örneklerle sınırlıdır ve Türkiye’deki katılımcılara özgü olabilir, dolayısıyla çalışmanın bulguları genelleştirilemez. Bu çalışma dini başa çıkmanın örgütsel davranış konularından olan EDOYD, Makyavelizm ve ifşa etme eğilimi konuları üzerindeki etkisini araştıran ilk çalışma olması bakımından önemlidir. Ayrıca çalışma din psikolojisi, örgütsel davranış ve örgüt psikolojisi alanlarına yönelik bakış açısı sunması bakımından önemlidir. Gelecekteki araştırmacılar için benzer konularla veya örgütsel vatandaşlık davranışı, üretim karşıtı iş davranışları, sinizm, örgütsel sessizlik, mobbing, tükenmişlik gibi daha farklı örgütsel davranış konuları ile dini başa çıkma stratejilerinin ilişkisinin araştırılması önerilebilir.

Bu çalışma, dini başa çıkma stratejilerinin etkisi ve ilişkileri konusunda daha fazla anlayış sağlamak için önemlidir. Bu bulgular, dini başa çıkma tercihlerinin işyerindeki davranışlar üzerindeki etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca, bu alandaki araştırmalar etik

dışı davranışların azaltılması gibi daha sağlıklı işyeri ortamlarının oluşturulmasına katkı sağlamasına destek olabilir.

KAYNAKÇA

- Abanoz, S. (2020). Türkiye’de yapılan ‘dinî başa çıkma’ konulu araştırmalar hakkında bir değerlendirme. *Eskiyeeni*, 40 (Mart/March 2020), 406-429. <https://doi.org/10.37697/eskiyeeni.673386>.
- Abu Raiya, H., Pargament, K. I., Mahoney, A., & Stein, C. (2008). A psychological measure of Islamic religiosity: Development and evidence for reliability and validity. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 18(4), 291-315. <https://doi.org/10.1080/10508610802229270>
- Aghababaei, N., Mohammadtabar, S., & Saffarinia, M. (2014). Dirty dozen vs. the H factor: Comparison of the dark triad and honesty-humility in prosociality, religiosity, and happiness. *Personality and Individual Differences*, 67, 6-10. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.03.026>
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Alper Ay, F. (2018a). Adaletin olmadığı yerde ıslık çalamamak, örgütsel adaletin whistleblowing (ifşa etme) niyeti üzerine etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 246-266. DOI: 10.20491/isarder.2018.522
- Alper Ay, F. (2018b). Örgütlerde etik olmayan uygulamaların ifşa edilmesi (Whistleblowing) davranışı. *Bilimsel Araştırmalar Kitabı İktisadi ve İdari Bilimler, Akademisyen Yayınevi*, 209, 220.
- Alper Ay, F. (2021). Yapsam da yapmasam da sorun olabilir! Etik olmayan organizasyon yanlısı davranışlar, *Örgüt geliştirme ve örnek uygulamalar*, (Edt. Kadir Aydın). 61-94, İKSAD yayınevi.
- Altıntaş, B. (2019). *Yeni tanı almış meme kanseri hastalarının kansere tepkileriyle dini baş etmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aminnuddin, N. A. (2020). Personality and Islamic religiosity: Preliminary survey data of Bruneian Malay Muslim university students and their psychological well-being, unethical behavior, and dark triad traits. *Data in Brief*, 30, 105486. <https://doi.org/10.1016/j.dib.2020.105486>
- Aminnuddin, N. A., Puasa, S., & Iqbal, N. (2024). Mapping personality traits to religious coping styles and struggle: Evidence from Malay Muslim undergraduates in Brunei. *Personality and Individual Differences*, 220, 112523. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112523>
- Ang, H.S., & Leong, S.M. (2000). Out of the mouths of babes: Business Ethics and Youths in Asia. *Journal of Business Ethics*, 28, 128-144. <https://doi.org/10.1023/A:1006225330894>
- Angın, Y. (2021). Covid-19 Pandemi sürecinden geçerken sağlık çalışanlarında dini başa çıkma ve psikolojik sağlamlık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25(1), 331-345. <https://doi.org/10.18505/cuid.884399>
- Aspinwall, L. G., & Taylor, S. E. (1997). A stitch in time: Self-regulation and proactive coping. *Psychological Bulletin*, 121(3), 417-436. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.121.3.417>
- Ayten, A., & Sağır, Z. (2014). Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 5-18.
- Ayten, A., & Yıldız, R. (2016). Dindarlık, hayat memnuniyeti ilişkisinde dinî başa çıkmanın rolü nedir? Emekliler üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Journal*, 16(1). 281-308.
- Baykal Narcıkara, E. (2018). Spiritüelite (ruhsallık) ve iş ortamında anlam arayışı. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 2(1), 11-25. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.337789>
- Bitlisli, F. ve Dinç, M. (2015). Makyavelist Kişilik eğilimleri ve etiksel karar verme davranışı ilişkisi: muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(4), 921-943.
- Carver, C. S., & Connor-Smith, J. (2010). Personality and coping. *Annual Review of Psychology*, 61, 679-704. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100352>

- Castille, C. M., Buckner, J. E., & Thoroughgood, C. N. (2018). Prosocial citizens without a moral compass? Examining the relationship between Machiavellianism and unethical pro-organizational behavior. *Journal of business ethics*, 149(4), 919-930. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3079-9>
- Christie, R., & Geis, F.L. (1970). *Studies in machiavellianism*, New York academic press, 10-34. New York.
- Cooper, M. L., Shaver, P. R., & Collins, N. L. (1998). Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1380-1397.
- Coşkun, A. (2017). *Ahlaki kimlik ve makyavelizmin örgüt yararına ahlaki olmayan davranış üzerinde etkisi: ahlaki iklimin düzenleyici rolü*. (Yayımlanmamış Doktora tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Dahling, J. J., Whitaker, B. G. & Levy, P. E. (2009). The development and validation of a new Machiavellianism scale. *Journal of Management*, 35(2), 219-257. <https://doi.org/10.1177/0149206308318618>
- Dalton, D., & Radtke, R.R. (2013). The Joint Effects of Machiavellianism and Ethical Environment on Whistle-Blowing. *Journal of Business Ethics*, 117, 153–172. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1517-x>
- Dalton, D.W. (2021). The Effects of Machiavellianism and Ethical Environment on Whistle-blowing across Low and High Moral Intensity Settings, Karim, K.E., Fogarty, T., Rutledge, R., Pinsker, R., Hasseldine, J., Bailey, C. and Pitre, T. (Ed.) *Advances in Accounting Behavioral Research (Advances in Accounting Behavioural Research, Vol. 24)*, Emerald Publishing Limited, Bingley, 29-49. <https://doi.org/10.1108/S1475-148820200000024002>
- De Hoogh, A. H., Den Hartog, D. N., & Belschak, F. D. (2021). Showing one's true colors: Leader Machiavellianism, rules and instrumental climate, and abusive supervision. *Journal of Organizational Behavior*, 42(7), 851-866. <https://doi.org/10.1002/job.2536>
- Demir, Ş. Ç. (2013). *Ergenlerde benlik saygısı ve dini başa çıkma*. (Yayımlanmamış Doktora tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Demirtas, Ö., & Bickes, D. M. (2014). Makyavelizm'in olumsuz durumları ifşa etme niyeti üzerindeki etkisi: Bir alan çalışması. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 16(2), 96-112. DOI: 10.4026/1303-2860.2014.0249.x
- Den Hartog, D. N., & Belschak, F. D. (2012). Work engagement and Machiavellianism in the ethical leadership process. *Journal of business ethics*, 107, 35-47. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1296-4>
- Ekşi, H. (2001). *Başaçıkma, dinî başaçıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Eğitim, ilahiyat ve mühendislik fakültesi öğrencilerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Ekşi, H., & Sayın, M. (2016). *The adaptation of Religious Coping Scale into Turkish language: A study of bilingual equivalence, validity and reliability*. Paper presented at the AGP Humanities and Social Sciences Conference, BAU International Berlin University, Berlin, Germany. Retrieved from <https://toad.halileksi.net/olcek/dini-basa-cikma-olcegi/>
- Erkol, M. (2015). Türkiye'de dini hayatı anlamlandırmak: dindarlık olgusu ve dindarlığın ölçülmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 131-161.
- Eryücel, S. (2013). *Yaşam olayları ve dini başa çıkma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Fry, L. W. (2003). Toward a theory of spiritual leadership. *The Leadership Quarterly*, 14(6), 693–727. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2003.09.001>
- Givati, Y. (2016). A theory of whistleblower rewards. *The Journal of Legal Studies*, 45(1), 43-72.
- Grabowski, D., Chudzicka-Czupała, A., Chrupała-Pniak, M., Mello, A. L., & Paruzel-Czachura, M. (2019). Work ethic and organizational commitment as conditions of unethical pro-organizational behavior: Do engaged workers break the ethical rules?. *International Journal of Selection and Assessment*, 27(2), 193-202. <https://doi.org/10.1111/ijsa.12241>

- Groeneveld, R.A., & Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. *The Statistician*, 33, 391-399.
- Güney, S., & Mandacı, G. (2009). Makyavelizm ve etik algısı ilişkileri: bankacılık sektöründe bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 83-104.
- Güven, I. F. (2019). Makyavelizm ve dindarlık: Demografik değişkenler üzerine ampirik bir araştırma. *Bilimname*, 2019(37), 1155-1186. <https://doi.org/10.28949/bilimname.536868>
- Hacıkeleşoğlu, H., Vural, M. E., & Geçer, H. (2024). Covid-19 korkusu, ruh sağlığı ve dini başa çıkma arasındaki ilişki: risk grubundaki yaşlılar üzerine ampirik bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 19(61), 26-49. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.1352438>
- Hakim, L., Fikri, A. N., & Tantri, M. (2022). Machiavellian, organizational commitment, retaliation, self-efficacy, religiosity and intention whistleblowing. *IJHCM (International Journal of Human Capital Management)*, 6(2), 69-81. <https://doi.org/10.21009/IJHCM.06.02.6>
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513-524. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
- Hosain, M. S. (2019). Unethical pro-organisational behaviour: Concepts, motives and unintended consequences. *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 15(4), 133-137. <https://doi.org/10.1177/2319510X19883084>
- Javed, B., Fatima, T., Yasin, R. M., Jahanzeb, S., & Rawwas, M. Y. (2019). Impact of abusive supervision on deviant work behavior: The role of Islamic work ethic. *Business Ethics: A European Review*, 28(2), 221-233. <https://doi.org/10.1111/beer.12212>
- Johnson, H. H., & Umphress, E. E. (2018). To help my supervisor: Identification, moral identity, and unethical pro-supervisor behavior. *Journal of Business Ethics*. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3836-z>
- Kalshoven, K., van Dijk, H., & Boon, C. (2016). Why and when does ethical leadership evoke unethical follower behavior?. *Journal of Managerial Psychology*, 31(2), 500-15.
- Kaplan, Ç., & Güven, A. (2017). Yerel yönetimlerde örgütsel bağlılık ve whistleblowing. *Turan: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9(36), 41-51.
- Karadal, H., & Akyazı, T.E. (2015), *Psikolojik sahiplenme ile etik olmayan örgüt yanlısı davranışlar arasındaki ilişkinin analizi üzerinde aksaray ilinde bir araştırma*, 3. Örgütsel Davranış Kongresi, 5-8 Kasım, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Tokat
- Karagöz, A., & Özgener, Ş. (2018). *Örgüt yanlısı etik olmayan davranışlar ile bağlamsal performans arasındaki ilişkide liderin algılanan etik inancının moderatör rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Karakaş, C. A., & Koç, M. (2014). The relationship between religious coping and coping with stress methods: An analysis from various of variable. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 3(3), 610-631.
- Karakaş, F. (2010). Spirituality and performance in organizations: A literature review. *Journal of Business Ethics*, 94, 89-106. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0251-5>
- Karakaya, A., & Gürel, S. (2015). Kardemir AŞ çalışanlarının stres faktörleri algılarına yönelik bir araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 17-31.
- Karlina, D., Andriana, I., & Susetyo, D. (2021). The effect of attitude, subjective norms, and perceived behavioral control on whistleblowing intentions with religiosity as moderator. *Accounting & Finance/Oblik i Finansi*, 2(92), 130-135. [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-2\(92\)-130-135](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-2(92)-130-135)
- Kelekçioğlu, L., & Alper Ay, F. (2022). Örgütsel adalet algılamasının ifşa niyetine ve örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi: hastane çalışanlarına yönelik alan araştırması, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1): 44-65.

- Khodakarami, M., Yazdifar, H., Khaledi, A. F., Kheirabadi, S. B., & Sarlak, A. (2024). The level of Islamic religiosity of the local community and corporate environmental responsibility disclosure: evidence from Iran. *Journal of Business Ethics*, 190(2), 483-512. <https://doi.org/10.1007/s10551-023-05388-y>
- Kıral, E. (2015). Yönetimde karar ve etik karar verme sorunsalı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 73-89.
- Koenig, H.G., & Al Zaben, F. (2020). Psychometric validation and translation of religious and spiritual measures. *Journal of Religion and Health*, 60, 3467-3483. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01373-9>
- Korkmaz, S. (2020). Üniversite öğrencilerinde selfitis, narsisizm, dini davranış ve dini ibadet ilişkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1089-1119.
- Korkmaz, S. (2021). Olumlu ve olumsuz dini başa çıkma, sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık ilişkisi. *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), 237-271.
- Korkmaz, S., Akyürek, R., & Karaçalı, M. (2023). Dini başa çıkma, şükür, takdir etme, endişe ve anksiyete ilişkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 738-766.
- Liu, X. L., Lu, J. G., Zhang, H., & Cai, Y. (2021). Helping the organization but hurting yourself: How employees' unethical pro-organizational behavior predicts work-to-life conflict. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 167, 88-100. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2021.05.002>
- Luan, Y., Zhao, K., Wang, Z., & Hu, F. (2023). Exploring the antecedents of unethical pro-organizational behavior (upb): a meta-analysis. *Journal of Business Ethics*, 187(1), 119-136. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05269-w>
- Machiavelli, N. (1993). *The prince (1513)*. Hertfordshire: Wordsworth Editions.
- Mansfield, H. C. (1998). *Machiavelli's virtue*. University of Chicago Press.
- Mansor, T.M.T., Ariff, A. M., Ngah, A. H., & Hashim, H. A. (2022). Religiosity and external whistleblowing intention. *Asian Journal of Business and Accounting*, 111-147.
- Martin, D. E. (2011). Whistle blowing, religiosity, spirituality and integrity: Understanding the impact of social dominance orientation and environmental context. *Journal of Moral Occupational Psychology*, 2(3), 99-116. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1970970
- McHoskey, J. W., Hicks, B., Betris, T., Szyarto, C., Worzel, W., Kelly, K., & Suggs, T. (1999). Machiavellianism, adjustment, and ethics. *Psychological Reports*, 85(1), 138-142.
- Miller, K. D. (2020). Discernment in management and organizations. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 17(5), 373-402. <https://doi.org/10.1080/14766086.2020.1812425>
- Mumcu, A. (2022). Ahlaki çözümlenin etik olmayan örgüt yararına davranış üzerindeki etkisi: Demografik faktörlerin düzenleyici rolü. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 481-491.
- Murat, A. (2017). Tanrı'ya sığınmak dinî başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 335-341.
- Near, J. P., & Miceli, M. P. (1985). Organizational dissidence: The case of whistle-blowing. *Journal of Business Ethics*, 4(1), 1-16. <https://doi.org/10.1007/BF00382668>
- Newman, J. S., & Pargament, K. I. (1990). The role of religion in the problem-solving process. *Review of religious research*, 390-404.
- Noh, H., Chang, E., Jang, Y., Lee, J. H., & Lee, S. M. (2016). Suppressor effects of positive and negative religious coping on academic burnout among Korean middle school students. *Journal of Religion and Health*, 55, 135-146.
- Özgener, Ş. (2009). *İş ahlakının temelleri yönetsel bir yaklaşım*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özsoy, E., & Ardiç, K. (2017). Karanlık üçlü'nün (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(2), 391-406. <https://doi.org/10.18657/yonveek.297733>

- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Publications.
- Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(4), 710-724. <https://doi.org/10.2307/1388152>
- Pargament, K. I., & Raiya, H. A. (2007). A decade of research on the psychology of religion and coping: Things we assumed and lessons we learned. *Psyke & Logos*, 28, 742-766. <https://tidsskrift.dk/psyke/article/view/8398>
- Park, H., Rehg, M. T. & Donggi, L. (2005). The influence of confucian ethics and collectivism on whistleblowing intentions: a study of south korean public employees. *Journal of Business Ethics*, 58(4), 387-403. <https://doi.org/10.1007/s10551-004-5366-0>
- Park, C. L., Holt, C. L., Le, D., Christie, J., & Williams, B. R. (2018). Positive and negative religious coping styles as prospective predictors of well-being in African Americans. *Psychology of religion and spirituality*, 10(4), 318-326. <https://doi.org/10.1037/rel0000124>
- Schwarzer, R., & Knoll, N. (2003). Positive coping: Mastering demands and searching for meaning. In S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.). *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (pp. 393-409). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10612-025>
- Shaw, K. H., Tang, N., & Liao, H. Y. (2020). Authoritarian-benevolent leadership, moral disengagement, and follower unethical pro-organizational behavior: An investigation of the effects of ambidextrous leadership. *Frontiers in psychology*, 11, 590. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00590>
- Shu, X. (2015). Contagion Effect of unethical pro-organizational behavior among members within organization. *Human Resources*, 5, 235-242.
- Sulaiman, R., Toulson, P., Brougham, D., Lempp, F., & Haar, J. (2022). The role of religiosity in ethical decision-making: a study on Islam and the Malaysian workplace. *Journal of Business Ethics*, 179(1), 297-313. <https://doi.org/10.1007/s10551-021-04836-x>
- Tang, P. M., Yam, K. C., & Koopman, J. (2020). Feeling proud but guilty? Unpacking the paradoxical nature of unethical pro-organizational behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 160, 68-86. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2020.03.004>
- Tian, Q., & Peterson, D. K. (2016). The effects of ethical pressure and power distance orientation on unethical pro-organizational behavior: the case of earnings management. *Business Ethics: A European Review*, 25(2), 159-71.
- Toirova, M., & Baek, Y. (2021). Why narcissistic individuals engage in unethical pro-organizational behavior. Testing a moderated mediation model. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 13(3), 320-334. <https://doi.org/10.1108/apjba-11-2020-0396>
- Toker Gökçe, A. (2015). Relating teachers' whistleblowing tendency and personal features: Machiavellianism, religiosity, and utilitarianism. *Issues in Educational Research*, 25(4), 517-534. Retrieved from <https://search.informit.org/doi/abs/10.3316/ielapa.844077727946530>
- Topuz, İ. (2013). Dini değerlerin karar alma süreçlerindeki etkisi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 13(3), 69-88.
- Türker, N., Akça, E., & Uçar, M. (2019). Dini mekanları ziyaret eden turistlerin seyahat motivasyonları: Kastamonu ilinde bir uygulama. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 111-132.
- Umphress, E. E., Bingham, J. B., & Mitchell, M. S. (2010). Unethical behavior in the name of the company: The moderating effect of organizational identification and positive reciprocity beliefs on unethical pro-organizational behavior. *Journal of Applied Psychology*, 95(4), 769-780. <https://doi.org/10.1037/a0019214>

- Umphress, E. E., & Bingham, J. B. (2011). When employees do bad things for good reasons: Examining unethical pro-organizational behaviors. *Organization Science*, 22, 621–640. <https://doi.org/10.1287/orsc.1100.0559>
- Ülbeği, İ.D. (2016). Makyavelizm ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 89-100. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/364050>
- Ülkü, T., & Döven, M. S. (2021). The moderator role of ethical climate upon the effect between health personnel's machiavellian tendencies and whistleblowing intention: the case of Eskişehir. *Turkish Journal of Business Ethics*, 14(1), 125-166. <https://doi.org/10.12711/tjbe.2021.14.1.0164>
- Veziroğlu, Z. (2017). *Makyavelizm ile etik olmayan davranış arasındaki ilişkide etik liderliğin düzenleyici etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Vishkin, A., Bigman, Y., & Tamir, M. (2014). Religion, emotion regulation, and well-being. In: Kim-Prieto, C. (Eds.) religion and spirituality across cultures. Cross-cultural advancements in positive psychology. Springer, Dordrecht, 9. https://doi.org/10.1007/978-94-017-8950-9_13
- Vveinhardt, J., Deikus, M. (2023). Strategies for a nonviolent response to perpetrator actions: What can christianity offer to targets of workplace mobbing? *Scientia et Fides (SetF)*, 11(2), 175–195. <http://dx.doi.org/10.12775/SetF.2023.021>
- Vveinhardt, J., Deikus, M. (2023). The use of religious resources in helping victims of workplace mobbing. *Frontiers in Psychology*. Section: Personality and Social Psychology. Research Topic: Spirituality and Religion: Implications for Mental Health, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1288354>
- Watts, F. (2007). Emotion Regulation and Religion. In J. J. Gross (Ed.). *Handbook of emotion regulation*. 504–520. The Guilford Press.
- Waytz, A., Dungan, J., & Young, L. (2013). The whistleblower's dilemma and the fairness–loyalty tradeoff. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(6), 1027-1033.
- Weaver, G. R., & Agle, B. R. (2002). Religiosity and ethical behavior in organizations: A symbolic interactionist perspective. *Academy of management review*, 27(1), 77-97. <https://doi.org/10.5465/amr.2002.5922390>
- Wen, P., Chen, C., Chen, S., & Cao, Y. (2020). The two-sided effect of leader unethical pro-organizational behaviors on subordinates' behaviors: A mediated moderation model. *Frontiers in Psychology*, 11, 572455.
- Woiceshyn, J. (2011). A model for ethical decision making in business: Reasoning, intuition, and rational moral principles. *Journal of Business Ethics*, 104(3), 311-323. <http://dx.doi.org/10.1007/s10551-011-0910-1>
- Yazar, F., & Özutku, H. (2019). Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 70-81.
- Yeğin, H. İ. (2010). Öfke duygusu ve dinî açıdan baş edebilme yolları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 235-258.
- Yılmaz, N. (2015). *Kadın girişimciliğinde yönetsel etik değerler ve ifşa (Whistleblowing): Mersin ilinde uygulamalı bir araştırma*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Yürür, S., & Nart, S. (2016). Örgütsel adalet algısı kamu çalışanlarının ihbar etme niyetinin belirleyicisi midir?. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3).117-148.
- Zhang, S. (2020). Workplace spirituality and unethical pro-organizational behavior: The mediating effect of job satisfaction. *Journal of Business Ethics*, 161(3), 687-705.
- Zondag, H. J., & Marinus, V. U. (2010). I just believe in me: Narcissism and religious coping. *Archive for the Psychology of Religions*, 32(1), 69–85.



Karadeniz Ereğli'nin Engelsiz Şehir ve Erişilebilir Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi*

The Evaluation of Karadeniz Ereğli in the Context of Barrier-Free City and Accessible Tourism

Hasan KÖŞKER¹, Meruert BEKEN²

Özet

Engelli bireylerin de sağlıklı bireyler gibi temel hak ve özgürlüklerinin olduğu bir gerçektir. Engellilerin temel hak ve özgürlüklerinden faydalanabilmeleri çevresel, fiziksel, fonksiyonel ve yasal bazı düzenlemelerden geçmektedir. Bu araştırmanın amacı; Karadeniz Ereğli'yi engelsiz şehir ve erişilebilir turizm bağlamında incelemek, engellilere yönelik eksiklikleri, ihlalleri ortaya koyarak engellilerin durumuna dikkat çekmek ve engellilere yönelik farkındalık oluşturmaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup görüşme ve gözlem teknikleri bir arada kullanılmıştır. Araştırma verileri 01.07.2023-30.09.2023 tarihleri arasında 21 katılımcıyla yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre Karadeniz Ereğli'de engelli bireylere yönelik bazı düzenlemelerin olduğu ancak bunların yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Engelli bireylerin toplu taşıma araçlarında, cadde sokak, kaldırım, üst geçit, otopark, konaklama işletmeleri, yeme içme işletmeleri, sahil, plaj, turistik mekânlar ve rekreasyonel alanlarda fiziksel, çevresel ve fonksiyonel engellerle karşılaştıkları tespit edilmiştir. Diğer taraftan engellilere yönelik toplumsal duyarlılık ve bilincin de yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. İlçedeki fiziksel, çevresel, fonksiyonel ve sosyal engellerin giderilmesi durumunda erişilebilirliğin artacağı, engelli bireylerin sosyal hayatta daha aktif olarak katılabilecekleri öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Erişilebilirlik, Toplumsal Bilinç, Karadeniz Ereğli

Abstract

It is an inherent truth that individuals with disabilities possess the same basic rights and freedoms as non-disabled ones. The ability of disabled people to benefit from their fundamental rights and freedoms requires certain physical, functional and legal regulations. The aim of this research to examine Karadeniz Ereğli in the context of barrier-free city and accessible tourism, to draw attention to the situation of disabled people by identifying deficiencies and violations directed towards them and to foster awareness regarding disability issues. In this study, qualitative research method was used in the research utilizing both interview and observation techniques. The data for this study were obtained from the interviews conducted with 21 participants between July 1, 2023, and September 30, 2023. The data obtained were analysed and interpreted by using descriptive analysis technique. According to the findings of the study, it is understood that there are some regulations for individuals with

^{1,2}Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesi, Karadeniz Ereğli
Turizm Fakültesi, Zonguldak

ORCID:

H.K.: 0000-0003-0662-8301

M.B.: 0009-0003-9381-4141

Corresponding Author:

Hasan KÖŞKER

Email:

hasankosker@yahoo.com

Citation: Köşker, H. ve Beken, M. (2024). Karadeniz Ereğli'nin engelsiz şehir ve erişilebilir turizm bağlamında değerlendirilmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 262-278.

Submitted: 17.04.2024

Accepted: 25.06.2024

disabilities in Karadeniz Ereğli, however, these are insufficient. It has been determined that individuals with disabilities encounter physical, environmental and functional obstacles in public transportation vehicles, streets, sidewalks, overpasses, parking lots, accommodation facilities, food and beverage establishments, beaches, coasts, tourist attractions and recreational areas. On the other hand, it is understood that societal sensitivity and awareness towards individuals with disabilities are insufficient. It is envisaged that if the physical, environmental, functional and social barriers in the district are eliminated, accessibility will increase, and disabled individuals will be able to participate more actively in social life.

Keywords: Disability, Accessibility, Social Awareness, Karadeniz Ereğli

1. GİRİŞ

Engelliliğe bakış açısı kültürel normlar, inançlar ve eğitim seviyesine göre değişmekle birlikte tarihsel süreç içerisinde engelliler, genel anlamda toplumsal baskıya, dışlanma, ayrımcılık ve bir dizi sosyal baskıya maruz kalmışlardır (Diğer ve Yıldız, 2021: 69-70). Toplumun tüm kesimlerini etkileyen engellilik; ırk, cinsiyet, sınıf farklılığı değil (Wood vd., 2014), hayatın bir parçası olup her zaman herkesin başına gelebilecek bir durumdur (Eryılmaz, 2010: 1). Kimi insanlar doğuştan, kimileri de sonradan meydana gelen hastalık, kaza gibi nedenlerden dolayı engelli olarak hayatlarını sürdürmeleri gerekmektedir (Köşker, 2020: 31). Engellilik durumunda kişinin vücut fonksiyonlarında veya yapısında bir değer kaybı yaşanmakta, kişinin aktiviteleri sınırlanmakta ve hareket alanı kısıtlanmaktadır (Bulgan ve Çarıkçı, 2015: 16-17). Engellilerin kendi özel kısıtlılıklarının yanında engellilere yönelik fiziksel, çevresel ve fonksiyonel düzenlemelerin olmaması veya yetersiz olması, yasal düzenlemelerin yetersizliği veya yeterince uygulanamaması ve toplumsal duyarlılığın istenilen düzeyde olmaması bu bireylerin toplum içine aktif olarak katılmasını engellemekte zaman zaman evlerine kapanmasına neden olabilmektedir. Avrupa'da ve dünyada erişilebilirlik adına önemli adımlar ve gelişmeler olmasına rağmen, bazı eksikliklerden dolayı dünyanın değişik yerlerinde erişilebilirlik hala önemli bir sorun olarak devam etmektedir (Darcy, Cameron ve Pegg, 2009; Kong ve Loi, 2017; European Network for Accessible Tourism - ENAT, 2022). Dünya Engelli Raporu'nda engelli insanların engelli olmayan insanlara göre genellikle daha düşük sağlık, eğitim ve ekonomik olanaklara sahip olduğu belirtilmektedir. Bu durumun kendilerine sunulan hizmetlerin yetersizliğinden ve günlük hayatta karşılaştıkları pek çok engelden kaynaklandığı ifade edilmektedir (World Report on Disability- WRD, 2011). Günümüzde engelliliği insan çeşitliliğinin bir parçası olarak gören, engellilerin engelli olmalarından dolayı karşılaştıkları zorlukları insan hakkı ihlali olarak gören bir anlayış güçlenmeye başlamıştır (Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025). İnsan hakları kavramı, tüm bireylerin toplum üyeleri olarak eşit haklara sahip olması inancıdır. İnsan hakları uygulaması ise eşitliği teşvik eden belirli yasal ve politik düzenlemelere ve onların uygulanmasına bağlıdır (Jaeger, 2015).

Engellilik durumu ve engellinin önündeki bariyerler kişinin zihinsel sağlığı, özsaygısı ve güveni üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmekte ve onların toplumdan soyutlanarak kendi iç dünyalarına kapanmasına neden olabilmektedir (Kim ve Lehto, 2013). Engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılması ve herkesin yaşama uyumunu sağlamak, çağdaş bir toplum olmanın önemli bir göstergedir. Bu amaçla, engelli ve engelli ailelerinin ihtiyaç ve beklentileri doğru bir şekilde değerlendirilmeli, onlara sunulacak hizmetlerin belirlenmesi ve kriterlerinin oluşturulması bu değerlendirmeye dayandırılmalıdır (Akıncı ve Sönmez, 2015: 97). Bu araştırmanın amacı, Karadeniz Ereğli'yi engelsiz şehir ve engelsiz turizm bağlamında incelemek, engellilere yönelik hizmetlerin, eksikliklerin ve ihlalleri ortaya koymak suretiyle engellilerin durumuna dikkat çekmek ve engellilere yönelik farkındalık oluşturabilmektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Engellilik, Erişilebilirlik ve Erişilebilir Turizm Kavramları

Engellilik, bedensel veya zihinsel olarak bir uzuvdan yoksun olmak ya da herhangi bir uzuvum yeterince işlev görmemesi durumudur (Burchardt, 2004). Bir başka ifade ile engellilik, hareket yeteneği çeşitli nedenlerle sınırlanmış ve önünde engel olan bireyi ifade etmektedir. Hareket yeteneğini sınırlayan nedenler doğuştan gelen durumlar, doğum sırasında karşılaşılan komplikasyonlar ya da sonradan yaşanan hastalık veya kazalardan kaynaklanabilmektedir (Baysal, 2019). Bu bağlamda engelliliği; bireyin doğuştan veya doğumdan sonra herhangi bir sebeple bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerin belirli oranda kaybetmesinden dolayı toplumsal hayatta uyum sağlama, günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çeken ve koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetleriyle hayata tutunan kişi olarak tanımlamak mümkündür (Öztürk, 2011: 18).

Engellilik ulusal ve uluslararası yasa, yönetmelik ve raporlarda farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bunların içeriği birbirine benzemekle birlikte detaylarda farklılık söz konusudur. Dünya Sağlık Örgütü WRD'unda engelliği; bireyin bedensel, zihinsel veya ruhsal özelliklerini tamamen veya belirli bir oranda geçici veya kalıcı olarak kaybetme durumu olarak ifade etmekte ve engelliliğin karmaşık, dinamik, çok boyutlu ve tartışmalı bir konu olduğuna dikkat çekmektedir (WRD, 2011). Engellilerin haklarını korumak ve toplumsal katılımlarını desteklemek amacıyla hazırlanmış olan Birleşmiş Milletler, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme engelliği, diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya algısal bozukluğu olan kişiler olarak tanımlamaktadır (Convention on the Rights of Person with Disability, 2006). Uluslararası Çalışma Örgütü engelliği, uygun bir iş temini, işin devamlılığı, işinde ilerlemesi konusunda beklentileri kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel bir engeli sonucu önemli ölçüde aktivitesi azalmış birey olarak tanımlamaktadır (Yenipazarlı, Çondur ve Cömertler, 2020: 78). Bu tanımın engelli bireyin sosyal hayata aktif olarak katılmasını teşvik etmeyi ve onlara eşit fırsatlar sunmayı amaçlayan uluslararası standartları yansıtan bir tanım olduğu söylenebilir.

Türkiye'de engelli haklarını korumak amacıyla hazırlanmış 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun engelliği "*doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerinin karşılama güçlükleri olan ve koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi*" (Resmi Gazete, 2005a) olarak tanımlamaktadır.

Engellerin hayatını kolaylaştırabilmek için erişilebilirliğin olanaklarının artırılması gerekmektedir. Erişilebilirlik, engelli bireylerin sağlıklı bireyler gibi eşit seviyede fiziksel çevreye, ulaşım olanaklarına, iletişim ve bilgi teknolojilerine, eğitim, tüm hizmet alanlarına ve bütün etkinliklere ulaşabilmesini ifade eder (Popiel, 2014: 56). Erişilebilirlik, engelli bireyin hiç yardım almadan veya kısmi yardım alarak evinden herhangi bir binaya, toplu ulaşım aracına, parka, mesire alanına, alışveriş merkezine ulaşabilmesini ve buralarda rahatça hareket edebilmesini anlamına gelmektedir (Enginöz, 2015). Birleşmiş Milletler, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi erişilebilirliği; fiziksel, ekonomik, kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgi ve iletişime ulaşabilme olarak tanımlamaktadır (Convention on the Rights of Person with Disability, 2006). Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2011) erişilebilirliği; yaşamın tüm alanlarındaki hak ve hizmetlere ulaşabilmek ve bunlardan yararlanabilmek olarak tanımlamaktadır (Resmi Gazete, 2010). Bu bağlamda erişilebilir fiziksel çevreye, bilgi ve mesaja ulaşabilmek öncelikli konular arasında yer almaktadır. European Network for Accessible Tourism-ENAT erişilebilir şehirleri; erişilebilir bilgi, erişilebilir ulaşım, erişilebilir altyapı, erişilebilir çevre ve kamusal alanlar, erişilebilir kamu tesisleri ve erişilebilir hizmet başlıkları altında toplamaktadır (ENAT, 2024a). Erişilebilirlik

konusunda yapılan tanımlarda hayatın tüm alanlarındaki tüm hizmetlerden faydalanabilmek için gerekli fiziksel düzenlemelerle engellerin ortadan kaldırılarak ulaşılabilirliğin sağlanması olarak ifade edildiği görülmektedir.

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından 1999 tarihinde kabul edilen Turizmde Küresel Etik İlkeler Bildirgesi'nin ikinci bölümünde erişilebilir turizm olayına da değinmektedir. Turizm faaliyetlerine katılmanın insan hakkı olduğu, özellikle çocuk, yaşlı, engelli, etnik azınlık gibi savunmasız grupların bireysel haklarının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (UNWTO, 1999). 2007'de kabul edilen Engelli Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde yer alan "herkes için erişilebilir turizm" parolası kapsamında engelli bireylerin, fiziksel çevreye diğer bireyler gibi eşit koşullarda erişilebilirliğini sağlamak için uygun çözümlerin üretilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Bozok, Kaya ve Açıksözlü, 2014). Erişilebilir turizm, literatürde engelsiz turizm, herkes için turizm, engelli turizmi, evrensel turizm gibi farklı adlarla da ifade edilebilmektedir (Akıncı ve Sönmez, 2015: 101). Darcy ve Dickson (2009) erişilebilir turizmi; hareket, görme, işitme ve bilişsel boyutlar dâhil olmak üzere çeşitli kısıtlılığı olan kişilerin turizm ürün ve hizmetlerinden faydalanması şeklinde tanımlamaktadır. ENAT (2024b) erişilebilir turizmi; hareket, işitme, görme, bilişsel, entelektüel, psikososyal engeller ile yaşlılık ve geçici engellilik dâhil olmak üzere tüm engelli ve engelsiz insanların erişilebilirliğini sağlayan turizm ve seyahat hareketliliği şeklinde tanımlamaktadır.

2.2. Türkiye'de Erişilebilirliğine Yönelik Yapılan Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de 2000 yılından itibaren engellilere yönelik bakım, rehabilitasyon, istihdam, eğitim, meslek edinme ve iş olanakları noktasında önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelere ek olarak erişilebilirlik konusunda da önemli adımlar atıldığı söylenebilir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'a göre, kentsel yaşamın engellilerin erişilebilirliğine uygun olarak düzenlenmesi yasal olarak zorunludur. Bu kanun, engellilerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımlarını sağlamak amacıyla çeşitli düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemelerin başında, kentsel altyapı ve yapıların engelliler için erişilebilir olması gelmektedir. Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmi yapılar, yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları, sosyal ve kültürel tüm altyapıların ve gerçek veya tüzel kişiler tarafından yapılmış umuma açık hizmet veren her türlü yapının erişilebilirlik standartlarına uygun olmasını zorunlu kılmaktadır. Belediyelerin şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetiminde olan toplu ulaşım hizmetlerinin erişilebilirliğe uygun olması için gereken tedbirleri almasını gerektirmektedir. Ayrıca, özel ve kamu toplu taşıma sistemlerinden dokuz veya daha fazla koltuğu bulunanların bilgilendirme hizmetlerinin ve iletişim teknolojisinin de engelli bireylerin erişilebilirliğine uygun olması gerekmektedir. Bu yasal düzenleme, engellilerin günlük yaşamda karşılaştıkları fiziksel engelleri en aza indirerek, onların toplumsal hayata aktif katılımlarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, kentsel alanların planlanması, tasarımı, inşaatı, ruhsatlandırılması ve denetlenmesi süreçlerinde engellilerin erişilebilirliği ön planda tutulmalıdır. Bu sayede, toplumun her kesimi için yaşamın daha kapsayıcı ve adaletli olması hedeflenmektedir (Resmi Gazete, 2005a; Engelliler için Bilgilendirme Rehberi, 2021). Engellilere yönelik diğer bir düzenleme 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri İle İlgili Bazı Değişikliklerin Yapılması Hakkında Kanun'un 2013 yılında yürürlüğe giren ek maddesiyle getirilmiştir. Kanun kapsamında sağlık kurulu raporu ile %40 ve üzerinde engelli olduğunu belgeleyen Türk vatandaşları kendileri, ağır engellilerin ise kendileriyle birlikte bir kişilik refakatçi ile birlikte şehir içi ve şehirlerarası demir ve deniz yolu toplu taşıma aracından ücretsiz olarak yararlanmaları sağlanmıştır. Ayrıca belediye ve belediyeler tarafından kurulan şirket, birlik, müessese ve işletmelere ait toplu taşıma hizmetleri ile belediyeler tarafından yetkilendirilen özel ve tüzel şirketlere ait toplu taşıma araçlarından da engelli bireylerin ücretsiz olarak yararlanma hakkı getirilmiştir (Resmi Gazete, 2002).

Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik'te bedensel engellilere ilişkin bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Toplam kapasitesi 80 oda ve üzeri olan otel ve tatil köylerinde en az bir oda olmak üzere toplam kapasitenin %1'i oranında bedensel engellilerin kullanımına uygun oda sağlanması gerekmektedir. Bu odaların engellinin rahatça konaklayabileceği şekilde tasarlanması istenmektedir. Ayrıca tesis girişi, tuvaletler ve en azından bir yeme içme ünitesinin de bedensel engellinin kullanımına uygun olarak düzenlenmesi gerekmektedir (Resmi Gazete, 2005b).

2.3. Literatür Taraması

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde Kanada, İtalya, İspanya, Fransa, Çin, Japonya gibi ülkelerde ve belirli bölgelerde engellilere yönelik daha ileri seviyede özel düzenlemelere rastlanabilmektedir (Aytekin, 2023). Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de erişilebilirlik adına bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak Türkiye'deki bu yasal düzenlemeler, yeterince uygulanıp denetlenmediği için yerel yönetimlerin, kamu binalarının, konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinin, diğer ticari işletmelerin ve toplu taşıma araçlarının istenen düzenlemeleri genellikle yasal zorunluluktan dolayı yaptığı ve bu düzenlemelerin de yeteriz olduğu ifade edilebilir. Yurt içinde ve yurt dışında 2000 yılından sonra yapılan araştırmalarda bile engellilerin hala ulaşımda, trafikte (Freeman ve Selmi, 2010; Tiyek, Eryiğit ve Baş, 2016; Aköz, 2020), bina girişlerinde, konut alanlarında (Doğru vd., 2014; Unur, Yavuz ve Köşker, 2014; Aköz, 2020), konaklama işletmelerinde, yeme içme işletmelerinde (Albayrak, 2014; Akar Şahingöz, 2018), turistik cazibe merkezleri, müze ve rekreasyonel alanlarda (Şen, Yetim ve Bilici, 2014; Hazar, 2016; Arman ve Bulgan, 2022), tatilde (Kong ve Loi, 2017; Düşünür ve Sarıışık, 2019), plajda (Birdir, Dalgıç ve Kılıç, 214) ve hayatın bir çok alanında evlerinden dışarıya adım attıkları andan itibaren fiziksel, çevresel, fonksiyonel engeller ve bunların bileşiminden kaynaklanan engellerin yanında (Carlsson, 2009; Freeman ve Selmi, 2010; Lee, Agarwal ve Kim, 2012; Agovino vd., 2017; Köşker, 2020) bir de toplumsal duyarsızlıkla (Bi, Card ve Cole, 2007; Unur vd., 2014; Tiyek vd., 2016; Diğer ve Yıldız, 2021; Quadır, Akaroğlu ve Tıgılı, 2023) mücadele ettikleri görülmektedir. Fiziksel engeller arasında yüksek ve uygun olmayan mimari yapılar, merdiven ve kaldırımlar, yetersiz rampalar, düzensiz yürüme yüzeyleri, dar yol ve kaldırımlar, sarkan ağaç dalları sayılabilir. Çevresel engeller arasında uygun olmayan otobüs durakları, otobüse binme ve inişte karşılaşılan engeller, yetersiz yön ve işaret levhaları gelmektedir. Fonksiyonel engeller ise uygun olmayan oturma koltukları, manuel kapı açma butonları, uyumsuz ekipman ve ekipman eksikliği sayılabilir.

Bi vd., (2007) Çin'deki engellilerin seyahatleri sırasında karşılaştıkları engeller üzerine yaptıkları araştırmada, engellilerin aileleri ve arkadaşlarının yardımıyla seyahate ve tatile çıkabildikleri ifade edilmektedir. Diğer taraftan engellilere yönelik tutumsal engellerin fiziksel engellere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Freeman ve Selmi (2010) Fransa ve Kanada'daki engelli turistler üzerine yaptığı araştırmada, engellilerin konaklama süresince fiziksel, yapısal, çevresel ve tutumsal engellerle karşılaştıklarını, her iki ülkenin de engelli turizm politikasının istenen düzeyde olmadığını ve yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtilmektedir.

Albayrak (2014) İstanbul'da bulunan ve sosyal sorumluluk çerçevesinde engellilere uygun olarak tasarlanmış bir alışveriş merkezindeki restorana gelen fiziksel engelli bireyler üzerine yaptığı araştırmada, engelli bireylerin restoranda karşılaştığı en büyük sorunun fiziksel yapı sorunları olduğu, ikinci sorunun da sosyal sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel yapı sorunları olarak; tuvalet kapılarının kolayca açılmaması, tuvalet kapısının yardımcı araçla girilebilecek genişlikte olmaması, tuvalet yanlarında tutunma barlarının olmaması, masalar arasında yardımcı araçlarla rahat hareket edilememesi, masalara yardımcı araçlarla oturulamaması ve sandalyelerde tutunma yerlerinin olmaması sıralanmaktadır. Sosyal sorunlar olarak; engellilerin başkalarının bakışlarından

rahatsız olmaları, yemek yerken kendilerine yardımcı olunması, engelliliğin doğal karşılanmaması ve iletişim kurmada yaşanan zorluk sıralanmaktadır.

Şen vd., (2014) Türkiye'de bulunan UNESCO kapsamına alınan 13 müze ve ören yeri üzerine yaptıkları araştırmada, engelli turistlere yönelik olan düzenlemelerin oluşum sürecinde olduğu, önemli oranda eksikliklerin giderilmesine rağmen hala birtakım eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. Herkes için erişilebilirliğin sağlanabilmesi bakımından bu eksikliklerin giderilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Unur vd., (2014) Mersin kent merkezi ve otellerinde engellilere yönelik yapılan düzenlemeleri konu alan araştırmalarında, engellilere yönelik bazı düzenlemelere rağmen engellilerin kent içinde fiziksel engellerin yanında, engellilere yönelik özel hizmetlerin duyarsızlık sonucu engellenmesi sonucu da bazı engellerle karşılaştıkları, otellerin çoğunluğunun engellilere yönelik düzenlemeleri hukuki zorunluluktan dolayı yaptığı, Mersin'de engellilere yönelik belirli bir oranda farkındalığın olduğu ancak istenen düzeyde olmadığı ifade edilmektedir.

Tiyek vd., (2016) İstanbul Zeytinburnu'nda toplu ulaşım durak istasyon ve çevresinde yaptıkları araştırmada, engellilerin erişilebilirliğine yönelik düzenlemelerin yetersiz olduğu ve yapılan fiziksel ve çevresel düzenlemelerin standartlara uygun olmadığı tespit edilmiştir.

Düşünür ve Sarıışık (2019) zihinsel engellilerin tatilde yaşadıkları zorluklar üzerine yaptıkları araştırmada, zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin tatilde bazı zorluklar yaşadıkları, zihinsel engelli bireylerden ailelerinin ekonomik durumu ile turizme katılımı arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu ve zihinsel engelli bireylerin engel dereceleri arttıkça turizm olayına katılırken yaşadıkları sorunların aynı ölçüde arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Özispa ve Arabelen (2020) dünyanın çeşitli ülkelerinde engelli bireylere yönelik olarak tasarlanmış olan ulaşım stratejileri ve devlet politikaları üzerine yaptıkları araştırmada, dünyada ulaştırmaya yönelik uygulanan erişilebilirlik stratejilerinin genel anlamda engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı, ulaşım stratejilerinin ve devlet politikalarının gözden geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Dönmez Kara (2021) engelli dostu iller arasında sayılan Çanakkale kent merkezinde yaptığı araştırmada, Çanakkale her ne kadar engelli dostu illerden biri olsa da kent merkezinde yapılan mekânsal planlamaların engellileri hesaba katmayan bir anlayışla yapıldığı, bu durumun da engellilerin kentsel hizmetlere ve iş imkânlarına ulaşmada sınırlandırdığı ortaya konulmuştur.

Quadır vd., (2023) Türk toplumunun engellilere karşı duyarlılık durumları üzerine yaptıkları araştırmada, katılımcıların engellilere karşı olumlu tutum içinde oldukları aynı zamanda bu bireylere karşı önyargılarının da oldukları ve engelli bireylere karşı yeterince duyarlı olmadıkları tespit edilmiştir.

Engellilerin sosyal hayata katılabilmesi ve toplumla entegre olup engelsiz insanlar gibi hayatın tüm alanlarında eşit haklardan yararlanabilmesi için engellilerin önündeki fiziksel, çevresel, fonksiyonel, toplumsal ve diğer tüm engellerin kaldırılması ile mümkün olabilir (Card, Cole ve Hmphrey, 2006; Bi vd., 2007). Engellilerin toplumsal hayatın içine aktif olarak katılabilmesi fiziksel gelişim, psikolojik ve ruhsal gelişim, sosyal bağlantılar ve kişisel gelişim gibi bir dizi olumlu katkı sağlayabilmektedir (Small, Darcy ve Packer, 2012; Çizel ve Çizel, 2014).

3. YÖNTEM

Araştırmanın amacı ve önemi; Türkiye İstatistik Kurumu 2023 adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 121.316 merkez nüfuslu Karadeniz Ereğli (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023), demir çelik sanayisi başta olmak üzere sanayi ve sosyal yönden gelişmiş bir ilçe olup ve her yıl birçok festival ve etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Yapılan etkinlikler daha çok sağlıklı bireylere hitap

etmekte olup doğrudan engellilere yönelik düzenli etkinlikler bulunamamaktadır. Bu araştırmanın amacı, Karadeniz Ereğli'yi engelsiz şehir ve erişilebilir turizm bağlamında incelemek, engellilere yönelik hizmetleri, eksiklikleri ve ihlalleri ortaya koyarak engellilerin durumuna dikkat çekmek ve engellilere yönelik farkındalık oluşturmaktır. Araştırma sonunda elde edilecek bulguların yetkililere ışık tutması ve ihtiyaç duyulan bazı düzenlemelerin yapılması beklenmektedir. Diğer taraftan şimdiye kadar Karadeniz Ereğli'de engellilerin erişilebilirlik durumları üzerine herhangi bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu araştırma, Karadeniz Ereğli'de yaşayan engeli bireylerin erişilebilirlik sorunlarını ele alan ilk araştırma olması dolayısıyla önemli olduğu ve sonraki araştırmalara kaynak oluşturabileceği ifade edilebilir.

Araştırmanın evrenini Karadeniz Ereğli' yaşayan engelli bireyler ve aileleri oluşturmaktadır. Örneklem olarak amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, gözlem ve görüşme teknikleri bir arada kullanılarak veriler toplanmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak yollar, kaldırımlar, alt ve üst geçitler, şehir içi toplu ulaşım araçları, kamu binaları, alışveriş merkezleri, otoparklar, parklar, yiyecek içecek işletmeleri, konaklama işletmeleri, kamuya açık plajlar, mesire alanları ve turistik mekânlarda doğrudan gözlemler yapılmıştır. Gözlem verileri doğal ortam gözlem türüyle yapılmış ve fotoğraf çekimine izin verilen yerlerde fotoğraflar çekilerek kaydedilmiştir. Daha sonra ilçedeki engelli derneği yöneticileri, engelli bireyler ve engelli bireylerin ailelileri ile telefonla irtibata geçilerek 45 kişi ile ön görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmede araştırmanın amacı anlatılmış, ilgili kişiye böyle bir araştırmaya katılmak isteyip istemeği sorulmuştur. Ön görüşme yapılan 21 kişi araştırmaya katılacağını belirtmiştir. Görüşmeler 2023 yılı, 1 Temmuz ve 30 Eylül tarihleri arasında katılımcıların tercih ve uygunluğuna göre yüz yüze veya telefonla gerçekleştirilmiştir. 15 katılımcı ile yüz yüze 6 katılımcı ile telefonla görüşülmüştür. Yüz yüze olan görüşmeler 15-34 dakika arasında, telefonla olanlar 10-19 dakika arasında sürmüştür. Görüşmelerden 13 tanesi katılımcıların rızası doğrultusunda ses kayıt cihazı ile 8'i de not alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları literatürden faydalanılarak oluşturulmuştur (Carlsson, 2009; Freeman ve Selmi, 2010; Lee vd., 2012; Albayrak, 2014; Birdir vd., 2014; Doğru vd., 2014; Unur vd., 2014; Hazar, 2016; Tiyeek vd., 2016; Agovino vd., 2017; Kong ve Loi, 2017; Akar Şahingöz, 2018; Düşünür ve Sarıışık, 2019; Aköz, 2020; Arman ve Bulgan, 2022). Araştırmada cevabı aranan sorular:

- Toplu taşıma araçlarında ne tür engellerle karşılaşıyorsunuz? Hayatınızı kolaylaştıracak çözüm önerileriniz nelerdir?
- Cadde, sokak, kaldırımlar, alt ve üst geçitlerde ne tür engellerle karşılaşıyorsunuz? Hayatınızı kolaylaştıracak çözüm önerileriniz nelerdir?
- Alışveriş merkezlerinde ne tür engellerle karşılaşıyorsunuz? Hayatınızı kolaylaştıracak çözüm önerileriniz nelerdir?
- Otoparklarda ne tür engellerle karşılaşıyorsunuz? Hayatınızı kolaylaştıracak çözüm önerileriniz nelerdir?
- Kamu binalarında tür engellerle karşılaşıyorsunuz? Hayatınızı kolaylaştıracak çözüm önerileriniz nelerdir?
- Otel, lokanta ve yeme içme işletmelerinde ne tür engellerle karşılaşıyorsunuz? Hayatınızı kolaylaştıracak çözüm önerileriniz nelerdir?
- Rekreasyonel alanlarda (plaj, sahil, park vb.) ne tür engellerle karşılaşıyorsunuz? Hayatınızı kolaylaştıracak çözüm önerileriniz nelerdir?
- Turistik mekânlar, müze, ören vb. yerlerde ne tür engellerle karşılaşıyorsunuz? Hayatınızı kolaylaştıracak çözüm önerileriniz nelerdir?

Görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamına aktarılarak düzenlenmiş ve betimsel analizleri yapılmıştır. Betimsel analiz, araştırmacının elde ettiği verileri önceden belirlenmiş temalara göre özetleyip yorumladığı bir nitel veri analizi türüdür. Bu teknik

genellikle görüşme veya odak grup görüşmeleri gibi doğrudan veri toplama yöntemleriyle elde edilen veriler üzerine uygulanır ve katılımcıların görüşlerini yansıtmak için sık sık doğrudan alıntılara da yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224). Bu bağlamda düzenlenmiş ve yorumlanmış bulguların yanında zaman zaman katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılara ve sahada çekilen fotoğraflara da yer verilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılmayı kabul eden 21 katılımcıya ve engelliye ait bulgular Tablo 1'de yer almaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılardan 1'i engelli ve aynı zamanda engelli derneği yöneticisi, 15'i engelli birey, 3'ü engelli bireyin annesi, 2'si de engelli bireyin babasıdır. Engellilerin 11'i kadın, 10'u da erkeklerden oluşmaktadır. Engellilik türlerine bakıldığında 9'u ortopedik, 5'i süregen hastalıklı, 3'ü görme, 3'ü zihinsel, 1'i de dil ve konuşma engellidir. Yaşlarına bakıldığında her yaş grubundan engellinin olduğu anlaşılmakla birlikte 40 yaş ve üzeri engellilerin daha fazla (%62) olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Katılımcı ve Engelli Özellikleri

Katılımcı No	Görüşme Yapılan Kişi	Engellinin Cinsiyeti	Engellinin Yaşı	Engellilik Türü	Görüşme Süresi
K1	Engelli ve engelli derneği yöneticisi	Erkek	51	Ortopedik	34
K2	Engelli	Erkek	65	Ortopedik	31
K3	Engelli	Erkek	44	Ortopedik	20
K4	Engelli	Erkek	55	Ortopedik	15
K5	Engelli	Kadın	59	Ortopedik	25
K6	Engelli	Kadın	48	Görme	17
K7	Engelli	Kadın	32	Süregen hastalık	22
K8	Engelli	Erkek	52	Ortopedik	10
K9	Engelli	Kadın	56	Süregen hastalık	19
K10	Engelli	Erkek	49	Ortopedik	23
K11	Engelli	Kadın	50	Görme	18
K12	Engelli	Erkek	39	Görme	21
K13	Engelli	Kadın	43	Ortopedik	14
K14	Engelli	Kadın	52	Ortopedik	27
K15	Engellinin babası	Erkek	27	Zihinsel	13
K16	Engellinin annesi	Kadın	28	Zihinsel	19
K17	Engellinin annesi	Kadın	21	Zihinsel	32
K18	Engelli	Kadın	38	Süregen hastalık	17
K19	Engellinin annesi	Erkek	14	Zihinsel	24
K20	Engelli	Erkek	53	Süregen hastalık	18
K21	Engellinin babası	Kadın	7	Dil ve konuşma	20

Yapılan görüşmelerde Karadeniz Ereğli'de yaşayan engelli bireylerin önemli sorunlarının olduğu belirlenmiştir. Bu sorunların başında fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik engellerin varlığı dikkat çekmektedir. Ulaştırma, sosyal hayatın idamesi, alışveriş, turistik ve rekreatif faaliyetlere erişilebilirlik hizmetleri kapsamında bazı düzenlemelere rağmen bunları yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Engelli bireyler ulaşımda, trafikte, binalara girişlerde, kültürel ve sportif alanlara, turizm işletmelerinde, yiyecek içecek işletmelerinde, turistik alanlarda, müze ve ören yerlerinde, rekreatif ve park alanlarındaki hizmetlere ulaşmada önemli oranda zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmacılar tarafından yapılan gözlemler de katılımcıların görüşlerini teyit etmektedir (Resim 1). Diğer taraftan engellilerden bir kısmının dar gelirli olduğu, düzenli bir işlerinin olmadığı, devletin ödemiş olduğu engellilik maaşı ve ailelerinin desteğiyle yaşamlarını

sürdürdükleri tespit edilmiştir. Konu kapsamında tespit edilen sorunlar ve çözüm önerileri sekiz başlık altında sunulmuştur.



Resim 1. Karadeniz Ereğli' den Bazı Görüntüler

Toplu Taşıma Araçlarında Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular; engelli bireylerin evlerinden sokağa adımını attıkları andan toplu ulaşım araçlarına erişebilme aşamasına kadar fiziksel, çevresel, fonksiyonel ve bunların birleşiminden kaynaklanan sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunlardan dolayı bazı engelli bireylerin evlerine kapandıkları tespit edilmiştir. Otobüs duraklarının ergonomik olarak engellilere uygun olmaması, toplu taşıma araçlarında engelli asansörünün çalışmaması nedeniyle çoğunlukla tekerlekli sandalye ile bu araçlara binilememesi, araçların engellileri almak istememesi veya alsa dahi engelli bireylere psikolojik baskı uygulaması karşılaşılan sorunların başında sıralanmaktadır. Konuyla ilgili K5 nolu katılımcı "...Halk otobüslerinde çok problem çıkarıyorlar. Adamlar aparatı açmak istemiyor veya çalışmadığını söylüyor. Ben Almanya'ya gittim, böyle bir sorun yok. Orada hiç kimseden yardım almadan toplu taşıma araçlarına inilip binilebiliyor...". K13 nolu katılımcı "...Toplu taşıma araçlarına binebilmek için duraklarda beklemek, arabaya binış ve iniş aşamaları tamamen zorluklarla mücadele etmekle geçiyor...". K21 nolu katılımcı ise "...Toplu taşıma araçlarında engelli kartı kullanıyoruz. Şoförler çoğu kez ücretsiz bindiğimiz için bizi rencide ediyorlar. Bazen bu konuda tartışma yaşanıyor. Devletin bize verdiği ücretsiz binme hakkını engellemeye çalışıyorlar..." şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Bu konuda nasıl bir çözüm istedikleri sorusuna engelliler, genel olarak toplu taşıma araç şoförlerinin eğitilmesi gerektiği, bu konuda toplumsal bilincin oluşturulması gerektiği, denetimlerin düzenli yapılması gerektiği, kurallara uymayan araçlara caydırıcı cezaların uygulanması gerektiği, kaymakamlık ve ilçe belediyesine de önemli sorumlulukların düştüğünü ifade etmişlerdir.

Cadde, Sokak, Kaldırımlar, Alt ve Üst Geçitlerde Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular; kaldırımların yüksek olması, engelli rampalarının yetersiz veya kullanışlı olmaması, olanlardan bazılarının da önüne araç park edilmesi, üst geçitlerde engellilerin geçişini sağlayacak yürüyen merdiven ve asansörlerin olmaması, çarşı içindeki caddelere esnafın eşyalarını koyması, görme engelliler için özel yürüyüş alanlarının yetersiz veya kullanışsız olması temel sorunlar olarak ön plana çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak K4 nolu katılımcı "...Doğma büyüme buralıyım. Yalı caddesinde bir tane engelli asansörü var. Hayatımda bir kez bu asansöre binemedim. Çünkü çalışmıyor...". K12 nolu katılımcı "...Kaldırımlara esnaf eşyalarını koyup işgal ediyor. Bu durum bizim hareket alanımızı kısıtlıyor. Bazen takılıp düşebiliyoruz..". K8 nolu katılımcı "...Yetkili ve sorumlular bizimle empati kursunlar bir gün akülü arabaya binsinler cadde, sokak, kaldırım, alt ve üst geçitlerden sorunsuz geçebiliyorlarsa tamam..." şeklinde beyanda bulunmuşlardır.

Bu konuda nasıl bir çözüm bekledikleri sorusuna ise yetkililerin engellilere yönelik yaptıkları düzenlemeleri sırf yasal bir zorunluluktan dolayı yapmamaları gerektiği, engellinin hayatını kolaylaştıracak fiziksel ve çevresel düzenlemelerin yanında toplumsal duyarlılık ve bilincin de gerekli olduğu ifade dirmiştir.

Alış Veriş Merkezlerinde Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular; ortopedik engellilerin yeni açılan alışveriş merkezlerinde önemli engellerle karşılaşmadığı, daha önceden açılan alışveriş merkezlerinden de girişi kolay olan veya kaldırım seviyesinde girişi olup rahatlıkla girebildikleri yerleri tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan görme ve engellilere uygun düzenlemelerin yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Konuyla ilgili olarak K13 nolu katılımcı "...Yeni açılan alışveriş merkezleri iyi, tekerlekli sandalye kullanılabilir. Park imkânları, asansör ve yürüyen merdivenler mevcut...". K6 nolu katılımcı da "...Alışveriş merkezlerinde ortopedik engellilere yönelik düzenlemeler iyi ancak görme engelli bireyler unutulmuş..." şeklinde beyanda bulunmuşlardır. Bu konudaki eksikliklerin çözümü için görme engelli bireylere yönelik düzenlemelere öncelikli ihtiyaç olduğu, eski alışveriş merkezlerinin de engellilere yönelik bazı düzenlemeler yapması gerektiği ifade edilmiştir.

Otoparklarda Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular; otopark sorununun engelliler için önemli bir problem olduğu anlaşılmaktadır. Sahil, çarşı içi ve plajdaki mevcut olan engelli otoparkların oldukça yetersiz olduğu, engelliler için tahsis edilen otoparklardan bazılarının ise engelsiz bireyler tarafından işgal edildiği veya bazı kişilerin engelli olmadığı halde yakın bir akrabası üzerinden almış olduğu aracı gerçek engellilerin yerine park etmesi sonucu engellilerin zaman zaman araçlarına park edecek alan bulamadıkları veya araçlarını inmeleri gereken yerin çok uzağına park etmek zorunda kaldıkları ve bu konudaki denetimlerin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili olarak K1 nolu katılımcı "...Otopark genel olarak sıkıntılı çarşı merkezinde, sahilde, plajda engellilere yönelik otopark alanı oldukça yetersiz, olanların bir kısmı da başkaları tarafından işgal ediliyor...". K8 nolu katılımcı "...Buranın gezilecek yerlerinin başında Bozhane gelir. O bölgede aracımı park edebilecek yer bulamadığım için o bölgeye yavaşlamıyorum bile...". K10 nolu katılımcı ise "...Geçenlerde yurt dışında çekilmiş bir video izledim. Engelli yerine bir kişi aracımı park etti. Orada bulunan vatandaşlar adamın arabasını boya yağmuruna tuttu. Bu bilinç olmalı..." şeklinde beyanda bulunmuşlardır.

Konuyla ilgili olarak nasıl bir çözüm yolu üretilmesi gerektiği sorusuna katılımcılar, toplumsal duyarlılık ve bilincin gerekli olduğunu, toplumun bu konuda eğitilmesi gerektiği, sağlıklı bireylerin de bir gün engelli olabileceklerini düşünerek davranmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Diğer

tarafından yerel yönetimin ve yetkili mercilerin engelsiz şehir ve engelsiz yaşam adına engelli park alanlarını sayı ve kapasite olarak artırması gerektiği ifade edilmiştir.

Kamu Binalarında Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular; engelliler adliye, devlet hastanesi, belediye, PTT gibi yeni yapılan kamu binalarında çok az sorunla karşılaştıklarını ancak eski kamu binalarında engelliler için olan düzenlemelerin yetersiz olduğu veya yasal zorunluluk gereği yapılması gereken düzenlemelerin göstermelik olduğunu ifade edilmiştir. Konu ile ilgili olarak K1 nolu katılımcı "...Yeni binalarda engellilerle ilgili düzenlemeler yeterli ancak eski binalara giriş ve çıkış çok zor...". K20 nolu katılımcı da benzer bir beyanda bulunmuştur. "...Adliye binası yeni olduğu için rahat girebiliyorum. Kaymakamlığın geçici olarak taşındığı binaya yanaşamıyorum bile. Niye mi? Bırakın engelli aracını normal araçlar için ne park yeri ne de engellilere yönelik düzenlemeler var...".

Konu hakkında nasıl bir çözüm bekledikleri sorusuna katılımcılar, en çok gitmek zorunda oldukları kaymakamlık binası başta olmak üzere eski kamu binalarında engellilere yönelik sadece göstermelik düzenlemelerin olduğunu, mevcut düzenlemelerin ise işlevsel olarak yeterli olmadığını, engelli bireylerin erişilebilirliğini düşünerek tadilat, yenileme ve modernizasyon çalışmalarının devlet kontrolünde yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Otel, Lokanta ve Yeme İçme İşletmelerinde Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular; bu mekânlarda görme engellilere yönelik düzenlemelerin olmadığı görülmektedir. Ortopedik engelli katılımcılar ise otel, lokanta ve pastanelere ulaşmada çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını, girişi rahat olan, kaldırım ve zemin seviyesinde olan yerleri tercih ettiklerini, zaman zaman gitmek isteyip de fiziksel düzenlemelerin yetersizliğinden dolayı bu mekânlara gitmekten vaz geçtiklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan zihinsel, dil ve konuşma engelli bireylerin yakınlarının toplumsal duyarlılığın yeterli olmamasından ve bu mekânlarda kendilerine uygun düzenlemelerin olmamasından yakındıkları tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olarak K11 nolu katılımcı "...Biz de insanız canımız dışarı çıkmak istiyor. Bahsettiğiniz mekânların hiç birinde görme engellilere yönelik düzenleme yok. Yetkililere çok iş düşüyor. Bir iş yeri engellilerin yararlanabileceği bir yer değilse ruhsat verilmesin...". K14 nolu katılımcı "...Otel, lokanta ve pastanelere ulaşamıyoruz veya çok zor ulaşabiliyoruz. Giriş, çıkış, rampa, merdiven, asansör, engelli tuvaleti bir sürü sorun var. Hangi birini sayayım...". K17 nolu katılımcı ise "...Geçenlerde kızım dışarıda yemek yemek istedi. Birlikte bir mekâna gittik. İnsanların ve çalışanların bize garip bakışları bizi çok rahatsız etti. Sanki orada ne işimiz varmış izlenimi verdi..." şeklinde beyanda bulunmuştur.

Konu hakkında nasıl bir çözüm bekledikleri sorusuna öncelikli olarak engellilere yönelik fiziksel ve çevresel düzenlemelerin yapılmasının gerektiği ve devlet yetkililiklerinin bunun denetleyicisi olması gerektiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan toplumsal duyarlılık ve empatinin olması gerektiği vurgulanmıştır.

Rekreasyonel Alanlarda Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular; park, yeşil alan, sahil, plaj gibi rekreasyon alanlarının bazılarında engellilere yönelik düzenlemelerin ve özel alanların yetersiz olduğu bazılarında ise hiç olmadığı, bu bağlamda engellilerden bazılarının evlerinden çıkmak istemedikleri tespit edilmiştir. Konu hakkında K3 nolu katılımcı "...Rekreasyon alanlarında bizim için ayrılan özel yerler yok. Bazen yer bulamadığımız için eve geri dönüyoruz. Bu alanlarda engellilerin kullanımı için özel park yerleri, masalar, oturma yerleri, engelli tuvaletleri tahsis edilebilir...". K18 nolu katılımcı "...Sahile hiç inemiyorum. Şimdiye kadar hiç festivale gidemedim. Ben de gitmek istiyorum ama gidemiyorum. Burada engelliler unutuldu eğlenmek bizim de hakkımız. Hele anne ve babası olmayan engelliler perişan...". K8 nolu katılımcı ise "...Yüzme, doktorların bana tavsiye ettiği bir eksersiz. Bugün denizden geldim. Engelli giriş alanı yapılmış ancak inanun sağlam insanlar bile zorlanır. Zemin kaygan, asansörlü giriş sistemi ve diğer ekipmanlar çalışmıyor. Gerçi şimdiye kadar çalıştığını görmedim.

Göstermelik işler bunlar...". K6 nolu katılımcı ise "...Sahilde yaya ve bisikletli yolu var engelli yolu yok. Aile yakınlarım olmazsa sahile bile çıkamıyorum. Bizi düşünen yok..." şeklinde beyanda bulunmuştur.

Konu hakkında engellilerin beklentileri; engellilerin toplumsal hayatın tüm aşamalarında yer alabilmeleri için rekreasyonel alanlarda da çevresel ve fiziksel düzenlemelerin gerekli olduğuna vurgu yaparak, yapılacak düzenlemelerin göstermelik olmaması gerektiği ve fonksiyonel olarak kullanışlı olması gerektiği ifade edilmiştir.

Turistik Mekânlar, Müze, Ören Gibi Yerlerde Karşılaşılan Engeller ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular; engellilerin turistik mekân, müze, ören gibi yerlere çevresel ve fiziksel düzenlemelerin yetersizliğinden dolayı genel olarak gidemediği, gidenlerin ise zorlu bir deneyim yaşadıkları tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olarak K1 nolu katılımcı "...Turistik ve tarihi mekânlara ulaşım eziyete dönüşmemelidir. Çoğu zaman bu yerlere gittiğime pişman oluyorum...". K8 nolu katılımcı "...Tarihi ve turistik alanlara gitmek zor. Engellilere yönelik biç bir düzenleme yok. Hayatımızı kolaylaştıracak basit mekanizmalar bile yok...". K13 nolu katılımcı da "...İlçemizde ören yeri çok. Onları görmeyi çok istememe rağmen şimdiye kadar hiç gidemedim. Keşke fiziksel ve çevresel olanaklar uygun olsa da gidebilsem..." şeklinde beyanda bulunmuştur.

Konu ile ilgili olarak nasıl bir çözüm bekledikleri sorusuna katılımcılar; turistik mekân, müze, ören vb. yerlere erişilebilirliğinin bir plan ve proje dâhilinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Kaymakamlık, belediye, kent konseyi, sivil toplum kuruluşlarının engellilerin ihtiyaç ve beklentilerini göz önüne alarak koordinasyon içinde çalışmasıyla mevcut engellerin önemli oranda aşılacağı ifade edilmiştir.

SONUÇ, ÖNERİ VE TARTIŞMA

Engellilik bir kader, bir trajedi ve bir çaresizlik değildir. İnsanları asıl engelli yapan erişilebilirlik olanaklarının olmaması ve toplumsal duyarsızlıktır. Bu araştırma, ekonomik ve sosyal anlamda gelişmiş olan Karadeniz Ereğli'nin engelsiz şehir ve erişilebilir turizm bağlamında değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları, ilçede erişilebilirlik adına bazı düzenlemelerin yapıldığını ancak bunların yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Engelli bireylerin; cadde, sokak, kaldırım, üst geçitler, toplu taşıma araçları ve otoparklar başta olmak üzere kamu binalarında, plaj, sahil, park, rekreasyonel alanlarda, konaklama tesislerinde, yeme içme işletmelerinde, turistik mekânlarda, müze ve ören yerlerinde bir takım sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, yurt içinde ve yurt dışında önceden yapılmış olan araştırmaların bulgularıyla büyük oranda örtüşmektedir. Daha önce yapılan araştırmalarda da engellilerin ulaşımda, trafikte (Freeman ve Selmi, 2010; Tiyek vd., 2016; Aköz, 2020; Özispa ve Arabelen, 2020; Dönmez Kara, 2021), bina girişlerinde, konut alanlarında (Doğru vd., 2014; Unur vd., 2014; Aköz, 2020), konaklama işletmelerinde, yeme içme işletmelerinde (Albayrak, 2014; Akar Şahingöz, 2018), turistik cazibe merkezleri, müze ve rekreasyonel alanlarda (Şen vd., 2014; Hazar, 2016; Arman ve Bulgan, 2022), plajda (Birdir, Dalgıç ve Kılıç, 214) ve hayatın bir çok alanında fiziksel, çevresel, fonksiyonel engeller ve bunların bileşiminden kaynaklanan engellerle (Carlsson, 2009; Freeman ve Selmi, 2010; Lee vd., 2012; Agovino vd., 2017; Köşker, 2020) karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın diğer önemli bir bulgusu da toplumsal ilgisizlik ve duyarsızlık durumunun tespit edilmiş olmasıdır. Elde edilen bu bulgu da önceden yapılan araştırmaların bulgularıyla örtüşmektedir. Daha önce yapılan araştırmalarda da engellilere yönelik toplumsal duyarlılık ve ilginin istenen düzeyde olmadığı görülmektedir (Bi vd., 2007; Unur vd., 2014; Tiyek vd., 2016; Diğer ve Yıldız, 2021; Quadır vd., 2023). Bu bağlamda engelli bireylerin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasında ve erişilebilirlik olanaklarının artırılmasında topluma da önemli görevlerin düştüğü

anlaşılmaktadır. Engelli bireylerin iç dünyaları üzerindeki baskıların giderilmesinin toplumsal dayanışma ve toplumsal duyarlılıkla aşılabileceği unutulmamalıdır.

Engelli bireylerin özel durumları onları fiziksel ve psikolojik olarak yeterince yıpratmaktadır. Buna toplumsal duyarsızlık, eksik veya uygun olmayan bina, kaldırım, rampa, alt ve üst geçitler, rekreasyonel alanlar, turistik mekânlar, yeterince uygulanmayan yasal düzenleme ve denetlemeler eklenince engelli birey daha da engelli olmaktadır. Böyle bir durumda engelli bireyin kendini evine kapatarak toplumdan soyutlandığını ifade etmek mümkündür. Engelli bireylerin üzerindeki baskıların giderilmesi ve onların toplumsal hayata aktif olarak katılabilmeleri için fiziksel, çevresel ve fonksiyonel düzenlemelerle birlikte sosyal engellilik modeli de uygulanabilir (Köşker, 2020). Bu modelde engellilik toplumsal bir sorun olarak kabul edilmektedir (Bagenstos, 2009; Eichhorn, 2012). Bu sorunun çözümünün de çevresel, fiziksel, toplumsal, sosyal engellerin kaldırılması, toplumsal dayanışma ve duyarlılıkla aşılabileceği ifade edilmektedir (Nicolaisen, vd., 2012; Baysal, 2019). Çağdaş toplum ve sosyal devlet olmanın en önemli gereklerinden birisi vatandaşlar arasında ayırım yapmaksızın herkesin kamu hizmetlerinden eşit oranda faydalanması ve aynı haklara sahip olmasıdır. Dünya Turizm Örgütü seyahat, ulaşım, dinlenme, eğlenmeyi insan mutluluğu için gerekli temel bir insan hakkı olarak görmektedir (Eryılmaz, 2012: 2). Bu bağlamda engelli bireylerin unutulmaması, onların temel haklarından faydalanabilmesinin önündeki kısıtlamaların ortadan kaldırılması gerekir.

Araştırma bulguları ve ilgili literatür ışığında Karadeniz Ereğli'deki yerel yönetim ve yetkili kamu kurumlarına şu öneriler getirilebilir.

Engellilere yönelik düzenlemeler yasal zorunluluktan dolayı değil, sosyal devlet ve çağdaş toplum olma bilinciyle engellilerin hayatını kolaylaştıracak ve onların önündeki tüm bariyerleri kaldıracak bir bakış açısıyla ele alınmalıdır.

Cadde, kaldırım, sokak, alt ve üst geçitler, engelli otoparkları engellilerin hayatını kolaylaştıracak şekilde fiziksel ve ergonomik olarak düzenlenmeli ve engelli otoparklarını işgal eden bireylere caydırıcı cezalar uygulanmalıdır.

Toplu taşıma araçları başta olmak üzere, otopark, konaklama ve yeme içme işletmelerinin denetimleri sıklaştırılabilir. Eksikliklerin giderilmesi için süre verilebilir. Gereken düzenlemeleri yapmayan işletmelerin belli bir süreliğine faaliyetleri durdurulabilir.

Toplu taşıma araç şoförlerine engellilere karşı daha duyarlı olması için adabı muâşeret ve toplumsal duyarlılık eğitimi verilebilir. Diğer taraftan esnafa ve yöre halkına daha duyarlı olması ve engellilere yönelik ihlallerde bulunmamaları için kamu spotu, yerel billboard gibi enstrümanlarla bilinçlendirmeler yapılabilir.

Kamu kurumları, alışveriş merkezleri, konaklama tesisleri, yiyecek içecek işletmeleri, park, yeşil alan, plaj, turistik çekim unsurlarının olduğu yerlere ve rekreasyon alanlarına erişilebilirliğin sağlanması gerekir. Bununla birlikte buralarda bulunan engelli otoparkı, dinlenme alanları, engelli tuvaleti ve lavaboların da yeterli sayıda ve erişilebilir olması oldukça önemlidir.

Bu araştırmada Karadeniz Ereğli'de yaşayan bireylerin engelsiz şehir ve erişilebilir turizm bağlamında erişilebilirlik durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda engelli bireylerin ve ailelerinin talepleri doğrultusunda erişilebilirlik adına yerel yönetimlerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının hangi projeleri hayatta geçirmek istediği ele alınabilir. Diğer taraftan erişilebilirliğin engelli bireylerin toplumsal, sosyal, psikolojik ve kişisel gelişimleri üzerindeki pozitif etkileri de ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Agovino, M., Casaccia, M., Garofalo, A. & Marchesano, K. (2017). Tourism and Disability in Italy Limits and Opportunities, *Tourism Management Perspectives*, 23: 58-67.
- Akar Şahingöz, S. ve Keskin, T. (2018). Ankara'daki Restoranların Engelli Bireylerin Erişilebilirliğine Uygunluğu, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (3): 404-422.
- Akıncı, Z. ve Sönmez, N. (2015). Engelli Bireylerin Erişilebilir Turizm Beklentilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26 (1): 97-113.
- Aksoz, O. E. (2020). Engelli Turizm Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (1): 388-404.
- Albayrak, A. (2014). Fiziksel Engelli Bireylerin Restoranlarda Karşılaştığı Ergonomik Sorunlar (62-77), 15. *Ulusal Turizm Kongresi Engelsiz Turizm*, Ankara.
- Arman, H. ve Bulgan, G. (2022). Ulusal Literatür Kapsamında Engelsiz Turizm Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 12 (3): 2171-2200.
- Aytekin, E. (2023). Afyonkarahisar'ın Geriatri (İleri Yaş) Turizmi ve Erişilebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi, *Tourism and Recreation*, 5 (1): 10-21.
- Bagenstos, S. R. (2009). *Law and the Contradiction of the Disability Rights Movement*, New Haven: Yale University Press.
- Baysal, Ş. (2019). Toplum Temelli Rehabilitasyon Modelleri Üzerine Bir İnceleme: Engellilerin Sosyal Rehabilitasyonu (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bi, Y., Card, J. A. & Cole, S. T. (2007). Accessibility and Attitudinal Barriers Encountered by Chinese Travelers with Physical Disabilities, *International Journal of Tourism Research*, 9: 205-216.
- Birdir, K., Dalgıç, A. ve Kale, A. (2014). Antalya ve Mersin Plajlarında Yapılan Düzenlemelerin Erişilebilirlik Kapsamında Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2: 145-158.
- Bozok, D., Kaya, Ç. ve Açıksoz, Ö. (2014). Alanya'nın Engelli Turizme İlişkin Durumunun Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma (16-31), 15. *Ulusal Turizm Kongresi Engelsiz Turizm*, Ankara.
- Bulgan, G. ve Çarıkçı, İ. H. (2015). Engelli Turizmi: Antalya İlindeki Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13): 15-42.
- Burchardt, T. (2004). Capabilities and Disability: the Capabilities Framework and the Social Model of Disability, *Disability & Society*, 19 (7): 735-751.
- Card, J. A., Cole, S. T. & Humphrey A. H. (2006). A Comparison of the Accessibility and Attitudinal Barriers Model: Travel Providers and Travelers with Physical Disabilities, *Asia Pasific Journal of Tourism Research*, 11 (2): 161-175.
- Carlsson, G. (2009). Travelling by Urban Public Transport: Exploration of Usability Problems in A Travel Chain Perspective, *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 11 (2): 78-89.
- Convention on the Rights of Person with Disability (2006). <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (Erişim Tarihi: 23.03.2024).
- Çizel, B. ve Çizel, R. B. (2014). Engellilerin Turizm Kısıtları ve Turist Olma Niyeti İlişkisinde Aracı Değişkenler: Motivasyon Gücü ve Öğrenilmiş Çaresizlik, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25 (2): 176-189.
- Darcy, S. & Dickson, T. (2009). A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16 (1): 32-44.s
- Darcy, S. Cameron, B. & Pegg, S. (2009). Accessible Tourism and Sustainability: A Discussion and Case Study, *Journal of Sustainable Tourism*, 18 (4): 515-537.

- Diğer, H. ve Yıldız, A. (2021). Engelli Bireylere Yönelik Toplumsal Algı; Fırat Üniversitesi Örneği, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 8 (15): 67-84.
- Doğru, H., Kaygalak, S., Miral Cavdarıcı, C. ve Bahceci, V. (2014). Engelli Bireylerin Turizm Hizmetlerine Yönelik e-Şikayetleri, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2: 33-47.
- Dönmez Kara, C. Ö. (2021). Türkiye’de Mekânsal Erişebilirliği Sınırlayan Altyapı Eksikliklerinin Engelli İstihdamına Etkisi, *Sosyal Güvenli Dergisi*, 11 (1) : 117-140.
- Düşünür, S. Y. ve Sarıışık, M. (2019). Turizmde Zihinsel Engelli Bireylerin Yaşadıkları Zorlukları Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 5-25.
- Eichhorn, V. M. (2012). On the Edge Looking in? A Performative Analysis of Disability and Social Exclusion (Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy), University of Surrey.
- Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025. https://www.aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2024).
- Engelliler İçin Bilgilendirme Rehberi (2021). https://www.aile.gov.tr/media/94446/engelliler_icin_bilgilendirme_rehberi_2021.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2024).
- Enginöz, E. B. (2015). Herkes İçin Tasarım, *Mimarlık*, 381: 48-52.
- Eryılmaz, B. (2010). Turizmde Engelli Pazarının Değerlendirilmesi ve Bodrum Örneği, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- European Network for Accessible Tourism- ENAT (2022). ENAT Annual Report 2022, <https://www.accessibletourism.org/resources/enat-annual-report-2022--2.pdf> (Erişim Tarihi: 05.04.2024).
- European Network for Accessible Tourism-ENAT (2024a). Accessible Cities, <https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.accessible-cities> (Erişim Tarihi: 05.04.2024).
- European Network for Accessible Tourism-ENAT-b (2024b). Accessible Tourism, <https://www.accessibletourism.org/> (Erişim Tarihi: 05.05.2024).
- Freeman, I. & Selmi, N. (2010). French Versus Canadian Tourism: Response to the Disabled, *Journal of Travel Research*, 49 (4): 471-485.
- Hazar, B. (2016). Erişilebilirlik Standartları Kapsamında Ege Bölgesi Marinalarının Değerlendirilmesi ve Marina Yöneticilerinin Engelli Turizme Bakış Açuları (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jaeger, P. T. (2015). Disability, Human Rights, and Social Justice: The Ongoing Struggle for Online Accessibility and Equality, *First Monday Pre-Reviewed Journal of Internet*, 27: 1-5.
- Kim, S. & Lehto, X. Y. (2013). Travel by Families with Children Possessing Disabilities: Motives and Activities, *Tourism Management*, 37 (1): 13-24.
- Kong, W. H. & Loi, K. I. (2017). The Barriers to Holiday-Taking for Visually Impaired Tourists and Their Families, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 32: 99-107.
- Köşker, H. (2020). Engellilik ve Turizm Endüstrisi (Ed. Ercan. F.) *Erişilebilir Turizm ve Yardımcı Teknolojiler* içinde (31-57), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Lee, B. K., Agarwal, S. & Kim, H. J. (2012). Influences of Travel Constraints on the People with Disabilities’ Intention to Travel: An Application of Seligman’s Helplessness Theory, *Tourism Management*, 33: 569-579.
- Nicolaisen, J., Blichfeldt, B. S. & Sonnenschein, F. (2012). Medical and Social Model of Disability: A Tourism Provider Perspective, *World Leisure Journal*, 54 (3): 201-214.
- Özispä, N. ve Arabelen, G. (2020). Fiziksel Engelli Bireyler İçin Toplu Taşımaya Yönelik Erişilebilirlik Stratejileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2: 227-248.

- Öztürk, M. (2011). Türkiye'de Engelli Gerçeği, İstanbul: MÜSİAD Cep Kitapları: 30.
- Popiel, M. (2014). Paving the Way to Accessible Tourism on the Example of Krakow, *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation, Special Issue*: 55-71.
- Quadır, S. E., Akaroğlu, E. G. ve Tıgılı, E. (2023). Toplumumuzun Engelli Bireylere Yönelik Duyarlılık Düzeyinin İncelenmesi, *AKEV Akademi Dergisi*, 96: 229-246.
- Resmi Gazete (2002). Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri İle İlgili Bazı Değişikliklerin Yapılması Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4736.pdf> (Erişim Tarihi: 07.04.2024).
- Resmi Gazete (2005a). Engelliler Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20130425.pdf> (Erişim Tarihi: 07.04.2024).
- Resmi Gazete (2005b). Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.20058948.pdf> (Erişim Tarihi: 07.04.2024).
- Resmi Gazete (2010). Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2011), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/11/20101112-19.htm> (Erişim Tarihi: 07.04.2024).
- Small, J., Darcy, S. & Packer, T. (2012). The Embodied Tourist Experiences of People with Vision Impairment: Management Implications Beyond the Visual Gaze, *Tourism Management*, 33: 941-950.
- Şen, N., Çelik Yetim, A. ve Bilici, N. (2014). Kültür Varlıkları ve Müzelerin Engelli Turist Ziyaretine Uygunluğunu Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1): 1-16.
- Tiyek, R., Eryiğit, B. H. ve Baş, E. (2016). Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (2): 225-261.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684> (Erişim Tarihi: 01.04.2024).
- UN World Tourism Organization (1999). Global Code of Ethics for Tourism, <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism> (Erişim Tarihi: 03.05.2024).
- Unur, K., Yavuz, G. ve Köşker, H. (2014). Mersin Otellerinde ve Kent Merkezinde Engelli Bireylere Yönelik Düzenlemeler (304-321), 15. *Ulusal Turizm Kongresi Engelsiz Turizm*, Ankara.
- Wood, T., Dolmage, J., Price, M. & Lewiecki-Wilson, C. (2014). Where We are: Disability and Accessibility, *Composition Studies*, 42 (2): 147-50.
- World Report on Disability (2011). <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182> (Erişim Tarihi: 03.04.2024).
- Yenipazarlı, A., Çondur, F. ve Cömertler, A. (2020). Engelli Bireylerin Kamu Hizmetlerinden Memnuniyeti: Nazilli İlçesi Örneği, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2): 77-93.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 8. Tıpkı Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EK BİLGİLER

Destekleyen Kurum: TÜBİTAK.

Proje Numarası ve Adı: 1919B012203336, TÜBİTAK-2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projesi Desteği Programı “Karadeniz Ereğli’nin Engelsiz Şehir ve Engelsiz Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi”.

Teşekkür

Bu proje çalışmasının gerçekleşmesinde maddi desteklerinden dolayı TÜBİTAK’a teşekkür ederiz.

Etik Kurulu Raporu: Araştırma verileri toplanmadan önce 426 protokol nolu 24.11.2022/241304 tarih ve sayılı Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu alınmıştır.



Tekstil Restorasyonunda Kullanılan Sağlama Yöntemleri ve Esere Etkisi*

Consolidation Methods Used in Textile Restoration and their Effect on the Object

Hatice TOZUN¹

Özet

Müze eserlerinin korunması, önleyici koruma veya aktif koruma yöntemlerin ya da her ikisini de içeren farklı uygulamaları kapsamaktadır. Doğru karar verilmez ise her iki uygulama da uzun vadede müze eserlerinin bozulmasını hızlandırmada rol oynayabilir. Pasif koruma yani doğal haliyle bırakmak, eserde daha sonra hasara veya parçalanmaya neden olabileceği gibi eserin yapısal olarak uzun süre korunmasına yardımcı olacak müdahaleci koruma yöntemlerinin kullanılması da eserin mekanik ve fiziksel özelliklerinde bazı değişikliklere yol açabilir. Bir tekstil eserin konservasyon süreçlerini değerlendirirken, uygulanacak işlemlerin olası etkilerinin yanı sıra, uzun vadeli etkilerini ve oluşabilecek yan etkilerini de düşünüp planlamak çok önemlidir. Dikiş tekniği tekstil restorasyonunda muhtemelen en yaygın kullanılan tedavi yöntemlerinden biridir. Dikiş, farklı hasar türlerini kapatıp yayılmasını engellemek veya herhangi bir malzeme üzerine monte etmek amacıyla uygulanabilen çok yönlü bir tekniktir. Fakat son dönemlerde yapılan araştırmalar, sıklıkla kullanılan bu tekniğin uzun vadede esere ne gibi hasarlar verebileceği konusunda yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı hem bu araştırmalar hakkında bilgilendirmek hem de tekstil restorasyonunda eserin korunmasına yönelik kullanılan dikişlerin doğru uygulanmadığında, uzun süreli depolama ve sergilemeden sonra tekstiller üzerinde nasıl bir etkiye sebep olduğunu uygulamalı örneklerle açıklamaktır.

Anahtar Sözcükler: Tekstil, Restorasyon, Konservasyon, Sağlama

Abstract

The conservation of museum artefacts encompasses different practices, including preventive conservation or active conservation methods, or both. Without the right decision, both practices can play a role in accelerating the deterioration of museum artefacts in the long term. Passive conservation, i.e. leaving the artefact in its natural state, can lead to subsequent damage or disintegration, while the use of intrusive conservation methods to help preserve the artefact structurally for a long time can lead to some changes in the mechanical and physical properties of the artefact. When considering the conservation of a textile artefact, it is very important to consider and plan the possible effects of the treatments to be applied, as well as their long-term effects and possible side effects. Stitching is probably one of the most widely used treatment methods in textile restoration. It is a versatile

¹Ege Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İzmir

ORCID:

H.T.: 0000-0003-3172-1401

Corresponding Author:

Hatice TOZUN

Email:

hatice.tozun@ege.edu.tr

Citation: Tozun, H. (2024). Tekstil restorasyonunda kullanılan sağlama yöntemleri ve esere etkisi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 279-287.

Submitted: 28.05.2024

Accepted: 27.06.2024

*Bursa Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Müzeler Şube Müdürlüğü ortaklığı ile 30 Kasım 2023 "Cumhuriyetin 100. Yılında Tekstil Eser Konservasyonunda Spesifik Yaklaşımlar" konulu panelde sunulmuştur.

technique that can be applied to cover and prevent the spread of different types of damage or to mount on any material. However, recent researches have focused on the long-term damage that this frequently used technique may cause to the artefact. In this direction, the aim of the study is to inform about these researches and to explain with practical examples how the stitches used in textile restoration for the protection of the artefact cause an effect on textiles after long-term storage and exhibition when they are not applied correctly.

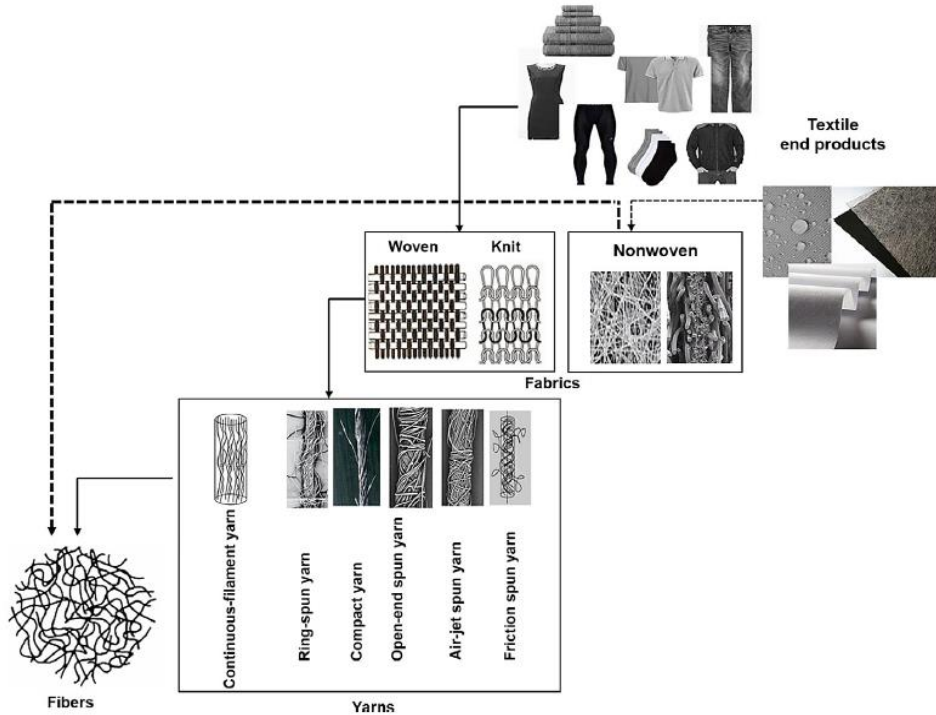
Keywords: Textile, Restoration, Conservation, Consolidation

1. GİRİŞ

Koruma; kültürel varlığın gelecek için güvenle korunmasını amaçlayan tüm eylemleri kapsayan bir süreçtir. Korumanın amacı, mümkün olan en az müdahale ile nesnenin kültürel açıdan önemli niteliklerini incelemek, kaydetmek, korumak ve restore etmektir. Konservasyon; inceleme, belgeleme, önleyici koruma, muhafaza, restorasyon ve yeniden inşa etme sürecini içerir. Profesyonel konservasyonun pek çok ilkesi de öncüsü olan restorasyondan farklıdır. Korumanın amacı, kültürel mirasın korunması veya muhafaza edilmesi olarak ifade edilse de, asıl amaç korumayı gerçekleştirirken nesnenin doğasını değiştirmeden etik bir çerçevede yapmaktır. "Koruma etiğinin temelinde "nesnenin doğasını değiştirmeyeceksin" ilkesi yatar. (Clavir, 1998: 1-8).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de günlük hayatımızın bir parçası olan tekstil, insanların hayatta kalmak, soğuktan korunmak, statü göstermek, kendini anlatmak gibi pek çok nedenle üretimi devam etmiştir. Tekstil terimi; doğal ya da yapay liften değişik teknik ve yöntemlerle iplik yapımından dokuma, örme ya da dokusuz yüzey elde etme süreci ile elde edilen ürünlere uygulanan boyama, baskı, dikiş gibi teknik işlemleri ve her türlü sanatsal çalışmalarını içerir (Ergür, 2002: s.265). Bir diğer tanımda ise; "Tekstil (Alm. Textil, n; Fr. textile, m; İng. textile) lif, iplik ve kumaşların oluşturduğu malzemeler, bu malzemeleri oluşturmak için kullanılan yöntemler ve işlemler ile tüm tedarik zincirindeki organizasyonları kapsayan sanayi dalı" olarak açıklanır.

Tekstil çok geniş uygulama alanı olan bir bilimdir dalıdır. Üretimi her türlü tekstil elyafından iplik yapımı, dokuma, örme ve dokusuz yüzey vb. çeşitli yöntemler kullanarak elde edilen ürünlere uygulanan boya, baskı, dikiş gibi işlemlerini de içeren bir süreci gerektirmektedir (Şekil 1).



Şekil 1. Tekstil Üretim Şeması

H. Tözün

Tekstil ürünleri, belirli bir teknik beklenti üzerine ve/veya bir ihtiyacı karşılamak üzere temel bir malzemenin geliştirilerek, işlem süreci sonucunda performanslı hale getirildiği ürünlerdir. Bu ürünler kullanılan malzemeye göre, üretim tekniğine göre, kullanım alanına göre sınıflandırılabilir (TR33, 2021: 12). Geleneksel tekstil eserleri müzelerde mevcut eser gruplarına göre, bu alanda çalışan akademik konservatörler tarafından farklı görüşlere sınıflandırmaktadır. Tekstil eserlerin fiziksel özellikleri, uzun süreli bakımı ve korunması açısından sınıflandırılması için kılavuz ilkeler ana hatlarıyla NPS Museum'a göre şu şekilde yapılmıştır (NPS Museum Handbook, Part I:2002);

- Yorgan ve yatak örtüleri
- Giyim eşyası
- Duvar halısı (Tapestry) ve duvar askısı
- Kilim/Halı
- Sepet ve paspaslar
- Döşeme eşyalar
- İşlemeli dokumalar ve diğer dekorasyon ürünleri.

Landi "The Textile Conservator's Manual" kitabında, tekstil eserleri, kolaylık sağlaması açısından (a), (b), (c) ve (d) kategorileri üretim tekniklerine göre, (e), (f) ve (g) kategorileri tamamen veya kısmen ilk dördünden oluşan üç boyutlu ve kompozit nesnelere göre, (h) kategorisi kendi kendini açıklayan 'muhtelif' olarak ve (i) kategorisinde arkeolojik tekstiller olarak sınıflandırmıştır. Bunlar;

- (a): düz dokuma, desenli dokuma, dekoratif boyalı ve baskılı tekstiller
- (b): yüzey süslemesi olan tekstiller
- (c): (i) duvar halıları (Avrupa), (ii) halılar, kilimler ve (iii) kanvas işi nakışlar
- (d): beyaz iş ve dantel
- (e): (a), (b), (c) ve (d) kategorilerindeki tekstiller, ana bir alt bölüm olarak döşeme ve döşemeli mobilya dahil olmak üzere bileşik bir nesnenin parçaları olarak
- Kategori f: kostüm
- Kategori (g): dini kıyafetler ve kilise mobilyaları
- Kategori (h): muhtelif
- Kategori (i): arkeolojik tekstiller (Landi,1992,28-31)

Bu bağlamda incelendiğinde Türkiye'de üretilen geleneksel tekstilleri hammaddesine göre; doğal lif, sentetik lif, metal vb., kullanım alanına göre; giyim tekstilleri, ev tekstili vb., üretim şekline (Şekil 2) göre; dokuma, örme, dokusuz yüzey vb. olarak sınıflandırmak mümkündür.

ÜRETİM TEKNİKLERİNE GÖRE TEKSTİLLERİN SINIFLANDIRILMASI

MEKİKLİ DOKUMA	KİRKİTLİ DOKUMA	KEÇE	İŞLEME	ÖRME	DİĞER
-Bezayağı ve türevleri -Dimi ve türevleri -Saten ve türevleri v.b.	Havlı kirkittli dokumalar Halı, tülü Düz kirkittli dokumalar Kilim Cicim Zili sumak	Tepme keçe	-Hesap işi -Beyaz iş -Aplike -Maraş İşi (Dival İşi) -Tel Kıрма v.b.)	Bitkisel Örücülük Hasırcılık -Sepetçilik El örgüsü Çorap -Dantel -iğne oyası v.b.	-Yorgancılık Yazmacılık

Şekil 2. Tekstillerin Üretim Tekniklerine Göre Sınıflandırılması

2. TEKSTİL KONSERVASYONU

Yirminci yüzyılın büyük bölümünde koruma disiplini sanat ve zanaat gelenekleriyle ilişkilendirilmiş; bilimsel yöntemler, malzeme ve bozulma mekanizmalarına ilişkin bilimsel bilgiler ve bunların maddeselliğinin belirli yönleriyle desteklenmiştir. Bu bağlamda konservatörler çoğunlukla nesnelere maddi dokusunun uzun ömürlülüğü veya estetik yönleriyle ilgilenmekteydi. Günümüzdeki koruma ise; sürekli, doğrusal olmayan, dönüşümlü ve disiplinler arası bir süreci gerektirmektedir. Süreç, geleneksel ve yenilikçi yöntemler kullanılarak belgelenir ve çok çeşitli tekrar eden aşamalar içerir. Bunlar genellikle nesnelere kullanılan hammaddelerin ve üretim tekniklerinin anlaşılmasıyla başlar, daha sonra bu malzemelerin nesnelere nerede ve nasıl kullanıldıklarıyla ilgili değişimleri tespit edilmesiyle devam eder. Bu süreç ayrıca, nesnelere üretiminde kullanılan malzeme değişikliklerinin belirlenmesi, risk değerlendirmeleri ve afete hazırlık gibi önleyici korumayla ilgili çeşitli faaliyetlerin yanı sıra uygulanabilecek çeşitli müdahaleci önlemleri de içerir. Eserler, tarihleri ve kullanımları boyunca (geçmiş, şimdiki ve muhtemelen gelecek) çeşitli topluluklarla ilişkilendirilecek ve farklı insan grupları için değerlerini ve önemlerini tanımlayacaktır. Koruma eylemlerini belirleyen değişkenler kurumların misyonu veya sanat/eski eser piyasaları gibi bir dizi faktörden etkilenip değişkenlik gösterse de koruma süreci hiçbir zaman sona ermeyecektir (Renata, 2020: 8-12).

Tarihi tekstillerin kapsamı, sosyal tarih, uluslararası ticaret, tarımsal gelişim, sanatsal eğilimler ve teknolojik gelişmeler hakkında zengin kanıtlar sunmaktadır. Tekstil konservasyonu, neredeyse tekstilin insanlığı tarafından kullanıldığı süre boyunca gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, geçmişte bugün yaygın olan ve bilinen temel bilimsel kurallardan uzak olduğuna da şüphe yoktur. Tekstil koruma bilimi kimya, biyoloji, fizik, beşeri bilimler, tarihçilik, uygulamalı sanatlar gibi çeşitli bilim dallarını içeren multidisipliner bir bilim dalıdır. Tekstil eserlerinin konservasyonunda başarılı olmak için tüm bu dallardaki gelişmeleri takip etmek gerekir. Günümüzde bu bilimlerin hepsinde ileri düzeyde gelişmeler yaşanmaktadır. Bir tekstil nesnenin en yaygın konservasyon süreçleri arasında temizlik, stabilizasyon, restorasyon, sergileme ve depolama yer alır (Abdel-Kareem, 2021: 1-2).

Tekstil konservatörü günlük olarak çok çeşitli malzeme ve tekniklerle uğraşır. Tekstiller çok çeşitli biçimlerde olabilir: dokunmuş, düğümlenmiş veya keçeleşmiş olabilirler; düz veya üç boyutlu olabilirler, esnek veya gergin olabilirler; boyanmış, basılmış, boyanmış veya işlenmiş olabilirler; eski veya yeni olabilirler. Metal iplikler, plastik düğmeler, tüyler, deri, kağıt gibi çok farklı başka malzemelerle birlikte daha da çeşitlenebilir. Tekstiller aynı zamanda kolaylıkla zarar görebilir; temizlik sırasında boya akması veya çekme riski gibi teknik sınırlamalar nedeniyle uygulamalar genellikle daha kısıtlayıcı hale gelebilir. Bu durum, tekstil konservatörleri açısından, koleksiyonların büyümesiyle daha da zorlaşan bir dizi bilgi ve anlayışı da beraberinde gerektirir (Kesler, 2018: 10).

Tekstil liflerinin çeşitli özellikleri çeşitli kimyasal işlemler sırasında değişebilir, polimerizasyon derecesindeki azalma nedeniyle mekanik olarak daha zayıf hale gelebilir. Bu da çekme ve yırtılma mukavemetinin kaybına neden olabilir, liflerin uzama özellikleri ve elastikiyetleri, yumuşaklıkları, yapıları, hacimleri ve şekilleri, parlaklık ve renk gibi görsel özellikleri önemli ölçüde değişebilir. Bozulmaya neden olan süreçler, yukarıda tanıtıldığı gibi ısı, asitler ve alkaliler, oksitleyici ve indirgeyici maddelerin yanı sıra biyolojik ve diğer özel maddeler tarafından tetiklenebilir (Landi, 1992, 15-18).

Eserin bozulma hızı; tekstilin temelini oluşturan bileşiklerin, ısı, ışık, nem, atmosferdeki diğer gazlar, asitler ve alkaliler karşısındaki dayanıklılığına bağlıdır ve sadece bireysel olarak değil, aynı zamanda karmaşık etkileşimler yoluyla da etki gösterirler. Bu yüzden lifin, boyaların ve konservasyon malzemelerinin güçlü ve zayıf yönleriyle üç açıdan ele almak gerekmektedir;

- Bir tekstilin tarihi, üretimi ve kullanımı uygulanması gereken konservasyon çalışmalarının niteliğini ve derecesini etkiler;
- Konservasyonda kullanılan malzemelerin seçimi, uzun ve istikrarlı bir yaşam beklentisi ve nesnenin içindeki malzemelerle herhangi bir olumsuz etkileşim olasılığının bulunmaması temelinde yapılır,
- Daha sonraki depolama ve sergileme koşulları, nesnenin malzemelerinde daha fazla bozulmasını önleyecek şekilde planlanır. Doğadaki değişimleri tamamen durdurmanın imkânsız olduğunu kabul etmekle birlikte, bozulmanın kaynaklarını ve işleyişini anlamak, bu değişimleri yavaşlatma çabası için elzemdir (Landi, 1992: 18).

3. TEKSTİL KONSERVASYONUNDA KULLANILAN DİKİŞLER

Sağlamlaştırma uygulaması “zayıflamış malzemenin değişik yöntemler kullanılarak güçlendirilmesi; eserin bünyesinin zamanın etkilerine karşı daha dayanıklı duruma getirilmesi işlemi” şeklinde tanımlanabilir (Ahunbay, 2019:248). Bu uygulamanın amacı, esere depolama ya da teşhir koşullarına dayanabilmesi için yeterli bir güç sağlamaktır.

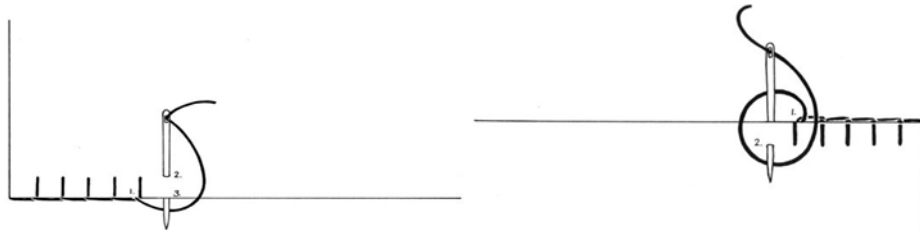
Tekstilde onarım, sökülen dikişlerin yeniden dikilmesi, yerinden çıkan süslemelerin değiştirilmesi, yırtıklar gibi yerel zayıflıklara ve hasarlara dikkat edilmesi, bağlantıların değiştirilmesi vb. olarak tanımlanabilir. Destek ise daha genel bir nitelik taşır ve nesneyi oluşturan ana tekstilin ipliğinde önemli bir zayıflık olduğunda uygulanır. Genellikle orijinalin tamamen ya da yamalar halinde arkasına yeni bir malzeme bir dikiş veya yapıştırma tekniği ile eklenmesini gerektirir.

Tekstillerin sağlamlaştırılması için birçok strateji geliştirilmiştir. İğne ve iplik tekniklerini kullanarak tamir, yapıştırıcılar ile sağlamlaştırma, astar uygulaması, yeniden yapılandırma, özel montaj gibi pek çok uygulama kullanılmaktadır. Ancak genel olarak üç yöntem kullanılmaktadır. Geleneksel iğne yöntemi, elyafı koruyucu yapışkan, balmumu veya reçine ile güçlendirmek veya her iki tekniğin birlikte kullanımı en çok kullanılan yöntemlerdir.

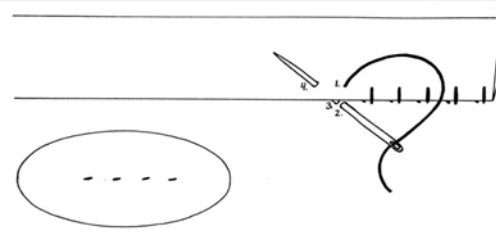
Onarım tekniklerinin birçoğu, kopmuş veya hasarlı dikişleri yenilemek, kumaş kaybını telafi etmek veya zayıflamış bölgelere destek sağlamak için iğne ve iplik kullanımını içermektedir. İğne tekniklerinden hangisinin seçileceğine dair karar, eserin mevcut durumu, biçimi, tarihsel ve estetik değerine göre belirlenmektedir (Şekil 3.-11.- Textile Specialty Group 2002: 5-43).



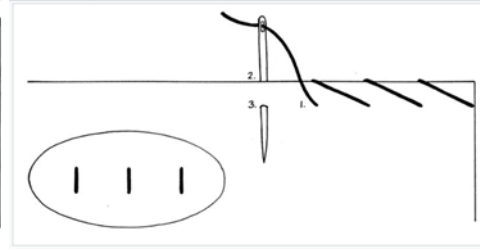
Şekil 3. Kaplamalı/Dolgulu/Sargılı Dikiş



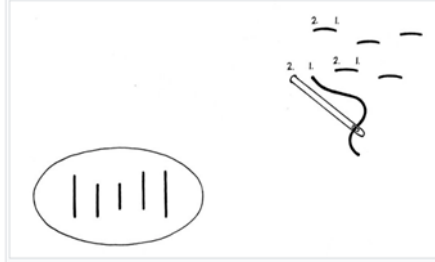
Şekil 4. Battaniye dikişi / İlik



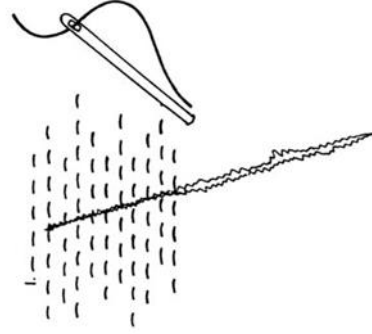
Şekil 5. Dikey Kenar Bastırma Dikişi



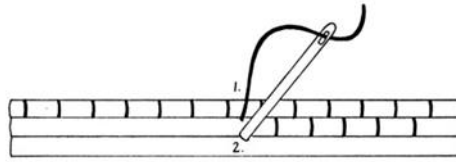
Şekil 6. Sürfile /Çırpma Dikişi



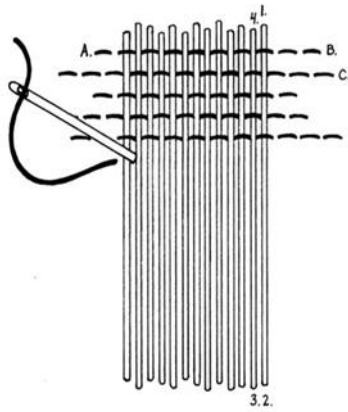
Şekil 7. Kademeli Dikiş



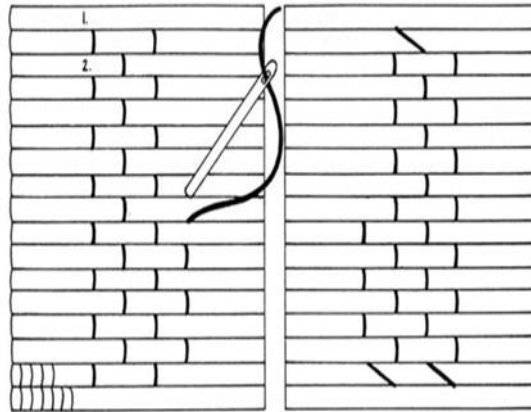
Şekil 8. Görünmez Yama



Şekil 9. Temel Kanaviçe Dikişi / Basit Kaplama Dikişi



Şekil 10. Dokuma Dikişi/Örme Dikişi

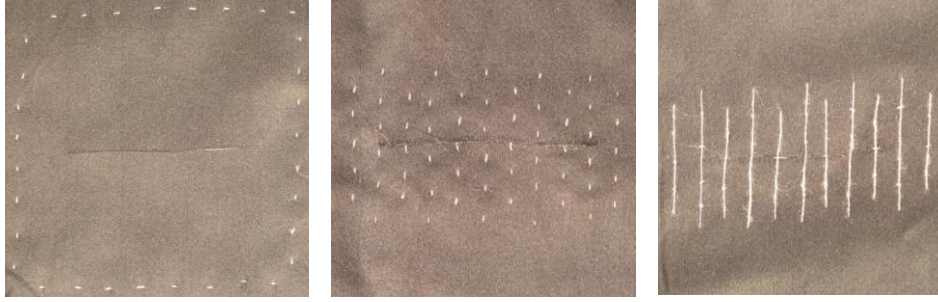


Şekil 11. SOL- Dokumanın Önü; SAĞ- Dokumanın Tersi.

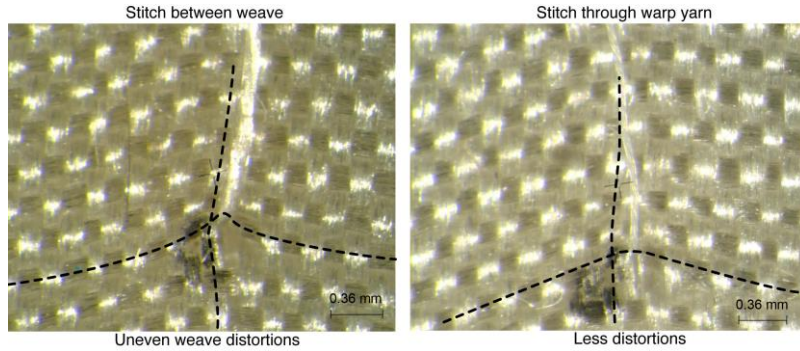
NOT: Bu şemada çözgü iplikleri yataydır

Avrupa ve Kuzey Amerika'da ipek eserlerin işlenmesinde en yaygın kullanılan dikiş, iplik ve destek kumaşları belirlemek ve en çok kullanılan serme couching ve tuğla couching dikişlerin karşılaştırması yapılarak esere verebilecekleri hasarları tespit üzere bir araştırma yapılmış. Toplamda 46 tekstil örnek, iki farklı uzunlukta dikiş hattı, farklı hasar türlerine bağlı olarak incelenmiştir (fotoğraf 1). Araştırmada; dikişler, korumayı amaçladıkları tekstillere zarar verebilir mi? eğer etkilerse nasıl? Farklı dikiş türleri veya dikiş desenleri tekstili etkileyebilir veya farklı şekillerde hasar yaratabilir mi? Daha uzun dikiş çizgileri daha fazla destek sağlayabilir mi? Asılı pozisyondaki bir ipek tekstilde yırtığı desteklemek için kullanılan serme ya da tuğla dikişin neden olabileceği mekanik etkiler nelerdir? Dikiş hattının uzunluğu, asılı pozisyondaki bir ipek tekstilin

desteklenen alanını mekanik olarak nasıl etkiler? İpek tekstildeki yırtığın yatay veya dikey bir yöne sahip olmasına bağlı olarak desteklenen alandaki dikişlerin mekanik etkisindeki fark nedir? Gibi pek çok soruya yanıtlar aranmaya çalışılmıştır. Sonuçlar, en fazla hasarın 20/25 mm uzunluğunda dikiş çizgileri ile dikilmiş yatay yırtığı olan numunelerde meydana geldiğini ve kullanılan dikiş deseninden bağımsız olarak en az hasarı dikey yırtıklık numunelerin gördüğünü göstermiştir. Özellikle dikiş çizgilerinin uzunluğu çok kısa yapıldığında, serme yatırmanın tuğla yatırmaya göre daha fazla bozulmaya neden olduğunu göstermektedir. Yatay yırtık ile birlikte daha kısa dikiş hatlarına (20/25 mm) sahip serme yatırma numuneleri, yırtığın açılması ve örgünün deformasyonu gibi tekstilde en fazla bozulma miktarını göstermiştir (Schön, 2017: 10-23). Buna benzer bir başka çalışmanın sonucunda ise, dikiş tekniklerinin gözlemlenen hasarın türünü ve derecesini etkilediği, kullanılan dikiş tekniğinin ve seçilen ipliğin, özellikle ipek eserinde fark edilen, sıralar arasında dokuma deformasyonlarına neden olduğunu tespit etmiştir (Benson, vd., 2014: 5-7). (Fotoğraf 2)

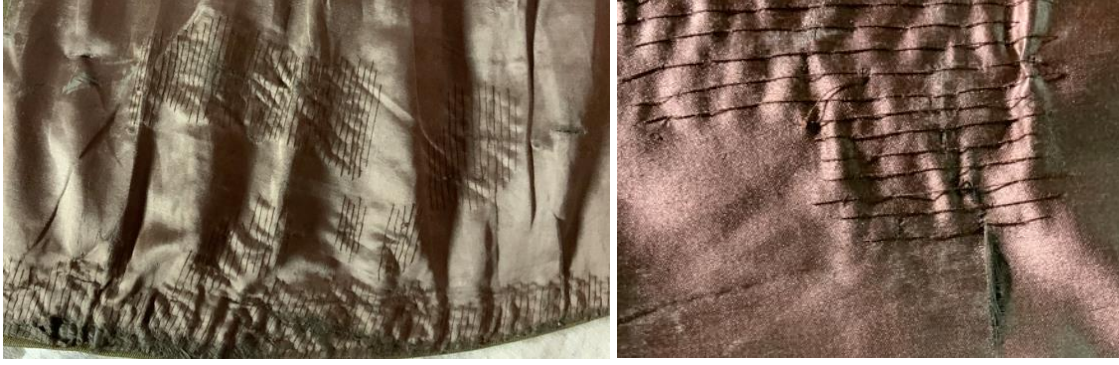


Fotoğraf 1. Yatay Yırtığa Uygulanan İki Farklı Dikiş Tekniği (Schön, 2017: 17-19)

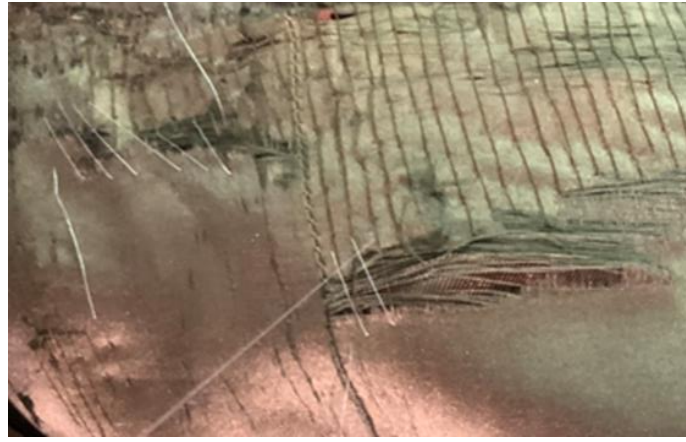


Fotoğraf 2. Dikiş Düzeninin Optik Mikroskop Görüntüsü: Testten Sonra (Benson v.d., 2014: 7)

Yukarıda örnek olarak verilen araştırmaların, gerçek eser üzerinde dikiş teknikleri kullanılarak yapılan konservasyon uygulamalarının, yaklaşık 20 yılda ne kadar hasar verdiği, 2021 yılında “Anıtkabir Atatürk Ve Kurtuluş Savaşı Müzesinde Sergilenen Atatürk’e Ait Tekstil Eserlerin Konservasyon” projesi kapsamında Atatürk’ün Mareşal net olarak tespit edilmiştir. Eserin ipek astarı ile yünlü kumaşı arasına destek kumaşı, kaplamalı/dolgulu/sargılı Dikiş (Şekil 3) tekniği kullanılarak monte edilmiştir. Astardaki eski enine ve boyuna yırtıklar dikişle kapatılmış fakat zaman içinde eser yaşlanmaya devam ettiği için bozulmalar devam etmiştir. Dikişlerde kullanılan ipliğin çok güçlü ve destek malzemesinin güçlü ve ağır olması bozulmaların ve yırtıkların çoğalmasına neden olmuştur.



Fotoğraf 3. Kaplamalı/Dolgulu/Sargılı Dikiş Tekniği Kullanılarak Yapılan Uygulama Örneği ve Esere Verdiği Hasar (Hatice TOZUN)



Fotoğraf 4. Kaplamalı/Dolgulu/Sargılı Dikiş Tekniği Kullanılarak Yapılan Uygulama Örneği ve Esere Verdiği Hasar (Hatice TOZUN)

Sonuç olarak artan deneyimle birlikte, bir tekstil konservatörü ne tür bir dikiş yöntemi kullanacağını seçme konusunda daha emin hale gelecektir; ancak araştırma olmadan uzun vadede tekstil üzerinde gerçek etkisinin ne olduğunu bilmek zordur. Bu nedenle, farklı yöntemlerin gelecekte tekstil nesnelere üzerinde ne gibi sonuçlar doğurabileceği hakkında daha fazla bilgi edinmek, günümüzdeki tedaviler için daha geniş bilgi temelleri oluşturmak ve gelecek nesiller için müdahaleleri giderek daha geri döndürülebilir hale getirmek için bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Abdel-Kareem, O. (2021). Textile conservation past present and future. *Advanced Research in Conservation Science*, 2(2), 1-15.
- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür mirasını koruma ilke ve teknikleri*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Benson, S.J, Lennard, F., Smith, M.J. (2014) 'Like-With-Like': A comparison of natural and synthetic stitching threads used in textile conservation, eprints.gla.ac.uk.
- Clavir, M. (1998). The social and historic construction of professional values in conservation. *Studies in Conservation*, 43(1).
- Ergür, A. (2002). *Tekstil terimleri sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kesler, M. (2018); *Adhesive use in textile conservation: An update on recent developments and current practice*. <https://dissertations.gla.ac.uk/id/eprint/450/1/2018>

- Landi, S. (1992). *The textile conservator's manual*. London: Elsevier Science Ltd. Victoria and Albert Musuem.
- NPS Museum Handbook, Part I, (2002). *Appendix K: curatorial care of textile objects*. <https://www.nps.gov/museum/publications/mhi/appendix%20k.pdf>
- Renata, F. Peters, (2020). *Conservation and engagement: transforming and being transformed, Heritage Conservation and Social Engagement*. UCL Press, 1-25
- Schön, M. (2017). *The mechanical and supporting effect of stitches in textile*. <https://core.ac.uk/download/pdf/85145104.pdf>
- Textile Specialty Group (2002). *The directory of hand stitches used in textile conservation*. American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works (AIC)
- TR33 (2021). *Bölgesi teknik tekstil üretim yol haritası, Zafer Kalkınma Ajansı*. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/teknik-tekstil-uretim-yol-haritasi.pdf>